

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

YIL: 20 SAYI: 47 NİSAN - HAZİRAN 2020 T.C. AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARİ DERGİSİ

Hakemli Araştırma Dergisi

Sahibi

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adına
Gülser USTAOĞLU

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Emre TÖRE

Yönetim ve İletişim

Eskişehir Yolu Söğütözü Mahallesi 2177. Sokak No: 10/A
Çankaya – ANKARA
e-posta: spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr
web: <http://dergipark.gov.tr/spcd>

Yayın Türü

Yaygın Süreli Yayın

ISSN

2148-9424

E-ISSN

2651-4265

Grafik Tasarım / Uygulama

Hüseyin DEDE

Yapım

Artı6 Medya Reklam Matbaa Ltd. Şti.
Özveren Sokak No:13/A Demirtepe - Kızılay /ANKARA
Tel: 0312 229 37 41 - 42

Baskı Adedi

600

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi'nde Yayımlanan yazılardaki görüşler yazarına aittir.
© Her hakkı saklıdır. Dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere kullanma ve çoğaltılma hakları sadece Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına aittir. Yazılı ön izin olmaksızın yazıların tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır.

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi üç (3) ayda bir yayımlanır.

TUBİTAK ULAKBİM TR Dizin tarafından dizinlenmektedir.

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

YIL: 20 SAYI: 47 NİSAN - HAZİRAN 2020 T.C. AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

EDİTÖR

Dr. Olgun GÜNDÜZ

EDİTÖR YARDIMCISI

Bengü ÇIKRIK ERKEN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Emre TÖRE

YAYIN KURULU

- Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ALPAYDIN * Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fatih AYSAN * İstanbul Şehir Üniversitesi
Doç. Dr. Harun CEYLAN * Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Nergis DAMA * Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Zeki KARATAŞ * Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Aslıhan NİŞANCI * 29 Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. M. Merve ÖZAYDIN * Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK * İstanbul Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

- Doç. Dr. Emrah AKBAŞ * Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK * Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf ALPER * Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay ERGENE * Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan KÜÇÜKOĞLU * Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat MURAT * İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR * On Yedi Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Emine ÖZMETE * Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL * Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Hür Mahmut YÜCER * Sağlık Bilimleri Üniversitesi

*Bu sayfada yer alan isimler soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

BİLİMSEL YAZIŞMA

Makaleler ile ilgili tüm soru ve yazışmalarınız için:

Bengü ÇIKRIK ERKEN

Tel : 0312 705 72 95

e-posta:spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr

EDİTÖRDEN

Kıymetli Okurlarımız,

47. sayımızla sizlerle yeniden birlikte olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Pandemi sürecinin yarattığı etkiler çerçevesinde dergimizin periyodik takvimi bir miktar değişmiş durumda. İleriki aylarda bu zaman aralığındaki açığı kapatarak derginin belirlenen sürelerde çıkmasını arzu ediyoruz. Bu dönemin olağan dışı gelişmeleri neticesinde oluşan gecikmeler sebebiyle yazı sahiplerinden anlayış beklediğimizi belirtmek istiyoruz.

Bu sayıda 9 çalışmaya yer veriyoruz.

İlk çalışma Buğra Yıldırım'ın “*Sosyal Hizmet Uygulamasında Bowen’ın Aile Sistemleri Yaklaşımı*” isimli makalesidir. Bu derleme çalışmada Bowen’ın Aile Sistemleri Yaklaşımının sosyal hizmet uygulamasındaki yerine ve önemine yer verilmektedir. Çalışmada bu yaklaşımın, ailede sistemli bir değişim meydana getirmekte olduğu, ailede gerçekleşen muhtemel sorunların üstesinden gelinmesinde önemli bir müdahale enstrümanı olduğu ifade edilmektedir.

Ferit ÇOBANOĞLU ve Halil İbrahim Yılmaz'ın “*Türkiye’de Hanehalkı Sorumlusunun Toplam Gelirine Etki Eden Belirleyicilerin Kantil Regresyon Yöntemi İle Analizi*” ismini taşıyan makale derginin ikinci çalışmasıdır. Bu çalışmada, Türkiye’de hane halkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirindeki farklılık, kantil regresyon yöntemi ile analiz edilmekte ve ulaşılan bulgular değerlendirilmektedir. Buna göre Türkiye’de gelir grupları

arasında önemli farklılıkların olduğu, düşük, orta ve yüksek gelir gruplarına sahip hane halkı sorumlularına yönelik, gelir farklılığını giderici önlemlerin alınması, Mesleki eğitim çalışmalarının iyileştirilmesi, istihdam oluşturan ve refah düzeyini geliştiren tarımsal, sanayi ve genel anlamda ekonomi ve sosyal politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması önerilmektedir.

Derginin üçüncü çalışması “*Amerika Birleşik Devletleri’nde Gıda Bankacılığı Uygulaması*” ismini taşımaktadır. Doğan Durna tarafından kaleme alınan bu çalışmada Gıda bankacılığı tanımına yer verilerek ABD’de gıda bankacılığı sisteminin işleyişi ve bu kapsamda, Kansas Eyaletinin Douglas ilinde faaliyet gösteren bir gıda bankasının işleyişi analiz konusu edilmektedir. ABD’de gıda bankacılığının önemli ölçüde sivil toplum eliyle yürütüldüğü, sosyal politika açısından sivil toplum örgütlerinin temel işlevlerinden birisinin de ekonomik açıdan bireyler ve sınıflar arasında oluşan dengesizliği gidermeye yönelik politikaların geliştirilmesi olduğuna dikkat çekilmektedir. Sosyal politikanın zayıf olduğu ABD’de gıda bankaları sivil toplum kuruluşlarının sosyal politika uygulamalarına destek vermesi açısından başarılı bir örnek olarak sunulmaktadır.

Dördüncü çalışma Melike Pak’ın “*Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetlerde Yeni Paradigma: Yaşlı Bireyleri Güçlendirme*” isimli derleme makalesidir. Bu çalışmada, yaşlılar için güçlendirme yaklaşımına yer verilmekte, yaşlı bireylerin toplumda yardıma muhtaç ve güçsüz bir grup olarak algılanmasını önlemek için makro düzeyde hangi sosyal politika uygulamalarının üretilmesi gerektiğine değinilmektedir. Güçlendirme yaklaşımında hizmet alanlarla işbirliği içinde bir süreç izlenerek kurum bakımı, sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetlerde güçlendirme odaklı uygulamalar ile birlikte kolektif grup çalışmaları, sivil katılım, istihdam, eğitim, gönüllü çalışmalar, kuşaklararası ilişkiler gibi pek çok alanın yaşlı bireylerin güçlendirilmesi için kullanılabileceğine değinilmektedir.

Derginin beşinci çalışması Emine UZUNALÍ ve Elif ALTUN’ un birlikte kaleme aldıkları “*Türkiye’de Negatif Gelir Vergisi Sistemi Önerisinin Bütçe Açısından Değerlendirilmesi*” isimli makaledir. Çalışmada Türkiye’de yoksulluk sınırları içerisinde yaşamakta olanlara sağlanan sosyal yardım ödemelerine alternatif olarak negatif gelir vergisi sisteminin kullanılabilirliği konu edilmektedir. Buna göre başta TÜİK olmak üzere, Türkiye’deki resmi kurumlar tarafından

yayımlanan istatistikler analiz edildiğinde, Türkiye’de çalışabilir durumda olan yoksul sosyal yardım yararlanıcıları için, mevcut sosyal yardım sistemi yerine negatif gelir vergisi uygulanması durumunda devlet bütçesi üzerine pozitif etki yaratacağı tespiti yapılmaktadır.

Fahri ÖZSUNGUR’ un “*The Importance of Use of Technology by Elderly in Terms of Intergenerational Communication and Social Impact*” isimli çalışma derginin altıncı makalesidir. Bu çalışmada kuşaklararası iletişim ve sosyal etki açısından teknoloji kullanımının önemi üzerinde durularak kuşaklararası iletişimde teknoloji kullanımını etkileyen teorik yaklaşımlar çerçevesinde sosyal sınıflar ve grupların kuşaklararası iletişimdeki önemi ortaya konmaya çalışılmaktadır. Buna göre teknolojinin yaşlı bireylerin günlük işlerini kolaylaştırdığı ve sosyal iletişimlerini güçlendirdiği, böylece kuşaklararası iletişime önemli düzeyde katkı sağladığı sonuçlarına varılarak, kuşaklararası iletişimin güçlendirilmesinde teknoloji kullanımına ilişkin örgün ve yaygın eğitimin önemi vurgulanmaktadır.

Derginin yedinci çalışmasının ismi “*Sosyal Politika Ve Sosyal Refah Açısından Türkiye’de Sosyal İnovasyon Ve İyi Uygulama Örnekleri*” dir. Muradiye ATEŞ tarafından kaleme alınan bu makalede toplumsal sorunların çözümünde ve ihtiyaçların karşılanmasında yeni yollar olarak bilinen sosyal inovasyonun Türkiye’deki durumu, sosyal politika ve sosyal refah açısından ele alınmaktadır. Sosyal inovasyonun yenilikçi sosyal politika uygulamalarının bir aracı olarak görülmeye başlanması nedeniyle kavramın sosyal politika açısından önemine yer verilen çalışmada kamu tarafından bizzat yürütülen ve desteklenen sosyal inovasyon örnekleri incelenerek sosyal politika alanına yeni bir bakış açısı sunabilecek söz konusu uygulamalar sosyal inovasyon kavramı çerçevesinde tartışılmaktadır.

“*Türkiye’de Göç Ve Sağlık Politikaları Analizi: “Sıhhat Projesi” Örneği*” isimli Aziz KÜÇÜK’ün çalışması derginin sekizinci makalesidir. Çalışmada Türkiye’de Suriyelilerin halk sağlığına erişim sürecinde hizmet kalitesini etkileyen bir yaklaşım olarak ‘Sıhhat Projesi’ne yer verilmektedir. Buna göre Suriyelilere yönelik sağlık politikası süreci, uluslararası özelliği nedeniyle çok yönlü ve çok aktörlü olarak karmaşık bir yapı içinde cereyan etmektedir. Toplumsal bir ihtiyacı karşılamaya yönelik kanıt temelli hazırlandığı görülen

sağlık politikasının uygulama aracı olan “Sıhhat Projesi”nin, politika öncelikler setinin somuta dönüşmüş bir hali olduğu belirtilmektedir.

Derginin son makalesi Musa ÖZTÜRK tarafından kaleme alınan “*Türkiye’de Sosyal Harcamalar Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*” isimli çalışmadır. Çalışmada Türkiye’de 1980-2016 arası dönemde aynı ve nakdî kamusal sosyal harcamaların ekonomik büyüme ile olan ilişkisi incelenmektedir. Buna göre aynı ve nakdî kamusal sosyal harcamalar ile GSYH arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur. Bu durum sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu ifade eden Keynesgil yaklaşım ve içsel büyüme modellerini destekler mahiyettedir ve sosyal harcamaların Türkiye ekonomisinde bir tür yatırım olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada bununla birlikte nakdî sosyal harcamaların aynı sosyal harcamalara kıyasla ekonomik büyüme üzerinde daha anlamlı etkide bulunduğu tespitine yer verilmektedir.

Çalışmaların faydalı olması temennisiyle iyi okumalar, selamlar...

Dr. Olgun GÜNDÜZ
Editör

İÇİNDEKİLER

- Sosyal Hizmet Uygulamasında Bowen'in Aile Sistemleri Yaklaşımı
Bowen's Family Systems Approach in Social Work Practice287
Buğra YILDIRIM
Araştırma Makalesi
- Türkiye'de Hanehalkı Sorumlusunun Toplam Gelirine Etki Eden Belirleyicilerin
Kantil Regresyon Yöntemi ile Analizi
Analysis of Determinants Affecting Total Income of Household Head With
Quantile Regression Method in Turkey313
Ferit ÇOBANOĞLU, Halil İbrahim YILMAZ
Araştırma Makalesi
- Amerika Birleşik Devletleri'nde Gıda Bankacılığı Uygulaması
Food Banking Practice in The United States Of America339
Doğan DURNA
Araştırma Makalesi
- Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetlerde Yeni Paradigma: Yaşlı Bireyleri Güçlendirme
New Paradigm in The Social Work For The Elderly: Empowerment of The Elderly355
Melike PAK
Araştırma Makalesi
- Türkiye'de Negatif Gelir Vergisi Sistemi Önerisinin
Bütçe Açısından Değerlendirilmesi
Evaluation of the Negative Income Tax System Proposal in Terms
of the Budget in Turkey383
Emine UZUNALİ, Elif ALTUN
Araştırma Makalesi
- The Importance of Use of Technology By Elderly in Terms of
Intergenerational Communication And Social Impact
Kuşaklararası İletişim ve Sosyal Etki Açısından Yaşlıların
Teknoloji Kullanımlarının Önemi.....411
Fahri ÖZSUNGUR
Derleme

Sosyal Politika ve Sosyal Refah Açısından Türkiye’de Sosyal İnovasyon ve İyi Uygulama Örnekleri Social Policy and Welfare: Potential of Social Innovation in Turkey in the Light of Best Practices	441
<i>Muradiye ATEŞ</i> <i>Araştırma Makalesi</i>	
Türkiye’de Göç ve Sağlık Politikaları Analizi: “Sıhhat Projesi” Örneği Analysis of Migration and Health Policies in Turkey: The ‘Sıhhat Project’ Case	473
<i>Aziz KÜÇÜK</i> <i>Araştırma Makalesi</i>	
Türkiye’de Sosyal Harcamalar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Public Social Expenditures and Economic Growth in Turkey	497
<i>Musa ÖZTÜRK</i> <i>Araştırma Makalesi</i>	

SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA BOWEN'IN AİLE SİSTEMLERİ YAKLAŞIMI

Buğra YILDIRIM¹

Öz

Aile kurumunun nitelikleri, sorunları ve ihtiyaçları, içinde bulunduğu toplumun sosyal yapısına göre farklılıklar göstermektedir. Aile hayatını sağlıklı kılan temel ilke ve değerler, insanın hayatını da sağlıklı ve anlamlı kılar. Sistem yaklaşımına göre aile bir geçmişi paylaşan, duygusal bağı olan, bireysel aile üyelerinin ve ailenin bütününe ihtiyaçlarını karşılamak için stratejiler planlayan bireylerden oluşmuş karmaşık bir yapı olarak tanımlanır. Ailenin sahip olduğu etkileşim örüntüsünü, diğer sistemleri ve alt sistemleri güçlendirmek amacıyla sosyal hizmet uygulamalarında aile danışmanlığı konusu önemli bir başlık olarak ele alınmaya başlamıştır. Sonraki yıllarda aile danışmanlığında özellikle Jay Haley, Salvador Minuchin, Virginia Satir, Cari Whitaker, Murray Bowen ve Nathan Ackerman etkili olmuştur. Günümüzde, sosyal hizmet uygulamaları kapsamında aile danışmanlığında kullanılan kuram ve yaklaşımlar çeşitlilik göstermektedir. Aile ile çalışmanın hassasiyeti göz önüne alındığında bu derleme günümüzde yaygın bir kullanım alanı bulan ve güçlü yönleri kanıtlanan “Bowen’in Aile Sistemleri Yaklaşımını” temel bileşenleri ile hatırlatarak sosyal hizmet uygulamasındaki yerini ve önemini açıklama amacı taşımaktadır. Ek olarak, çalışmada sosyal hizmet uygulamaları kapsamında “Bowen’in Aile Sistemleri Yaklaşımı’nın” seçilmesinin de birkaç nedeni bulunur. Öncelikle bu yaklaşım; ailemizde öğrendiğimiz bağlanma kalıplarını açıklamamıza yardım eder. Ailemizden ayrıldıktan sonra yanımızda taşıdığımız alışkanlıkları ortaya koyar. Yaklaşım; ailenin duygusal iklimini kolaylıkla betimler. İçsel gelişim ve ailenin davranış kalıplarını anlamaya yöneliktir. Esneklik barındırır ve ailenin kendisini anlamasını sağlar. Bowen’in aile danışmanlığına iki önemli katkısı bulunur. İlk katkısı ile Bowen “*Aile Grup Danışmanlığı*” ilk uygulayan kişi olarak anılacaktır. Diğer katkısı ile Bowen ailenin tarihçesine vurgu yaparak daha çok kuşaklararası konulara bakarken sorunlara şimdiki zamanda müdahale edebilmeyi başaracaktır. Bowen, kendi geçmişindeki olaylardan, özellikle ailesiyle olan zorluklar sebebiyle etkilenmiştir. Bu nedenle, yaklaşımı üzerinde kendi kişisel durumunun büyük etkisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Sosyal Hizmet Uygulamaları, Aile Danışmanlığı, Bowen, Bowen’in Aile Sistemleri Yaklaşımı.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi Buğra Yıldırım, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bil. Fak. Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: bugrayildirim58@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2840-3624

Yıldırım, B. (2020). Sosyal Hizmet Uygulamasında Bowen’in Aile Sistemleri Yaklaşımı. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(47), 287-312. DOI: 10.21560/spcd.vi.508699

BOWEN'S FAMILY SYSTEMS APPROACH IN SOCIAL WORK PRACTICE

Abstract

The characteristics, problems, and needs of the family institution vary according to the social structure of the society. The basic principles and values that make family life healthy also make human life healthy and meaningful. According to the systems approach, the family is defined as a complex structure composed of individuals who share a common past, have emotional ties, and plan strategies to meet the needs of individual family members and the whole family. In order to strengthen the family's interaction pattern, other systems and sub-systems, family counselling in social work practices started to be addressed as an important topic. In the following years, Jay Haley, Salvador Minuchin, Virginia Satir, Cari Whitaker, Murray Bowen, and Nathan Ackerman were particularly effective in family counselling. Nowadays, the theories and approaches used in family counselling within the scope of social work practices vary. Considering the sensitivity of studying the family, this review aims to explanation the place and importance of in the social work practice by recalling "Bowen's Family Systems Approach," which is widely used nowadays and of which strong aspects have been proved, with its basic components. In addition, there are a few reasons why Bowen's Family Systems Approach should be chosen within the scope of social work practices. First of all, this approach; it helps us explain the attachment patterns we have learned in our family. It shows the habits we carry with us after we leave our family. Approach; easily describe the emotional climate of the family. It is aimed to understand internal development and family behavior patterns. It has flexibility and allows the family to understand itself. Bowen has two important contributions to family counselling. With his first contribution, Bowen is referred to as the first person to implement "Family Group Counselling." With his other contribution, Bowen manages to intervene in problems at the present time while focusing on more intergenerational issues with an emphasis on the family's history. Bowen has been influenced by events in his own past, especially because of the difficulties he had in his family. Therefore, his personal situation has had a great influence on his approach.

Key Words: Family, Social Work Paractices, Family Counselling, Bowen, Bowen's Family Systems Approach.

Giriş

İnsan onuruna yakışır medeniyet oluşturmak için bireylerin sosyal yaşantısını düzene koymak gerekir. İnsanın sosyal yaşamını biçimlendirme de ise aile kurumu etkin bir rol oynamaktadır. Aile, boyutları ve içeriği günün koşullarına göre değişime uğramakla birlikte insanlık tarihi boyunca evrenselliğini ve toplumun temel birimi olma özelliğini korumuştur.

Aile kurumunun nitelikleri, sorunları ve ihtiyaçları, içinde bulunduğu toplumun sosyal yapısına göre farklılıklar göstermektedir. Hangi toplumsal yapı örüntüsü içerisinde bulunursa bulunsun aile hayatını sağlıklı kılan temel ilke ve değerler, insanın hayatını da sağlıklı ve anlamlı kılar. Bu durumun başlıca nedeni ise, insanların temel ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü kendi ailelerinden karşılamasıdır. Yukarıdaki açıklamalara ek olarak, karşılıklı etkileşimin ve faydaların bulunduğu bir yapının sistem olarak değerlendirilmesi ise aile özel örneğinde kaçınılmazdır.

Sistem yaklaşımına göre aile; bir geçmişi paylaşan, duygusal bağı olan, bireysel aile üyelerinin ve ailenin bütününe ihtiyaçlarını karşılamak için stratejiler planlayan bireylerden oluşmuş karmaşık bir yapı olarak tanımlanır. Aile sistemi öğelerden oluşmuş bir takımdır. Öğeler arasında etkileşim vardır.

Etkileşim, sistemdeki öğelerin özelliklerinden etkilenir ve sosyal hizmet uygulaması bu etkileşimlere odaklanır. Sosyal hizmet uygulaması her aile sisteminin kendine özgü sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel dinamikleri içerisinde etkileşim örüntülerinin bulunduğunu kabul eder. Böylece ailenin sahip olduğu etkileşim örüntüsünü, diğer sistemleri ve alt sistemleri güçlendirmek amacıyla sosyal hizmet uygulamalarında aile danışmanlığı konusu önemli bir başlık olarak ele alınmaya başlamıştır.

Aile danışmanlığı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir gelişme göstermiştir. Aile dinamikleri hakkında ilk çalışan kişi Freud olurken, ilk kez ayrıntılı inceleyen Alfred Adler'dir. 1950 – 1959 yılları arasında aile danışmanlığı alanında etkili olan liderlerden bazıları Nathan Ackerman, Gregory Bateson, Murray Bowen ve Cari Whitaker'dir. 1960 – 1969 yılları arasında aile danışmanlığında çok hızlı bir gelişme görülürken birçok teori ve kavram ortaya çıkmıştır. Sonraki yıllarda aile danışmanlığında özellikle Jay Haley, Salvador Minuchin, Virginia Satir, Cari Whitaker, Murray Bowen ve Nathan Ackerman etkili olmuştur (Meriç, 2018).

Aile danışmanlığında etkili olan isimlerden Haley çalışmalarında büyük usta Milton Erikson'u örnek almıştır ve Haley, stratejik aile danışmanlığının önde gelen temsilcidir. Stratejik aile danışmanlığı, müracaatçıların gösterdikleri semptomları anlamlandırmak için ailenin içindeki gücü anlamayı önemli görür (Murdock, 2012). Stratejik danışmanlar diğer danışmanlara göre aile içinde tekrarlanan iletişim örüntülerine ve davranışlara daha çok dikkat ederler (Haley ve Madanes, 1981). Haley 10 yılı aşkın süre Minuchin ile birlikte çalışmıştır.

Salvador Minuchin yapısal aile danışmanlığı ile en çok ilişkilendirilen isimdir. Ona göre aile yapısı aile üyelerinin birbirleriyle nasıl iletişim kuracağını düzenleyen ve görülmeyen işlevsel taleplerden oluşur (Minuchin, 1974). Aile içinde kimin kimle oynayacağı, konuşacağı, ilgileneceği gibi pek çok şeyi içeren kurallar dizisi bulunur. Aile üyeleri birbirleriyle ortaklıklar kurabilir (Murdock, 2012). Yapısal aile danışmanlarına göre bir tartışmada, kimin hangi aile üyesi tarafında olacağı çok önemlidir (Minuchin vd., 2007).

Diğer taraftan Satir ise çalışmalarını yaşantısal aile danışmanlığı üzerine sürdürmüştür. Yaşantısal aile danışmanlığının diğer önemli temsilcisi, uyumu önemsemeyen, Whitaker'dır ancak Satir daha ön plandadır. İnsanın varlığını onaylama süreci olarak ta adlandırdığı bakış açısında sevginin iyileştirici bir güç olduğu inancını Satir defalarca vurgulamıştır (Murdock, 2012). Bu nedenle özellik Minuchin tarafından ciddi şekilde eleştirilmiştir.

Satir'in düşünceleri diğer aile danışmanlarına göre çok daha fazla hümanisttir. Uygulamaları duygusal ve fiziksel deneyimlerden etkilenir (Murdock, 2012). İnsanın biricikliğini savunmuş ve insanın diğerleriyle iletişiminin ne kadar ulvi bir değer olduğunu ele almıştır (Haber, 2002). Son olarak Nathan Ackerman da Freudyan kavramları ve bakış açısını aile danışmanlığı alanına uyarlamıştır. Ackerman'dan önce psikanaliz birey odaklıdır ve aile psikanalizde ele alınmamıştır (Meriç, 2018).

1970 – 1979 yılları arasında iki büyük dernek -The American Association For Marriage And Family Therapy ve American Family Therapy Association- kurulmuştur. 1974'de ilk dergi çıkarılmaya başlamıştır. 1970'lerin başında Avrupa'da özellikle İngiltere ve İtalya'da aile danışmanlığı ile ilgili çalışmalar hız kazanmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda kadın araştırmacılar çalışmalarını yoğunlaştırırken; 1990'larda birçok yeni teori ortaya çıkmıştır (Meriç, 2018).

Aile danışmanlığının yayılma süreci devam ederken psikanaliz, genel sistem teorisi ve şizofreni ile ilgili yapılan çalışmalar da bu alanın gelişmesine katkıda bulunmuştur. 90'lı yıllara gelindiğinde ekonomik sorunlar nedeniyle eşlerin her ikisinin de meslek edinmeye çalışması, bu süreçte eşlerin ciddi anlaşmazlıklara düşmelerine karşın o çatışmaları çözebilmek için gerekli olan sorun çözme ve iletişim becerilerine sahip olamamasıyla birlikte evlilikte bozulma ve tek ebeveynli ailelerin ortaya çıkmaya başlaması aile danışmanlığını gerektiren nedenlerin başında gelmektedir. Aile danışmanlığına ihtiyaç duyulmasında rol oynayan diğer faktörler ise; ilaç ve alkol bağımlılığının artması, çocukların eğitim yaşantısı ve yönlendirilmesi ile ilgili sorunlar, ergen depresyonları ve intiharları ile evden ayrılan yetişkin çocuklarla ilgili sorunlardır (Haefner, 2014; Meriç, 2018).

Günümüzde, sosyal hizmet uygulamaları kapsamında aile danışmanlığında kullanılan kuram ve yaklaşımlar çeşitlilik göstermektedir. Psikanalitik, varoluşçu, birey merkezli, bilişsel davranışçı aile yaklaşımlardan çözüm odaklı, anlatı, stratejik, yapısal ve yaşantısal aile terapilerine kadar sosyal hizmet uygulamaları geniş bir yelpazede varlığını sürdürmektedir. Aile ile çalışmanın hassasiyeti göz önüne alındığında bu derleme günümüzde yaygın bir kullanım alanı bulan ve güçlü yönleri kanıtlanan "Bowen'in Aile Sistemleri Yaklaşımını" temel bileşenleri ile hatırlatarak sosyal hizmet uygulamasındaki yerini ve önemini açıklama amacı taşımaktadır.

Yaklaşımın Mimarı: Bowen

Beş çocuğun en büyüğü olan Bowen (1913 – 1990), ailesinin birkaç kuşağının da yaşadığı Pennsylvania'nın küçük bir kasabasında doğmuştur. Büyüdükten sonra ailesinden uzağa taşınmış ve her zaman ailesi ile arasındaki biçimsel uzaklığı korumuştur. Kendisi bir psikiyatristtir. Kuramsal çalışmalarına şizofreni hastaları ile Menninger Kliniği'nde başlamıştır (1946 – 1954). Menninger Kliniği'nden sonra 1954 – 1959 yılları arasında National Institute of Mental Health (NIMH)'de görev yapmış ve oradan da Georgetown Üniversitesi'ne geçmiştir (Murdock, 2012, s. 442).

Georgetown Üniversitesi'ne geçtikten sonra Bowen, yaklaşımının kavramsal çerçevesini şekillendirmeye devam etmiş ve 1975 yılında Georgetown Aile

Merkezi'ni kurmuştur (Haefner, 2014).Tasarladığı yaklaşımın, aile sistemleri yaklaşımları arasında en şık ve kapsamlı kuramsal yapıya sahip olduğu yaygın bir şekilde kabul edilmektedir (Gurman ve Kniskern, 1981; Nichols, 2013, s. 146). Ek olarak, çalışmada sosyal hizmet uygulamaları kapsamında “Bowen’ın Aile Sistemleri Yaklaşımının” seçilmesinin de birkaç nedeni bulunur.

Öncelikle bu yaklaşım; ailemizde öğrendiğimiz bağlanma kalıplarını açıklamamıza yardım eder. Ailemizden ayrıldıktan sonra yanımızda taşıdığımız alışkanlıkları ortaya koyar. Yaklaşım; ailenin duygusal iklimini kolaylıkla betimler. İçsel gelişim ve ailenin davranış kalıplarını anlamaya yöneliktir. Esneklik barındırır ve ailenin kendisini anlamasını sağlar.

Bowen’ın aile danışmanlığına iki önemli katkısı bulunur. İlki, NIMH’de çalıştığı yıllarda hastaneye getirilen şizofren hastalarını, var olan aile etkileşimlerini gözlemleyebilmek için aileleri ile birlikte kliniğe yatırmasıdır. Bu ailelerde yaşanan duygusal süreçlerin çok yoğun olduğunu gözlemlemiştir. Ailenin yapısı üzerinden tedavisini iletirken aile içi dinamiklerin hastanın yaşadığı ataklara etkisi olduğunu fark etmiştir (Corsini ve Wedding, 2012, s. 649).

İkincisi ise, kendi başından geçen bir yaşantıyla, öz ailesinden kendisini ayırttırmaya çalışmasıdır (Bowen, 1978). Böylelikle ilk kez bir terapist, kendi ailesi üzerinde uzun yıllar çalışarak yaklaşımını geliştirmiştir (Murdock, 2012, s. 442). İlk katkısı ile Bowen, Kerr’in daha sonra açıkladığı “*Aile Grup Danışmanlığı*” ilk uygulayan kişi olarak anılacaktır (Kerr, 1981, s. 230). Diğer katkısı ile Bowen ailenin tarihçesine vurgu yaparak daha çok kuşaklararası konulara bakarken sorunlara şimdiki zamanda müdahale edebilmeyi başaracaktır (Murdock, 2007; Murdock, 2012, s. 442). Bu nedenle Bowen’ın Aile Sistemleri Yaklaşımı’na *Kuşaktan Kuşağa Aktarılan Aile Yaklaşımı* da (Transgenerational Family Approach) denilmektedir (Murdock, 2012; Nichols, 2013).

Yaklaşımın Temel Kavramları, Uygulama Süreci ve Amaçları ile Teknikleri

Her yaklaşımda olduğu gibi Bowen'ın tasarımı da belirli kavramlar üzerine inşa edilmiştir. Bowen'ın yaklaşımında kullandığı kilit kavramlar aşağıda özetlenerek verilmeye çalışılmıştır.

Temel Kavramlar

Kendini Ayırt Etme/Farklılaştırma: Kişinin kendini ailesinden ayırmasıdır. Hem birey hem de aile ile ilgilidir. Her bireyin ayırma düzeyi kendine göredir. Ancak kişinin kendi ailesinin ayırma düzeyi, o kişinin kendi ayırma düzeyini de belirlemektedir. Düşük düzey ayırışanlar; tepkiseldirler, pseudo yani sözde ayırma yaşarlar, duygusal hareket ederler, objektif tepki verirler. Üst düzey ayırışanlar ise sağlam kendilik duygusuna sahiptirler, samimi ilişkiler kurarlar, bu kişilerde duygu ve düşüncelerini ayırt edebilme bir başka deyişle duygusal özerklik yetisi gelişmiştir. Kendi ilkeleri ve gördükleri doğrultusunda hareket ederler. Burada Pseudo kavramını biraz daha açmakta yarar vardır. Pseudo, bağımsız duruş anlamına gelmektedir ve Bowen tarafından inkâr yöntemine başvurarak ailelerinden uzaklaştığını zanneden bireyleri tasvir etmek için kullanılmaktadır. Düşük düzeyde ayırma, eriyip kaynaşmaya (füzyon oluşumuna) neden olmaktadır (Bowen, 1978; Brown, 1999; Murdock, 2012, s. 444).

Kerr ve Bowen (1988) füzyonu tanımlarken kuvvetli bir simbiyoz ürettiğini ve bebeklerin hayatta kalma şansını garantilediğini ifade etmişlerdir (MacKay, 2012). Ancak füzyon kavramının aile sistemi içerisinde olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Füzyon, bireyde duygusal kütlük yaratır. Bu kütlük halinin sürdürülebilmesi ise pek mümkün değildir. Füzyonun oluşumuna sebep olan birey yada bireyler ilişkide dominant olurken, füzyona uğrayan bireyler psikiyatrik semptom geliştirebilirler (Murdock, 2012, s. 445). Özetle, bireylerin kendi benliklerini başkalarıyla ortak bir benlik içerisinde kaynaştırma eğilimidir. Son olarak Bowen, İnsanların kendileri ile aynı derecede ayırma düzeyine sahip olan bireylerle evlenmek istediğini ısrarla savunur.

Haefner (2014)'e göre ayırma kavramında sosyal gruplar önemli olmakla birlikte aile, benlik duygusunun gelişmesinde öncül etkiye sahiptir. Düşük ayırma düzeyi bireyde başkalarının söylem, eylem ve düşüncelerini kabul

etmeyi gerektirir. Yüksek ayrışma düzeyi ailenin ve sosyal grupların önemini kabul ederken, bireyin kendi kök ailesinden duygusal ve entelektüel olarak farklılaşabilmesini, ret ve eleştiri yapabilmesini sağlar (Bowen, 1978). Bu iki düzey arasındaki farklılık füzyon ve ayrışma derecesidir. Ayrışma düzeyi düşük olan bireyler, başkalarına duygusal anlamda daha fazla bağımlı ve daha az esneklerdir.

Kronik Kaygı: Ailenin zihninde yarattığı bir tehdide karşı verilen tepkidir. Okul kaygısı gibi gerçek bir tehdide karşı verilen tepki ise akut kaygıdır. MacKay (2012) kaygının; çatışma, hoşnutsuzluk, reddetme ve bireylerin vermiş oldukları kendini ayırıştırma mücadelesi tarafından tetiklenebilir olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca ayrışma seviyesi yüksek olan ailelerde bile, genç bireylerin geleceği ve kendini yönetme becerileri hakkında verdikleri kararlara saygı duymak yerine ebeveynlerin hayal kırıklıklarını ifade etmeyi seçtiklerini belirtir. Kronik kaygı, psikolojik bozukluğu anlamak için önemlidir. Çünkü şizofreniden kansere, anoreksiyadan doğum kusurlarına kadar tüm semptomların öncül tetikleyicisidir. Bunun panzehri ise kendini ayırıştırma (Brown, 1999; Murdock, 2012, s. 445).

Üçgenler: İnsan ilişkilerindeki en temel öğedir. İnsanları bir arada tutar. Aile içinde veya bir ilişkide stres düzeyi arttıkça üçgenler oluşur. Bir üçgenin oluşturulabilmesi için üç kişiye ihtiyaç vardır. Üçgenin her köşesine geçen bireylerden herhangi ikisi koalisyon (ortaklık) kurarlar, üçüncü kişiye füzyon oluştururlar ve bu kişinin aile sistemi içerisinde eriyerek kaynaşmasına neden olurlar (Bowen, 1978; Brown, 1999).

Üçgenin meydana gelmesi, üç kişinin stabilize olmasına bağlıdır. Üçgenler altında stabilize olan bireylerin arasından bir ya da iki kişinin yaşadığı stresli ilişkiyi temsil eder. Stresin ve kaygının değerlendirilmesi Bowen'ın yaklaşımında esas noktadır. İki kişi arasında gerilim arttığında, üçüncü bir kişi ilişkiye dâhil edilerek kaygı ya da stres o kişi üzerinden sindirilir. Ortaya çıkan gerilim hem üçgeni oluşturmaya, hem de gerilimi sindiren üçüncü kişiyi dışlamaya olanak sağlar. Bowen'a göre üçüncü kişi çiftlerin ya da diğer iki kişinin arasında ileri ve geri hareket ederken, üçgen içerisindeki duygusal güçler sürekli hareket halindedir. Bowen en yaygın üçgenin baba – anne – çocuk arasında kurulduğuna, ebeveynler arasında gerilim olduğuna

ve babanın dışlandığına inanmaktadır. Bu şekilde gerilim, aile sisteminde yayılırken gerilimin kaynağı ise çözümlenemez (Bowen, 1978; Haefner, 2014).

Dışarıda kalan kişi ise bu durumda rahatlayabilir veya bu durumdan rahatsızlık duyabilir. Kendini düşük düzeyde ayırtmış kişiler, duygusallık düzeyi çok yüksek olduklarından dolayı daha çok üçgen oluşturma eğilimindedir (Murdock, 2012, s. 446). Eğer aile içerisinde tekrarlanan hareketler varsa, bir üçgenin kullanıldığını anlaşılabılır.

Duygusal Uzaklık: Duygusal kopma biçiminde de adlandırılan kavram, aile üyelerinden uzaklaşma durumudur. Kopma kaygıyı azalttığı için iyi olabileceği gibi kişiyi aile desteğinden mahrum bırakabileceği için de kötü olabilir. Görece üst düzey ayırışmaya sahip olan insanlar aile içindeki birisinden uzakta durmayı tercih ettikleri için kopma yaşarlar. Görece alt düzeyde ayırışmaya sahip insanlar ise kendileri için önemli olan ailelerinden aile sistemi içerisinde kopma yaşamayı tercih ediyorlarsa bir ilişki içinde olmanın getirdiği kaygıya tahammül edememektedirler. Bu nedenle füzyonları kabul ederler (Kerr ve Bowen, 1988; Murdock, 2012, s. 446).

Kardeş Sıralaması: Bowen, “Hiçbir bilgi parçasının, kişinin şu anda kendi kardeş sıralamasını ve geçmiş kuşaklardakilerini bilmesi kadar değerli olduğuna inanmıyorum” diyerek kardeş sıralamasının önemini vurgular. Böylece beklentinin dışında bir doğum sırasında dünyaya gelmenin, ailenin işleyişi ve ayırıştırma derecesi ile ilgili bilgiler sağladığını düşünmektedir (Murdock, 2012, s. 446).

Cook (2007) ise kardeş sıralamasının, aile içinde bireylerin tuttuğu pozisyonu belirlediğini ve Bowen'ın yaklaşımındaki tartışmalı faktörlerden biri olduğunu açıklamaktadır. Örneğin; bir evdeki en büyük çocuğun davranışları “aynen” evin büyük çocuğundan beklenenler şeklinde ise, o zaman ev içerisinde bir üçgen oluşmuş ve büyük çocuğa ebeveynler tarafından füzyon oluşturulmuştur. Böylece büyük çocuk düşük ayırışma örüntüsü sergilemektedir. Çünkü ebeveynlerinin isteklerine göre davranmaktadır.

Kardeş sıralamasına etki eden diğer faktör ise kardeşler arasındaki cinsiyet kompozisyonudur. Yani, üç kız kardeşin en küçüğü olmak ile üç erkek kardeşin en küçüğü olmak aynı şey değildir. Kardeş sıralaması ayrıca bir çiftin fonksiyonlarını nasıl yerine getirdiklerini de etkiler. Örneğin; ikisi de

kendi ailelerinin en büyük çocukları ise, ilişkilerinde yönetimin kimde olacağı konusunda kavga edebilirler. Oysa birisi evin büyüğü, diğeri evin küçüğü ise bu konuda aralarında pek fazla anlaşmazlık çıkmayacak, biri yönetirken diğeri itaat edecektir (Murdock, 2012, s. 447).

Uygulama Süreci ve Amaçlar

Bowen (1978) aile üyelerinin; düşünme, hissetme ve davranış konusunda aile sistemine bağlı olduğunu bu yüzden bireysel problemlerin ortaya çıktığını ve bunların yakın üyelerle olan ilişkilerde sürdürüldüğünü savunur. Ailesiyle çok güçlü duygusal bağları (birleşme) olan bireyler, aile stresine verilen kişisel duygusal tepkilerde en kırılğan olanlarıdır. Aileden bağımsız bireyselleşmiş, ayrı kendilik anlayışının oluştuğu nokta, ailedeki duygusal tepkisellik tarafından ezilmeye karşı koyma yeteneği ile ilişkilidir. Ayrışma arttıkça, bireyin kişisel gelişim bozukluğuna maruz kalma ihtimali azalır (Corsini ve Wedding, 2012, s. 65).

Bowen'ın yaklaşımının amacı, müracaatçının beklentilerine, dikkatine, sıkıntılarına ve diğerlerinin onayına olan hassasiyetini azaltmaktır (Kerr, 2008; MacKay, 2012). Böylece bireylerin ailelerinden kendilerini ayırıştırmasına yardımcı olunur. Danışman konumunda olan sosyal hizmet uzmanı ya da profesyonel, kendisine danışan ailenin üçgenindeki duygusal süreçlerden danışmanlık esnasında uzak durur. Objektifliğini korumaya çalışır. Üçgenin bozulması için ne olduğuyla ilgilenmek gerektiğine vurgu yapar. Eğer sosyal hizmet uzmanı ya da profesyonel müracaatçılara karşı öfke, kızgınlık, yakınlık gibi bazı duyguları yaşamaya başlarsa kendisinin de bir üçgen oluşturduğunu kabul etmek zorunda kalır.

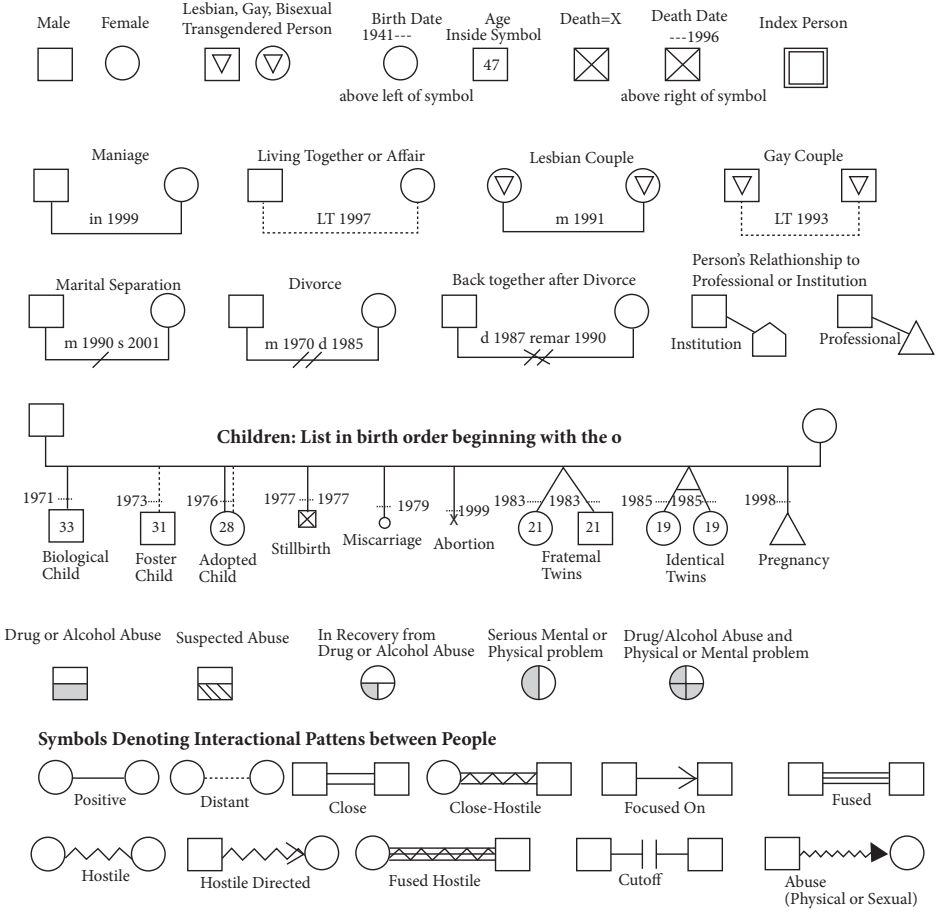
Bowen (1978)'in aile sistemleri yaklaşımı ile başlayan danışmanlık seansı, iç görü kazandırmaya çalışır. İç görü kazandırmak için bireylere ebeveynlerinin evlerini ziyaret etmeleri ve aile içerisindeki etkileşim kalıplarını gözlemlemeleri önerilir. Müracaatçı kendi aile sisteminin nasıl işlediğini sosyal hizmet uzmanı ya da profesyonelden öğrenirken uygulamasını ebeveynlerinin bulunduğu ailesinden alır. Bu süreçten sonra müracaatçının hem kendi ailesi hem de ebeveynlerinin bulunduğu ailesi ile olan etkileşimini değiştirmesi beklenir.

Teknikleri

Bowen (1978)'in aile sistemleri yaklaşımında kullanılan belli başlı teknikler; genogram oluşturma, benliğinde farklılaşma, süreç soruları sorma, ilişki deneyleri, aile koçluğu, üçgeni bozma, ben dilinin kullanımı, kişiden kişiye ilişki, danışmanla konuşma ve üçgenin dışına atmadır. Bu teknikler arasında kullanımı en yaygın olanlar ise aşağıda açıklanmıştır.

Genogram: Yaklaşımında değerlendirme için kullanılan en temel yöntemdir. Aile üyelerinin her birini gösteren, aile soy ağacına benzeyen diyagramlardır (Ziegler, 2005). Carr (2000) genogramların, aile ilişkilerini keşfetme, mevcut sorunlar hakkında çıkarımda bulunma ve nesiller boyunca süregelen ilişki kalıplarını belirlemek için bireylerin en az üç kuşak aile jenerasyonunun yapısını kapsayan şemalar olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan genogramlar doğumlar, ölümler, boşanmalar, evlenmeler, alkolizm, madde kullanımı, duygusal kopmalar gibi önemli olaylar, belirgin eğitim, mesleki ve tıbbi sağlık öyküsü vb. temel olayları içerir (Brown, 1999; Kesici vd., 2013, s. 35-36). Aşağıdaki şekilde genogram da yer alan semboller açıkça gösterilmeye çalışılmıştır.

Standards Symbols for Genograms

Şekil – 1. Standart Genogram Sembolleri² (Kesici vd., 2013, s. 41)

İlişki Deneyleri: Ailenin stres durumlarında daha farklı tepkiler denemelerine yönelik önerilerdir. Bu deneyler sorunu çözmekten öte, aile üyelerinin duygusal süreçlerinin nasıl oluştuğunu anlamaya yöneliktir. Aile üyelerini yeni davranışlar denemeye teşvik ederken, süreç içerisindeki rollerin farkına varmalarını sağlayan sosyal hizmet uzmanı ya da profesyonel tarafından verilen ödevlerdir (Brown, 1999; Kesici vd., 2013, s. 49). Sosyal hizmet uzmanı, önce vereceği ödevi uygulayabileceğine inandığı aile üyelerinden biriyle tek

² “Standart Genogram Sembollerinin” Türkçe versiyonu makalenin sonunda Ek-1 kısmında paylaşılmıştır.

başına görüşür. Ona ödevini verir ve aile içinde uygulamasını ister. Diğer aile üyeleri ödevin sosyal hizmet uzmanı tarafından verildiğini genellikle bilmez. Ödevi uygulamak zorunda olan ve ödev fikrini ortaya atan aile üyesinin teşviki ile istenen uygulama yapıldıktan sonra aile ve sosyal hizmet uzmanı tarafından ödev sorgulanır.

Süreç Soruları Sorma: Danışmanlık sürecinde sosyal hizmet uzmanı ya da profesyonel için en tehlikeli durumlardan biri ailenin sorunlarının içine girmesi ve tartışmalarda taraf tutmasıdır. Sosyal hizmet uzmanının taraflardan biriyle sempati (duygudaşlık) kurup diğerine sinirlenmesini önlemek ve sosyal hizmet uzmanı ile aile üyeleri arasında bir üçgenin kurulmaması için kullanılan tekniktir. Çözmek istedikleri sorunu neyin yarattığı ve geliştirdiği konusunda bireylerin fikirleri, neden şimdi yardıma başvurdukları ve çalışmanın sonunda nasıl beklentileri olduğu gibi sorular süreç sorularına birkaç örnektir. Bu sorular; aile üyelerinin sakinleşmesini sağlar, sorunu nasıl algıladığını anlamaları için aile üyelerine gerekli bilgiye ulaşması konusunda da yardımcı olur (Bowen, 1978; Goldenberg ve Goldenberg, 2012; Kerr, 1981; Kesici vd., 2013, s. 48-49).

Aile Koçluğu: Bowen (1978) kendi yaklaşımını diğer yaklaşımlardan ayırt etmek için “koçluk yapma ya da tek bir aile üyesi ile psikoterapi” terimini kullanır. Koçluk yapma, başkalarına aşırı duyarlılık ihtiyacını azaltarak, bireylerin daha olgun duygusal tepki kapasitesini arttırmaya odaklanmıştır (MacKay, 2012). Bu teknik sayesinde bireyler kendi ailelerinde tekrar eden üçgenler hakkında bilgi sağlar, kendi ailelerini gözlemler ve nesiller boyunca devam eden ailenin duygusal iklimini anlama şansı yakalar (Lebow, 2005). Sosyal hizmet uzmanı ya da profesyonel, müracaatçılarının kendisini ailesinden ya da sorundan ayırttırmaya çalışmasında ona koçluk yapar, yardımcı olur. Sosyal hizmet uzmanı aile koçluğu yaparken sürecin sorumluluğunu almaz ve insanlara ne yapmaları gerektiğini söylemez (Kesici vd., 2013, s. 51). Koçluk esnasında sosyal hizmet uzmanı, ailenin süreci fark etmesi için sorular sorar. Koçluk süreci şu şekilde işler; eşler arasındaki ilişkiyi tanımlama ve belirleme (üç nesle ait genogram oluşturma), sosyal hizmet uzmanının kendisinden danışmanlık alan ailenin üçgenlerinden uzak durması, aile sistemleri yaklaşımının diğer tekniklerini kullanmaya başlaması, ayrışmaların neden gerekli olduğunu göstermeye çalışma ve duygusal geri çekilmeleri çözümlenme.

Üçgeni Fark Etme – Bozma – Dışına Atma: Aile üyeleri arasında oluşan üçgeni bozabilmek ve var olan füzyon durumlarını ortadan kaldıracılabilmek için üçgenin oluşumunu anlamak gerekir. Daha sonra, füzyonlar tespit edilir ve aile danışmanlığı süreci başlar. Aşağıda bir vaka ile söz konusu durum örneklenmektedir.

Vaka (Kesici vd., 2013, s. 53):

“Ahmet ilkokul ve ortaokulda sınıfta çok başarılı bir öğrenciydi. Derslerini zamanında yapar, zayıf notu olmazdı. Ne olduysa liseye başladığı zaman oldu. Lise birinci sınıf öğrencisi olmasına rağmen okuldaki tüm öğretmenleri bıktırmıştı. Sigara kullanmaya başlamıştı. Devamsızlığı daha birinci dönemin ilk ayı olmasına rağmen on günü geçmişti. Okuldaki rehber öğretmen, Ahmet’in ailesini okula davet etti. Ebeveynlere durumu anlattı. Ancak sanki ebeveynlerde bir sorun varmış gibi hissetti. Bundan dolayı aileyi bir danışmana yönlendirdi.

Aile danışmanı: Sizi buraya getiren sorun nedir? Kim tanımlamak ister?

Baba: Biz aslında Ahmet’in okulda yaşadığı sıkıntılar ile ilgili okula gitmiştik. Rehber öğretmen buraya gönderdi.

Anne: Ben sana söylemişim. Sen içmesen bu durumda olamayacaktık. İçmeye başladığından beri ben Ahmet ile daha fazla yakınlaşmaya çalıştım, ancak Ahmet bizden uzaklaştı. Sonuçta okul sorunları başladı.

Aslında anne, babaya karşı Ahmet ile üçgen kurarak füzyon oluşturmuştu. Ahmet ise aileyi bu şekilde ayakta tutabileceğini düşünmekteydi. Oysaki baba işlerinin bozulması nedeniyle kendini alkole vermişti ve bu durumu aile üyelerinden gizlemekteydi.”

Üçgenin dışına atma ise; sosyal hizmet uzmanının saldırgan olmadan ya da aile üyelerini aşağılamadan kendi düşünce ve hislerini paylaşmak zorunda olmasıdır (Kesici vd., 2013, s. 56). Sosyal hizmet uzmanı diğer aile üyeleri tarafından gösterilen reaksiyonlara tepki verirken sakin olmalıdır.

“Örneğin sizler yaşamızı başınızı almış kişilersiniz. Olmadık şeylerden kavga ediyorsunuz. Yaşına bak ta utan yerine; Şu an yaşadıklarınızdan çok etkilenmiş gözüküyorsunuz. Bu da size acı veriyor, sizi anlıyorum şeklinde bir ifade her zaman tercih edilir” (Kesici vd., 2013, s. 56).

Bowen'ın Yaklaşımını Destekleyen Araştırmalar

Bowen'ın kuramı ile ilgili yapılan akademik çalışmalar umut vericidir. Miller vd. (2004)'nin çalışmasında; ayrışma – anksiyete – ilişki doyumu ve psikolojik fonksiyon bozukluğu arasında pozitif ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Murdock ve Gore (2004)'ye göre ayrışma ve stres seviyesi, etkileşim sırasındaki psikolojik semptomları tetiklemektedir. Yani; ayrışma düzeyi düşük olanlar, üst düzeydeki bir stres durumunda yüksek düzeyde ayrışma becerisine sahip olan bireylere göre daha fazla psikolojik semptom göstermişlerdir. Stres düzeyi düşük olduğunda ise ayrışma düzeyi düşük ve yüksek olanlar eşit derecede psikolojik semptom göstermişlerdir. Murdock ve Gore (2004) stresin ayrışma düzeyine arabuluculuk yaptığını gözlemlerken (stres artarsa ayrışma düşer - stres azalır ise ayrışma yükselir), Knauth vd. (2006)'ne göre ise stres, ayrışma ve sıkıntı arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir.

Johson ve Buboltz (2000) ayrışma ile psikolojik tepki arasında pozitif bir korelasyon hesaplarırken, Tuason ve Frindlander (2000) Bowen'ın aile sistemleri yaklaşımını Filipinler'de uyguladıkları çalışmalarında, en azından bu ülkede ayrışma kavramının kültürel olarak kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Harvey vd. (1991) kuşaklararası aktarım hipotezini destekleyebilmek için yaptıkları araştırmada, ailedeki bireysellik ve samimiyet düzeyi ile çocuklarının başarı düzeyi arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır.

Bowen insanların kendi ayrışma derecelerine benzer eşler seçtiklerini tahmin etmektedir. Literatürde bu hipotezi destekleyen araştırmalara (Day vd., 1997; Greene ve Mabee, 1992; Kosek, 1998; Miller vd., 2004; Murdock, 2012) rastlanır. Ayrıca Friedlander (2001), uyuşturucu kullanımında ve çocuktaki psikolojik bozukluklarda, Perosa ve Perosa (1993)'da ailedeki ergenlerin akademik yaşantılarında başarılı olması ile ailenin kuşakları arasındaki ittifakların çok az olmasında pozitif ilişkiler olduğunu vurgulamışlardır.

Cook (2007)'un bağımlı bireylerin aile modellerini incelediği çalışmasında çatışma, duygusal uzaklık ve üçgenleme desenlerinin bu bireylerin aile yaşantısında sıklıkla meydana geldiği açıklanmıştır. İlaç bağımlı bireyleri belirleyen en önemli risk faktörünün ise kardeş pozisyonu olduğu vurgulanmıştır. İlaç bağımlılığı ve madde kullanımının kuşaklar boyunca aile soy ağacı içerisinde aktarılan bir örüntü olduğu gözlemlenmiştir. Chen vd. (2003) tarafından astımlı çocuklar üzerine yapılan başka bir çalışmada,

ailedeki stres ile astım nedeniyle çocukların hastaneye yatma sıklığı arasında kayda değer bir ilişki bulunmuştur. Müslüman çiftlerin değerlerine, geçmişine ve umutlarına uygun şekilde tasarlanan ve “Bowen Aile Sistemleri Yaklaşımı” üzerinden danışmanlık sürecini anlatan bir vaka çalışmasında (Sauerheber vd., 2014), uygulamaların aile içi geçimsizlik, eşlerden birinde fonksiyon bozukluğu ve sorunların çocukların üzerine yayılması konularında etkili olduğu kanaatine varılmıştır.

Öte yandan son yıllarda Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda (Kalkan ve Aydoğan, 2018; Karababa vd., 2018; Mert ve Çetiner, 2018; Mert ve Gülmez, 2018; Mert ve Topal, 2018; Polat ve İlhan, 2018) Bowen’ın yaklaşımı sıklıkla kullanılırken araştırmacıların ana odağı benlik farklılaşması / ayrımlaşması üzerine olmuştur. Bir çalışmada (Polat ve İlhan, 2018) benliğin farklılaşmasının evli bireylerde çift uyumunu, depresyonu, kaygıyı ve stresi anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Başka bir çalışmada (Kalkan ve Aydoğan, 2018) evlilik ilişki kalitesi, benliğin farklılaşması ve ilişkiyel özgünlük arasında anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. Ülkemizde üniversite öğrencileri arasında yapılan çalışmalarda (Karababa vd., 2018; Mert ve Çetiner, 2018; Mert ve Gülmez, 2018; Mert ve Topal, 2018) benlik ayrımlaşmasının psikolojik iyi oluş düzeyinde pozitif yönlü etkisinin olduğunu, özgecilik (elseverlik) ile arasında derin bağlar bulunduğu, manevi yönelimle benlik ayrımlaşması arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptandığını, öğrencilerin benlik ayrımlaşma düzeyi arttıkça üniversite yaşamına uyum düzeylerinin arttığını söylemek mümkündür.

Bowen’ın yaklaşımını ele alan veya uygulamada kullanan pek çok farklı çalışmaya ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde ulaşmak mümkündür (Ecke vd., 2006; Harrigan, 2003; Isserman vd., 2014; Jankowski ve Hooper, 2012; Kalkan ve Aydoğan, 2018; Karababa vd., 2018; Mert ve Çetiner, 2018; Mert ve Gülmez, 2018; Mert ve Topal, 2018; Murray vd., 2007; Papero, 2014; Polat ve İlhan, 2018; Rootes vd., 2010; Walsh ve Knauth, 2003; Wright, 2009). Bowen’ın aile sistemleri yaklaşımı üzerine olan düşüncelerini ailelerin sorunlarına başarı ile yansıtabilmesi, literatürde sıklıkla başvuru olan bir referans noktası olması bu yaklaşımın ne kadar kabul gördüğü ile açıklanabilir. Her ne kadar Bowen’ın takipçileri tarafından “Aile Sistemleri Yaklaşımı” işlevsellik açısından savunulsa da, Bowen ve tasarımına yöneltilen eleştiriler de mevcuttur.

Yaklaşım İlgili Eleştiriler

Bowen, kendi geçmişindeki olaylardan, özellikle ailesiyle olan zorluklar sebebiyle etkilenmiştir. Bu nedenle, yaklaşımı üzerinde kendi kişisel durumunun büyük etkisi olmuştur. Bowen insan ilişkilerini, yaşamı dengede tutan iki gücün yönettiğini iddia eder: Bireysellik ve birliktelik. Herkesin yoldaşlığa ve bir derece de bağımsızlığa gerek duyduğunu açıklar. Yaşamımızı ilginç ve hoş kılan şeyin gereksinimlerimizin ayrı kutuplarda bulunma eğilimi olduğunu savunur. Kendi yaşantımızda ise tamamlanmayı bekleyen en önemli işin, ebeveynlerimize karşı duygusal tepkiselliğin çözülmesi olduğunu söyler (Nichols, 2013, s. 145).

Bu açıklamalara temel olarak Bowen, kendi yaklaşımında bireyselliği ele almış ve geçmiş kuşaklardan gelen örüntüleri düzenleyerek aile sistemleri yaklaşımını ifade etmiştir. Aile üyeleri duygusal olarak birbirlerinden kopmuşlarsa, kişilerarası ilişkilerdeki tekrarlanan belli davranışlar yaşanır. Bu açıklamadan da anlaşılabilir gibi Bowen, ailenin duygusal sistemi ile de ilgilenmiştir. Bowen aile sistemleri yaklaşımının anahtar ögesi; hayatınızın tamamında kronik bir kaygı varsa, bu hayat biçiminizin hamurundan geliyordur öğretisidir. Bu kaygı hem fiziksel hem de duygusaldır. Bazı bireyler ailelerinde önceki kuşaklardan aktarım olduğu için bu kaygıyı diğerlerine oranla çok daha fazla yaşarlar. Eğer kaygı kalıntıları az ise insanlar ve aileler için de sorunlar daha az olacaktır.

Bowen aile sistemleri yaklaşımı; kendi doğasında sistematik, kontrol odaklı, uygulamada bilişseldir. Bu suretle klinisyen ve danışanlarına somut değerlendirme süreci için bir yol verir. Diğer aile yaklaşımlarından farklı olarak, Bowen aile sistemleri yaklaşımı eşler ve bireylerle kapsamlı bir şekilde kullanılabilir. Aile sistemleri bakış açısından bireysel işlevselliği anlatan en kapsamlı yaklaşımdır. Ailenin stili yaşanan kaygıyı ilişkiye aktarmak şeklinde ise, stresin yüksek olduğu dönemlerde çiftler ve aile üyeleri tartışmaya başlayacaklardır. Eğer ailenin stili üyelerden birisinin fonksiyonunu yerine getirmemek şeklinde ise çocuk ya da ebeveynlerden birisi fiziksel veya psikolojik olarak hasta olacaktır. Ayrışma düzeyi yüksek olan ailelerde psikiyatrik semptomlar pek oluşmaz. Ancak yüksek ayrışma düzeyine sahip olan bir aile dahi olsa, uzun süreli aşırı strese (kronik kaygıya) maruz kalmak fonksiyon bozukluğuna neden olabilir.

Bu yaklaşımda profesyonelin güçlü bir uzman rolünü oynaması ve müracaatçıların edilgen konumu sıklıkla sorgulanmaktadır. Post modern ve yapısalcı kuramcılar, gerçeklikleri insanlar inşa ettiği için Bowen'ın aile sistemleri yaklaşımını kullanan uzmanların da bildiği mutlak bir gerçeklik olamayacağını iddia ederler. Bowen aile sistemleri yaklaşımı, feminist danışmanlara ters düşmektedir. Feministler, aile içi şiddete örneğin çocukların ebeveynleri tarafından dövülmesine bu yaklaşım ve türevlerinin açıklama getiremediğini savunurlar. Ayrıca feministler aile ile ilgili yaklaşımların ve danışmanların erkeklerin gücünü öne çıkaran ataerkil modele dayandığını belirtirler. Aile sistemleri yaklaşımına son eleştiri ise, aile danışmanlığı sürecinde heteroseksüel olmayan çiftlere pek önem verilmediği yönündedir (Brown, 1999; Carr, 2000; Isserman vd., 2014; MacKay, 2012; Murdock, 2012; Papero, 2014).

Sonuç Yerine

İnsanın toplumsal varoluşunu şekillendirmede aile etkin ve başat bir rol oynamaktadır. Aile algısı, yapısı ve formatı; günün koşullarına ve insanın ihtiyaçlarına göre değişirken ailenin toplumun en temel birimi olma özelliği yani evrenselliği halen devam etmektedir. Bu noktada aile; hem bireysel hem de toplumsal açıdan birçok işlevi bulunan, söz konusu işlevleri ise yerine getirebildiği ölçüde varlığını sürdüren en küçük toplumsal kurumdur. Ailenin sahip olduğu işlevler zaman içinde ve toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Ancak, gerek toplumun, gerekse aileye hizmet sunan profesyonellerin beklentisi, ailenin bu işlevlerini sağlıklı bir biçimde karşılamasıdır (Polat Uluocak ve Bulut, 2011).

Farklı toplumları inceleysek dahi aile güçlendiği zaman toplumsal yaşamın daha sağlıklı ilerlediğini dolayısıyla insani değerlerin daha anlamlı bir hal aldığı görürüz. Dahası Türkiye gibi aile kurumunu önemseyen ülkelerde bir kamu politikası olarak aile ile çalışma sosyal hizmet uygulamalarının önemli saç ayaklarından birini oluşturur. Aile ile sosyal hizmet uygulamalarında aile danışmanlığı başvurulan önemli araçlar arasındadır çünkü Avrupada Aile Terapisi Akreditasyon Standartları (*European Family Therapy Accreditation Standards/EFPA, 2019*)'na göre aile danışmanlığı eğitimi için genel bir klinik lisans eğitimi (klinik psikoloji, psikiyatri, sosyal hizmet vs.), temel aile

danışmanlığı eğitimi ve aile danışmanlığında uzmanlaşma eğitimi gereklidir (Korkut, 2007). Nitekim sosyal hizmet uzmanları potansiyel aile danışmanları arasındadır.

Aile danışmanı sosyal hizmet uzmanlarının amacı, ailenin yaşam döngüsünde memnuniyet verici ilişkiler sürdürmeyi kolaylaştırmaktır. *Bowen'ın Aile Sistemleri Yaklaşımı*'ni kullanan sosyal hizmet uygulaması ile sosyal hizmet uzmanı ailede sistemli değişim sağlar. Sistem olarak aile; içinde bulunduğu kültürel yapının, topluluğun bir alt sistemidir. Dolayısıyla aile üyeleri de, kendine has özellik ve bütünlükleri ile birbirinden bağımsız, ayrı sistemik yapılardır. Aktaş (2004) sosyal hizmet uygulama alanının aile sisteminin yaşam içindeki doğal sürecini anlayarak aile terapisine katıldığını vurgular. Aile sistemi içindeki bütün sistemlerle ilişkiye geçmek, onların kapasitelerini anlamak ve kendilerinde var olan kaynakları harekete geçirmek üzere iş birliği yapmak ve uygun değişiklikleri kendi özgür seçimleriyle yapmalarını desteklemek, kolaylaştırmak temel hedeftir. Bu tarz sosyal hizmet uygulamasında iyileştirme olduğu kadar önlemenin de varlığı söz konusudur (Aktaş, 2004).

Bowen'ın Aile Sistemleri Yaklaşımı kullanılarak başlayan danışmanlık sürecinde sosyal hizmet uzmanı, ailenin ne kadar fonksiyonel olduğunu, ailede nelerin yanlış gittiğini ve yanlış giden durumların nasıl değişmesi gerektiği yönünde neler yapılabileceğini belirlemelidir. Aile üyelerinin kişilik yapısı, karakteri, hayata bakış açısı ve duygusal tonunu anlamalıdır. Bu tespitler sosyal hizmet uzmanı açısından aile üyelerinin birbirlerine nasıl bağlandıklarını ve aile içi ilişkilerin karmaşasını tanımlamak amacıyla kullanılmalıdır. Ayrıca sosyal hizmet uzmanının aile üyelerinin kişisel savunma mekanizmalarını kavraması, aile içinde başvuru savunma stratejilerinin ortaya konması açısından önemlidir. *Bowen'ın Aile Sistemleri Yaklaşımı* aileyi, çevresiyle ve birbirleriyle ilişki ve etkileşim içinde bulunan parçaların oluşturduğu dinamik bir bütün olarak ele alır. Çoğu çalışma (Aktaş, 2004; Chambers, 2009; Didericksen vd., 2015; Isserman vd., 2014; Jankowski ve Hooper, 2012; Nichols, 2013)'ya göre bu durumun sebebi; ailelerin kendini oluşturan unsurların bütününe toplamından daha farklı bir yapılanma özelliği göstermesi, aileyi ve alt sistemlerini ayakta tutan, yönlendiren kurallar sisteminin bulunması, ailedeki her unsuru anlamaya yardımcı olacak etkileşimlerin var olmasıdır.

Aile yapısı içinde sorunun ne olduğunun ve çözümündeki güçlüklerin değerlendirilmesi, sorunlardan ailenin nasıl etkilendiğinin belirlenmesi, sorunların çözüm yollarının aile üyelerinin istek ve önerileri doğrultusunda formüle edilmesi, üyelerin ailedeki sorunları çözmeye yardımcı olan düşünce ve davranışlarının desteklenmesi, sorunların çözümü için aile üyelerinin çaba sarf etmesinin teşvik edilmesi (Turan, 2012) için Bowen'ın yaklaşımını sosyal hizmet uzmanları uygulamalarında kullanmalıdır. O halde *Bowen'ın Aile Sistemleri Yaklaşımı'nın* sosyal hizmet uygulamasında hak ettiği yeri alması önemlidir.

Sosyal hizmet uzmanları ailede ortaya çıkan soruna ya da sorun çıkartan bireylerin yapısına odaklandığı zaman insanın düşünce dünyasının nasıl kurgulandığı ile ilgilenir. Ancak sorunun ya da bireyin davranışlarının etkilerine odaklandıklarında ise ailenin diğer üyelerinin ve diğer sistemlerin bu soruna ya da bireyin davranışlarına nasıl tepki verdiğini gündemlerine alırlar. Bu, kişiler arası ilişkileri ve ailedeki etkileşimi değerlendirme şansını sosyal hizmet uzmanının yakaladığı anlamına gelir ve alt yapısında *Bowen'ın Aile Sistemleri Yaklaşımı* bulunur.

Diğer taraftan aileyi konu alan sosyolojik çalışmalar (Can, 2013, s. 221; Giddens, 2000, s. 162; Macionis, 2012, ss. 475-476) bile ailenin olabildiğince çeşitlenerek parçalandığını, tamamlanamadığını ve tek ebeveynli gibi şekiller aldığını, tek anne-babalı ailelerin sayısı giderek arttığını da göstermiştir. Dolayısıyla toplumlarda yükselen bireycilik, başarının evliliğin dışında aranması, ailede kronik kaygının sürekli artması, füzyonların çözümlenememesi, ayrışma ve birleşme kavramlarının yeterince aile üyeleri tarafından anlaşılabilmesi gibi nedenler, aileyi derinden etkilemektedir.

Aile yaşamını etkileyen değişimler, dolaylı olarak aile üyeleri arasındaki bağları da zayıflatabilen bir niteliğe sahiptir. Bireylerin sosyal alandaki tatminsizliği ya da mutsuzluğu, aile yaşantısındaki dengeyi bozabilmekte; bu zayıflama bir kopuşa doğru gidebilmektedir (Polat Uluocak ve Bulut, 2011). Bu noktada ailenin desteklenmesine yönelik sosyal hizmet uygulamaları ise aile sistemine aile bireylerinin tecrübe ettiği güncel sorunlar üzerinden vurgu yapan *Bowen'ın Aile Sistemleri Yaklaşımı* sayesinde önemli bir katkı sunmaktadır.

Kaynakça

- Aktaş, A. M. (2004). Aile terapisinde sosyal hizmet yaklaşımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(7), 1-10.
- Bowen, M. (1978). *Family Therapy in Clinical Practice*. New York: Jason Aronson.
- Brown, J. (1999). Bowen family systems theory and practice: Illustration and critique. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 20(2), 94-103.
- Can, İ. (2013). Tarih, toplum ve kültür bağlamında aile ve kadın. İçinde: M. Aydın (Ed.). *Sistemantik Aile Sosyolojisi* (ss. 215-248). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Carr, A. (2000). *Family Therapy: Concepts, Process and Practice*. New York: Wiley.
- Chambers, M. F. (2009). Nothing is as practical as a good theory: Bowen theory and the workplace – a personal application. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 30(4), 235-246.
- Chen, E., Bloomberg, G. R., Fisher Jr, E. B., Strunk, R. C. (2003). Predictors of repeat hospitalization in children with asthma: The role of psychosocial and socioenvironmental factors. *Health Psychology*, 22(1), 12-18.
- Cook, L. (2007). CE FEATURE: Perceived Conflict, Sibling Position, Cut-Off, and Multigenerational Transmission in the Family of Origin of Chemically Dependent Persons: An Application of Bowen Family Systems Theory. *Journal of Addictions Nursing*, 18(3), 131-140.
- Corsini, J. R., Wedding, D. (2012). *Modern Psikoterapiler* (Birinci basım). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Day, H. D., St Clair, S. A., Marshall, D. D. (1997). Do people who marry really have the same level of differentiation of self?. *Journal of Family Psychology*, 11(1), 131-135.
- Didericksen, K. W., Edwards, A. E., Wetchler, J. L., Walker, J. A. (2015). Maternal well-being: Health, differentiation, and relationship satisfaction. *The Family Journal*, 23(1), 56-64.
- Ecke, Y., Chope, R. C., Emmelkamp, P. M. (2006). Bowlby and Bowen: Attachment Theory and Family Therapy. *Counseling & Clinical Psychology Journal*, 3(2), 81-108.
- EFPA (2019). *European Family Therapy Accreditation standards*. 20 Haziran 2019 tarihinde <http://www.europeanfamilytherapy.eu/> web adresinden erişildi.

- Friedlander, M. L. (2001). Family therapy research: Science into practice, practice into science. İçinde: M. P. Nichols ve R. C. Schwartz (Eds.). *Family Therapy: Concepts and Methods* (ss. 485-521). Boston: Ally & Bacon.
- Giddens, A. (2000), *Sosyoloji* (H. Özel ve C. Güzel, Çev.). Ankara: Ayrıç Yayınevi.
- Goldenberg, H., Goldenberg, I. (2012). *Family Therapy: An Overview*. USA: Brooks/Cole Cengage learning.
- Greene, G. J., Mabee, T. F. (1992). Differentation of self and martial adjustment of clinical and nonclinical spouses. İçinde: B. J. Brothers (Ed.). *Couples Therapy Multiple Perspectives: In Search of Universal Threads* (ss. 133-151). New York: Haworth Press.
- Gurman, A. S., Kniskern, D. P. (1981). *Handbook of Family Therapy*. New York: Brunner/Mazel.
- Haber, R. (2002). Virginia Satir: An integrated, humanistic approach. *Comtemporary Family Therapy*, 24(1), 23-34.
- Haefner, J. (2014). An application of Bowen family systems theory. *Issues in Mental Health Nursing*, 35(11), 835-841.
- Haley, J., Madanes, C. (1981). Dimension of family therapy. İçinde: C. Madanes (Ed.). *Strategic Family Therapy* (ss. 1-18). San Francisco: Jossey-Bass.
- Harvey, D. M., Curry, C. J., Bray, J. H. (1991). Individuation and intimacy in intergenerational relationships and health: Patterns across two generations. *Journal of Family Psychology*, 5(2), 204-236.
- Isserman, N., Greene, R. R., Bowen, S. P., Hollander-Goldfein, B., Cohen, H. (2014). Intergenerational families of Holocaust survivors: Designing and piloting a family resilience template. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 11(3), 256-268.
- Jankowski, P. J., Hooper, L. M. (2012). Differentiation of self: A validation study of the Bowen theory construct. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, 1(3), 226-243.
- Johnson, P., Buboltz, W. C. (2000). Differentiation of self and psychological reactance. *Contemporary Family Therapy*, 22(1), 91-102.
- Kalkan, E., Aydoğan, D. (2018). Evlilik ilişki kalitesini benlik açısından değerlendirme: Benliğin farklılaşması ve ilişkişel özgünlük. *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(1), 174-189.

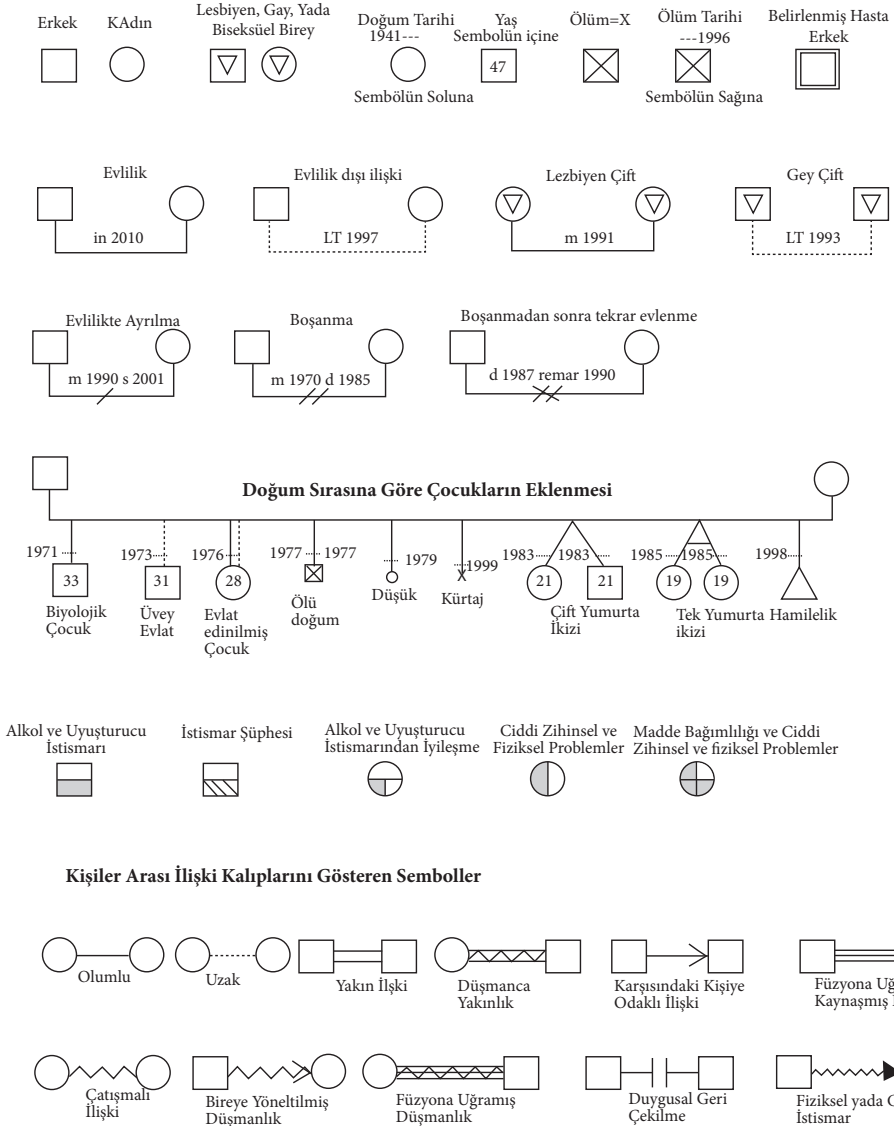
- Karababa, A., Mert, A., Çetiner, P. (2018). Üniversite öğrencilerinde psikolojik iyi olmanın bir yordayıcısı olarak benlik ayırılması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 1235-1248.
- Kerr, M. E. (1981). Family system theory and therapy. İçinde: A. S. Gurman, D. P. Kniskern (Eds.). *Handbook of Family Therapy* (ss. 226-264). New York: Brunner/Mazel.
- Kerr, M. E. (2008). Why do siblings often turn out very differently? In A. Fogel, B. J. King, S. G. Shanker (Eds.). *Human Development in the Twenty First Century* (ss. 206-215). London: Cambridge University Press.
- Kerr, M. E., Bowen, M. (1988). *Family Evaluation*. New York: W.W. Norton & Company.
- Kesici, Ş., İlgün, E., Mert, A., Büyükbayraktar, C. G. (2013). *Aile Terapisinde Kullanılan Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Knauth, D. G. (2003). Family secrets: An illustrative clinical case study guided by Bowen family systems theory. *Journal of Family Nursing*, 9(3), 331-344.
- Knauth, D. G., Skowron, E. A., Escobar, M. (2006). Effect of differentiation of self on adolescent risk behavior: Test of the theoretical model. *Nursing Research*, 55(5), 336-345.
- Korkut, Y. (2007). Türkiye'de aile terapisi ve terapistlerinin durumu. *Psikoloji Çalışmaları/ Studies in Psychology*, 27, 13-30.
- Kosek, R. B. (1998). Self-differentiation within couples. *Psychological Reports*, 83(1), 275-279.
- Lebow, J. L. (Ed.). (2005). *Handbook of Clinical Family Therapy*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Macionis, J. J. (2012). *Sosyoloji* (V. Akan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- MacKay, L. (2012). Trauma and Bowen family systems theory: Working with adults who were abused as children. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 33(3), 232-241.
- Meriç, N. (2018). *Evlilik ve aile danışmanlığı kuramları*. 19 Haziran 2019 tarihinde http://psikiyatriksosyalhizmet.com/wpcontent/uploads/2010/02/aile_danismanligi_kuramlari.pdf web adresinden erişildi.
- Mert, A., Çetiner, P. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Üniversite Yaşamına Uyum ile

- Benlik Ayrımlaşması Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 8(3), 190-204.
- Mert, A., Gülmez, E. (2018). Özgeçilic ile benlik ayrımlaşması arasındaki yordayıcı ilişkinin bazı değişkenlerle incelenmesi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(11), 961-989.
- Mert, A., Topal, İ. (2018). Benlik ayrımlaşmasının manevi yönelimine etkisinin bazı değişkenlerle incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 68-91.
- Miller, R. B., Anderson, S., Keals, D. K. (2004). Is Bowen theory valid? A review of basic research. *Journal of Marital and Family Therapy*, 30(4), 453-466.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Minuchin, S., Nichols, M. P., Lee, W. (2007). *Assessing families and couples: From symptom to system*. Boston: Allyn & Bacon.
- Murdock, N. L. (2007). Family system theory. İçinde: A. B. Rochlen (Ed.). *Applying Counselling Theories: An Online Case Based Approach* (ss. 209-224). New Jersey: Prentice Hall.
- Murdock, N. L. (2012). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları: Olgu Sunumu Yaklaşımıyla* (2. Basımdan çeviri - F. Akkoyun, Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Murdock, N. L., Gore, P. A. (2004). Stress, coping, and differentiation of self: A test of Bowen theory. *Contemporary Family Therapy*, 26(3), 319-335.
- Murray Jr, T. L., Murray, C. E., Daniels, M. H. (2007). Stress and family relationship functioning as indicators of the severity of fibromyalgia symptoms: A regression analysis. *Stress and Health*, 23(1), 3-8.
- Nichols, M. P. (2013). *Aile Terapisi: Kavramlar ve Yöntemler* (Birinci basımdan Çeviri - O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Papero, D. V. (2014). Assisting the two-person system: An approach based on the Bowen theory. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 35(4), 386-397.
- Perosa, S. L., Perosa, L. M. (1993). Relationships among Minuchin's structural family model, identity achievement, and coping style. *Journal of Counseling Psychology*, 40(4), 479-489.

- Polat, K., İlhan, T. (2018). Evli bireylerde çift uyumu ve bazı psikolojik belirtilerin benliğin farklılaşması açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(50), 87-115.
- Polat Uluocak, G., Bulut, I. (2011). Aile terapilerinin feminist teori açısından incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(24), 9-24.
- Rootes, K. M. H., Jankowski, P. J., Sandage, S. J. (2010). Bowen family systems theory and spirituality: Exploring the relationship between triangulation and religious questing. *Contemporary Family Therapy*, 32(2), 89-101.
- Sauerheber, J. D., Nims, D., Carter, D. J. (2014). Counseling Muslim couples from a Bowen family systems perspective. *The Family Journal*, 22(2), 231-239.
- Tuason, M. T., Friedlander, M. L. (2000). Do parents' differentiation levels predict those of their adult children? and other tests of Bowen theory in a Philippine sample. *Journal of Counseling Psychology*, 47(1), 27-35.
- Turan, N. (2012). *Birey ve aileler ile sosyal hizmet*. Ankara: Öz Baran Ofset Matbaacılık.
- Walsh, J., Harrigan, M. (2003). The termination stage in bowen's family systems theory. *Clinical Social Work Journal*, 31(4), 383-394.
- Wright, J. (2009). Self-soothing – a recursive intrapsychic and relational process: The contribution of the Bowen theory to the process of self-soothing. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 30(1), 29-41.
- Ziegler, S. M. (Ed.). (2005). *Theory-Directed Nursing Practice* (2nd edition). New York: Springer Publishing Company.

EK-1:

STANDART GENOGRAM SEMBOLLERİ

Şekil - 1. Standart Genogram Sembolleri Türkçe Versiyonu Kesici vd., 2013, s.41'den alıntıdır.

TÜRKİYE'DE HANEHALKI SORUMLUSUNUN TOPLAM GELİRİNE ETKİ EDEN BELİRLEYİCİLERİN KANTİL REGRESYON YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

Ferit ÇOBANOĞLU¹, Halil İbrahim YILMAZ²

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'de hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirindeki farklılık, kantil regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Başkanlığı'ndan sağlanan "Hanehalkı Bütçe Araştırması 2015 yılı" mikro veri setinden yararlanılmıştır. Çalışmada, hanehalkı sorumlusunun yıllık toplam geliri (TYG) bağımlı değişken olarak alınırken, bağımsız değişkenler olarak ise hanehalkı sorumlusu için; cinsiyet (C), yaş (Y) sağlık sigortasına sahip olma durumu (SS), günlük faaliyete engel fiziksel ya da zihinsel problem olup-olmadığı (GFFZP), çalışmaya engel fiziksel ya da zihinsel problem olup-olmadığı (CFZP), eğitim durumu (ED) ve medeni durum (MD) alınmıştır. Koşullu medyan, 0,25 kantil, 0,75 kantil, 0,05 kantil, 0,95 kantil, sabit ve tekrarlamalı tahminciler kullanılarak model tahmin edilmiştir. Sonuçlara göre; gelir düzeyi yüksek hanehalkı sorumlularının, görece olarak daha yaşlı olduğu, daha yüksek eğitim düzeyine sahip oldukları ve aktif olarak çalıştıkları belirlenmiştir. Kantiller arasındaki gelir farklılığı görece olarak fazladır. Bu da, Türkiye'de gelir grupları arasında önemli farklılıkların olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, düşük, orta ve yüksek gelir gruplarına sahip hanehalkı sorumlularına yönelik, gelir farklılığını giderici önlemlerin alınması faydalı olabilecektir. Mesleki eğitim çalışmalarının iyileştirilmesi, istihdam oluşturan ve refah düzeyini geliştiren tarımsal, sanayi ve genel anlamda ekonomi ve sosyal politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması isabetli olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kantil Regresyon, Hanehalkı Bütçe Araştırması, Koşullu Ortalama, Medyan, Özyükleyici, Toplam Gelir.*

¹ Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, e-posta: ferit.cobanoglu@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7706-2993

² Araş. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, e-posta: halil.yilmaz@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4956-1496

Çobanoğlu, F. , Yılmaz H. (2020) Türkiye'de Hanehalkı Sorumlusunun Toplam Gelirine Etki Eden Belirleyicilerin Kantil Regresyon Yöntemi İle Analizi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(47), 313-338. DOI: 10.21560/spcd.vi.525500

ANALYSIS OF DETERMINANTS AFFECTING TOTAL INCOME OF HOUSEHOLD HEAD WITH QUANTILE REGRESSION METHOD IN TURKEY

Abstract

In this study, the difference in total annual income of the respondent households that have achieved in Turkey is analyzed by quantile regression method. In the research, microdata sets on “Household Budget Survey 2015” provided by the Turkey Statistical Institute (TSI) Presidency are used. In the study, the annual total income of the household responsible (TYG) is taken as dependent variable, whereas for the household head as the independent variables; gender (C), age (Y) health insurance (SS), whether it is a physical or mental problem (GFFZP) for barrier to daily activities, and whether it is a physical or mental problem (CFZP) for barrier to work, education level, (ED), and marital status (MD) are obtained. The model is estimated by using the conditional median, 0,25 quantile, 0,75 quantile, 0,05 quantile, 0,95 quantile, robust and bootstrap estimators. It is determined that the households with high income were relatively older, had higher education level and are actively working. The difference in income between quintile is relatively high. It also reveals that there are significant differences among income groups in Turkey. As a result, it may be useful to take measures to reduce income differences for households with low, medium and high-income groups. The development and implementation of agricultural, industrial and general economic and social policies will be appropriate to improve vocational training activities, employment and improve welfare level.

Key Words: *Quantile Regression, Household Budget Research, Conditional Mean, Median, Bootstrap, Total Income.*

Giriş

“Gelir”, benzer tanımları olmakla birlikte, genel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir. Gelir; üretim ve hizmet faaliyetleri sonucunda elde edilen parasal ya da nesnel getiri olarak tanımlanabilmektedir (DPT, 2001). Bir diğer çalışmada ise gelirin, kaynakların ekonomik bir ölçüsü olduğu belirtilmiştir (Goodman vd., 1997).

Tarihsel süreçte, üretim ilişkilerindeki gelişme ve ilerlemeye paralel olarak, tarım, sanayi ve bilgi toplumu süreçlerinde sırasıyla, toprak, sermaye ve beşeri sermaye, kişisel kazançları belirleyen en önemli faktörler olmuştur (Çalışkan, 2007). Yaşanmakta olan dönemde, bilgi ve teknolojiye meydana gelen gelişme ve ilerlemeler, bütün iktisadi aktivitelerin, bilgiyle bütünleşmiş bir duruma gelmesine ve bunun sonucu olarak da, toplumun siyasal, sosyal ve ekonomik hayatında sürekli gelişen ve değişen bir dinamizmin yaşanmasına neden olmuştur. Sanayi toplumunun yapısı hızla bilgi toplumuna dönüşmektedir (Kızılgöl, 2012).

Hanehalkı bireyleri ve özellikle hanehalkı sorumlusunun sahip olduğu işe bağlı olarak elde etmiş olduğu gelir, toplumun temelini oluşturan aile ve aile fertlerinin iyi eğitim almalarından, günlük faaliyetlere kadar birçok sosyo-ekonomik göstere üzerinde etkili olabilmektedir. Çobanoğlu ve Yılmaz (2018) tarafından, hanehalkı sorumlusunun herhangi bir sağlık sigortasına sahip olması ile yine hanehalkı sorumlusunun işyeri faaliyet türü seçimi ve yıllık geliri arasında bir ilişki olduğu vurgulanmıştır. Aynı çalışmada, hanehalkı sorumlusunun, işyeri faaliyet türü seçimi ve dolayısıyla yıllık toplam gelirine etki edebilen olası faktörler belirlenmiştir. Araştırmada içsel müdahale etkisi kullanılmış olup, kurulan iki modelde, içsel müdahale etkilerine dayalı poisson ve doğrusal regresyon modelleri kullanılmıştır. Her iki model sonucunda, ortalama müdahale etkisi ve müdahale edilmiş gruptaki ortalama müdahale etkisi değerleri ortaya konulmuş olup, bireylerin sağlık sigortasına sahip olmasının, işyeri faaliyet türüne etkisi pozitif iken, yıllık toplam gelirin doğal logaritması üzerine etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Diğer taraftan Bayar (2012), ücret gelirlerindeki farklılığı, kantil regresyon ayrıştırma yöntemi ile ayrıştırılmasını gerçekleştirmiştir. Fakat ücret gibi dağılım içerisinde farklı yoğunlaşmalara sahip olabilen değişkenlere ait

ortalama düzeyde gerçekleştirilen analizlerin sonuçları, bu yöntemler, sadece ortalama düzeydeki farklılaşmaların tespit edilmesine yoğunlaştıkları için yetersiz olabilmektedirler. Bununla birlikte, bazı faktörlerin bu değişkenlere olan etkileri sadece ortalama düzeyde olmayıp, dağılımın farklı noktalarına olan etkileri farklı biçimde gerçekleşebilmektedir. Bu şekildeki bir çıkarım da, hesaplanmış olan bulguların eksik veya hatalı olmasına sebep olabilmekte ve yorumların yetersiz kalmasına yol açabilmektedir (Bayar, 2012). Buna yönelik olarak, literatürde alternatif regresyon modelleri geliştirilmiş ve ortalama düzeyde gerçekleştirilen analizlerden daha yoğun ve geniş bilgi edinilmesini sağlayan bazı yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntemlerden biri de, Koenker ve Basset (1978) tarafından geliştirilen kantil regresyon yöntemidir. Dağılımın belirli noktalarına ilişkin tahminlerin yapılmasına olanak sağlayan bu yöntemi kullanarak Machado ve Mata (2005) dağılımlara ilişkin ayrıştırma yöntemi geliştirmiştir.

Geleneksel olarak kullanılan koşullu ortalama regresyon ile karşılaştırıldığında, kantil tahmin, dağılımdaki aşırı değerleri ve aykırı değerleri daha uygun bir şekilde açıklayabilmektedir (Hao ve Naiman, 2007).

Ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan literatür taramalarına göre, bireylerin ve/veya hanehalkı sorumlusunun toplam gelirine etki eden faktörleri ve bunların etki düzeylerini belirlemeye yönelik sınırlı sayıda çalışma yapıldığı belirlenmiştir.

Pede vd. (2012), Filipinler’de, dört yöreden, 656 çiftçi hanesinden elde edilen kesit verilere kantitatif regresyon yaklaşımı uygulamışlardır. Hanehalkı gelirinin belirleyicileri, koşullu ortalama regresyonun aksine, gelir kantilleri arasında parametre değişikliğine izin veren sıradan bir kantil regresyonu yaklaşımı kullanılarak incelenmiştir. Kantil regresyon yaklaşımı, ayrıca düşük gelirli hanehalkları gibi aşırı kategoriler için gelir belirleyicilerinin analizini sağlamıştır. Sonuçlar, sıradan en küçük kareler (EKK) ile tahmin edilen katsayıların yanıltıcı olabileceğini göstermiştir. Kantil tahminler çoğu durumda işaretlerini korumuştur, ancak büyüklükleri kantillere göre değişmiştir. Çalışma, özellikle yoksul haneler için gelir belirleyicilerini vurgulamaktadır. Kantitatif tahminler, erkek hanehalkı reisinin eğitiminin ve göçmen işçilerin hanelerde varlığının, yoksul haneler için en önemli gelir belirleyicisi olduğunu ortaya koymuştur.

Yine genel olarak daha yüksek gelir düzeyleri ve belirli gelir kaynaklarına katılım olasılığının daha yüksek olduğu ile ilişkilendirilen çeşitli faktörler ortaya konulmuştur. Bunlar: (i) Eğitim: Eğitimin önemi geçmiş çalışmalarda sıkça tartışılmaktadır. Örneğin, Meksika, Gana ve Nikaragua'dan yapılan çalışmalar, yüksek eğitim seviyelerinin, tarım dışı faaliyetlere katılım olasılığının artmasıyla ilişkili olduğu bulunmuştur (Yunez-Naude ve Taylor, 2001; Abdulai ve Delgado, 1999; Corral ve Reardon, 2001). Meksika'daki hanehalkı çalışmasında, düşük eğitim düzeyleri (1-3 yıl), temel gıda ürünleri faaliyetlerine katılım olasılıklarının artmasıyla ilişkilendirilmiştir (Yunez-Naude ve Taylor, 2001). Diğer taraftan, Nikaragua'da yapılan çalışmada, ilk ve ortaokul eğitiminin, çiftlik ücret istihdamı olasılığını azalttığı tespit edilmiştir (Corral ve Reardon, 2001). Bu, eğitimi olmayan veya çok düşük eğitim seviyesine sahip hanehalklarının, diğer gelir faaliyetlerine katılma becerisine sahip olmadıkları için çiftlik faaliyetlerine katılma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, yüksek eğitim seviyelerinde, haneler genellikle tarım dışı faaliyetlere yönelmektedir. Çünkü tarım dışı giriş engellerini aşmak için gerekli eğitime sahiptirler. Meksika çalışmasından ilginç bir bulgu olarak (Yunez-Naude ve Taylor, 2001), hanehalkı sorumlusunun eğitim seviyesinin herhangi bir faaliyet için gelir düzeyleri veya katılım oranları üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Diğer taraftan, eğitimin, Peru ve Burkina Faso'dan yapılan çalışmalarda, tarım dışı gelir düzeylerini arttırdığı tespit edilmiştir (Escobal, 2001; Wouterse ve Taylor, 2008). (ii) Tarımsal sermaye: Çeşitli araştırmalar, tarımsal varlıkları, tarımla ilgili gelir kaynaklarına daha yüksek katılım olasılığıyla ilişkili önemli faktörler olarak tanımlamıştır. Bu çalışmalarda, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunan tarımsal varlık türleri arasında; çiftlik büyüklüğü (ha), sulanan araziye erişim ve bir çiftliğin sahip olduğu tarımsal ekipmanının değeri yer almaktadır (Yunez-Naude ve Taylor, 2001; Wouterse ve Taylor, 2008; Abdulai ve Crole-Rees, 2001). (iii) Yöresel alt yapı ve pazara erişim: Burkina Faso, Gana ve Nikaragua'da yaşayan hanehalkı çalışmalarında, tarım dışı faaliyetlere katılma olasılığı ile piyasaya erişim, karayolu erişimi ve yerel altyapının durumu arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür (Abdulai ve Delgado, 1999; Corral ve Reardon, 2001; Wouterse ve Taylor, 2008). Bununla birlikte, Nikaragua çalışması, çiftlik geliri için zıt bir ilişkinin doğru olduğunu tespit etmiştir (yani, karayoluna erişim,

çiftlik faaliyetlerinden elde edilen gelirle negatif olarak ilişkilendirilmiştir). (iv) Diğer hanehalkı karakteristikleri: İki çalışma, bir hane halkı üyesinin yaşının, tarım dışı faaliyetlerden elde edilen gelirle, en azından belli bir yaşa kadar olumlu yönde ilişkili olduğunu bulmuştur (Corral ve Reardon, 2001; Olale ve Hensen, 2012). Ayrıca, aile büyüklüğü ile tarımsal gelir arasındaki ilişki, bu ilişkinin yönü belirsiz kalmasına rağmen, birkaç çalışmada incelenmiştir. Meksika'daki bir hane halkı araştırması, daha büyük aile büyüklüklerinin çiftlik gelirini azalttığını bulmuştur (Yunez-Naude ve Taylor, 2001). Bununla birlikte, Burkina Faso'daki hanelerin farklı bir araştırması, daha büyük aile büyüklüklerinin daha yüksek düzeyde temel gıda ürünü geliriyle ilişkili olduğunu bulmuştur (Wouterse ve Taylor, 2008). Son olarak, krediye erişim hem çiftlik hem de çiftlik dışı serbest meslek gelir faaliyetleriyle ilgili önemli bir faktör olarak belirlenmiştir (Escobal, 2001).

Lazarus (2013), Mali'nin kırsal bölgelerinde hanehalkı gelirlerini oluşturan kaynakları, daha yüksek gelir düzeylerini etkileyen faktörleri ve bu topluluklardaki gelir eşitsizlik düzeylerini belirlemiştir. Çalışma sonucunda, analiz edilen Mali'nin iki kırsal yöresinde, tüm hanehalklarının %8-16'sının, kişi başına günlük 1 dolardan daha fazla kazandıkları belirlenmiştir. Çalışmada, Heckman'ın iki aşamalı modeli ile bitkisel üretim, hayvancılık ve çiftlik dışı aktiviteler için gelir belirleyicilerinin daha iyi anlaşılması için tahminde bulunmuşlardır. Son olarak, 0,37-0,42 arasında değişen Gini katsayısı ile gelir eşitsizliğinin düşük düzeylerde olduğu ortaya konmuştur.

Mevcut çalışmanın ana amacı, özellikle hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu, farklı gelir düzeylerine etki eden belirleyicileri ortaya koyabilmektir. Bu sebeple, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Başkanlığı'ndan sağlanan "Hanehalkı Bütçe Araştırması 2015 yılı" mikro veri setinden yararlanılarak, hanehalkı sorumlusunun yıllık toplam gelirindeki farklılık, kantil regresyon analizi ile belirlenmiştir.

Materyal ve Yöntem

Materyal

Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Başkanlığı'ndan sağlanan “Hanehalkı Bütçe Araştırması 2015 yılı” mikro veri setinden yararlanılmıştır. Çalışmada, kullanılan değişkenlere ait özellikler aşağıda detaylı olarak verilmiştir (Tablo 1 ve Tablo 2).

Tablo 1: Hanehalkı Sorumlusuna Ait Değişkenlerin Açıklamaları

Değişkenler	Kısaltma	Açıklama
<i>Bağımlı Değişken</i>		
Toplam Yıllık Gelir	TYG	Türk Lirası (TL)
<i>Bağımsız Değişkenler</i>		
Cinsiyet	C	1: Erkek, 0: Bayan
Yaş	Y	Yıl
Sağlık Sigortasına Sahip Olma	SS	1: Evet, 0: Hayır
Günlük Faaliyete Engel Fiziksel, Zihinsel Problem Olup-Olmadığı	GFFZP	1: Evet, 0: Hayır
Çalışmaya Engel Fiziksel ya da Zihinsel Problem Olup-Olmadığı	CFZP	1: Evet, 0: Hayır
Eğitim Durumu	ED	0: Bir okul bitirmede, 1: İlkokul, 2: Genel ortaokul, 3: Mesleki veya teknik ortaokul, 4: İlköğretim, 5: Genel lise, 6: Mesleki veya teknik lise, 7: 2 veya 3 yıllık yüksekokul, 8: 5 veya 6 yıllık yüksekokul, 9: Yüksek lisans ve/veya doktora
Medeni Durum	MD	1: Evli, 0: Diğer

Tablo 2: Hanehalkı Sorumlusuna Ait Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Kısaltma	Gözlem sayısı (n)	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
<i>Bağımlı Değişken</i>						
Toplam Yıllık Gelir	TYG	11481	24969,96	30810,12	0	1084200
<i>Bağımsız Değişkenler</i>						
Cinsiyet	C	11481	0,86	0,35	0	1
Yaş	Y	11481	50,29	14,59	16	99
Sağlık Sigortasına Sahip Olma Durumu Sağlık Sigortası	SS	11481	0,96	0,21	0	1
Günlük Faaliyete Engel Fiziksel ya da Zihinsel Problem Olup-Olmadığı	GFFZP	11481	0,06	0,24	0	1
Çalışmaya Engel Fiziksel ya da Zihinsel Problem Olup-Olmadığı	CFZP	11481	0,08	0,28	0	1
Eğitim Durumu	ED	11481	3,19	3,28	0	1
Medeni Durum	MD	11481	0,83	0,37	0	1

Yöntem

Klasik regresyon, bir dizi değişken X 'in değerlerine bağlı koşullu Y 'nin beklenen değerine yoğunlaşmaktadır. Diğer bir ifade ile standart doğrusal regresyon teknikleri, bağımsız değişken kümesi ile koşullu ortalama fonksiyon $E(y|x)$ temelinde sonuç değişkeni arasındaki ortalama ilişkiyi özetlemektedir. Doğrusal regresyon modeli, kovaryantlardaki bir değişikliğe bağlı olarak koşullu ortalamadaki değişimi belirtirken, kantil regresyon (QR) modeli koşullu kantillerdeki değişiklikleri belirtir. Herhangi bir kantil, dağılımın önceden

belirlenmiş durumunu modellemek için kullanılabilir (Baum, 2013; Davino, 2014). Kantil regresyon, Y 'nin koşullu dağılımını farklı konumlarda X üzerinde inceleyebilmesine ve dolayısıyla Y ve X arasındaki ilişkiler konusunda genel bir görüş sunmasına fırsat tanıyan bu yaklaşımı genişletmektedir. Regresyon problemleri için QR, bir dağılımın parametrelerinin yerlerinin tanımlanması açısından niceliklerin ne anlama geldiğini ortaya koymaktadır. Koenker ve Basset (1978), koşullu ortalama modellerin, koşullu kantil fonksiyonuna göre klasik en küçük kareler tahmininin bir uzantısı olarak sunmuşlardır. Kantil $q \in (0, 1)$ olmak üzere, y değişkeni veriyi q oranında aşağıya, $1-q$ oranında yukarıya bölmektedir. Diğer bir ifade ile açıklanan ve açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkilerdeki farklılıkları, endojen değişkenin koşullu dağılımını farklı noktalarda gösterir. Öncelikle, QR regresyonu kullanan analizlerin tipik olarak bağımlı değişkenin koşullu dağılımındaki farklı noktadaki etkileri tahmin eden bir dizi model oluşturmaktadır. Örneğin, araştırmacılar 0,25 kantil üzerindeki etkileri tahmin eden bir QR modeli ile çalışıldığında, bu durumda, bağımlı değişkenin dağılımındaki gözlemlerin %25'i tahmin noktasının altında ve %75'i yukarıda yer almaktadır. Bu model dağılımın alt ucundaki etkilere duyarlı olacaktır. En çok bilinen QR modeli, medyan regresyondur. Medyan regresyon, QR'nin yüzdeler dilim " p " nin 0,50 olduğu, diğer bir ifade ile bağımlı değişkenin dağılımının medyanıdır. Bir değişkeni doğrusal QR modeli, (1) nolu ifadedeki gibi yazılabilir:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + \varepsilon_i \quad (1)$$

ε_i 'nin en küçük kareler yöntemindeki gibi normal dağıldığının varsayılması gerekmemektedir. QR modelinde, hataların karelerinin toplamının minimizasyonu yerine medyan regresyonda hataların mutlak değerlerinin toplamının minimizasyonu gerekmektedir.

$$\min \sum_i |y_i - (\beta_0 + \beta_1 x_i)| \quad (2)$$

Bu sorunun çözümü için algoritma, en küçük kareler yöntemi çözümünden daha karmaşıktır. Algoritma, denklem (2)'yi minimize eden β_0 ve β_1 'i bulmak için doğrusal program minimizasyonunu kullanmaktadır. Medyan regresyon, (2) nolu ifadedeki medyan regresyon minimizasyonundaki kalıntılara ağırlık getirecek QR'ye genişletilebilir. Medyan dışında herhangi bir p . kantil

hesaplanırken, p . persentil için QR doğrusu veriyi iki parçaya ayırmaktadır. Şöyle ki, verilerin p . kısmı çizginin altında bulunurken ve $(1-p)$. kısmı, çizginin üstünde bulunur. Ağırlıklar, p . bir persentil için bir çizginin altındaki veri noktalarının kalıntılarının $1-p$ ile ağırlıklandırıldığı ve çizginin üstündeki noktaların kalıntılarının p ile ağırlıklandırıldığı şekilde verilir. w_p ağırlıkları ifade etmek üzere;

$$\min \sum_i |w_p y_i - (\beta_0 + \beta_1 x_i)| \quad (3)$$

$\hat{\beta}_0$ ve $\hat{\beta}_1$ tahminleri için (3)'ün minimizasyonu ile elde edilir. QR model katsayısı vektörü için (4) nolu eşitliğin minimizasyonunu gerektirmektedir.

$$\min \sum_{i \in \{i: y_i \geq \bar{x}\beta\}} p^* |y_i - (\bar{x}_i \bar{\beta})| + \sum_{i \in \{i: y_i < \bar{x}\beta\}} (1-p)^* |y_i - (\bar{x}_i \bar{\beta})| \quad (4)$$

Burada p , tahmin edilecek olan kartildir (0 ile 1 arasında bir değer alır) ve y_i sonuç değişkenidir ve açıklayıcı değişkenlerin vektörüdür (Koenker ve Bassett, 1978; Corey vd., 2012).

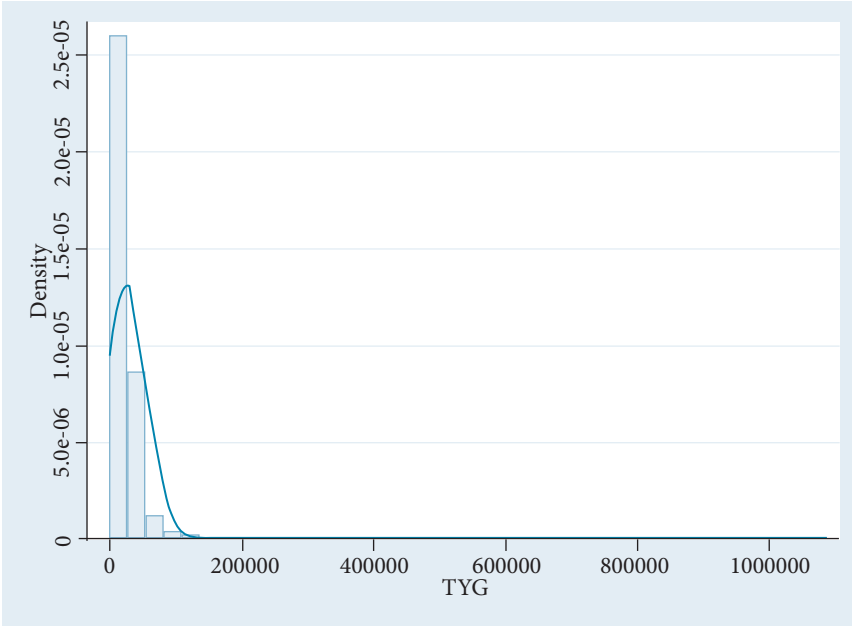
Ayrıca, gerçek veriler, bağımsız ve özdeş dağılım (*i.i.d.*) özelliğini sağlamayabilirler. Bu varsayımda sapmanın iki yolu vardır. Ya hatalar bağımsız değildir ya da özdeş şekilde dağıtılmamaktadır ve elbette hem bağımlı, hem de eşit olmayan şekilde dağıtılabilirler. Hataların varyansı sabit olmadığında, hata terimleri özdeş dağılmazlar. Değişen varyans testi, kantil regresyonda, farklı kantillerde tahminlenen katsayılara bakmaktadır. Nitekim değişen varyans, QR'lerin tahmini katsayıları üzerinde bir etkiye sahiptir ve tahmin katsayılarının kantil çiftleri arasında değişmesine neden olabilmektedir. Bu değişimi, herbir kantil eğimleri için, eğim çiftlerinin istatistiki olarak farklılığının karşılaştırılması test edilmelidir. Yapılan testin sonucunda, eğim çiftlerinin kantiller için farklı olduğu sonucuna ulaşılması, kantil regresyonunun herbir kantilinde tahmin edilen katsayıların farklı olduğuna ve paralel doğrular olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Davino vd., 2014; Gürler vd., 2018).

Araştırma Bulguları

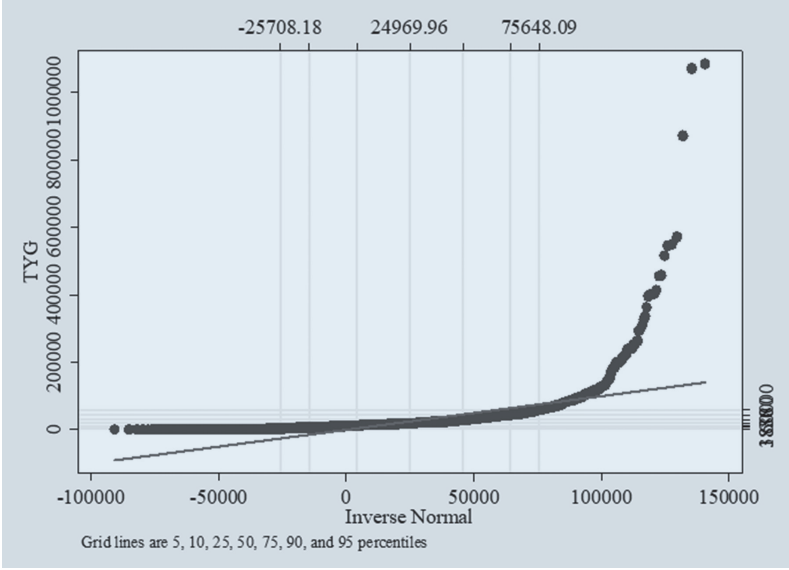
Öncelikle, çalışmada kullanılan hanehalkı sorumluların yıllık toplam gelirlerinin (TYG) dağılım durumunu gösteren histogram eğrisinin ortaya konulması, özellikle söz konusu bireylerin elde etmiş oldukları

gelir farklılıklarının ortaya konulması açısından oldukça önemli olduğu öngörülmüştür (Şekil 1).

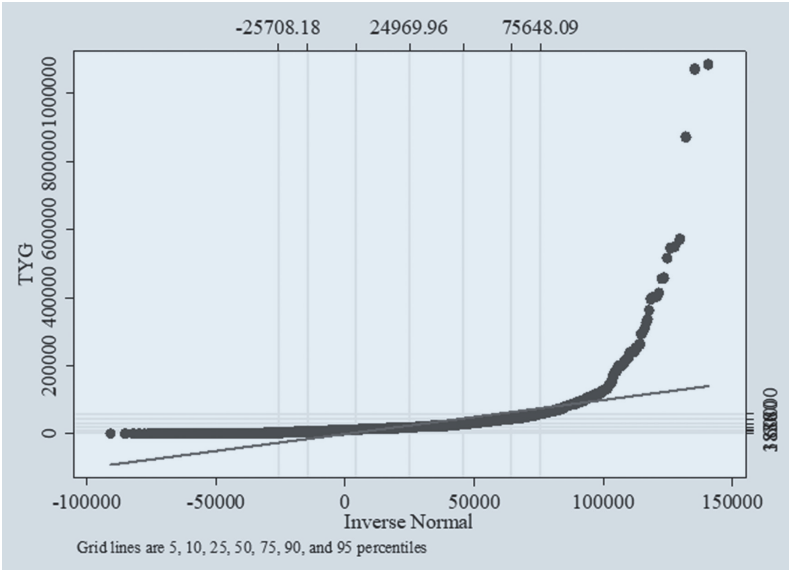
Yıllık toplam gelirin özellikle 0 ile 100000 TL arasında yoğunluk gösterdiği belirlenmiştir. Bu sonuç da, çalışmada kullanılan kantil regresyon yönteminin oldukça isabetli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, farklı kantillerde söz konusu olan toplam yıllık gelir dağılımından (Şekil 2) ve karşılıklı farklı kantil dağılım eğrisinden (Şekil 3) daha net anlaşılabilir.

Şekil 1: Hanehalkı Sorumlularının Yıllık Toplam Gelir Dağılımını Gösteren Histogram Eğrisi

Şekil 2: Hanehalkı Sorumlularının Yıllık Toplam Gelirlerinin Farklı Kantillere Göre Dağılımı

Şekil 3: Karşılıklı Farklı Kantil Dağılım Eğrisi

Koşullu Medyan Regresyonu

Burada varsayılan form olan medyan regresyonda amaç, bağımsız değişkenlerin değerlerine bağlı olarak, bağımlı değişkenin medyanını tahmin etmektir. Bu yöntem, amacın bağımlı değişkenin koşullu değerini tahmin etmek olan klasik regresyona benzerdir. Basitçe söylemek gerekirse, medyan regresyon, normal regresyonda olduğu gibi, artıkların karelerinin toplamından ziyade mutlak artıkların toplamını en aza indiren verilerde bir çizgi bulur. Eşdeğer olarak, medyan regresyon, bağımlı değişkenin koşullu dağılımının medyanını koşullandırma (bağımsız) değişkenlerin doğrusal bir fonksiyonu olarak ifade eder. Koşullu medyan regresyon analiz sonuçları aşağıda verilmiştir (Tablo 3).

Cameron ve Trivedi (2010) Stata programını kullanarak, kantil regresyonu tanıtıcı iyi bir giriş yapmışlardır. Tahmin edilen model, aşağıda (eşitlik (5)) belirtilmiştir. Tüm değişkenler dahil edilerek tahmin edilen modelde, GFFZP ve MD değişkenlerinin katsayı tahminleri istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu durumda, söz konusu değişkenler dışlanarak tekrar model tahmin edilmiştir. Bu veri setinde, hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin medyanı 18880 TL olarak belirlenmiştir. C, YY, SS, CFZP, ED bağımsız değişkenleri ve sabitin, TYP bağımlı değişken medyan değeri üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,01$) belirlenmiştir.

Tablo 3: Koşullu Medyan Regresyonu

Medyan regresyon				Gözlem sayısı = 11481		
Sapmaların ham toplamı 7,69e+07 (yaklaşık 18880)				Pseudo R2= 0,1211		
Sapmaların minimum toplamı 6,76e+07						
TYG	Katsayı	Standart Hata	t	$p > t $	%95 Güven Aralığı	
C	5181,21	367,41	14,10	0,000***	4461,01	5901,40
Y	-16,54	9,77	-1,69	0,090*	-35,70	2,61
SS	5291,00	607,05	8,72	0,000***	4101,07	6480,93
CFZP	-4454,73	476,75	-9,34	0,001***	-5389,25	-3520,21
ED	1838,98	41,80	44,00	0,000***	1757,04	1920,91
Sabit	6100,27	845,84	7,21	0,000***	4442,28	7758,27

*, **, *** ifadeleri sırasıyla $p < 0,10$, $p < 0,05$ ve $p < 0,01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

$$TYG_{medyan} = 5181,21 C - 16,54 Y + 5291,00 SS - 4454,73 CFZP + 1838,98 ED \quad (5)$$

Hanehalkı sorumlusunun yaşının her 1 yıllık artışında, yıllık toplam gelir medyanı 16,54 TL azalış göstermektedir. Hanehalkı sorumlusu sağlık sigortasına sahip olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 5291,00 TL artmaktadır. Çalışmaya engel fiziksel ya da zihinsel problem olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 4454,73 TL azalmaktadır. Hanehalkı sorumlusunun eğitim durumu 1 kademe arttığında, yıllık toplam gelir medyanı 1838,98 TL artmaktadır.

Kantil Regresyon

Kantil regresyon, medyan regresyon ile benzerlik gösterir. Ancak genel olarak medyan olan 0,5 kantilden farklı olan koşullu dağılımın bir miktarını ifade eden bir denklemi tahmin eder. Örneğin, kantil (0,25) belirtilmesi, koşullu dağılımın yüzde 25'ini (birinci çeyrek) açıklayan parametreleri tahmin eder (Stata, 2017). Kantil regresyon, bağımsız değişkenlerin etkilerinin kantiller üzerinde farklılık göstermesini sağlar.

Yukarıda belirtilmiş olan bağımsız değişkenlere bağlı olarak, hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirin 25. yüzdebirlik denklem katsayıları, diğer bir ifade ile 0.25 kantil regresyon denklem katsayıları aşağıda belirtilmiştir (Tablo 4). Tüm değişkenler dahil edilerek tahmin edilen modelde, GFFZP, MD ve Y değişkeninin etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış olup, geriye kalan değişkenlerin tamamının etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu durumda, GFFZP, MD ve Y değişkeni dışlanarak tekrar model tahmin edilmiştir. Yeni kurulan modelin değişkenlerinin tamamının katsayı tahminleri istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tahmin edilen model (eşitlik (6)), Tablo 4'den oluşturulmuştur.

Tablo 4: 0,25 Kantil Regresyonu

0,25 kantil regresyon				Gözlem sayısı = 11481		
Sapmaların ham toplamı 4,97e+07 (yaklaşık 12360)				Pseudo R2= 0,0957		
Sapmaların minimum toplamı 4,49e+07						
TYG	Katsayı	Standart Hata	t	p> t	%95 Güven Aralığı	
C	4309,29	314,10	13,72	0,000***	3693,60	4924,98
SS	4800,00	519,40	9,24	0,000***	3781,89	5818,11
CFZP	-5135,00	398,07	-12,90	0,000***	-5915,29	-4354,71
ED	1085,71	33,42	32,49	0,000***	1020,20	1151,23
Sabit	2605,00	584,03	4,46	0,000***	1460,20	3749,80

*, **, *** ifadeleri sırasıyla $p < 0,10$, $p < 0,05$ ve $p < 0,01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

$$TYG_{0,25 QR} = 4309,29 C + 4800,00 SS - 5135,00 CFZP + 1085,71 ED \quad (6)$$

Hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin 25. yüzdebirlik değeri 12360 TL olarak belirlenmiştir. Değişkenlerin istatistiksel olarak önem düzeyleri, medyan regresyonu ile yaklaşık olarak benzer çıkmış olup, katsayılar farklılık göstermiştir.

Hanehalkı sorumlusu sağlık sigortasına sahip olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 4800,00 TL artmaktadır. Çalışmaya engel fiziksel ya da zihinsel problem olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 5135,00 TL azalmaktadır. Hanehalkı sorumlusunun eğitim durumu 1 kademe arttığında, yıllık toplam gelir medyanı 1085,71 TL artmaktadır.

Hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin 25. yüzdebirlik değeri 12360 TL olarak belirlenmiştir. Değişkenlerin istatistiksel olarak önem düzeyleri, medyan regresyonu ile yaklaşık olarak benzer çıkmış olup, katsayılar farklılık göstermiştir.

Hanehalkı sorumlusu sağlık sigortasına sahip olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 4800,00 TL artmaktadır. Çalışmaya engel fiziksel ya da zihinsel problem olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 5135,00 TL azalmaktadır.

Hanehalkı sorumlusunun eğitim durumu 1 kademe arttığıında, yıllık toplam gelir medyanı 1085,71 TL artmaktadır.

Hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin 75. yüzdebirlik denklem katsayıları, diğer bir ifade ile 0.75 kantil regresyon denklem katsayıları aşağıda verilmiştir (Tablo 5). Tahmin edilen eşitlik (7), Tablo 5'den oluşturulmuştur.

Hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin 75. yüzdebirlik değeri 30000 TL olarak belirlenmiştir. Tüm değişkenler dahil edilerek tahmin edilen modelde, GFFZP, MD ve Y değişkenin etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış olup, geriye kalan değişkenlerin tamamının etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu durumda, sadece GFFZP, MD ve Y değişkeni dışlanarak tekrar model tahmin edilmiştir.

Tablo 5: 0,75 Kantil Regresyonu

0,75 kantil regresyon				Gözlem sayısı = 11481		
Sapmaların ham toplamı 8,04e+07 (yaklaşık 30000)				Pseudo R2= 0,1288		
Sapmaların minimum toplamı 7,00e+07						
TYG	Katsayı	Standart Hata	t	p> t	%95 Güven Aralığı	
C	6980,00	565,45	12,34	0,040**	5871,62	8088,38
SS	4527,14	935,03	4,55	0,000***	2424,33	6089,96
CFZP	-6070,00	716,61	-8,47	0,000***	-7474,69	-4665,31
ED	2542,86	60,17	42,26	0,000***	2424,92	2660,79
Sabit	11020,00	1051,38	10,48	0,000***	8959,12	13080,88

*, **, *** ifadeleri sırasıyla $p<0,10$, $p<0,05$ ve $p<0,01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

$$TYG_{0,75 QR} = 6980,00 C + 4527,14 SS - 6070,00 CFZP + 2542,86 ED \quad (7)$$

Tüm değişkenler dahil edilerek tahmin edilen modelde, GFFZP, MD ve Y değişkenlerinin katsayı tahminleri istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu durumda, söz konusu değişkenler dışlanarak tekrar model tahmin edilmiştir.

Bu durumda, hanehalkı sorumlusu sağlık sigortasına sahip olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 4527,14 TL artmaktadır. Çalışmaya engel fiziksel

ya da zihinsel problem olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 6070,00 TL azalmaktadır. Hanehalkı sorumlusunun eğitim durumu 1 kademe arttığında, yıllık toplam gelir medyanı 2542,86 TL artmaktadır.

Hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin 5. yüzdebirlik denklem katsayıları, diğer bir ifade ile 0.05 kantil regresyon denklem katsayıları aşağıda belirtilmiştir. Tüm değişkenler dahil edilerek tahmin edilen modelde, GFFZP, MD ve Y değişkeninin etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış olup, geriye kalan değişkenlerin tamamının etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu durumda, sadece GFFZP, MD ve Y değişkeni dışlanarak tekrar model tahmin edilmiştir Tablo 6). Tahmin edilen model (eşitlik (8)), Tablo 6'dan oluşturulmuştur.

Tablo 6: 0,05 Kantil Regresyonu

0,05 kantil regresyon				Gözlem sayısı = 11481		
Sapmaların ham toplamı 1,33e+07 (yaklaşık 3810)				Pseudo R2= 0,0754		
Sapmaların minimum toplamı 1,23e+07						
TYG	Katsayı	Standart Hata	t	p> t	%95 Güven Aralığı	
C	4100,00	428,70	9,56	0,000***	3259,67	4940,33
SS	5100,00	708,90	7,19	0,000***	3710,43	6489,57
CFZP	-5100,00	543,31	-9,39	0,001**	-6164,98	-4035,02
ED	744,44	45,62	16,32	0,000***	655,03	833,86
Sabit	-4100,00	797,12	-5,14	0,000***	-5662,49	-2537,51

*, **, *** ifadeleri sırasıyla $p < 0,10$, $p < 0,05$ ve $p < 0,01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

Değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlılık düzeyleri, medyan regresyonu ve 25. yüzdebirlik kantil regresyonu sonuçları ile benzer çıkmış olup, katsayılar farklılık göstermiştir. Bu veri setinde, hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin 5. yüzdebirlik değeri 3810 TL olarak belirlenmiştir.

$$TYG_{0,05 QR} = 4100,00 C + 5100,00 SS - 5100,00 CFZP + 744,44 ED \quad (8)$$

Bu durumda, hanehalkı sorumlusu sağlık sigortasına sahip olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 5100,00 TL artmaktadır. Çalışmaya engel fiziksel ya da zihinsel problem olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 5100,00 TL azalmaktadır. Hanehalkı sorumlusunun eğitim durumu 1 kademe arttığında, yıllık toplam gelir medyanı 744,44 TL artmaktadır.

Hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin 95. yüzdendirlik denklem katsayıları, diğer bir ifade ile 0.95 kantil regresyon denklem katsayıları aşağıda belirtilmiştir (Tablo 7). Tahmin edilen eşitlik (9), Tablo 7'den oluşturulmuştur.

Tablo 7: 0,95 Kantil Regresyonu

0,95 kantil regresyon				Gözlem sayısı = 11481		
Sapmaların ham toplamı 4,69e+07 (yaklaşık 60000)				Pseudo R2= 0,1073		
Sapmaların minimum toplamı 4,18e+07						
TYG	Katsayı	Standart Hata	t	p> t	%95 Güven Aralığı	
C	14150,00	2407,71	5,88	0,000***	9430,48	18869,52
SS	6915,00	3981,39	1,74	0,082*	-889,20	14719,20
CFZP	-10900,00	3051,38	-3,57	0,000***	-16881,22	-4918,78
ED	5550,00	256,19	21,66	0,000***	5047,83	6052,18
Sabit	18985,00	4476,82	4,24	0,009***	10209,67	27760,33

*, **, *** ifadeleri sırasıyla $p < 0,10$, $p < 0,05$ ve $p < 0,01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

Tüm değişkenler dahil edilerek tahmin edilen modelde, GFFZP, MD ve Y değişkeninin etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış olup, geriye kalan değişkenlerin tamamının etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu durumda, sadece GFFZP, MD ve Y değişkeni dışlanarak tekrar model tahmin edilmiştir. Hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin 95. yüzdendirlik değeri 60000 TL olarak belirlenmiştir.

$$TYG_{0,95 QR} = 14150,00 C + 6915,00,00 SS - 10900,00 CFZP + 5550,00 ED \quad (9)$$

Bu durumda, hanehalkı sorumlusu sağlık sigortasına sahip olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 6915,00 TL artmaktadır. Çalışmaya engel fiziksel ya da zihinsel problem olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 10900,00 TL azalmaktadır. Hanehalkı sorumlusunun eğitim durumu 1 kademe arttığında, yıllık toplam gelir medyanı 5550,00 TL artmaktadır.

Tahmin Edilen Standart Hatalar

Tahmincinin varyans-kovaryans matrisi (The variance–covariance matrix of the estimator = VCE), ilgi duyulan kantilde, değerlendirilen bağımlı değişkenin yoğunluğunun karşılıklı durumuna bağlıdır. “Seyreklik işlevi” olarak bilinen bu işlevin tahmin edilmesi zordur (Stata, 2017).

Varsayalım ki, bu örnekte de, hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelir (TYG) değerleri bağımsız değildir. Bu durumda, sabit (robust) standart hatalı kantil regresyonun kullanılması doğru olacaktır (Tablo 8). Tahmin edilen eşitlik (10), Tablo 8'den oluşturulmuştur.

Tüm değişkenler dahil edilerek tahmin edilen modelde, GFFZP ve Y değişkenin etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış olup, geriye kalan değişkenlerin tamamının etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu durumda, sadece GFFZP ve Y değişkeni dışlanarak tekrar model tahmin edilmiştir.

Sabit (robust) kantil regresyon analizinde, kullanılan bağımsız değişkenlerin hepsinin, TYG değişkeni üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu durumda, standart hataların, diğer dilimlerde hesaplanmış olan kantil regresyon analizlerinde elde edilen standart hatalardan daha düşük olduğu gözlenmektedir. Bu analizde, hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin medyanı, koşullu medyan değerinde olduğu gibi 18880 TL olarak belirlenmiştir.

Tablo 8: Sabit (Robust) Standart Hata Tahmincisi Kullanılarak Yapılan Regresyon

Medyan regresyon				Gözlem sayısı = 11481		
Sapmaların ham toplamı 7,69e+07 (yaklaşık 18880)				Pseudo R2= 0,1215		
Sapmaların minimum toplamı 6,75e+07						
TYG	Katsayı	Standart Hata	t	p> t	%95 Güven Aralığı	
C	4154,29	395,68	10,50	0,000***	3378,68	4929,89
SS	4914,29	630,18	7,80	0,000***	3679,02	6149,56
CFZP	-4628,57	313,91	-14,75	0,000***	-5243,88	-4013,26
ED	1874,29	53,61	34,96	0,000***	1769,21	1979,36
MD	1474,29	392,05	3,76	0,000**	705,80	2242,78
Sabit	5211,43	663,41	7,86	0,000***	3911,03	6511,83

*, **, *** ifadeleri sırasıyla $p < 0,10$, $p < 0,05$ ve $p < 0,01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

$$TYG_R = 4154,29 C + 4914,29 SS - 4628,57 CFZP + 1874,29 ED + 1474,29 MD \quad (10)$$

Bu durumda, hanehalkı sorumlusu sağlık sigortasına sahip olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 4914,29 TL artmaktadır. Çalışmaya engel fiziksel ya da zihinsel problem olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 4628,57 TL azalmaktadır. Hanehalkı sorumlusunun eğitim durumu 1 kademe arttığında, yıllık toplam gelir medyanı 1874,29 TL artmaktadır.

Karşılaştırma yapabilmek için, 20 tekrarlamalı özyükleyici (bootstrap) standart hata kullanılarak tahmin tekrar yapılmıştır (Tablo 9). Tahmin edilen model (eşitlik (11)), Çizelge 3.7'den oluşturulmuştur. Tüm değişkenlerin dahil edilerek tahmin edilen modelde, Y değişkeni katsayı tahmini istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sebeple, söz konusu değişken alınmayarak, model tekrar tahmin edilmiştir.

Tablo 9: 20 Tekrarlamalı Özyükleyici (Bootstrap) Tahmincisi Kullanılarak Yapılan Regresyon

Medyan regresyon, özyükleyici (bootstrap) (20) standart hata				Gözlem sayısı = 11481		
Sapmaların ham toplamı 7,69e+07 (yaklaşık 18880)				Pseudo R2= 0,1216		
Sapmaların minimum toplamı 6,75e+07						
TYG	Katsayı	Standart Hata	t	p> t	%95 Güven Aralığı	
C	4200,00	263,27	15,95	0,000***	3683,94	4716,06
SS	4908,57	705,43	6,96	0,000***	3525,81	6291,33
GFFZP	-828,57	376,13	-2,20	0,028**	-1565,86	-91,28
CFZP	-4077,14	331,84	-12,29	0,000***	-4727,60	-3426,69
ED	1874,29	56,30	33,29	0,000***	1763,92	1984,65
MD	1428,57	331,17	4,31	0,000***	779,42	2077,73
Sabit	5217,14	674,44	7,74	0,000***	3895,13	6539,16

*, **, *** ifadeleri sırasıyla $p < 0,10$, $p < 0,05$ ve $p < 0,01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

Bu analizde ise hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin medyanı, koşullu medyan değeri ve sabit standart hatanın kullanıldığı tahmincide olduğu gibi 18880 TL olarak belirlenmiştir.

$$TYG_{BT} = 4200,00 C + 4908,57 SS - 828,57 GFFZP - 4077,14 CFZP + 1874,29 ED + 1428,57 MD \quad (11)$$

Bu durumda, hanehalkı sorumlusu sağlık sigortasına sahip olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 4908,57 TL artmaktadır. Günlük fiziksel aktiviteye engel fiziksel ya da zihinsel problemi olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 828,57 azalmaktadır. Çalışmaya engel fiziksel ya da zihinsel problem olduğunda, yıllık toplam gelir medyanı 4077,14 TL azalmaktadır. Hanehalkı sorumlusunun eğitim durumu 1 kademe arttığında, yıllık toplam gelir medyanı 1874,29 TL artmaktadır.

Çalışmanın bu aşamasında, kullanılan modellerden elde edilen katsayıların bir karşılaştırması yapılmıştır. Diğer taraftan, her bir modelde sadece istatistiksel

olarak anlamlı katsayılar alınmış olup, istatistiksel olarak anlamsız katsayılar değerlendirilmemiştir (Tablo 10).

Tablo 10: Modellerde Elde Edilen Katsayıların Karşılaştırılması

Katsayılar	Koşullu Medyan	0,25 Kantil	0,75 Kantil	0,05 Kantil	0,95 Kantil	Sabit (Robust)	Tekrarlamalı (Bootstrap)
C	5181,21	4309,29	6980,00	4100,00	14150,00	4154,29	4200,00
Y	-16,54	*	*	*	*	*	*
SS	5291,00	4800,00	4527,14	5100,00	6915,00	4914,29	4908,57
GFFZP	*	*	*	*	*	*	-828,57
CFZP	-4454,73	-5135,00	-6070,00	-5100,00	-10900,00	-4628,57	-4077,14
ED	1838,98	1085,71	2542,86	744,44	5550,00	1874,29	1874,29
MD	*	*	*	*	*	1474,29	1428,57
TYG Değeri (TL)	18880	12360	30000	3810	60000	18880	18880

* İstatistiksel olarak anlamsız olduğu için dikkate alınmamıştır.

Cinsiyet değişkenine ait katsayının 4100,00 (0,05 kantil) ile 14150,00 (0,95 kantil) arasında değiştiği belirlenmiştir. Yaş değişkeni katsayısı ise sadece koşullu medyan için söz konusudur (-16,54). Sağlık sigortasına sahip olma katsayısının ise 4527,14 (0,75 kantil) ile 6915,00 (0,95 kantil) arasında değiştiği belirlenmiştir. Günlük faaliyete engel fiziksel, zihinsel problem olup-olmadığı katsayısı ise sadece tekrarlamalı tahminci için elde edilmiştir (-828,57). Çalışmaya engel fiziksel ya da zihinsel problem olup-olmadığı değişkeni katsayısının ise -10900,00 (0,95 kantil) ile -4077,14 (tekrarlamalı tahminci) arasında olduğu tespit edilmiştir. Eğitim durumu katsayısının 744,44 (0,05 kantil) ile 5550,00 (0,95 kantil) arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu sonuç da gelir düzeyi yüksek olan hanehalkı sorumlularının, daha yüksek eğitim düzeyine sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Medeni durum değişkeni katsayıları 1428,57 (tekrarlamalı tahminci) ile 1474,29 (sabit tahminci) arasında değiştiği belirlenmiş olup, diğer durumlardaki katsayılar, istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için dikkate alınmamıştır. Kullanılan tahmincilere göre hesaplanan toplam yıllık gelirin 3810 TL (0,05 kantil) ile 60000 TL (0,95 kantil) arasında olduğu hesaplanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Koşullu medyan regresyonu analizine göre, hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin medyanı 18880 TL olarak belirlenmiştir. Hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin 25. yüzdebirlik değeri 12360 TL olarak belirlenirken, 75. yüzdebirlik değeri 30000 TL olarak belirlenmiştir. Hanehalkı sorumlusunun elde etmiş olduğu yıllık toplam gelirinin 5. yüzdebirlik değeri 3810 TL olarak hesaplanmış iken, 95. yüzdebirlik değeri 60000 TL olarak belirlenmiştir.

Genel olarak; cinsiyet, sağlık sigortasına sahip olma, çalışmaya engel fiziksel ya da zihinsel problem olup-olmadığı ve eğitim durumu bağımsız değişkenlerinin, toplam yıllık gelir bağımlı değişkeni üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Gelir düzeyi yüksek hanehalkı sorumlularının, görece olarak daha yaşlı olduğu, daha yüksek eğitim düzeyine sahip oldukları, aktif olarak çalıştıkları ve çalışmaya engel fiziksel ya da zihinsel problemlerinin olmadığı ya da daha düşük düzeylerde olduğu belirlenmiştir. Kantiller arasındaki gelir farklılığı görece olarak yüksektir. Bu durum ise, Türkiye'de gelir grupları arasında önemli farklılıkların olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, düşük, orta ve yüksek gelir gruplarına sahip hanehalkı sorumlularına yönelik, gelir farklılığını giderici önlemlerin alınması faydalı olabilecektir. Mesleki eğitim çalışmalarının iyileştirilmesi, istihdam oluşturan ve refah düzeyini geliştiren tarımsal, sanayi ve genel anlamda ekonomi ve sosyal politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması isabetli olacaktır.

Kaynakça

- Abdulai, A., CroleRees, A. (2001). Determinants of income diversification amongst rural households in southern Mali. *Food Policy*, 26, 437-452.
- Abdulai, A., Delgado, C. L. (1999). Determinants of nonfarm earnings of farm-based husbands and wives in northern Ghana. *American Journal of Agricultural Economics*, 81, 117-130.
- Bayar, A. A. (2012). *Ticari serbestlik döneminde gelir ve ücret eşitsizliği: Türkiye örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baum, C. F. (2013), *Quantile Regression*, Erişim Tarihi: 07 Ocak 2019, <http://fmwww.bc.edu/ec-cs>.
- Cameron, A. C., Trivedi, P. K. (2010). *Microeconometrics Using Stata*. Rev. ed. College Station, TX: Stata Press.
- Corey, D. L., Phelps, G., Ball, D. L., Demonte, J., Harrison, D. (2012). Explaining Variation in Instructional Time: An Application of Quantile Regression. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 34, 146-163.
- Corral, L., Reardon, T. (2001). Rural nonfarm incomes in Nicaragua. *World Development*, 29, 427-442.
- Çalışkan, Ş. (2007). Eğitimin Getirisi (Uşak İli Örneği). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 235-252.
- Çobanoğlu, F., Yılmaz, H. İ. (2018). Hanehalkı Sorumlusunun İşyeri Faaliyet Türü ve Yıllık Toplam Gelirine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 24, 145-157.
- Davino, C., Furno, M., Vistocco, D. (2013). *Quantile Regression: Theory and Applications*. John Wiley & Sons.
- DPT (2001). Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu. *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı.
- Escobal, J. (2001). The determinants of nonfarm income diversification in rural Peru. *World Development*, 29, 497-508.
- Goodman, A., Johnson, P., Webb, S. (1997). *Inequality in the UK*. Oxford University Press, New York.

- Gürler, Ö. K., Birecikli, Ş. Ü., Eryavuz, A. K. (2018). Türkiye'de Hanehalkı Tüketim ve Gıda Harcamalarının Kantil Regresyon Yöntemiyle Araştırılması. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 18. EYİ Özel Sayısı, 219-238.
- Hao, L., Naiman, D. Q. (2007). *Quantile Regression*. California: Sage Publications.
- Kızılgöl, Ö. A. (2012). Kişisel Kazançların Belirleyicileri: Türkiye Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17, 373-384.
- Koenker, R., Bassett, G. (1978). Regression Quantiles. *Econometrica*, 46, 33-50.
- Lazarus, B. D. (2013). *A study of household income determinants and income inequality in the Tominian and Koutiala zones of Mali*. Master of Science. Agricultural, Food and Resource Economics, Michigan State University.
- Machado, J. A. F., Mata, J. (2005). Counterfactual Decomposition of Changes in Wage Distributions Using Quantile Regression. *Journal of Applied Econometrics*, 20, 445-465.
- Olale, E., Hensen, S. (2012). Determinants of income diversification among fishing communities in Western Kenya. *Fisheries Research*, 125-126, 235-242.
- Pede, W. O., Paris, T. R., Luis, J. S., McKinley, J. D. (2012). Determinants of Household Income: A Quantile Regression Approach for Four Rice-Producing Areas in the Philippines. *Asian Journal of Agriculture and Development*, 9, 65-76.
- Stata (2017). *STATA Treatment Effects Reference Manual: Potential Outcomes/Counterfactual Outcomes, Release 15*. A Stata Press Publication, STATA Corp LLC, College Station, Texas.
- Wouterse, F., Taylor, J. E. (2008). Migration and income diversification: Evidence from Burkina Faso. *World Development*, 36, 625-640.
- Yunez-Naude, A., Taylor, J. E. (2001). The determinants of nonfarm activities and income of rural households in Mexico, with emphasis on education. *World Development*, 29, 561-572.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE GIDA BANKACILIĞI UYGULAMASI

Doğan DURNA¹

Öz

Birleşmiş Milletler (BM) Gıda ve Tarım Örgütü'ne göre; dünyada yetersiz beslenen kişilerin sayısı 2014 yılından bugüne üç yıl üst üste artarak 2017 yılında 821 milyon kişiye ulaşmıştır (FAO, 2018). Öte yandan, Dünyada artan bu açlığın yanında ciddi bir gıda israfı vardır. Her yıl üretilen gıdaların yaklaşık üçte biri israf edilmektedir. İlk olarak 1960'ların sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ortaya çıkan, gıda bankacılığı, son kullanma tarihine yaklaşmış, üretim fazlası olan gıda maddeleri, giysi ve yakacak gibi ürünleri bedelsiz olarak ihtiyacı olan kişilere ulaştıran bir bağış sistemidir. Gıda israfını önlemek için günümüzde yaygın olarak pek çok ülkede uygulanmaktadır. Bu çalışmada, ABD'de gıda bankacılığı sisteminin işleyişi ele alınmıştır. Bu kapsamda, Kansas Eyaletinin Douglas ilinde faaliyet gösteren bir gıda bankasının işleyişi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Gıda Bankacılığı, ABD, Bağış ve Yardım, Sosyal Politika*

¹ AB Uzmanı, Hukukçu, Tarım ve Orman Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, E-posta: ddurna79@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1839-0401.

Bu çalışmada ileri sürülen görüşler yazarın kişisel görüşleri olup yazarın çalıştığı kurum açısından bir bağlayıcılık ifade etmez.

D, Durna (2020). Amerika Birleşik Devletleri'nde Gıda Bankacılığı Uygulaması. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(47), 339-354. DOI: 10.21560/spcd.vi.528597

FOOD BANKING PRACTICE IN THE UNITED STATES OF AMERICA

Abstract

According to the United Nations (UN) Food and Agriculture Organization; The number of undernourished people in the world has increased for three years in a row since 2014 and reached 821 million in 2017 (FAO, 2018). On the other hand, there is a serious waste of food in addition to the increasing hunger in the world. About a third of the food produced each year is wasted. Food banking is a donation system that first emerged in the United States of America (USA) at the end of the 1960s, which is delivers food, near its expiration date or surplus, clothing and fuel, to those who needed free of charge. It is widely applied in many countries to prevent food waste today. This study discussed the functioning of the food banking system in the USA. In this context, this paper analyses a food bank which is operating in the State of Kansas Douglas County.

Keywords: *Food Banking, The USA, Donations and Charity, Social Policy*

ABD'DE GIDA BANKACILIĞI

Giriş

Birleşmiş Milletler (BM) Gıda ve Tarım Örgütü'ne göre; dünyada yetersiz beslenen kişilerin sayısı 2014 yılından bugüne üç yıl üst üste artarak 2017 yılında 821 milyon kişiye ulaşmıştır (FAO, 2018). Dünyada artan bu açlığın yanında ciddi bir gıda israfı vardır. Her yıl üretilen gıdaların yaklaşık üçte biri israf edilmektedir. Bu durum, her yıl 1,3 milyar ton gıdanın israf edildiği anlamına gelmektedir ki bu kayıp ve israfların ekonomiye maliyeti gelişmiş ülkelerde 680 milyar Amerikan Doları, gelişmekte olan ülkelerde ise 310 milyar Amerikan dolarıdır. Her yıl Avrupa ve Kuzey Amerika'da kişi başına, 95 ila 115 kg gıda israf edilirken, sahra altı Afrika ile Güney ve Güneydoğu Asya'da 6 ile 11 kg gıda israf edilmektedir (FAO, 2019). Bu durum, doğal kaynaklarda bozulmaya ve küresel ısınmaya katkıda bulunmaktadır.

Yeterli gıdaya erişimde yaşanan bu sorunları çözmek için gerek uluslararası kuruluşlar gerekse devletler düzeyinde çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. Bu kapsamda gıda bankaları, hem kendi yerellerinde gıda israfının ve kayıplarının önlenmesine, hem de, gıda güvensizliğinin azaltılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu katkı, hem sosyal politika uygulaması olarak refahı topluma yayma amacına hizmet etmekte, hem de işletmelerin sosyal politikalara dâhil olmasını sağlamaktadır.

Gıda bankacılığı kavramı ilk olarak ABD'de 1960'lı yılların sonunda ortaya çıkmış ve buradan dünyaya yayılmıştır. Bu çalışmada, gıda bankacılığı kavramı ve uygulamaları ABD'nin, Kansas Eyaleti Douglas İli Lawrence şehrinde faaliyet gösteren bir gıda bankası özelinde incelenmiştir.

1. Gıda Bankacılığı Kavramı ve Kapsamı

Gıda bankacılığı kavramı, ilk olarak 1960'ların sonunda ABD'nin Arizona Eyaletinin Phoenix şehrinde emekli bir iş adamı olan John Van Hengel'in fakirlere yardım amacıyla yaptığı çalışmalarla başlamıştır. Hengel, fakirlere yemek dağıtan yerel bir mutfakta gönüllü olarak çalışırken, bir annenin marketlerin çöplerinde ezilmiş ve paketi yırtılmış gıdaları topladığını gördü. Daha sonra bu kişinin gıdaların atılmayıp banka gibi bir yerde saklanması

önerisinden etkilenererek çalıştığı yere bağış olarak gelen fazla yiyecekleri saklayabilecek bir depo kiralamış ve ilk gıda bankacılığı uygulamasını başlatmıştır (Yetkiner, 2004, s.61; Feeding America, 2019a).

Genel olarak gıda bankacılığı; satıcı veya hizmet sunanların elinde bulunan, ancak son kullanım tarihinin yaklaşması, paketlenme hatası, üretim, ihracat veya sosyal politika aracı olarak dernek ve vakıflarda gıda bankacılığı ihtiyaç fazlası gibi nedenlerle, bu firmalar açısından değerini kaybeden ve çöpe gitme ihtimali bulunan malların ihtiyaç sahibi olanlara ulaştırılmasını amaçlayan bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Döndü, 2008, s.8).

Türkiye’de gıda bankacılığının kavram ve kapsam olarak ilk defa 27.05.2004 tarihli ve 5179 sayılı “Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun”da düzenlendiği görülmektedir. 5179 sayılı Kanun’un tanımlar başlıklı 3.maddesinde gıda bankası; *“Bağışlanan veya üretim fazlası sağlığa uygun her türlü gıdayı tedarik eden, uygun şartlarda depolayan ve bu ürünleri doğrudan veya değişik yardım kuruluşları vasıtasıyla fakirlere ve doğal afetlerden etkilenenlere ulaştıran ve kar amacı gütmeyen dernek ve vakıfların oluşturduğu organizasyonlar”* olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2004).

Gıda bankacılığı sisteminde, ekonomik açıdan durumu iyi olmayan vatandaşlar ile ellerinde çeşitli nedenlerle piyasaya sürülemeyen veya pazarlanması verimli olmayan ihtiyaç fazlası gıda maddeleri bulunan üretici, lokanta, market, otel vb. gerçek ve tüzel kişiler arasında köprü oluşturularak, bir yandan israfın önlenmesi, diğer taraftan sosyal adaletin sağlanması amaçlanmaktadır. Gıda bankacılığı ile gıda yardımının yanı sıra ihtiyaç sahibi, bakıma muhtaç, sokakta kalmış kimsesizler, işsiz veya yeterli geliri olmayan ailelere, her türlü doğal afete maruz kalmış kimselere yardım etmek amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, yardıma muhtaç kişileri topluma kazandırmaya yönelik her türlü eğitimi sunmak, ihtiyaç duyulan her türlü maddi yardımı sağlamak, psikolojik ve manevi yönden projeler yürütmek ve bu yönde gerekli yardımı sağlamak amacıyla faaliyetlerde bulunulur (Sürmen ve Aygün, 2009, s.193-194).

2. Sosyal Politika Disiplininde Gıda Bankacılığının Yeri

Sosyal politika; içtimaî siyaset ve(ya) refah politikası olarak da bilinen sosyal siyaset, devlete bağlı değişik sosyal kurum ve kuruluşların mevcut sosyal düzen içinde farklı sosyal grupların birlikte sosyal barış içinde yaşamalarını sağlamaya ve sosyo-ekonomik dengesizliklerin giderilmesine yönelik tedbir ve politikaların bütünüdür. Sosyal siyaset, sosyo-ekonomik yönden mağdur durumda olan sosyal grupların durumlarını iyileştirmek ve sistemli bir mağduriyetin (yeniden) ortaya çıkmasını önlemek için uygun politikalar geliştirmektedir. Sosyal siyaset, toplumda ortaya çıkan muhtelif sosyal sorunları ortadan kaldırmayı ve sosyal refahı temin etmeyi, artırmayı ve âdil bir şekilde yaygınlaştırmayı hedeflemektedir. Genel gayesi, değişik sosyal kesimlerin yaşama şartlarını iyileştirmek ve hayat kalitesini yükseltmektir. Çalışma hayatının yanında sosyal hayatın hemen bütün karelerine yönelik düzenleyici ve iyileştirici politikalarıyla sosyal siyaset, iktisadî faaliyetlerin bazı sosyal kesimlerde doğurduğu maddî olumsuzlukları ve sosyal adaletsizlikleri de gidermeyi hedef alan bir disiplindir (Seyyar, 2011, s.6). Devletin sosyal politika uygulamaları devletin mali kaynakları ile sınırlıdır. Nitekim 1982 Anayasasının 65'inci maddesinde de; *“Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir”* bu husus ifade edilmiştir. Devletin mali kaynak yetersizliği nedeniyle tam olarak yerine getiremediği sosyal politika uygulamaları ise, kar amacı gütmeyen bir takım kuruluşlara özel bazı haklar sağlayarak kamu yararı kapsamındaki öncelikli faaliyetlerini teşvik etmesiyle aşılmaya çalışılmaktadır. Başka bir ifadeyle devlet sosyal politika sürecinin maliyetlerini dolaylı yollardan paylaşmaktadır. Genellikle dernek ve vakıflar aracılığı ile yürütülen gıda bankacılığı uygulaması tam da böyle bir sosyal politika sürecini ifade etmektedir (Özdemir ve Dura, 2010, s.56).

3. ABD’de Gıda Bankacılığı Uygulaması

Dünyada ilk gıda bankası St. Mary Gıda Bankası İş birliği adı altında Arizona'nın Phoneix şehrinde John van Hengel tarafından 1967 yılında kurulmuştur. Sosyoloji Profesörü Janet Poppendieck'e göre, 1960'lı yılların ortalarına kadar açlık, Amerika'da genel olarak çözülmüş bir problem olarak

görülyordu (Poppendieck, 1999). Pek çok eyalet federal gıda fazlasının ücretsiz dağıtımından vazgeçerek bugünkü gıda çeklerine benzer bir uygulama getirmişti. Bu sayede ihtiyaç sahipleri, o dönem gıda fazlası olan herhangi bir ürünü seçmeye zorlanmadan istedikleri gıdaları alma imkânına kavuşmuştu. Öte yandan bu gıda çekleri için az bir ücret talep edilmesine rağmen bazı kişiler bu miktarları dahi karşılayamıyordu. Bu da açlığın derinleşmesine neden oluyordu (Poppendieck,1999). Amerikan toplumunun açlığı yeniden keşfetmesine yanıtı, kuruluşları Büyük Depresyon ve öncesine giden “Soup Kitchens” ve benzeri gıda yardımı yapan sivil toplum kuruluşlardan yardım almak olmuştur. 1965 yılında John van Hengel, aşevinde gönüllülük yaptığı sırada marketlerin, paketleri hasar görmüş veya son kullanma tarihi yaklaşan ürünleri çöpe attıklarını öğrendi. Bundan sonra aşevi için bu ürünleri toplamaya başladı. Zamanla bu şekilde gelen gıda sayısının artmasıyla bu ürünleri toplayacak merkezi bir kuruluş kurma fikri oluştu. Daha sonra “her arz kendi talebini yaratır” düşüncesiyle ilk gıda bankasını St. Mary Kilisesinin katkısıyla kuruldu.

Daha ilk yılında bu gıda bankası, ihtiyaç sahiplerine 124 bin ton gıda dağıtımını gerçekleştirmiştir. Bu uygulamanın başarısı üzerine, 1977 yılının sonuna gelindiğinde Amerika’da faaliyet gösteren gıda bankası sayısı artarak 18’e ulaşmıştır. Gıda bankalarının sayısının artmasıyla John van Hengel, 1979 yılında “İkinci Hasat” adında ulusal bir gıda bankası ağı kurmuştur. Daha sonra 2008 yılında bu kuruluş ismini değiştirerek, “Amerika’yı Beslemek” adını almıştır (Feeding America, 2019).

1980’lerin başlarında Ronald Reagan yönetimin federal yardımları azaltmasıyla gıda bankacılığı alanında çalışan kuruluşların sayısı hızla artmıştır. 2002 yılında yapılan bir araştırmaya göre, ABD’de faaliyet gösteren gıda bankalarının %90’ından fazlası 1981 yılından sonra kurulmuştur (Hunger in The USA, 2019).

ABD’de 1970’ler ve 1980’ler süresince kurulan gıda bankaları, gıdanın gelip çıktığı bir işletme olarak endüstriyel tarım sisteminin en tepesinde, acil hallerde, esas olarak işsizlik ve fakirlik gibi durumları hafifletmek amacıyla ihtiyati gıda sağlayan kuruluşlardı. Bağışlanan gıdalar, daha çok büyük perakendecilerin ihtiyaç fazlası ürünlerinden geliyordu. Gıda bankalarının

başarısı, temin ettikleri gıdanın miktarı ve hizmet verdikleri kişilerin sayısı ile ölçülüyordu. Bununla beraber 2008'den bu yana ABD'deki pek çok gıda bankası, kronik açlık, obezite ve diyabet problemi olan kişilerin sayısının artması ve ABD'deki gelir adaletsizliğinin kötüleşmesi nedeni ile hizmetlerine yönelik beklenmedik bir taleple karşı karşıya kalmıştır (Flegal ve diğerleri, 2012,s.496; Weil,2012). Bu nedenle gıda bankaları, buradan yararlanmak isteyen pek çok kişinin uzun vadede aylık gıda sıkıntısını gidermek için ek bir desteği haline gelmiştir (Amerikanın Sesi, 2016).

ABD'de gıda bankaları, genel olarak yerelde faaliyet gösteren ve önemli ölçüde gönüllülerce yürütülen organizasyonlardır. Pek çoğu, dini temelli organizasyonlarla ilişkilidir. Büyük ölçekli bazı gıda bankaları müstakil bir organizasyon yapısına sahiptir. Öte yandan daha küçük gıda bankaları, kiliselerin veya diğer sivil toplum organizasyonlarının içinde yer almaktadır. Gıda bankalarının dağıtılan gıdalar çoğunlukla yerel kaynaklardan ve bağışlardan gelmektedir. Bununla beraber, Amerikan Tarım Bakanlığı, Acil Gıda Destek Programı kapsamında bu kurumlara destek sağlamaktadır. Gıda temin eden bu kurumlara, 2017 bütçe yılı içerisinde bu program kapsamında 321.000 ton gıda temin edilmiştir (USDA ERS 2019a).

2001 yılında ABD'de toplam hane halkının %2,8'i gıda bankacılığından yararlanırken, 2014 yılında bu oran neredeyse iki katına çıkarak %5,5 olmuştur. Gıda bankalarının kullanımında meydana gelen bu artış, 2007-2009 Büyük Resesyona eşlik eden artan gıda güvensizliği ile çakışmıştır. Gıda güvensizliği yaşayan haneler, kaynak yetersizliği nedeniyle yıl içerisinde belirli bir zaman diliminde hane halkı mensuplarına yeterli gıda sağlamak zorluk yaşamışlardır. Bu nedenle gıda güvensizliği yaşayan haneler, gıda güvensizliklerini hafifletmek ve bu durumla mücadele etmek amacıyla gıda bankalarına başvurmuşlardır (USDA ERS, 2019a).

ABD Tarım Bakanlığı Ekonomik Araştırmalar Bölümü tarafından yapılan bir çalışmaya göre; 2017 yılı içerisinde Amerika nüfusunun %11.8'i gıda güvensizliği tehdidi altındadır. Bu durum, ABD nüfusunun %11.8'inin "yeterli gıdaya erişiminin sınırlı ya da belirsiz" olması anlamına gelmektedir. Aynı araştırmaya göre ABD nüfusunun %4.5'inde ise gıda güvenliği çok düşük seviyededir (USDA ERS, 2019b). Öte yandan, ABD'de ciddi bir

gıda israfı mevcuttur. Amerika'yı Beslemek isimli sivil toplum kuruluşu tarafından yapılan bir çalışmaya göre; ABD'de her yıl 218 milyar ABD Doları değerinde gıda israf edilmektedir. Bu israfın, %16'sı çiftliklerde, %40'ı gıda satıcılarında, %2'si üreticilerde ve %43'ü evlerde gerçekleşmektedir (Feeding America, 2019b). Yine bir diğer çalışmaya göre, ABD'de arz edilen gıdaların yaklaşık %30 ila %40'ı israf edilmektedir (Gunders, 2012, s.4). İsrاف edilen bu gıdaların %95'i çöpe gitmektedir. Bu gıdalar, şehirlerin katı atıklarının %21'ini oluşturmaktadır. Yalnızca 2014 yılında ABD'de 38 milyon ton gıda israf edilmiştir. Bununla beraber bu miktarın yalnızca %5'i kompost haline getirilebilmiştir. Diğer taraftan bozulan gıda atıkları metan üretmektedir ki, bu gaz sera etkisine neden olarak küresel ısınmaya katkıda bulunmaktadır. ABD'de gıda israfının %15 oranında azaltılması halinde, 25 Milyon Amerikalının gıda güvenliğinin sağlanabileceği tahmin edilmektedir (HSPH, 2019).

Gıda bankacılığı, gıda güvensizliği yaşayan haneler arasında genel nüfusa ya da gıda güvenliği olan hanelere göre daha yaygındır. Gıda güvensizliği yaşayan haneler arasında gıda bankası kullananların oranı 2001 yılında %18.6 iken, bu oran 2017 yılında %26'ya yükselmiştir. Bu hanelerin gıda bankası kullanım oranı 2015 yılında en yüksek düzeyine ulaşarak %28.2 ile zirve yapmıştır. Gıda bankası kullanımındaki bu artışın nedeni, artan ihtiyaçlardır. Gıda güvensizliğinin ulusal yaygınlığı 2001 yılında %10.7 iken, 2017 yılında %11.8'e çıkmıştır. Bu oran, 2011 yılında zirveye çıkarak %14.9 olmuştur. İhtiyaçların artışına ek olarak, gıda bankalarının artan kullanımı büyük ölçüde gıda bankalarının ulaşılabilir olması ile ilgilidir (USDA ERS, 2019a). "Amerika'yı Beslemek" isimli sivil toplum kuruluşunun topladığı verilere göre, 2002 ve 2017 yılları arasında hizmet veren gıda bankası sayısı %19 artmıştır (USDA ERS, 2019a).

4. Vergi Uygulamaları Açısından Gıda Bankacılığı

ABD'de gıda bankacılığına yönelik vergi teşvikleri Türkiye uygulamasına göre farklılıklar içermektedir. Gıda bankalarının da içinde bulunduğu hayır kurumlarına yapılan bağışlar vergi hesaplanmasında indirilebilir giderler olarak kabul edilmektedir. Çek, kredi kartı, banka transferi şeklinde yapılan nakit bağış tutarı indirilebilmektedir. Kıyafet, gıda, ev eşyaları ve taşıtların bağışlanması durumunda ise bunların gerçeğe uygun piyasa değerleri,

indirilebilir tutar olarak ele alınır. Bu bağışların indirilebilir olması için standart indirimden vazgeçilerek bağışların gerekli evraklarla desteklenerek tek tek maddeleştirilmesi gerekmektedir (Öğüz ve Akarçay, 2015, s.11). Şirket çeşidine bağlı olarak yapılan bu vergi indirimi, şirketlerin vergiye esas gelirinin %30'unu aşmamaktadır(Food Waste, 2019).

5. Kansas Eyaletinde Gıda Bankacılığı Uygulaması

Gönüllü olarak inceleme yaptığım “Just Food” adlı kuruluş Amerika'nın Kansas Eyaletinin Douglas İline² bağlı olarak Lawrence şehrinde faaliyet göstermektedir. Douglas İlinin nüfusu 119.440 (2016) kişidir. İlin hane halkı ortalama geliri 37,547, aile başı ortalama gelir 53,991 ABD dolarıdır. Kişi başına ortalama gelir ise 19,952 ABD dolarıdır. Ailelerin yaklaşık %6.2'si ve nüfusun %15.9'u fakirlik sınırının altındadır. Fakirlik sınırı altında yaşayan kişilerin %9'u 18 yaşın altındadır. Yine aynı nüfusun %7.3'ü 65 yaşın üzerindedir (Douglas County, 2017).

Just Food adlı kuruluş temel olarak ihtiyaç sahiplerine gıda bankacılığı hizmeti vermektedir. Federal tatiller ve her ayın ikinci pazartesi yapılan personel toplantısı dışında haftanın beş günü pazartesi hariç (o gün saat 13:00-19:00 arası) saat 09:00-16:00 saatleri arasında faaliyet göstermektedir. Bu kapsamda, 2016 yılında 357.009 kg ve 1.388,022 ABD doları değerinde gıdanın çöp yerine ihtiyaç sahiplerine gitmesi sağlanmıştır (Just Food, 2016). 2017 yılında ise bu rakamlar sırasıyla 340.877 kg ve 1,227,560 Amerikan doları olmuştur (Just Food, 2017). Dağıtılan gıdaların %68'i büyük perakendeciler ve diğer bağışçılardan temin edilen son kullanma tarihi yaklaşan ürünlerden; %13'ü bağışçılardan temin edilen gıdalardan; %19'i ise satın alınan gıdalardan oluşmaktadır (Just Food, 2017).

Just Food, 2016 yılında yaklaşık 13.000 kişiye gıda bankacılığı hizmeti sunmuştur (Just Food, 2016). Bu kişilerin yaklaşık %70'i bu hizmetten yılda 3 kez veya daha az sayıda yararlanmıştı. 2017 yılında ise hizmet alan kişi sayısı bir önceki yıla göre %15 artmıştır. Öte yandan, bu kişilerin ziyaret sayıları 2017 yılında da yaklaşık olarak aynı kalmıştır (Just Food, 2017). Bunun nedeni, kişilerin bu hizmeti genellikle geçici işsizlik, iflas vb. gibi dönemsel

² ABD idari bölümlenmesinde eyaletlerin altında yer alan “County”ler il olarak çevrilmiştir.

gelir düşüşlerinde kullanılmalarıdır. Nitekim bu konuya ilişkin yapılan bir çalışmada, uzun dönem işsizlik halinde gıda bankası kullanım sayılarının arttığı açıkça ortaya konulmuştur (Shackman ve diğerleri, 2015).

Gıda bankacılığı hizmetinden 2017 yılı içinde yararlanan kişilerin demografik dağılımına bakıldığında, gıda bankacılığından yararlananların, %59'unun 19-59 yaş aralığında, %23'ünün 6-18 yaş aralığında, %8'inin 60 yaş ve üzeri, %10'u ise 0-5 yaş aralığındaki kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bu kapsamda, 2017 yılı içinde gıda bankası hizmetinden yararlanan yaşlıların sayısı bir önceki yıla göre %36 artmıştır (Just Food, 2017).

Gıda bankacılığı hizmetinden yararlanmak isteyen ihtiyaç sahipleri, kişisel ve mali durum bilgilerini içeren bir form ile bu hizmete başvurmaktadır. Başvuru formunda, başvuran kişilerin hane halkı sayısı, hane halkının yıllık geliri ve hanede özel ihtiyaç sahibi kimselerin olup olmadığı hususları sorulmaktadır. Form doldurulurken kişilerin beyan esas alınmakta, ihtiyaç sahiplerinden kimlik dışında bir herhangi bir belge istenmemektedir. Başvuru formu üzerinde beyan edilen gelir, federal yoksulluk sınırı esas alınarak kurumdaki sosyal hizmet uzmanınca değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, ABD'de yoksulluk seviyesini ölçmek için iki farklı metot kullanılmaktadır. Bunlardan biri Federal İstatistik Bürosunca diğeri ise ABD Sağlık Bakanlığınca belirlenmektedir. Federal programlara başvurularda ABD Sağlık Bakanlığınca 48 eyalet için genel, Hawaii ve Alaska için ayrı ayrı belirlenen yoksulluk sınırı kullanılmaktadır. 2019 yılında için Kansas'ın da içinde bulunduğu 48 Eyalet için belirlenen federal yoksulluk sınırı aşağıda gösterilmektedir.

Kişi Sayısı Hane / Aile	Yoksulluk Sınırı
1	\$ 12,490
2	\$ 16,910
3	\$ 21,330
4	\$ 25,750
5	\$ 30,170
6	\$ 34,590
7	\$ 39,010
8	\$ 43,430

8'in üzerinde kişi bulunan aileler için kişi başı 4,420 ABD doları eklenecektir (ASPE, 2019).

Federal yoksulluk sınırına göre değerlendirilen ve uygun bulunan ihtiyaç sahipleri, hane halkı sayısı ve gelirine göre aylık ve günlük alışveriş yapma imkânına sahip olmaktadır. Aylık yardım, hane halkının protein ve karbonhidrat ihtiyaçları esas alınarak konserve ve et olarak ayda bir kere alınmaktadır. Bunun dışında ihtiyaç sahipleri günlük olarak sebze, meyve, süt, yumurta, ekmek ve bağışlanan diğer gıda ürünlerinden belirlenen miktarda alabilmektedir. Bağışlanan özel nitelikli ürünler (glutensiz ürünler, çocuk mamaları vb.) ayrılarak gluten alerjisi gibi özel durumu olan ihtiyaç sahiplerinin beyanı üzerine ayrı şekilde sunulmaktadır. Yine bağışçılar tarafından bağışlanan gıda dışı ürünler (çocuk bezi, temizlik malzemeleri vb.) ayrı muhafaza edilmekte ve ihtiyaç sahiplerine beyan üzerine verilmektedir. Dönem dönem yapılan, uzun süre muhafaza edilme imkânı olmayan, yüksek miktartlı bağışlar ise özel kampanyalarla eritmeye çalışılmakta ve iş birliği yapılan diğer aşevi ya da gıda bankalarıyla paylaşılmaktadır.

Just Food, Lawrence'de faaliyet gösteren; Hy-Vee, Sprouts, Dillons, Walmart, Natural Grocers, The Merc, Checkers, Aldi, Kwik Shops, 1900 Barker Bakery, Beisecker Farm, Chipotle, Circle G Farms, Drasko's Food Truck, Great Harvest, Harp's Grocery, KU Dining, Pizza Hut, Wheatfields, Small Cakes, Sacred Sun Co-op, Wilma's Real Good Food, Which Wich, Perma Commons Gardens, Meals on Wheels, Longhorn Steakhouse, Juniper Hills Farms, The Lawrence Farmers Market, Hilary's Eat Well, 23rd St Brewery,

Limestone Pizza, Merchants Pub & Plate gibi market ve restoranlardan bağış toplamaktadır. Ayrıca Lawrence çevresinde bulunan çiftliklerden, bahçesi bulunan kiliselerden, tüzel kişilerden ve şahıslardan da bağış alınmaktadır. Bu bağışlar haftanın belirli günlerinde Just Food'un kendi aracılığıyla toplanmaktadır. Getirilen bağışlar öncelikle cinsine göre ayrı ayrı tartılarak kayıt altına alınmaktadır. Daha sonra bağışlanan gıdaların çeşitlerini gösteren alındı makbuzu düzenlenerek bağışçıya verilmektedir. Bağışçı kişi ve kurumlar bu belgeyi çeşitli vergi teşviklerinden yararlanmak için kullanabilmektedirler. Bu bağışlar, kurumda çalışan gönüllülerce çeşitlerine ve durumlarına göre tasnif edilmektedir. Tasnif edilen ürünlerden insan tüketimine uygun olmayanlar ayrılarak yörede faaliyet gösteren hayvan çiftliklerine verilmektedir.

Bunların yanı sıra Just Food, yemek hazırlama, doğru beslenme kursu gibi eğitimler organize etmekte böylece ihtiyaç sahiplerine doğru beslenme alışkanlığı kazandırmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda, ihtiyaç sahiplerine düşük maliyetli sağlıklı yemekler hazırlayabilmeleri için mutfak eşyaları da temin edilmektedir. Yine ihtiyaç sahiplerinden kendi sebze ve meyvesini yetiştirmek isteyen kişilere kuruluşun müşterimlatı içinde yer alan arazide alan tahsis edilerek burada domates, biber, lahana, patates, nane, çilek vb. gibi bitkilerin yetiştirilmesine imkân sağlanmaktadır (Just Food, 2017).

Söz konusu kuruluş, tüm bu faaliyetlerini biri sosyal hizmet uzmanı olmak üzere 6 kadrolu personel, gönüllüler ve kamu hizmeti yükümlüleri tarafından yürütmektedir (Just Food, 2017).

SONUÇ

Gıda bankacılığı sistemi ilk olarak ABD'de ortaya çıkmıştır. Özellikle 2008 yılında yaşanan krizin ardından gıda bankacılığına talep artmıştır. Bu nedenle gıda bankası ve bu hizmetten yararlanan kişi sayısı önemli ölçüde artmıştır. Ekonomik kriz sonrası yaşanan süreçte, ABD'de artan gelir dağılımı bozukluğu toplumda özellikle alt gelir grubunda yer alan kişilerin gıdaya erişimini güçleştirmiştir. Bu durum toplumun özellikle dışlanmış kesimlerinde açlık tehlikesini beraberinde getirmiştir. Bu nedenle gıda bankası sayısı zaman içinde artmıştır. ABD'de gıda bankacılığı önemli ölçüde sivil toplum eliyle yürütülmektedir. Sosyal politika açısından sivil toplum örgütlerinin temel

işlevlerinden birisi de ekonomik açıdan bireyler ve sınıflar arasında oluşan dengesizliği gidermeye yönelik politikaların geliştirilmesidir. Bu açıdan liberal devlet politikalarının yetersiz kaldığı durumlarda, sivil toplum örgütleri politikalar üreterek kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal politika uygulamalarına destek vermektedirler (Şenkal, 2012,s.104). Sosyal politikanın zayıf olduğu ABD’de gıda bankaları sivil toplum kuruluşlarının sosyal politika uygulamalarına destek vermesi açısından başarılı bir örnektir.

Kaynakça

- Amerika'nın Sesi, (2016), Erişim Adresi: <https://www.amerikaninsesi.com/a/amerika-yoksul-calisanlar-ulkesi/3405006.html>, 14.02.2019.
- ASPE, (2019), Erişim Adresi: <https://aspe.hhs.gov/2019-poverty-guidelines>, 07.02.2019.
- Douglas County, (2017), Erişim Adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Douglas_County,_Kansas, 25.04.2017.
- Döndü, M. (2008), Gıda Bankacılığı, T.C. İçişleri Bakanlığı, Dernekler Masası, Yeterlilik Tezi, Ankara, Erişim Adresi: http://www.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/www.icisleri/tez10.pdf, 27.04.2017.
- FAO (2018), Erişim Adresi: <http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en/>, 18.02.2019.
- FAO (2019), Erişim Adresi: <http://www.fao.org/save-food/resources/keyfindings/en/>, 18.02.2019.
- Feeding America. (2019a), Erişim Adresi: <https://www.feedingamerica.org/about-us/our-history>, 08.02.2019.
- Feeding America. (2019b). Erişim Adresi: <https://www.feedingamerica.org/our-work/our-approach/reduce-food-waste>, 13.02.2019.
- Flegal, K. M., Carroll, M. D., Kit, B. K., & Ogden, C. L. (2012), Prevalence of obesity and trends in the distribution of body mass index among US adults, 1999-2010. *Journal of the American Medical Association*, 307, 491-497. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/221755282_Flegal_KM_Carroll_MD_Kit_BK_Ogden_CL_Prevalence_of_obesity_and_trends_in_the_distribution_of_body_mass_index_among_US_adults_1999-2010_JAMA_307_491-497, 15.02.2019.
- Food Waste, (2019), Erişim Adresi: <https://www.refed.com/tools/food-waste-policy-finder/federal-policy/federal-tax-incentives>, 01.04.2019.
- Gunders, D., (2012), Natural Resources Defense Council. Wasted: How America Is Losing Up to 40 Percent of Its Food from Farm to Fork to Landfill. Issue Paper, IP: 12-06-B. Erişim Adresi: <https://www.nrdc.org/sites/default/files/wasted-food-IP.pdf>, 13.02.2019.
- HSPH, (2019), Erişim Adresi: <https://www.hsph.harvard.edu/nutritionsource/sustainability/food-waste/>, 14.02.2019.

- Hunger in The USA, (2019), Erişim Adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Hunger_in_the_United_States, 18.02.2019.
- Just Food, (2016), Erişim Adresi: http://justfoodks.org/wp-content/uploads/2017/05/DefiningHunger_2016JustFoodAnnualReport.pdf, 27.04.2017
- Just Food, (2017), Erişim Adresi: <http://justfoodks.org/about-us/2017-annual-report/>, 07.02.2019
- Öğüz, A.A ve Akarçay, Ç. (2015), “Türkiye’de Uygulanan Gıda Bankacılığı Sisteminin İşleyişi ve Vergisel Avantajlarının Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması”, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, Cilt 11, Sayı 44. DOI: 10.14783/od.v11i44.5000080001.
- Özdemir, M.Ç ve Dura, O. (2010), “Sosyal Politika Aracı Olarak Dernek ve Vakıflarda Gıda Bankacılığı”, İnsan Hakları Yılığ, Cilt 28, 2010, s. 45-66.
- Poppendieck, J. (1999), “Introduction, Chpt 1”. Sweet Charity?: Emergency Food and the End of Entitlement. Penguin. ISBN 0140245561.
- Resmi Gazete, (2004), Erişim Adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/06/20040605.htm&main>, 08.02.2019.
- Shackman, G., Yu, C., Edmunds, L. S., Clarke, L., & Sekhobo, J. P. (2015), Relation between annual trends in food pantry use and long-term unemployment in New York State, 2002-2012. American journal of public health, 105(3), e63-5. Erişim Adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4330823/>, 15.02.2019.
- Seyyar, A. (2011), Sosyal Politika Bilimine Giriş, Ders Notları, Sakarya Yayıncılık, S.6.
- Sürmen, Y. ve Aygün, D. (2009), “Türkiye’de Gıda Bankacılığı Ve Muhasebe İşlemleri”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt XXVI, Sayı 1, s.193-209., Erişim Adresi: http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/iib-dergi/2009-1/10_191-209-Gida_Bankaciligi.pdf, 12.02.2019.
- Şenkal, A. (2012), “Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0 (45), s.97-126. Erişim Adresi: <http://dergipark.gov.tr/iusskd/issue/919/10378>, 14.02.2019.
- USDA ERS, (2019a), Erişim Adresi: <https://www.ers.usda.gov/amber-waves/2018/november/food-pantries-provide-emergency-food-to-more-than-one-quarter-of-food-insecure-households/>, 07.02.2019.

- USDA ERS, (2019b), Erişim Adresi: <https://www.ers.usda.gov/topics/food-nutrition-assistance/food-security-in-the-us/frequency-of-food-insecurity/>, 13.02.2019.
- Weil, J. (2012), “House farm bill ignores reality of current economy” Erişim Adresi : <http://www.usnews.com/debate-club/shouldcongress-pass-the-farm-bill/house-farm-bill-ignores-realityof-current-economy>,15.02.2019.
- Yetkiner, E. (2004), “Gıda Bankacılığı (Food Banking) ve Vergisel Teşvikler”, Vergi Dünyası Dergisi, Nisan, Sayı 272, s.61.

YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERDE YENİ PARADİGMA: YAŞLI BİREYLERİ GÜÇLENDİRME

Melike PAK¹

Öz

Yaşlı bireyler toplum tabanında ve sosyal politika uygulamalarında bakıma muhtaç, diğerlerine bağımlı, topluma faydasız ve yük olarak değerlendirilmekte, bu algı hizmet süreçlerine de yansımaktadır. Ülkemizde yaşlı bireylere yönelik sosyal hizmetler bakım modeli odaklı olarak uygulanmakta, bu durum yaşlıları daha bağımlı hale getirerek güçsüzleştirmektedir. Ancak son yıllarda sosyal hizmet disiplininde ön plana çıkan güçlendirme yaklaşımı, bireylerin içsel potansiyellerinin geliştirilmesi, güçlü yanlarının ön plana çıkarılması, çevresel kaynakların harekete geçirilmesi, karar süreçlerine dâhil olması, topluma katkı ve katılımlarının desteklenmesi ile birlikte yaşlıların toplumda olumsuz olarak algılanmasının önüne geçilmesi ve yaşam kalitelerinin artırılması açısından faydalı görülmektedir.

Çalışmada literatür taraması gerçekleştirilerek yaşlıları güçlendirme noktasında bir derleme oluşturulmuştur. Literatür çalışmalarına göre güçlendirme yaklaşımında hizmet alanlarla iş birliği içinde bir süreç izlenerek kurum bakımı, sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetlerde güçlendirme odaklı uygulamalar ile birlikte kolektif grup çalışmaları, sivil katılım, istihdam, eğitim, gönüllü çalışmalar, kuşaklararası ilişkiler gibi pek çok alan yaşlı bireylerin güçlendirilmesi için kullanılabilir. Bu doğrultuda yaşlı bireylerin toplumda yardıma muhtaç ve güçsüz bir grup olarak algılanmasını önlemek için makro düzeyde sosyal politika uygulamaları üretilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılar, Güçlendirme Yaklaşımı, Sosyal Hizmet

¹ Araştırma Görevlisi. Melike PAK, Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: melike.pak@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4391-3024

PAK, M. (2020). Yaşlılarla Sosyal Hizmetlerde Yeni Paradigma: Yaşlıları Güçlendirme. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(47) , 355-382. DOI: 10.21560/spcd.vi.535708

NEW PARADIGM IN THE SOCIAL WORK FOR THE ELDERLY: EMPOWERMENT OF THE ELDERLY

Abstract

Elderly individuals are considered to be in need of care, dependent on others, useless to society and burden in the community base and in social policy practices and this perception is reflected in service processes. In our country, social work towards elderly individuals are implemented with a care model oriented, which makes them more dependent. However, the empowerment approach which is prominent in the social work discipline has been considered as useful in recent years along with the development of internal potentials of the individuals, the strengthening of the environmental resources, the involvement of the decision-making processes, the support of the contribution and participation in the society with regard to prevent negative perception of the elderly in the society and increase the quality of life.

In this study, a literature review was made about empowering the elderly. In empowerment approach, many areas such as collective group work, civic engagement, employment, education, volunteer studies, intergenerational solidarity can be used in institutional care, health and social work by following a process in cooperation with service users to empower the elderly individuals by literature. Thus, social policy practices at macro level should be produced in order to prevent the perception of elderly people as a helpless and vulnerable group in society.

Key Words: *Elderly, Empowerment Approach, Social Work*

Giriş

Son yıllarda tüm toplumlarla birlikte ülkemiz de yaşlanma süreciyle karşı karşıya kalmıştır. Dünya genelinde 60 yaş üzerindeki nüfus oranının 2015 ve 2050 yılları arasında % 12'den % 22'ye çıkarak ikiye katlanması beklenmektedir. 2020 yılına gelindiğinde yaşlı nüfus toplamı, 5 yaşın altındaki çocukların sayısını aşmıştır (WHO, 2018). Son istatistiksel değerlendirmelere göre Türkiye yaşlı nüfusa sahip ülkeler arasında yer almaktadır. TÜİK'in 2019 yılı yaşlılık verilerine göre 65 yaş üstü yaşlı nüfus oranı, toplam nüfus içerisinde % 9,1 iken, yaşlı nüfusun % 62,8'ini 65-74 yaş grubu, % 28,2'sini 75-84 yaş grubu ve % 9,1'ini 85 yaş üstü grup oluşturmaktadır. Türkiye yaşlı nüfus oranları dikkate alındığında, 167 ülke arasında 66. sırada yer almıştır. Ülkemizde 65 yaşında olan bireyler için kalan ortalama yaşam süresi 17,9 yıldır (TÜİK, 2019).

Yaşlı nüfusun artışı yaşlılık sorunlarına dikkat çekmiş, yaşlı bireyler için etkin sosyal politikalar üretilmesi ihtiyacı doğmuştur. Son yıllarda yaşlıları bir yük, bakıma muhtaç ve bağımlı olarak gören hizmet ve uygulamalar yerini aktif yaşlanma, üretken yaşlılık gibi alternatif yaklaşımlara bırakmıştır. Bu alternatif yaklaşımlardan birisi de yardıma muhtaç yaşlı bireylerle çalışan sosyal hizmet disiplinin sunduğu güçlendirme yaklaşımıdır.

Literatürde son yıllarda problem çözümü odaklı yaklaşımlardan güçlendirme odaklı yaklaşımlara doğru bir kayma olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle hizmet sunumunun gerçekleştirildiği alanlarda güçlendirme yaklaşımı ilkelerini destekleyecek şekilde güçlendirme odaklı politikalar ve hizmet modellerinin geliştirilmesi daha etkili ve uzun soluklu sonuçlara imkân sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı güçlendirme yaklaşımından faydalanarak oldukça güçsüz algılanan bir toplum kesimini oluşturan yaşlıların yaşam kalitelerinin ve iyilik hallerinin yükseltilmesidir. Bu hedef doğrultusunda çalışmanın yerli literatürde bir başlangıç noktası oluşturacağı düşünülmektedir.

1. Güçlendirme Yaklaşımı

Güçlendirme son yıllarda birçok çalışmacı tarafından farklı boyutlarıyla ele alınmış ve popüler bir kavram haline gelmiştir. Güçlendirme kavramı farklı çalışmalarda bir müdahale, ürün, beceri ve süreç olarak değerlendirilmektedir

(Browne, 1995, s. 359). Güçlendirme Zimmerman ve Rappaport (1988, s. 726) tarafından bireysel güçlü yönleri ve yetkinlikleri, doğal yardım sistemlerini ve proaktif davranışları sosyal politika ve sosyal değişime bağlayan bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Zimmerman (1995, s. 583-584) güçlendirme kavramını kişilerin kendilerine olan güvenlerinin bilgi, beceriler, aktif katılım, sosyal destek ağları ile artırılması olarak tanımlamaktadır. Güçlendirme, bireylerin ve toplulukların kontrolünün artırılması, toplumun etkinliğinin artması, toplum yaşamının kalitesi ve sosyal adalet hedefleri doğrultusunda insanların, örgütlerin ve toplulukların katılımını teşvik eden bir sosyal eylem sürecidir.

Güçlendirme birey üzerinden hareket eden, kontrol ve güç duygusu uyandıran ilişkileri ve sosyal güçleri içeren sosyal bir bakış açısıyla kavramsallaştırılmaktadır. Bir sosyal süreç olarak güçlendirme dış sosyal güçlerin kişiyi, bireyin kontrol hissini ve gücünü etkilediğini kabul eder (Shearer ve Reed, 2004; Akt. Shearer vd., 2012, s. 23). Sosyal yapılar üzerinde örtük bir güç hiyerarşisi vardır. Bu da sosyal eşitsizliklere neden olur. En yüksek ve en düşük gelir grubundaki insanlar arasındaki ortalama ömür beklentisi farkı bunu doğrulamaktadır (Thompson, 2016, s. 26). Herhangi bir güçlendirme stratejisi için çıkış noktası, algılanan baskının veya güçsüzlüğün varlığıdır (Hage ve Lorensen, 2005, s. 237). Lord ve Hutchison (2009, s. 8), güçsüzlüğün temel boyutlarını sosyal izolasyon, hizmetlere ve sistemlere ulaşamama, yoksulluk ve istismar olarak değerlendirmiştir.

Geleneksel sosyal hizmet güçsüzlüğün günlük yaşantıda gizli olduğunu görmezden gelir. Güçlendirme yaklaşımında sosyal çalışmacılar güç ilişkilerini kullanarak ve yeniden yapılandırarak müdahale ederler. Bu uygulama hizmet alanların da katılımıyla ortaklaşa bir süreçte gerçekleşmektedir. Güçlendirme uygulamasında sorunun doğasına göre farklı düzeylerde çalışmalar gerçekleştirilebilir (Smith, 2008, s. 149-150). Güçlendirme pratiğini gerçekleştirirken Thompson'ın kişisel, kültürel ve yapısal düzeylerden oluşan PCS (Psychological Cultural Social) Modeli çerçeve olarak kullanılmaktadır. Kişisel (psikolojik) düzey güven geliştirme, benlik saygısının artırılması, becerilerin geliştirilmesini içerirken, kültürel düzey kalıp yargılarla mücadele, içselleştirilmiş baskı gibi konularda güçlendirmeyi ele alır. Yoksulluk gibi yapısal sorunlar, kişinin sosyal ağlar içerisindeki yeri, gücün ve fırsatların paylaşımı gibi koşullar ise politik düzeyi yansıtır (Thompson, 2016, s. 42).

Sosyal hizmet uygulamasında kişisel ve sosyal işlevselliklerinde zorluklar yaşayan bireylerle çalışılır. Bu durumları analiz ederken ve müdahale stratejileri geliştirirken bireyler ve çevreleri arasındaki etkileşim önemsenmelidir. Bu doğrultuda sosyal hizmet disiplininde sistem teorisi sosyal çevrede insanlar ve sistemler arasındaki ilişkilere odaklanır. Kişiler maddi, duygusal ve ruhsal kaynaklar, hizmetler ve fırsatlar için sistemlere ihtiyaç duyarlar. Pincus ve Minahan (1973) üç temel destek sistemi tanımlamıştır. Bunlar resmi olmayan doğal kaynaklar, resmi kaynak sistemleri ve toplumsal kaynak sistemleridir. Resmi olmayan kaynaklar aile, arkadaşlar, iş arkadaşları ve diğer doğal sosyal ağlardır. Resmi kaynak sistemleri karşılıklı destek ve paylaşılan aktiviteler çerçevesinde kurulan örgütleri kapsamaktadır. Toplumsal sistemler ise hükümet kurumları, günlük kaynaklar ve acil sosyal ihtiyaçları içermektedir (Akt. Smith, 2008, s. 173).

Güçlendirme sürecini başlatan koşullar genelde yaşam geçişleri ve kriz durumlarıdır. Bu dönemlerde öfke, hayal kırıklığı gibi duyguların varlığı itici bir güç olarak mevcut durumu değiştirmek ve etkili eylem için kullanılmaktadır. Bu süreçlerde bireylere sosyal destek sağlanması ve öz yetkinlik inşa edilmesi önemlidir. Güçlendirme sürecinde kararlılık, sorumluluk almak, içsel güç, kendine güven, gelişim arzusu ve daha iyi bir gelecek için umut gibi değerler ve beceriler inşa edilmektedir. Güçlendirmenin bir diğer boyutu da bilgilendirmedir. Bilgilendirme haklar ve seçimler hakkında bilgileri, katılımcıların kendi güçlü yönleriyle ilgili görüşlerini ve uygun kaynaklar hakkındaki bilgileri içermektedir (Lord ve Hutchison, 2009, s. 11). Görüldüğü gibi güçlendirme bilişsel, duygusal ve eylem boyutlarıyla çok yönlü bir müdahale gerektirmektedir.

2. İlişkisel Güçlendirme Süreci

Güçlendirme yaklaşımında ilişki temelli bir uygulama tercih edilerek, hizmet alanın aktif katılımı hedeflenir. Güçlendirmede kurulan bu ilişki aslında güçlendirme uygulamasının kendisidir. Uygulayıcı ve hizmet kullanıcısı arasındaki ilişki mekanik bir süreç olmaktan çok, kullanıcıların etkin katılımını içeren çift taraflı bir süreçtir. Uygulamada katılımcı hem bir kaynak ve hem de aktif bir ortaktır. Güçlendirme müdahalesi, katılımcıyı değiştirmekten çok, kişinin potansiyelini iyileştirmeye yöneliktir. Sosyal

çalışmacılar hizmet alanlara bir açıklık ve anlama alanı sağlarlar. Bu süreçte kişinin iç ve dış dünyası ile birlikte yapısal deneyimleri de değerlendirilir. Dışsal faktörlerin kişinin psikolojik durumunu etkilemesi göz önünde bulundurulur (Smith, 2008: 156). Güçlendirmenin tarihi kökleri Freire'nin yoksun gruplar arasında bilinç yükseltme kavramına dayanmaktadır. Güçlendirme kişilerin yaşamlarının öznesi olarak, kendi yaşamlarına ilişkin doğru bilgiye dayanarak özgür ve bilinçli seçimler yapabilme becerisidir. Bu görüşe göre bireyler öncelikle yaşamlarındaki sosyal kısıtlamaların farkına varmalı, düşüncelerini özgürleştirmeli, kısıtlanmamış etkileşimler kurmalı ve katılımı artırarak güçlendirilmelidir (Shearer ve Reed, 2004; Akt. Shearer vd., 2012, s. 3).

Güçlendirmede uygulayıcılar ilk olarak uzman rolünü terk etmek zorundadır. Bu durum, kendilerini genelde otoriter ortamlarda değerlendiren uygulayıcılar için kolay olmayan yetkisiz bir yaklaşım gerektirmektedir. Çünkü otoritenin hâkim olduğu bir uygulamada iş birliği gerçekleştirilemez (Breton, 1994, s. 29). Sosyal çalışmacılar hizmet kullanıcılarında kapasite geliştirmeyi hedeflerler ki, bu da gücün karşılıklı hissedilmesine olanak sağlar. Bu süreç kişinin güç ve yeteneklerinin artırılmasıyla gerçekleşir. Diğer taraftan görev odaklı yaklaşım, kısıtlamaya ve reçetelemeye yol açmaktadır. Bu da en ufak bir başarısızlık durumunda sosyal çalışmacıda yenilgiyi kabullenme ve hizmet kullanıcılarında öğrenilmiş çaresizliğe yol açarak, hissizlik, depresyon ve hiçbir şeyin işe yaramadığı inancına neden olur. Uygulamada önemli bir konu da değişimin mümkün olduğu düşüncesini geliştirmektir. Kişilerin kendilerini yeniden tanımlamaları için kapasitelerini tanımaları ve kontrol odağı algısı önemlidir. Ancak ilişkileri tümüyle kimlik kavramlarıyla ifade etmek kişileri etiketleyebilir. Bu şekilde hizmet kullanıcıları güçsüz, marjinal ve kurban kimliği geliştirebilirler (Smith, 2008, s. 154-159).

Güçlendirmede dilin kullanımı farkındalığın artmasına neden olan asıl etmendir. Kişilere verdiğimiz etiketler çoğu zaman onları güçsüzleştirmektedir. Güçlendirme sürecinde hizmet kullanıcısı baskı ve etiketlenmenin zararlı etkilerini de fark eder. Sonraki süreçte durum yeniden yapılandırılır ve yeni bir bağlama oturtulur. Mevcut durum ya da davranış farklı, daha umutlu ve olumlu bir yaklaşımla değerlendirilir. Bu süreç hizmet kullanıcısının sorumluluk almasını sağlar. Güçlendirmede dilin kullanımı altta yatan

güç ilişkilerini belirlemek açısından temel bir süreçtir. Dilin kullanımı söylemi oluşturur. Kurban, fail, bağımlı, dezavantajlı gibi kavramlar söylem üzerinden güçsüzleşmeyi pekiştirmektedir. Bu doğrultuda güçlendirme yaklaşımı söylemler üzerinden anlatımsal yeniden yapılandırmayı içerir. Anlatımsal yeniden yapılandırma süreci ile otonomi ve öz belirlenim sağlanır. Bu doğrultuda bireylere ve ihtiyaçlarına vatandaşlık ve haklar bağlamında yaklaşmak güçlendirme açısından daha uygundur (Smith, 2008, s. 161-164).

3. Yaşlı Bireyleri Güçlendirme

Yaşlılık insanların bağımsızlıklarını yitirdiği ve ayrıca fiziksel ve psikosozal sorunlara neden olan, aynı zamanda yaşamları üzerinde kontrol kaybı yaşadıkları bir yaşam evresidir (Minimol, 2016, s. 122). Yaşlı insanları güçlendirme ihmal edilmiş bir alandır. Yaşlılarla çalışırken geleneksel yaklaşımlar onların toplumla bağını kesmesinin doğal olduğunu varsayarak, yaş ayrımcısı ön kabullerle yaşlı bireyleri marjinalleştirir (Thompson, 2016, s. 39). Güç temelli sosyal hizmet yaşlı yetişkinlerin psikosozal ihtiyaçlarını gidermek için çevrelerinde mevcut olan kaynakları değerlendirmelerine yardımcı olarak yaşam kalitesinin geliştirilmesine odaklanır (Vishal, 2017, s. 46). Diğer taraftan yaşlıları güçlendirme kendi hayatları üzerindeki kararları verme ve kişisel kontrolü sağlamayı içermektedir (Shearer ve Reed, 2004; Akt. Shearer vd., 2012, s. 2).

Güç temelli uygulamada kullanılan sistem yaklaşımı, yaşlı yetişkinlerin içsel ve çevresinde mevcut olan kaynaklara, güçlü yönleri daha fazla ışık tutmasına yardımcı olarak bir çerçeve oluşturmaktadır. Örneğin, bir güçlendirme yaklaşımı modeli olan ROPE, hizmet kullanıcılarının güçlerini; doğuştan gelen güçler (fiziksel yetenekler, zihinsel yetenekler, zekâ, kişilik, özel yetenekler), edinilmiş veya öğrenilmiş güçler (eğitim, uzmanlık, baş etme becerileri) ve destekleyici güçler (aile, arkadaşlar, profesyonel ve sosyal organizasyonlar, sosyal yardımlar) olarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma sosyal çalışmacıya güçlendirilebilecek alanlarla ilgili bir kılavuz sağlar (Graybeal, 2001, s. 236-237).

Alanda hâkim olan eksikliğe dayalı değerlendirmelerin aksine, güce dayalı değerlendirmeler, sosyal çalışmacılara güçlü yönleri ve yetenekleri belirlemek

ve böylece güçlü yönleri dayanan müdahaleler geliştirmek için yöntemler sunar. Güçlendirme kaynaklarını, güçlü yönleri ve seçenekleri belirlemek ve insanları bu olumlu nitelikler ve yetenekler üzerine inşa etmeye teşvik etmek işbirliğine dayalı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım yaşlı insanların özerkliğini artırır, hastalık ve ölüm oranlarını azaltır ve yaşam kalitelerini yükseltir. Sosyal hizmet uygulamasındaki güçlendirme yaklaşımı, yaşlı yetişkinler için hizmet sunumu, destek sistemleri, kaynakları ve fırsatları geliştirmeye odaklanır (Minimol, 2016, s. 129). Değerlendirmelerde eksiklik algısından çok, yaşlı yetişkinlerin farklı düzeylerde güçsüz algılanmasına neden olan risk faktörlerini belirlemek için çaba sarf edilmesi gerekmektedir (Shearer vd., 2012, s. 22).

Yaşlı bireyler için güçlendirme çalışmaları öz düzenleme, öz yetkinlik, bilgi, eğitim, motivasyonel faktörler ve sosyal desteği içermektedir (Shearer vd., 2012, s. 22). Psikolojik düzeyde özellikle bilişsel davranışçı model psikoeğitim içeriğiyle yaşlı bireylerle çalışırken güçlendirme yaklaşımıyla uyumlu olarak kullanılabilir (Musavinasab vd., 2016). Coxs ve Parsons (1994) yaşlılarla güçlendirme odaklı uygulama için sosyal çalışma modeli geliştirilmiştir. Bu model risk altındaki nüfusun durumunun kişisel, kişilerarası ve politik yönlerinin anlaşılmasına ve kişilerarası destek ağının geliştirilmesine önem vermektedir. Geleneksel probleme dayalı paradigmayı güç odaklı bir paradigmaya aktaran model, çeşitliliğe saygı duyarak hizmet kullanıcılarının güçlü yönlerini ve kaynaklarını belirlemeyi vurgulamakta, aynı zamanda katılımı ve ortak eylemi teşvik etmektedir (Akt. Dong ve Dong, 2018, s. 468).

3.1. Yaşlı Bireyleri Bakım Sürecinde Güçlendirme

Sosyal hizmetin bireysel ihtiyaçların ötesine gidemediği tartışılmaktadır. Vaka yönetiminin hâkim olduğu yaşlılar için bakım yönetimi gibi alanlarda bireyselleşme trendi hâkimdir. Bakım okulu yaklaşımına göre sosyal hizmetin temel hedefi acil yardım ve koruma gerektiren durumlarda bakım hizmetleri sunmaktır. Ancak bu hedef sosyal çalışmacıların yapabileceklerini sınırlamaktadır. Problemleri bireysel yaklaşımla kişiselleştirmek, onların sosyal sistemler, topluluklar, ve bireyler arasındaki ilişkileri içeren kompleks dinamiklerin ürünü olduğunu görmemizi engeller (Smith, 2008, s. 171-86).

Örneğin, Thompson (2016, s. 26) hastalık deneyiminin yapısal eşitsizlikler örüntüsünü izlediğini belirtmektedir.

Güçlendirme yaklaşımı son yıllarda bakım politikaları üzerinde de etkisini göstermiştir. Artık insanlar kendi sağlıklarının sorumluluğunu üstlenmekte ve kendileri için neyin uygun olduğunu sorgulamaktadır. Geleneksel profesyonellikte, uzman problemin nasıl görülmesi gerektiğini ve teşhisi belirleyen otoritedir. İhtiyaçları ve problemleri belirleme gücü ona otorite ve statü sağlar. Aynı zamanda hizmet kullanıcıyla ilişkisinin doğasını belirler. Hizmet kullanıcının bilgisi ve problemi ise ikincil öneme sahiptir (Smith, 2008, s. 108).

Freire (2003)'ye göre savunmasız yaşlılara yardım eden hemşireler, doktorlar ve / veya yakınlar bu hastaların varlığına ve verdikleri yardım sonucu elde ettikleri iyilik hissine bağımlı hale gelmektedir. Bu süreçler bazı yaşlılar arasında "öğrenilmiş bağımlılığa" yol açmaktadır. Diğer taraftan hastalık ve tedaviyi içeren bazı durumlar yabancılaşma ve güçsüzlük duygularına neden olabilir. Hastalığın kendisi, tıbbi ekipman ve tıbbi terminoloji, bireyi yabancılaşmış ve güçsüz hissettirebilir (Akt. Hage ve Lorensen, 2005, s. 239-244). Bu nedenle bakım mesleklerinde hizmet alanlar bir diyalog süreci içinde hastalık süreci, belirtiler, semptomlarla ilgili bilgilendirilmeli, düşük işlevsellik durumlarında günlük işlerle baş etme becerileri sunulmalıdır.

Profesyonelliğe yönelik yeni yaklaşımlar kendine yardım etmeyi, büyümeyi ve gelişmeyi destekler (Thompson, 2016, s. 96). Bakım mesleklerinin geleneksel görevleri danışanlara uzman bilgisine dayalı çözümler dayatma iken, güçlendirme danışanların belirli yeterliliklere ve birden çok çözüme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Hastanın mevcut kaynakları ile içsel ve dışsal kısıtlamalarını ortaya çıkaran bir eğitim programı, hastanın güçlü hissetmesini, hastalık ve tedavi süreçlerine yeterince adapte olmasını sağlayarak daha iyi sağlık sonuçlarına ulaştırır (Roberts, 1999, s. 86).

Kronik hastalığı olan yaşlı bireyler zayıf bir grubu yansıtmaktadır. Bu yaşlıların güçlendirilmesi sağlıkla bağlantılı yaşam kalitelerinin artırılması, hastaneye yatışın ve sağlık masraflarının azaltılmasıyla sağlanabilir. Klinik denemeler sağlık yönünden güçlendirme uygulamalarının bilginin artırılması, sosyal kaynaklar, amaçlı katılım, kişisel gelişim aracılığıyla yaşlıların iyilik

halini arttırdığını göstermektedir. Yaşlılarla gerçekleştirilen güçlendirme çalışmaları, kronik hastalıkların düzenlenmesi ve daha olumlu sağlık sonuçları açısından da faydalı olmuştur (Shearer vd., 2010, s. 9-10).

Benzer bir çalışmada Fotokian vd. (2017, s. 5-11) kronik hastalığı olan yaşlı bireylerle bir güçlendirme çalışması gerçekleştirmiş, bu çalışma sonucunda bu bireylerde sosyal katılım, bilgi değişimi, problem çözmede farkındalığın artırılması, hizmet kullanıcısının yetkinliği, sağlığın ve yaşamın kontrolü, otonomi, baş etme ve kişisel becerilerin geliştirilmesi hedeflerine ulaşılmıştır. Geleneksel profesyonel yaklaşımın tersine sağlıkta güçlendirme gibi yeni yaklaşımlar hastaların pasif bakım alan konumundan sorumluluk aldıkları bir modele doğru evrilmektedir.

Yaşlı bireyler için en güçsüz deneyimlerden birisi de kurum bakımındır. Güçsüzlük toplum yapıları içinde o kadar içselleştirilmiştir ki, bu durum sosyal kurumların çalışmalarının özü haline gelmiştir. Örneğin, yüksek oranda kısıtlanmış bir bakım kurumu yaşlı bireyleri güçsüzleştirebilmektedir. Yaşlılar için kurumlarda yaşanan zorluklar, bakım tesislerinin kurumsallaşmış çevresi ile ilgilidir. Katı kurumsal rejim ve çalışma rutinleri, yapısal bağımlılık, duyarsızlaşma, yaşlıların kendi yaşam kaliteleri üzerindeki etkisinin az olması bu kişileri güçsüzleştirmektedir. Oysa huzurevleri ve bakımevlerindeki yaşlı bireyler için de güçlendirme yaklaşımı kullanılabilir. Örneğin, bir bakım kurumunda tadım arkadaşları adında bir grup oluşturulmuş, bu gruba kurumun yemeklerinin değerlendirilmesi ve tavsiyeler verme noktasında sorumluluk verilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları yaşlı bireyler tarafından olumlu yönde ve güçlendirici olarak algılanmıştır (Baur ve Abma, 2012, s. 1). Güçlendirme, yaşlı kurum sakinlerinin yaşam kalitelerini etkileyen unsurlar üzerinde kontrol sağlamalarını amaçlamaktadır. Kurum ortamında güçlendirme uygulaması yaşlıların özerklikleri, kendi kaderlerini tayin etmeleri, sorumluluk almaları, karar verme süreçleri, katılımlarının arttırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi için yardımcı olmaktadır (Tabatabaei vd., 2017, s. 414).

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (2015) bakımında yenilikçi ve güçlendirici stratejiler politikası özetinde, ev tabanlı hizmetlere geçişin sağlanmasıyla yaşlı bireylerin bağımsızlığının desteklenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca pasif bakımdan aktif bakıma geçiş, bakım ihtiyacı olan bireylerin bakım

koşullarını belirlemesini sağlayarak onları güçlendirecektir. Projede toplumsal bakım hizmetleri ve özel sektör arasında iş birliği, yeni finansman modelleri, kurumlar arası bilgi transferi ve uygulamalarda odağın ticari odaktan yaşlı bireylere kaydırılması tavsiye edilmektedir. Bu stratejilere göre politika temelinde birçok Avrupa ülkesinde uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalardan örnekler aşağıda tablo halinde sunulmuştur (UNECE, 2015).

Tablo 1. Bakımda Yenilikçi ve Güçlendirici Stratejiler Politikası Örnek Uygulamalar

Ülkeler	Uygulamalar
Malta	Yaşlı bireylere uzun süreli bakım ortamları ya da günlük merkezler arasında seçim yapma hakkı tanınmakta, aylık toplantılarla yaşlı bireylerin sosyal katılımı desteklenmektedir.
Norveç ve İngiltere	Bakım ile ilgili kararlar bakım verenler, bakım alanlar, sosyal çalışmacıların dâhil olduğu bir süreçle gerçekleşmekte, yaşlı bireyler eş başlatıcı, eş tasarımcı ve eş uygulayıcılar olarak diğer katılımcılarla partnerlik ilişkilerine dâhil olmaktadır.
İsveç	Yaşlı bireyler kendilerine bakım sağlayıcıyı seçebilmektedir.
Kanada	Yaşlı bireylerin işlevsel becerileri ve kabiliyetlerini arttırmaya yönelik programlar düzenlenmektedir.
Finlandiya, Estonya	Kırsal bölgede izolasyonu önlemek ve profesyonel bakım hizmetlerine ulaşımı kolaylaştırmak için bilgi ve iletişim teknolojileri ile ilgili eğitimler sunulmaktadır.
Danimarka	Yaşlı bireylere kendi bakım ve günlük rutinlerini gerçekleştirmeleri için pratik eğitimler verilmektedir.
Polonya	Yaşlı bireylere üç renkli basit cihazlarla tele-bakım hizmetleri sunulmaktadır.
Çek Cumhuriyeti	Yaşlı bireylere kronik hastalıklarda tele-izleme hizmetleri verilmektedir.
Avusturya	Ev tabanlı tıbbi bakım kullanılmakta, yaşlı bireyler için aile benzeri yaşam ortamları oluşturmaktadır.

3.2. Kültürel ve Toplumsal Düzeyde Yaşlıları Güçlendirme

Solomon (1976)'a göre güçlendirme uygulamasının amacı katılımcının damgalanmış bir gruba bağlı olmanın yol açtığı olumsuz değerlendirmelerden kaynaklanan güçsüzlüğünü azaltmaktır. Bir toplumun yaşlılara yönelik olumsuz algıları yaşlılara sorun ve engel teşkil eder (Akt. Lam ve Lee, 2009, s. 4). Toplumlar yaşlı bireyleri pasif, bağımlı kişiler ve sosyal yük

olarak görmektedir. Yaş temelindeki ayrımcılık o kadar derine yerleşmiştir ki çoğunlukla fark edilmez ve doğallaştırılmıştır. Yaşlıların söz hakkının olmaması güçsüzmelerinin kaynaklarından birisidir. Bilinçli seçimler yapma, kontrol yetkisi, çeşitli alanlarda topluma katkı yapmanın sürmesi, hizmetlerden yararlanma, yaşlıların iyilik hallerinin sağlanması açısından önemlidir. Yoksulluk, hastalık, düşük eğitim seviyesi, ulaşım yetersizliği, hizmetlere erişmede yetersizlik, yaşlanmayla ilgili olumsuz kalıp yargılar ve yaş ayrımcılığı nedeniyle yaşlılar toplumda göz ardı edilmektedir. Yaş ayrımcılığı genel olarak yaşlıların toplumdan bağlantısını kopardığı varsayımını içerir (Thompson, 2016, s. 125-126). Yaşlılara yönelik ayrımcılık, yaşlılık döneminin toplum tarafından yalnızlık, düşük sağlık, güçsüzlük, zayıflık ve kaliteli bir yaşam stiline önünde bir engel olarak görülmesidir. Ayrıca aile kurumunun dağılması sonucunda yaşlı bireyler geleneksel otoritelerini kaybetmiştir (Pradeep ve Raj, 2016, s. 692).

Son yıllarda bu algıyı kırmak için aktif yaşlanma, sağlıklı yaşlanma, başarılı yaşlanma gibi süreçler desteklenmektedir. Aktif yaşlanma politikası sağlık ve sosyal hizmet sunan profesyonellerin yaşlı bireylerin özerklik ve bağımsızlığının sağlanması ve güçlendirilmeleri için tutumlarının değiştirilmesi ve güçlendirme odaklı modellerin oluşturulmasını savunmaktadır (WHO, 2002). Eleştirel gerontoloji yaşlılığın hastalıklar ve düşüşle ilişkisini yeniden değerlendirilerek, yaşlanmayı biyolojik bir süreç olmaktan çok, sosyal bir süreç olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre yaşam boyunca deneyimlenen sosyo-ekonomik koşullar ve eşitsizlikler yaşlanmayı oluşturmaktadır. Eleştirel gerontoloji gücü yaşlılığın damgalanmasına yol açan yapılar ve koşullar ile birlikte değerlendirmektedir (King ve Calasanti, 2006, s. 145).

Chapin ve Cox (2002)'a göre toplum genelde yaşlı yetişkinlerin çeşitli yeteneklerini ve toplum üzerindeki olumlu etkilerini ihmal etmektedir. Bu nedenle paradigmayı probleme dayalı olandan, güç temelli yaklaşıma değiştirmek gerekmektedir. Güçlendirme perspektifi, bireylerin problemleri ve patolojileri yerine, içsel ve çevresel güçlü yönleri ve bireysel ve çevresel kaynaklar üzerinde durur (Akt. Ponnuswami vd., 2012, s. 159).

Yaşlı bireylere zayıf oldukları konulara göre ekonomik, tıbbi ve psikolojik destekler sunularak güçlenmeleri sağlanabilir. Bu doğrultuda yaşlı evleri, vergi

yardımları, ulaşım yardımları, yaşlı bireylerin yaşam bilgisi ve deneyimlerinden faydalanılması gibi uygulamalar faydalı olmaktadır (Pradeep ve Raj, 2016, s. 699). Ayrıca, yaşlı bireylerin dâhil olduğu örgütlerin çalışmaları, güçlendirme ve katılımın yaşlılar arasında kişisel gelişim, yaşlanma ile ilgili konular hakkında daha fazla farkındalık ve toplumda daha az önyargılı ve daha olumlu bir bakış açısı geliştirilmesinin sağlanabileceğini göstermektedir. Bu nedenle bireysel güçlendirme ve topluluk güçlendirmesi birlikte gerçekleştirilmelidir. Böylece toplumda yaşlılar için saygı ve eşitliği teşvik eden bir çevre oluşturulabilir (Lam ve Lee, 2009, s. 5).

3.3. Yaşlıları Güçlendirmede Kolektif Grup Çalışmaları

Uygulamada uzman rolünü bırakma, gerçek bir diyaloga girme, diğerlerinden öğrenme, akran ilişkileri ve iş birlikçi stratejiler geliştirmek gibi kolektif çalışma ilkeleri güçlendirmede grup çalışması kullanımına işaret etmektedir. Literatürde grupların güçlendirme için doğal araçlar olduğu konusunda genel bir kanı söz konusudur (Breton, 1994, s. 30). Destek arkadaşlıkları, topluluk bağlantıları, kendine yardım grupları, destek grupları, aile desteği, eğitim, akran danışmanlığı gibi uygulamalar güçlendirmede yeni yönelimler olarak değerlendirilmektedir (Browne, 1995, s. 362).

Grup çalışmalarında diğerleriyle bir araya gelme ve onlardan deneyimler duyma kendiliğinden güçlendiricidir. Ayrıca, bu çalışmalar duyguları ifade etmeyi, suçlulukla baş etmeyi, öz güven oluşturmayı ve güvende kalmak için yeni yöntemler sağlar (Smith, 2008, s. 187). Örneğin, aktif emeklilik grupları yaşlı topluluklarda kapasite geliştirmeyi hedefleyen, sosyal eylem için önemli bir kaynaktır. Grup çalışmalarında bilgi ve beceri aktarımı faydalıdır, ayrıca bu çalışmalar bireye yeterlilik duygusu kazandırmak, kendi yeteneklerine güven duymasını sağlamak, yaşam kalitesi ile ilgili olarak daha uzun vadeli olumlu sonuçlar alınması açısından faydalı olmaktadır. Yenilikçi fırsatların ve projelerin geliştirilmesi yoluyla bu organizasyonlar, bireylere kendi yaşamlarının ve toplumda diğerlerinin farkına varma açısından ivme kazandırır. Topluluk faaliyetleri ben merkezli düşünceyi azaltarak, geçmiş, gelecek ve şimdiki kuşaklar arasında özgecilik ve empati artışını desteklemektedir. Aktif emeklilik grupları sağlığın geliştirilmesi, sosyal gücün ve topluluk güçlerinin arttırılması için kullanılan, sosyal girişimcilik/liderlik

gibi etkileriyle sürdürülebilir bir toplum tabanlı yaşlanma uygulamasıdır. Örneğin, köklü bir kuruluş olan Üçüncü Çağ Vakfı'nın (Third Age Foundation) kuşaklararası ve kültürlerarası projeler, drama çalışmaları, sağlık girişimleri, yaşam boyu öğrenme, tatiller, sosyal etkinlikler, seyahatler, turlar, ulaşım desteği, sosyal yardımlar, bilgi oturumları, bilgi teknolojileri eğitimi gibi pek çok alanda faaliyetleri bulunmaktadır (Walsh ve O'Shea, 2008, s. 798).

Yaşlı bireyleri güçlendirirken bireysel çalışmalardan çok grup çalışmaları daha faydalı olmaktadır. Bir çalışmada zihinsel sağlık problemleri olan yaşlı bireylerle anlatımsal grup terapisi çalışmaları gerçekleştirmiş ve bu çalışmalar sonucunda yaşlılar kendilerine dair alternatif ve güçlendirici yaşam öyküleri oluşturmuştur. Yaşlı bireyler hayatlarındaki bazı etiketleme ve kısıtlamalara karşı koymak için yararlı bir yol bulma konusunda grup çalışmasını faydalı bulmuştur (Poole vd., 2009, s. 288).

Güçlendirme yaklaşımında uygulayıcıların bilinçlendirme sürecini sadece kişisel bir bilişsel yeniden yapılanma süreci olarak değil, aynı zamanda bir politikleşme, sosyo-politik yeniden yapılanma ve özgürleşme süreci olarak algılaması gerekmektedir. Çünkü temalar öznel sorunlar olarak görünse de, bu sorunlar yapısal analiz için zemin oluşturan paylaşılan sorunlar haline gelir. Sosyal konular herhangi bir kişinin veya grubun probleminden daha fazlasıdır. Güçlendirme çalışması yapmak isteyen sosyal çalışmacıların topluluklar ve topluluk çalışmaları hakkında daha fazla bilgi edinmeleri gerekir. Sosyal çalışmacılar güçlendirme yaklaşımında aşağıdan yukarıya stratejiler kullanılmalıdır (Breton, 1994, s. 35). Güçlendirme özerklik, politik katılım, kapasite geliştirme, katılım sağlama, sosyal haklar için çabalama süreçlerini içermektedir (De Lira vd., 2017, s. 1113).

Breton (1994) güçsüz bireyleri güçlendirmede beş temel bileşenden söz etmektedir. Bunlar sosyal eylem, politik farkındalık, söyleme hakkına sahip olma ve bir sözü olmak, kendini tanıma ve yetkin olarak kabul etme ve gücün kullanımınıdır. Freire (1970)'ye göre sosyal eylem, bireylerin bilinçli özneleri olarak kendi durumları hakkında düşünmesi ve tanımlaması, yapılacak eylemlere karar vermesi, eylemlerinin sonuçlarını test etmesi, durum üzerinde yeniden düşünmesi ve durumu yeniden tanımlamasıyla gerçekleşmektedir. Politik farkındalık politik bir varlık haline gelmek, politik katılım sağlamak ve

kişinin kişisel durumunun, sosyo-ekonomik ve politik güçlerden etkilendiği ve bunlarla ilişkili olduğuna yönelik farkındalık geliştirmektir. Güçlendirme, bilinç arttırmayı içeren, sessizlikten kurtulma sürecidir. Söyleme hakkı, kişinin kendi hayatını ve toplum hayatını etkileyen kararlara katılma hakkı olduğu anlamına gelir. Yetkinlik; yetenekler, beceriler, motivasyonel faktörler (umut tutumu, güven ve kendine saygı ve kişinin kaderini kontrol etme hissi) ile çevresel nitelikler (fiziksel, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel ortamdaki fırsatlar, zorluklar ve engeller gibi) arasındaki etkileşime dayanan ekolojik yetkinlik olarak nitelendirilmektedir. Gücün kullanımı ise ittifaklar oluşturarak ve bunları kullanarak, müzakere becerilerini öğrenip uygulayarak, karar vermedeki süreçleri, yapıları ve sınırları kavrayarak ve gruplar arasında dayanışmayı geliştirerek pozitif güç kaynaklarından faydalanmayı içerir (Breton, 1994, s. 24-28).

Topluluk düzeyinde güçlendirme uygulamasının sonuçları, katılımcılarda özgüvenin artması gibi kendi duygularını; daha iyi bir ebeveyn olmak, daha eşit ilişkilere sahip olmak ve empatik olmak gibi diğerleriyle ilişkileri; değerli kaynaklara nasıl erişileceğini bilmek, daha fazla politik beceri ve bilgiye sahip olmak ve topluluk gruplarında liderlik yapmak gibi becerileri; kendi yaşamları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmak, toplum yaşamına daha fazla katılmak ve daha fazla güçlendirme duyguları gibi yaşamlarıyla ilgili durumları içerir. İnsanların kendi yeteneklerine ve kişisel özelliklerine olan inancı, yaşamlarını değiştirmek için güvenlerini arttırarak, sorumluluk almalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte katılımcıların topluluklar ve sistemlerdeki değerli sosyal kaynaklarla da etkileşime geçmesi gerekmektedir (Lord ve Hutchison, 2009, s. 18).

Kapasite inşası ve sistem değişiklikleri yalnızca bireysel düzeyde değil, örgüt ve topluluk düzeyinde de gerçekleşir. Güçlendirme yaşlıların sosyal süreçlere katılımı ile aynı yaşlıların ihtiyaçları ve güçlerinin belirlenmesi için temel bir süreç olarak kullanılmaktadır (Liu vd., 2006, s. 335-337). Bu doğrultuda kişisel güçlendirme ve topluluk güçlendirmesini birbirinden ayırmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Daha güçlü bir hale gelme süreci, insanları etiketleyen, reddeden ve birbirinden ayıran sistemlere karşı sürekli mücadeleyi içerir (Lord ve Hutchison, 2009, s. 20). Roberts (1999, s. 85), bireysel güçlenmenin çoğu

zaman sosyal sistemden ayrı olarak, benlik saygısı, bireysel yeterlilik ya da öz yeterlilik gibi kavramlarla ele alındığını belirtmektedir. Ancak topluluğun güçlendirilmesi bireysel ve örgütsel güçlendirme ile yakından ilişkilidir. Bu düzeylerin her biri diğerleriyle diyalektik bir ilişki içindedir. Bu nedenle güçlendirme uygulaması çok düzeyli bütüncül bir uygulama gerektirir.

3.4. Yaşlıların Toplumsal Yaşama Katılımı

Katılım, güçlendirme yaklaşımının temel bileşenidir (Dong ve Dong, 2018, s. 472). Katılım yaşlı bireylerin çaresizlik ve sosyal izolasyon duygularını azaltmakta, öz saygı ve öz değer duygularını güçlendirilmekte (Lam ve Lee, 2009, s. 4), öz yetkinliklerini etkileyerek, motivasyonlarını yükseltmektedir (Hsueh ve Yeh, 2006, s. 5). Diğer taraftan arkadaş, aile ve topluluk desteğini içeren sosyal destek kaynakları, sağlık, işlevsel durum, ve diğer kaynaklardan daha çok kontrol hissini sağlamakta ve güçlendirmeyi kolaylaştırmaktadır (Johnston vd., 2011, s. 1). Bu doğrultuda yaşlıların toplumsal yaşama katılımı ve yakın sosyal ağlar içerisinde kalmaları güçlendirilmeleri açısından önemlidir.

Yaşlıların katılımının desteklenmesi için güçlendirme uygulaması içerisinde karar süreçlerine katılım başlangıç noktası olabilir. Güçlendirme insanlara ya da insanlar için yapılan bir eylem değil, bir ortaklık içinde birlikte çalışmaya dayanır. Bu durum, insanları mümkün olduğunca karar verme süreçlerine dâhil etmeyi içerir (Thompson, 2016, s. 71). Güçlendirmede doğru bir yaklaşımla hizmet alanlar kendilerini değerli hissederek sürece kolayca dâhil olabilir. Örneğin, zaman çizelgesi oluşturmak gibi sorumluluklarla sosyal çalışmacılar hizmet kullanıcılarını değerlendirme ve karar süreçlerine dâhil edebilirler (Smith, 2008, s. 155).

SAGE yaşlı bireylerin seslerini duyurabilecekleri kolektif bir yapılanmadır. Bu sivil toplum kuruluşunda hizmet kullanıcılarının da karar verme süreçlerine dâhil olduğu bir partnerlik ilişkisi içinde katılım odaklı bir güçlendirme uygulanmaktadır. SAGE'in temel hedefleri yaşlı bireyler arasında kişisel gelişimin desteklenmesi, yaşlanma ile ilgili konularda farkındalık kazanmaları, yaşlıların toplumda pozitif algılanması ile topluma katılımının sağlanmasıdır (Lam ve Lee, 2009, s. 11).

Yaşlı yetişkinler topluma katkıda bulunmaya devam edebilir, ancak daha fazla desteğe ve kanala ihtiyaç duymaktadır. Yaşlıların üretkenliğe katılımı

için fırsatların artırılması gerekmektedir. Üretken bir yaşlılık süreci istihdam, gönüllülük, bakım verme gibi faaliyetleri içermektedir (Gonzales vd., 2015, s. 252). Yaşlıların istihdamının desteklenmesi yaşam boyu öğrenme ve kuşaklararası dayanışmayı da arttırmaktadır. Yaşlı bireyleri istihdam eden restoranlar bu fırsatlar için örnek olabilir (Dong ve Dong, 2018, s. 473).

Eğitim yaşlı bireylerin karar süreçlerine ve toplumsal yaşama katılımını desteklemektedir. Yaşlı bireylere eğitimler sunulması yeni tutumlar geliştirme, sağlığın geliştirilmesi, kaliteli bir yaşam stili, kendi hayatlarını kontrol etme ve güçlendirilmeleri ile sonuçlanmıştır (De Lira vd., 2017, s. 1121). Diğer taraftan sağlık okuryazarlığının psikolojik güçlendirme ve yaşlı bireylerin sağlıkla ilgili karar süreçlerine katılmaları arasında aracı rolü bulunmaktadır. Halk sağlığı çalışmaları, özellikle orta veya düşük sağlık okuryazarlığı seviyesine sahip yaşlılar için bu süreci kolaylaştıran programlar geliştirmeyi amaçlamalıdır (Sak vd., 2017: 59). Örneğin, yaşlılık döneminde kümülatif dezavantajlılıkla (yoksulluk gibi) başa çıkmak için yaşam kursları faydalı olmaktadır (Gonzales vd., 2015, s. 257).

Katılımın bir diğer boyutu ise sivil katılımdır. Sivil katılım aynı zamanda yaşlı bireyler için üretken yaşlılığın bir formudur. Yaşlı bireylerin sivil katılım aktiviteleri oy vermek, yerel yönetim toplantılarına katılmak, siyasi örgütler ve adaylar için gönüllü olmak gibi faaliyetleri kapsar. Diğer taraftan eğitim durumu, sivil katılımın güçlü bir göstergesidir (Burr vd., 2002, s. 87). Yaşlıların sivil katılımının desteklenmesi için ulaşım ve diğer masrafların hükümetler ve yerel yönetimler tarafından sağlanması gerekmektedir. Sivil katılımı ve gönüllülüğü vurgulayan programlar ileri yaş döneminin toplumsal yaşam açısından önemini göstermektedir. Geniş sosyal değişim hedeflerine odaklanan yaşlı yetişkinlerin önderlik ettiği Gri Partnerler gibi sivil katılımı taban hareketleri genişletilmelidir. Toplumda çeşitli sivil katılım fırsatlarını mümkün kılan ve onurlandıran bir çevrenin oluşturulması, yaşlanmayı tüm formları, yaşamları, yetenekleri ve anlamları ile kucaklayabilmemiz için gereklidir. Böyle bir çevre yaşlı insanların onurlu bir şekilde yaşamalarını ve ileri yaşam için kendi anlamlarını oluşturmalarını sağlar (Martinson ve Minkler, 2006, s. 323).

Yaşlı bireyler çeşitli gönüllü aktivitelerle toplumsal katılım sağlayabilir. Yaşlıların gönüllülüğü önündeki potansiyel engeller; gönüllü faaliyetlerin olumsuz algılanması, yaş ayrımcılığıyla karşılaşma korkusu ve gittikçe artan düzenleyici örgütsel çevre ile ilgili endişelerdir. Yaşlı bireyler arasında gönüllülüğü yaygınlaştırmak için uygun teşviklerin sağlanması, eğitim desteği, daha esnek ve çeşitli seçeneklerin sunulması ve kuşaklararası gönüllülük için daha fazla fırsat oluşturulması gibi uygulamalar gerekmektedir (Warburton vd., 2007, s. 333). Yaşlı bireylerin okullarda okumakta zorluk çeken öğrencilere yardım etmesi gibi projeler topluma katılımlarını destekleyerek güçlendirilmelerini sağlamaktadır (Dong ve Dong, 2018, s. 473).

Avrupa Birliği'nin desteklediği Grundtvig Projesinin sonuç raporunda, yaşlı bireyleri güçlendirme ve topluma katılımlarını sağlamak için gerçekleştirilen projelerden örneklere yer verilmiştir. Bu projelerden örnekler aşağıda tablo halinde sunulmuştur (Grundtvig Projesi El Kılavuzu, 2016).

Tablo 2. Grundtvig Projesi Kapsamında Avrupa Birliği Ülkelerinden Örnek Projeler

Ülkeler	Projeler
Almanya	Yaşlı bireyler için çok kuşaklı evler uygulaması farklı kuşaklar arasında iletişim, uyum ve bütünleşme sağlaması açısından güçlendiricidir.
İsviçre	Yaşlı bireylerin bakım evlerinde kendi oda ve dolaplarını düzenlemesine olanak sağlanması, kendilerini ifade etmelerini, yaşam alanlarına aidiyet geliştirmelerini, kendi ilgilerini, kendi hikâyelerini anlatma imkânı sağlamıştır.
İsviçre	Bakım evlerinde ritim grubu çalışmaları (HealthRHTHYMS) yaşlıların dikkatinin artırılması, aktif katılım, sosyalleşme, özgüvenin artırılması, ruh haline olumlu etkileri ile güçlendirici olmuştur.
İsviçre	Mix Max adında çocuklar için günlük bakım tesisi yaşlı bireylere kuşaklararası arkadaşlık, amaç ve aidiyet duygusu, ebeveynlik rolüne devam etme imkânı sağlamıştır.
İrlanda	Sosyal ve Sağlık Eğitimi Projesi (SHEP) yaşlıların kendileri hakkında öğrenebilecekleri güvenli, kapsayıcı mekânlar sağlamak, özgüvenlerini, iletişim ve ilişki becerilerini geliştirmek, daha dolu, sağlıklı ve sorumlu hayatlar sürmelerini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Proje yaşlı bireylerin kendilerini güçlendirmesi ve diğer bireylerin ve topluluğun güçlendirilmesi için sorumluluk almasında çeşitli rollerin öğretilmesini sağlamıştır.

İrlanda	Aktif emeklilik grupları yaşlı bireyler tarafından onlar için organize edilen, aylık toplantılar ve ilgi gruplarının oluşturulmasıyla çalışan bir gruptur. Giriş için üyelik ücreti alınan grupta, yerel eğitim ve öğretim kurulu, el sanatları, zindelik, sağlık için kişisel gelişim ve refah konularında bir dizi ders için öğretmenlere ücret sağlar. Bu gruplar aracılığıyla katılımcıların bireysellikleri ve becerileri geliştirilmiş, katılımları sağlanmış, yeni beceriler ve ilgi alanları kazandırılmış, toplumsal bütünleşme desteklenmiş ve katılımcıların iyilik halleri yükseltilmiştir.
İrlanda	Talking Mats organizasyonu iletişim becerileri yetersiz olan yaşlı bireylerin bireysel haklarını savunmasını, kendi kaderini tayin etme hakkını güçlendirmek amacıyla hizmet veren bir kuruluştur.
Belçika	Abbeyfield Topluluk Evi'nde yaşlı bireyler dışarıdan gönüllülerin yardımı ile yeteneklerine göre, evlerinin yönetimine aktif olarak katılmaktadır. Aynı zamanda topluluk evinin yürütücüleri de olan bireyler görev dağılımı ve aylık ücretleri belirlemektedir.
Birleşik Krallık	Green Age organizasyonu yaşlıların doğal dünyayla daha fazla bağlantı kurmasına yardımcı olmak için çiftlikte bulunan bitkileri ve hayvanları kullanarak "doğal sağlık hizmeti" sunan, hayvan terapileri, yürüyüşler, bitki yetiştirme gibi aktiviteleri içeren bir sosyal girişim projesidir.
Birleşik Krallık	Bir projede okul çağındaki çocuklar yaşlı köylerindeki bireylerle görüşmeler gerçekleştirmiş, gençlik dönemlerindeki deneyimlerini ve hikâyelerini toplayarak bir film haline getirmiştir. Bu projeye yaşlıların deneyimlerinden faydalanmak ve toplumda görünürlüklerini arttırmak hedeflenmiştir.
Türkiye	Yetim çocukları eğitmek için bağışlarla kurulan Darüşşafaka Vakfı aracılığıyla yaşlı bireyleri güçlendirici çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Projede yaşlı bireylerin bağışları yetim çocukların eğitimi için kullanılmakta ve bu kişilerin bakım ihtiyacı başta olmak üzere tüm ihtiyaçları yaşamlarının sonuna kadar vakıf tarafından karşılanmaktadır. Proje ile yaşlı bireyler yetim çocukların olduğu bir aileye dâhil olmuş, onurları ve bağımsızlıkları korunarak, sosyal rol ve katkı sağlamaları hedeflenmiştir

3.5. Kırsal Bölgede Yaşlıları Güçlendirme

Toplum hizmetleri kırsal bölgede bulunmayabilir, gelişmemiş olabilir veya hizmetlere ulaşımında yetersizlikler yaşanabilir. Kırsal bölgede sağlık ve sosyal hizmet fırsatları oldukça düşüktür ve hizmetlere ulaşım daha çok ekonomik güce bağlıdır (Liu vd., 2006, s. 332 ; Ritchie vd., 2002, s. 399). Kırsal bölgedeki yetersizlikler ve olumsuz şartlar, yaşlı bireyler açısından dezavantajlı olma

durumunun artmasına ve bireylerin daha çok marjinalleşmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan kırsal bölgede yaşlıların örgütlere ve sistemlere güvenleri düşüktür. Bu noktada yerel aidiyetin oluşturulması için hükümetlere görev düşmektedir. Yerel bağlantı ve sosyal kapitalin sağlanması bu toplulukların güçlendirilmesini sağlayacaktır (Curry ve Fisher, 2013, s. 331-332). Bu nedenle kırsal bölgede güçlendirme odaklı çalışmalar ayrıca önem kazanmaktadır.

Kırsal bölgede sosyal hizmetlere bir örnek olarak CARE Programı, uzun süreli bakımda kırsal bölgedeki korunmaya muhtaç yaşlılar için standart değerlendirme ve bakım hizmetleri yanında savunuculuk ve güçlendirme odaklı yaklaşımı kullanan bir vaka yönetimi programıdır. CARE Programı, standartlaştırılmış kapsamlı değerlendirme, standart bakım planı geliştirme, hasta güçlendirme ve savunuculuk ve yazılım destekli uzunlamasına takibi içeren kırsal bakım yönetimi modelini temsil eder. Program kapsamında çalışanlar topluma hizmetler arasında bağ kurarak savunuculuk rolünü üstlenir ve yaşlıları güçlendirir. Bu programla yaşlı bireylerin standart bakım hizmetlerinde karşılanmayan ihtiyaçları karşılanabilmektedir. Program kapsamında rehabilitasyon hizmetleri, soluk aldırma hizmetleri, yaşlılarla ilgili örgütlerden destek alma gibi uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalar gerçekleştirilirken hizmet sunanların değerlendirme, izleme, aracılık etme rolleri ön plana çıkmaktadır (Ritchie vd., 2002, s. 404-405). Ayrıca, kırsal bölgede güçlendirme çalışmaları üyeler arasında paylaşım ve katılımcılara kolay ulaşım sağlayarak az gelişmiş bir toplum bakımı sisteminin dezavantajlarını telafi etmektedir (Walsh ve O'Shea, 2008, s. 803).

Japonya'da kırsal bölgede MUJIN isimli sosyal ağ örgütü, üye olan yaşlı bireylerin bağımsız yaşama kapasitelerini, işlevselliklerini ve sosyal rol performanslarını arttırmıştır. Örgüt yapısı toplumsal etkileşim için bir alan oluşturmuş, güçlü örgüt bağları ve karşılıklı güven süreçleri üzerinden psiko-sosyal faydalar sağlamıştır (Kondo vd., 2007, s. 2311).

Kore'de kırsal bölgede hipertansiyon hastalarını güçlendirme programı yaşlı bireylerin öz yeterlilik ve öz bakım davranışlarını anlamlı derecede yükseltmiştir. Yaşlılar kendi kronik hastalıklarını denetlerken proaktif rol oynamıştır. Hastalıkla ilgili diğer klinik sonuçlarda da ilerlemeler

kaydedilmiştir. Güçlendirme çalışmaları aktif katılım sağlayarak yaşlı bireylerin bilgi ve becerilerini arttırmış ve sosyal destek algısını yükseltmiştir. Bu çalışmalar kişilere sosyal destek sunma, grup tartışmaları ile güçlendirmeyi topluluk düzeyine taşıma, sosyal ağları güçlendirme, sosyal kaynakları pekiştirme yoluyla gerçekleştirilmiştir (Shin vd., 2016, s. 217-218).

Kırsal bölgede gerçekleştirilen bir katılımcı eylem araştırması kapsamında, yaşlı bireyler akran değerlendirme, savunuculuk, karşılıklı yardım, sağlık eğitimi gibi süreçlerde birbirlerine destek olmuştur. Proje takımı üyeleri, bir başlatıcı ve eş çalışmacı rolünü üstlenerek, iki haftada bir köyü ziyaret ederek katılımcıların arasındaki ilişkileri güçlendirdiler ve yerel yönetimle bağlantı kurmayı sağladılar. Güçlendirme eylemleri içeren proje sonucunda yaşlıların bilgi ve becerileri, paylaşılan deneyimlerde özgüven, savunuculuğu kullanma, sağlıklı yaşam pratiklerinin geliştirilmesi gibi davranışsal değişimler tespit edilmiştir. Proje yaşlıların kendi yaşamlarının kontrolünü sağlamlarına yardımcı olmuştur (Liu vd., 2006, s. 337).

Meksika'da bir eylem araştırmasında aktif yaşlanma stratejileri içeren grup çalışmaları kırsal bölgedeki yaşlıları güçlendirmek için kullanılmıştır. Aktif yaşlanma yaşlı bireylerin biyolojik, psikolojik ve sosyal alanlarda güçlendirilmesini hedeflemektedir. Yaşlılık döneminde gelişim ve sağlık gibi konularda aktif yaşlanmaya yönelik eğitim programına katılan yaşlılar, karşılıklı yardım gruplarında koordinatör oldular. Kendine yardım, karşılıklı yardım ve müzakere süreçlerine dayanan bu programda, yaşlı bireyler aktif olarak rol almış, topluluklarına liderlik etmiş, değişim hareketlerini teşvik etmek için spesifik beceriler geliştirmiş ve kendilerine güvenleri artmıştır. Grup çalışması bu kişilerin motivasyonlarını, özgüvenlerini, sorumluluk almalarını, bir gruba aidiyet duymayı, kişisel deneyimler üzerinden bilgi paylaşımını ve gerontolojik bilgilerini arttırmıştır. Programın ardından yaşlı bireylerin güçlenme ve kendini gerçekleştirme duyguları yükselmiştir (Martínez-Maldonado vd., 2007, s. 276).

Sonuç

Toplumda hasta, güçsüz, bağımlı ve yük olarak algılanan yaşlıların güçlendirilmesi nüfusun giderek yaşlandığı bu süreçte büyük önem taşımaktadır. Diğer marjinalleştirilmiş grupların aksine yaşlıların güçsüzlüğü doğal olarak görülmekte ve yaşlı bireylerin güçlendirilmesi ihmal edilmektedir. Yaşlı bireylerin güçsüzleştirilmesinin başlangıç noktası yaş ayrımcılığıdır. Bu nedenle toplum düzeyinde aşağıdan yukarı izlenecek stratejiler ve sosyal politikalar yaşlıların güçlendirmesi için önem taşımaktadır.

Güçlendirme çalışmalarında yaşlı bireylerin özgüven, öz yetkinlik ve motivasyonları üzerinden bireysel ve grup düzeyinde çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Son dönemde yaşlı bireyleri bir araya getiren, onlar için savunuculuk ve kolaylaştırıcı fonksiyonları üstlenen organizasyonlar güçlendirme çalışmalarında öne çıkmaktadır. Grup çalışmaları benzer deneyimler ve güçsüzlüklerin paylaşılması, karşılıklı öğrenme, karşılıklı yardım ve sosyal katılımı sağlaması açısından faydalı sonuçlar doğurmaktadır.

Diğer taraftan bakım yaşlı bireylerin çoğu için zorlayıcı ve güçsüzleştirici bir deneyimdir. Özellikle yaşlıların bakım konularında pasif kalması, bakım seçenekleri ve koşulları hakkındaki kararlara dâhil olamaması, bakım kurumlarının kısıtlayıcı ve bürokratik yapısı bu güçsüzlüğü oluşturan etmenlerdir. Bakım durumunda yaşlı bireyler için öncelikle evde bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, öz bakım becerilerinin arttırılması, hastalık ve engellilik durumlarıyla ve tedavi süreçleriyle ilgili bilgilendirme, bakım kurumlarında karar süreçlerine dâhil olmaları gibi düzenlemeler gerekmektedir. Bakım süreçlerinde geleneksel profesyonellik anlayışından sıyrılarak güçlendirici yönde bakım yaklaşımları kullanılmalıdır.

Yaşlı bireylerin politik alanda da toplumsal yaşama katılımı önemlidir. Yaşlıların sivil katılımının desteklenmesi için öncelikle eğitim düzeylerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Kolektif düzeyde örgüt çalışmaları yaşlı bireylerin bir arada hareket etmelerini ve yerel yönetimlerle iletişime geçmeyi sağlamak ve yaşlılar için toplumsal çevredeki engelleri ortadan kaldırarak, fırsatlar ve kaynaklar oluşturulmasına yardımcı olmaktadır.

Toplumsal yaşama katılım yaşlıların güçlendirilmesinin en önemli ayaklarından. Yaşlılık döneminde de bireyler çeşitli sosyal roller yerine

getirebilir ve topluma katkı sağlayabilir. Bunun için son yıllarda üretken, başarılı ve aktif yaşlanma politikaları hükümetlerce benimsenmiş ve çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bu politikalar yaşlı bireylerin toplumda yetersiz, faydasız olarak algılanması ve dışlanmasının önüne geçilmesi bakımından güçlendirmenin önemli bir parçası olarak değerlendirilebilir. Yaşlı bireylerin çoğu esnek düzenlemelerle bir işte çalışabilir, gönüllü çalışmalara katılabilir, kuşaklararası iletişimle deneyimlerini aktarabilirler.

Hizmetlere ulaşımında yetersizlik, sosyal ve coğrafi izolasyon nedeniyle kırsal bölgedeki yaşlılar diğer yaşlılara göre daha dezavantajlı konumdadır. Bu nedenle kırsal bölgede yaşlıların güçlendirilmesi, grup çalışmalarıyla izolasyonun önlenmesi, yaşlıların sağlık ve sosyal hizmet ihtiyaçlarının karşılanması, yerel yönetimlerle iletişim kurulması gibi noktalarda faydalı olacaktır. Ülkemizde kırsal bölgede yaşlı nüfus oranı tüm nüfus içerisinde geniş yer kaplamaktadır. Bu nedenle kırsal bölgeye özgü güçlendirici sosyal politika ve uygulamalar geliştirilmelidir.

Sosyal çalışmacılar güçsüz ve zayıf yaşlıların ulaşabileceği ilk kanal olarak, çeşitli hizmetlere ulaşmada aracılık, başlatıcı, savunucu, danışman, öğretici gibi rollerle güçlendirmeyi sağlarlar. Ancak güçlendirme odaklı sosyal hizmet uygulaması, geleneksel sosyal hizmet yaklaşımının aksine yetersizlik ve eksiklerden çok bireyin hakları, içsel ve çevresel kaynaklar, fırsatlar, toplum tarafından oluşturulan baskının ve güçsüzlüğün içselleştirilmesine yönelik farkındalık oluşturulması gibi süreçleri içermektedir. Uygulamada hizmet kullanıcılarıyla gerçekleştirilen ilişkisel güçlendirme süreci güçlendirmenin temelidir. Bu süreçte kişisel, örgütsel ve topluluk düzeyinde uygulamalar gerçekleştirilebilmektedir.

Güçlendirme yaklaşımı yaşlı bireylerin güçsüz ve bağımlı olarak algılanmasını önleyerek hayatlarının kontrolünü almaları, çevreyle etkileşimleri ve gelişim potansiyellerini arttırmaları açısından faydalıdır. Güçlendirme temel olarak bireysel düzeyde güçsüzlüklerin üstesinden gelinmesi ve güçlendirme için yeni fırsatların ve kaynakların oluşturulmasıyla sağlanabilecektir. Ayrıca, uygulamada örgüt ve topluluk düzeyinde çalışmalar güçlendirme açısından daha etkili sonuçlar oluşturmaktadır. Bu nedenle yaşlıları güçlendirmede grup çalışmaları, kendine yardım grupları ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarından faydalanılmalıdır.

Yaşlı bireyleri güçlendirme hedefi, kişinin kendi yaşamı ve durumu hakkında bilinçli farkındalık geliştirmesi, güçsüzleşmesine neden olan faktörlerin tespit edilmesi ve ortadan kaldırılması, kendi hayatıyla ilgili kararları verebilmesi, kendi yaşamının kontrolünü eline alması ve sosyal katılımın gerçekleştirilmesiyle sağlanabilir. Bu doğrultuda yaşlılarla çalışan sosyal çalışmacılar yaşlı bireylere onları güçsüz kılan içsel ve dışsal kısıtlamalar, içsel ve çevresel fırsatlar hakkında bilinçli farkındalık sağlamalı, destek hizmetleri sunmalı ve gerekli hizmetlerle aracılık kurmalıdır. Ayrıca sağlık, bakım, eğitim, çalışma gibi konularda ülkemiz kültürel şartlarına uyumlu makro düzeyde politika modelleri ile yaşlı bireylerin güçlendirilmesi desteklenmelidir.

Ülkemizde sağlık ve bakım üzerinden şekillenen sosyal politika anlayışı değiştirilerek, yaşlılık döneminin güçlü yönleri, zenginlikleri ve katkılarının ön plana çıkarıldığı alternatif modellerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu öncelikle bireyleri yaşlılık dönemine hazırlayan ve dezavantajların ortadan kaldırıldığı uzun soluklu hizmetlerin oluşturulmasıyla mümkündür. Özellikle kurum bakımına odaklanan yaşlı hizmetleri evde bakım hizmetlerinin sistematikleşmesi ve çeşitlendirilmesi ve güçlendirme odaklı bireysel ve topluluk düzeyinde yeni hizmet modelleriyle yaşlı bireyler toplum içinde yaşamaları, güçlerini ortaya çıkarabilecek kaynak ve fırsatların oluşturulması, bağımlılıklarının azaltılması ve kendi yaşamlarıyla ilgili karar süreçlerine dâhil olmalarıyla yaşamlarının kontrollerini ele alabilecektir.

Kaynakça

- Baur, V. & Abma, T. (2012). 'The Taste Buddies': Participation and Empowerment in a Residential Home for Older People. *Ageing & Society*, 32(6), 1055-1078.
- Breton, M. (1994). On the Meaning of Empowerment and Empowerment-Oriented Social Work Practice. *Social Work with Groups*, 17(3), 23-37.
- Browne, C. V. (1995). Empowerment in Social Work Practice with Older Women. *Social Work*, 40(3), 358-364.
- Burr, J. A., Caro, F. G. & Moorhead, J. (2002). Productive Aging and Civic Participation. *Journal of Aging Studies*, 16(1), 87-105.
- Curry, N. & Fisher, R. (2013). Being, Belonging and Bestowing: Differing Degrees of Community Involvement Amongst Rural Elders in England and Wales. *European Journal of Ageing*, 10(4), 325-333.
- De Lira, G. A., da Silva Santos, M., Ribeiro, K. S. Q. S. & Stobäus, C. D. (2017). Elderly Empowerment: Health Promotion in the Perspective of Popular Education içinde *Health. Education*, (8), 1111-1123.
- Dong Y. & Dong H. (2018) Design Empowerment for Older Adults. In: Zhou J., Salvendy G. (eds.) Human Aspects of IT for the Aged Population. Acceptance, Communication and Participation. ITAP 2018. Lecture Notes in Computer Science, vol 10926. Springer, Cham.
- Fotokian, Z., Shahboulaghi, F. M., Fallahi-Khoshknab, M. & Pourhabib, A. (2017). The Empowerment of Elderly Patients with Chronic Obstructive Pulmonary Disease: Managing Life with the Disease. *Plos One*, 12(4), e0174028.
- Gonzales, E., Matz-Costa, C. & Morrow-Howell, N. (2015). Increasing Opportunities for the Productive Engagement of Older Adults: A Response to Population Aging. *The Gerontologist*, 55(2), 252-261.
- Graybeal, C. (2001). Strengths-based Social Work Assessment: Transforming the Dominant Paradigm. Families in Society. *The Journal of Contemporary Social Services*, 82(3), 233-242.
- Grundtvig Projesi El Kılavuzu (2016). Empowering Processes for Older People in their Care Settings. A Manual of Good Practice from the Grundtvig PEP Project. https://www.curaviva.ch/files/WU6V8DN/pep_manual_02_2016.pdf (Erişim Tarihi: 28.01.2019).

- Hage, A. M. & Lorensen, M. (2005). A Philosophical Analysis of the Concept Empowerment; The Fundament of an Education-Programme to the Frail Elderly. *Nursing Philosophy*, 6(4), 235-246.
- Hsueh, M. N. & Yeh, M. L. (2006). A Conceptual Analysis of the Process of Empowering the Elderly at the Community Level. *The Journal of Nursing*, 53(2), 5-10.
- Johnston, J. H., Brosi, W. A., Hermann, J. R. & Jaco, L. (2011). The Impact of Social Support on Perceived Control Among Older Adults: Building Blocks of Empowerment. *Journal of Extension*, 49(5), 1-8.
- King, N. & Calasanti, T. (2006). Empowering the Old: Critical Gerontology and Anti-aging in a Global Context. *Aging, Globalization, and Inequality: The New Critical Gerontology*, 139-157.
- Kondo, N., Minai, J., Imai, H. & Yamagata, Z. (2007). Engagement in a Cohesive Group and Higher-level Functional Capacity in Older Adults in Japan: A Case of the Mujin. *Social Science & Medicine*, 64(11), 2311-2323.
- Lam, K. L. & Lee, S. L. (2009). Elderly Participation and Empowerment: Experiences of SAGE. *Monograph Series* No.21. <https://commons.ln.edu.hk/cgi/viewcontent.cgi?article=1020&context=apiasmp> (Erişim Tarihi: 29.01.2019).
- Liu, M., Gao, R. & Pusari, N. (2006). Using Participatory Action Research to Provide Health Promotion for Disadvantaged Elders in Shaanxi Province, China. *Public Health Nursing*, 23(4), 332-338.
- Lord, J. & Hutchison, P. (2009). The Process of Empowerment: Implications for Theory and Practice. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 12(1), 5-22.
- Martínez-Maldonado De La Luz, M., Correa-Muñoz, E. & Mendoza-Núñez, V. M. (2007). Program of Active Aging in a Rural Mexican Community: A Qualitative Approach. *BMC Public Health*, 7(1), 276-285.
- Martinson, M. & Minkler, M. (2006). Civic Engagement and Older Adults: A Critical Perspective. *The Gerontologist*, 46(3), 318-324.
- Minimol, K. (2016). Risk Assessment and Strengths Based Case Management in Elderly Care-Scope of Social Work Practice. *Artha-Journal of Social Sciences*, 15(2), 121-121.
- Musavinasab M., Ravanipour M., Pouladi S., Motamed N. & Barekat M. (2016). The effect of self-management empowerment model on the sense of coherence among elderly

patients with cardiovascular disease, *Educational Gerontology*, 42:2, 100-108, DOI: 10.1080/03601277.2015.1078691

Ponnuswami, I., Francis, A. & Udhayakumar, P. (2012). Strengths-Based Approach to Social Work Practice with Older Persons. İçinde *Papers in Strengths Based Practice*. Allied Publishers, New Delhi, India, 150-161.

Poole, J., Gardner, P., Flower, M. C. & Cooper, C. (2009). Narrative Therapy, Older Adults, and Group Work?: Practice, Research, and Recommendations. *Social Work with Groups*, 32(4), 288-302.

Pradeep M.D. & Raj J. (2016). Recent Trends of Socio-economic Empowerment of Elderly- Interventions Towards Broad Based Benefits in India. *International Journal of Current Research and Modern Education*, 1(1), 2455 – 5428.

Ritchie, C., Wieland, D., Tully, C., Rowe, J., Sims, R., & Bodner, E. (2002). Coordination and Advocacy for Rural Elders (CARE) A Model of Rural Case Management With Veterans. *The Gerontologist*, 42(3), 399-405.

Roberts, K. J. (1999). Patient Empowerment in the United States: A Critical Commentary. *Health Expectations*, 2(2), 82-92.

Sak, G., Rothenfluh, F. & Schulz, P. J. (2017). Assessing The Predictive Power of Psychological Empowerment and Health Literacy for Older Patients' Participation in Health Care: A Cross-sectional Population-based Study. *BMC Geriatrics*, 17(1), 59-74.

Saleebey, D. (1996). The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions. *Social Work*, 41(3), 296-305.

Shearer, N. B. C. & Reed, P. G. (2004). Empowerment: Reformulation of a Non-Rogerian Concept. *Nursing Science Quarterly*, 17(3), 253-259.

Shearer, N. B. C., Fleury, J. D. & Belyea, M. (2010). Randomized Control Trial of The Health Empowerment Intervention: Feasibility and Impact. *Nursing Research*, 59(3), 203-211.

Shearer, N. B., Fleury, J., Ward, K. A. & O'Brien, A. M. (2012). Empowerment Interventions for Older Adults. *Western Journal of Nursing Research*, 34(1), 24-51.

Shin, D. S., Kim, C. J. & Choi, Y. J. (2016). Effects of An Empowerment Program for Self-management Among Rural Older Adults with Hypertension in South Korea. *Australian Journal of Rural Health*, 24(3), 213-219.

- Smith, R. (2008). *Social Work and Power*. Palgrave.
- Tabatabaei, S. Z., Ebrahimi, F., Hamzah, A. B. H., Rezaeian, M. & Kamrani, M. A. (2017). Ethnographic Exploration of Empowerment to Improve Elderly Residents' Quality of Life. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, 22(5), 414-419.
- Thompson, N. (2016). *Güç ve Güçlendirme*. Nika Yayınevi. Ankara.
- TÜİK (2019). İstatistiklerle Yaşlılar, 2018, Sayı: 27595.
- UNECE (2015). Innovative and Empowering Strategies for Care. Policy Brief on Aging. No:15. https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Policy_briefs/ECE-WG.1-21-PB15.pdf (Erişim Tarihi: 28.01. 2019).
- Vishal, M. V. (2017). Strengths-Based Social Work: Proposing Protective and Engagement Practice with Older Adults. *Journal of Social Work Education and Practice*, 3(3), 46-53.
- Walsh, K. & O'Shea, E. (2008). Responding to Rural Social Care Needs: Older People Empowering Themselves, Others and Their Community. *Health & Place*, 14(4), 795-805.
- Warburton, J., Paynter, J. & Petriwskyj, A. (2007). Volunteering As a Productive Aging Activity: Incentives and Barriers to Volunteering by Australian Seniors. *Journal of Applied Gerontology*, 26(4), 333-354.
- World Health Organization (WHO) (2002). *Active Age-ing. A Policy Framework*. <http://alter-migra-tion.ch/fileadmin/templates/pdf/WHOactiveageing.pdf>
- World Health Organization (WHO) (2018). *Aging and Health*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health> (Erişim Tarihi: 25.01.2018).
- Zimmerman, M. A. & Rappaport, J. (1988). Citizen Participation, Perceived Control and Psychological Empowerment. *American Journal of Community Psychology*, 16(5), 725-750.
- Zimmerman, M. A. (1995). Psychological Empowerment: Issues and Illustrations. *American Journal of Community Psychology*, 23(5), 581-599.

TÜRKİYE'DE NEGATİF GELİR VERGİSİ SİSTEMİ ÖNERİSİNİN BÜTÇE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Emine UZUNALI¹ Elif ALTUN²

ÖZ

Çalışmanın amacı, Türkiye'de yoksulluk sınırları içerisinde yaşamakta olanlara sağlanan sosyal yardım ödemelerine alternatif olarak negatif gelir vergisi sisteminin kullanılabilirliğine uygulayıcılar ve politikacılar açısından dikkat çekmektir. Çalışmada, öncelikle negatif gelir vergisi ile ilgili literatür taraması gerçekleştirilmiş ve daha sonra örnek bir negatif gelir vergisi sistemi senaryosu çerçevesinde analiz yapılmıştır. Bu analiz ile Türkiye'de çalışabilecek yaş ve güçte olmasına rağmen çalışmayan ve sosyal yardımlarla yaşayanlara yönelik olarak, negatif gelir vergisi sisteminin uygulanması durumunda bütçe üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Analiz için ihtiyaç duyulan veriler, başta TÜİK olmak üzere, Türkiye'deki resmi kurumlar tarafından yayımlanan istatistiklerden elde edilmiştir. Yapılan analizlerden, Türkiye'de çalışabilir durumda olan yoksul sosyal yardım yararlanıcıları için, mevcut sosyal yardım sistemi yerine negatif gelir vergisi uygulanması durumunda devlet bütçesi üzerine pozitif etki yaratacağı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Devlet, Sosyal Yardım, Negatif Gelir Vergisi, Bütçe Etki Analizi.

¹ Prof. Dr. Emine Uzunali, Siirt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Anabilim Dalı, emine.uzunali@siirt.edu.tr. ORCID: 0000-0002-7610-1567

² Elif Altun, Muratpaşa Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, elifhancioglu@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-9853-2659

Uzunali, E. , Altun, E. (2020). Türkiye'de Negatif Gelir Vergisi Sistemi Önerisinin Bütçe Açısından Değerlendirilmesi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(47), 383-410. DOI:10.21560/spcd.vi.554867

EVALUATION OF THE NEGATIVE INCOME TAX SYSTEM PROPOSAL IN TERMS OF THE BUDGET IN TURKEY

Abstract

The purpose of the study is to draw attention the use of a negative income tax system in Turkey alternatively social welfare payments provided to those who are living in poverty to information users and politicians. In the study, firstly literature review related to negative income tax was carried out and then the analysis was made within the framework of a sample negative income tax system scenario. With this analysis, the impact of negative income tax system on the budget has been investigated for those who do not work and live with social benefits, even though they have the age and power to work in Turkey. The data needed for analysis were obtained from the statistics published by the official institutions in Turkey, in particular by TÜİK. The analysis found that the negative income tax would has a positive impact on the state budget if the social assistance system is applied instead of the existing social assistance system for the unemployed social aid beneficiaries in Turkey.

Keywords: *Social State, Social Assistance, Negative Income Tax, Budget Impact Analysis*

1.Giriş

Literatürde genel olarak, bireyin ekonomik yetersizliği nedeniyle fiziksel, kültürel ve hatta sosyal ve siyasal mal ve hizmetlere ulaşamamasını nitelendirmek için kullanılan yoksulluk kavramı, tarihsel süreç içerisinde toplum ve devlet algısına göre farklı şekillerde yönetilmiştir. Bu çalışmada yoksulluk kavramı, kendi asgari geçimlik ekonomik olanaktan yoksun kesimi ifade etmektedir. Boratav (2012) yoksul tanımını yaparken esas olarak ülkedeki gelir diliminden alınan pay çerçevesinde değerlendirmiş ve yoksulların kimler olabileceğini şu cümlesiyle ifade etmiştir: “Yoksullar, kişisel gelir dağılımı tablolarının alt dilimlerinde kümelenirler ve bu insanların içinde işsizler, düşük maaşlı emekliler, kayıt dışı sektör işçileri, topraksız köylüler, müflis (gelirleri sıfır, servetleri çok büyük olabilen), iş adamları, enformel iş sahipleri, küçük toprak sahibi köylüler yer alabilir.”

Buğra (2005), yoksulluğun iş yaşamıyla ilgili olduğunu, kişinin gelişimi için gerekli eğitimi alamaması, sağlık hizmetlerine ulaşamaması, donanımlı yerleşim yeri seçme özgürlüğünü kullanamamasına neden olan bir unsur olarak nitelendirmiştir. Yoksulluğu Giddens (2000) sosyal dışlanma nedeni olarak nitelendirmiş, Walker ve Walker (1997) sosyal haklara ulaşamama, Sen (1999) eğitim, sağlık, barınma beslenme, eğitim ve hatta yeteneklerine ulaşmasına bir engel olarak nitelendirmiştir.

Yoksulluk yönetimi dini açıdan sevap, ahlaki açıdan iyilik, vicdani açıdan merhamet ve devlet açısından sosyal yardım gibi kavramsallaştırılarak bir şekilde tarihsel süreç içerisinde var olmuştur. Yoksulluk yönetimi hangi kavram altında yapılırsa yapılsın, yaygın olan anlayış, yoksulluğun yoksulun kendini yoksulluktan çıkaracak yöntemle yönetilmesidir. Kültürümüzdeki “Balık verme, balık tutmayı öğret” söylemi de toplumumuzdaki yoksulluk yönetimi algısını en iyi açıklayan kavramlardan biridir.

Yoksulluk yönetimi, tarihsel süreç içerisinde ilk olarak yoksulun bulunduğu yakın çevresi, aile, klan, akraba, aşiret içinde gerçekleşmiştir. İlk çağlardaki Türk, Mısır, Yunan, Roma gibi uygarlıklarda ise din ve vicdan unsurları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (Yuvalı, 2018). Yoksulluk tarihi eski olsa da, yoksulluğun yaygın ve sürekli hale gelmesini anlatan kitlesel yoksulluk 18. yüzyıl itibarıyla bariz bir hal almıştır (Şenses, 2006). Avrupa ülkeleri yoksulluk

yönetimini bir devlet politikası olarak belirlerken, gerekçesinde öteki halk tabakasından kaynaklı toplumsal tehlikenin önlenmesini göstermiştir (Buğra, 2005).

Başta nüfus artışı ve dolayısıyla yoksul nüfusunda artışı olmak üzere sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmeler doğrultusunda artan devlet fonksiyonları arasında yoksulluk yönetimi de girmeye başlamıştır. Bunun nedeni hem Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, kalabalıklaşan yoksul toplumun bir sosyal güvenlik sorunu olarak görülmesi ve hem de sadece din ve vicdan çerçevesinde çözümlenemeyecek boyuta ulaşmasıdır. Bu çerçevede, devletler çeşitli yoksulluk yönetimi türleri geliştirmeye başlamışlardır. Bunlar temel olarak iki kategoride sınıflandırılabilir. Bunlardan birincisi tarihte ilk görüldüğü örneklerinin revize hali gibi duran sistematik olmayan yardımlar şeklinde gerçekleşirken, diğeri ise düzenli gelir programları çerçevesinde yapılmaktadır.

Günümüzde, sosyal devletin en önemli görevlerinden birisi; gelir dağılımında adaleti sağlamak, insanlar arasında fırsat eşitliği yaratmak ve yoksullukla mücadele etmektir. Bu çerçevede, sosyal devlet bireylere ve ailelere asgari de olsa gelir garantisi sağlamaktadır.

Günümüz dünyasında, yoksulluk yönetimi, sadece devletlere bırakılamayacak kadar önem kazanmıştır. Başta ENAP EAPN (European Anti-Poverty Network- Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı) ve FEASTSA (Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri- Evsizlerle Çalışan Ulusal Dernekler Avrupa Federasyonu) olmak üzere çeşitli uluslararası sivil toplum kuruluşlar olmak üzere yoksulluk yönetimi ciddiyle üzerinde çalışılan bir konu haline gelmiştir. Türkiye dahil pek çok ülkenin Anayasasında devletin görevleri arasında yoksulluk yönetimi konusu sayılmaktadır. Boratav (2012) son birkaç on yıldır uygulanmakta olan neoliberal modelin yoksulluk yönetiminde duyarsız olduğunu ve bu açığın Dünya Bankası aracılığıyla kapatıldığını ifade eder.

Yoksulluk yönetiminde Koca (2015) yardımların zamansız ve mal dağıtımına yerine, belirli gelir seviyesinin altında kalanlara asgari düzenli ödeme şeklinde yapılmasını önermekte, Buğra (2005) ve Yuvalı (2018) hak temelli bir yaklaşımı benimsemektedir.

Türkiye'de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı aracılığıyla sosyal devlet fonksiyonu gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bakanlık tarafından yapılan yardımların çoğu; engelli, yaşlı, bakıma muhtaç kişiye bakma ve çeşitli nedenlerle çalışma hayatında yer almayan kişilere yapılan yardımlardan oluşmaktadır. Ancak sosyal yardıma olan talebin artışıyla birlikte birtakım sorunlar da yaşanmaya başlanmıştır. Sosyal yardımların kısıtlı bir nüfusu kapsamaması, süreklilik arz etmemesi, verilen yardım miktarının yetersizliği, kurumlar arasında yaşanan koordinasyon sorunu ve istihdamı artırıcı yardım politikalarının yetersizliği sorunlardan bazılarıdır. Bu alanda yaşanan en büyük sorunlardan biri ise sosyal yardımların bağımlılık yaratarak çalışma isteğini azaltmasıdır. Bütün bu sorunlar göz önüne alınarak alternatif bir sistem olarak yoksulluk sınırı altında kalan herkese minimum geliri garanti eden bir sistem olan negatif gelir vergisi uygulamasının bir alternatif olup olamayacağının araştırılması ve tartışılması için bu örnek uygulama çalışması yapılmıştır.

Yoksulluk yönetiminde temel gelir, asgari gelir güvencesi (Metin, 2012) ve negatif gelir vergisi gibi düzenli gelir yöntemleri öne çıkan konulardır. Çalışmada, yoksulluk yönetimi olarak düzenli gelir yöntemlerinden biri olan Negatif Gelir Vergisi sistemi tartışmaya açılmıştır. Öncelikle negatif gelir vergisi ile ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra, 2017 TÜİK yoksulluk verileri kullanılarak, Türkiye'de negatif gelir vergisi uygulanması durumunda olası bütçe üzerine etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın son kısmında, örnek senaryo çalışmasına göre elde edilen bulgular ışığında öneriler geliştirilmiştir.

2.Negatif Gelir Vergisi

Negatif gelir vergisi, piyasa şartları göz önüne alınarak belirlenen yoksulluk seviyesinin üzerinde gelir elde eden mükelleflerin devlete vergisini ödemediği, ancak bu seviyenin altında gelir elde eden mükelleflerin ise devletten transfer ödemesi almasının savunulduğu bir mali araç olarak görülmektedir.

Negatif gelir vergisi aracılığıyla gelirin yeniden dağılımı sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu kavramın içinde vergi sözcüğü bulunmasına rağmen, aslında bir tür sosyal transfer harcaması niteliğinde bir uygulamadır. Devletin çeşitli kurumları tarafından yapılan değişik türde ve miktarda yardımlar yerine aynen vergi gibi hesaplanan yoksul kesime yapılan yıllık bir ödemedir.

Negatif kavramının kullanılmasının nedeni ise devlet mükellef, vatandaş ise alacaktır.

Negatif gelir vergisi, refah programlarının modern analizinin temel fikirlerinden birini temsil etmektedir. Negatif gelir vergisi geri ödemeli bir vergi kredisi gibi vergi mükellefine para gönderir, ancak gelir arttıkça ödemeyi azaltır. Hükümet, gelir sıfır olduğunda bile, belirli bir düzeyde tazminat veya ters vergi ödemesi sağlamakta, ancak kazanılan gelir arttıkça bu faydaları kademeli olarak geri çekmektedir (Moffit, 2003).

Her ne kadar ABD’de 1960 yılından itibaren fakirlik boşluğunu kapatmak amacıyla Federal Negatif Gelir Vergisi uygulamaya konulmuş olsa da Avrupa’da pek çok ülke hala bu olasılığı araştırmaktadır. Koşulsuz bir temel gelir programı kapsamında bütün vatandaşların minimum da olsa bir gelirden emin olması ve mevcut refah sisteminde yoksullukla mücadelede yönetim maliyetinin yok denecek kadar az olması literatürde bahsedilmektedir (Daneri, 2016).

2.1. Negatif Gelir Vergisi Teorisi

Negatif gelir vergisi işleyiş açısından pozitif³ gelir vergisi ile benzerlik gösterse de, pozitif vergi yapısında belli bir gelir düzeyinden sonra gelirin bir kısmının vergi olarak alınması, negatif gelir vergisinde ise belirlenen gelir düzeyine ulaşamayan kişilere nakdi yardım yapılması aralarındaki en temel fark olarak göze çarpmaktadır (Haveman, 1970).

Günümüzde negatif gelir vergisi olarak adlandırılan sistem ilk olarak 1946 yılında Chicago Üniversitesi Profesörlerinden George Stigler tarafından önerilmiştir. Stigler, geliri belirli bir seviyenin altında olan kişilere gelirlerini makul seviyelere yükseltecek ödemeler yapılması gerektiğini dile getirmiştir. O dönemde çok da kabul görmeyen bu düşünce Milton Friedman tarafından 1962 yılında “Kapitalizm ve Özgürlük” adlı kitabında yeniden gündeme getirilmiştir. Friedman, negatif gelir vergisini federal gelir vergisi sisteminin bir uzantısı olarak tanımladığı eserinde Amerikan halkına negatif gelir vergisini tanıtmıştır. Friedman’a göre herkese basit bir gelir düzeyi sağlanmalı, insanların harcama ve tasarruf konusunda kendi kararlarını kendilerinin vermelerine izin vererek özel pazar ile bireysel inisiyatif güçlendirilmeli,

³ Pozitif gelir vergisi, mükellefler tarafından devlete ödenen gelir vergisini ifade etmek için kullanılmıştır.

toplumsal refah programları genişletilmeli ve büyüyen hükümet bürokrasisine son verilmelidir (Ross, 1968).

Friedman, eğer devlet gerçekten yoksulluk sorununu ortadan kaldırmak istiyorsa bunun en iyi yolunun düşük gelirli kesime negatif vergi adı altında ek ödeme yapılması olduğunu, böylelikle yoksulluk sorununun ortadan kalkacağını, yardımların maliyetinin azalacağını ve yardımlardan yararlanan kişiler üzerindeki psikolojik baskının giderileceğini savunmuştur (Friedman ve Rose, 1980). Friedman'ın önerdiği negatif vergi sistemine göre, indirim ve muafiyetlerden sonra geriye kalan bir gelir varsa kişi vergi ödeyecektir, ancak indirim ve muafiyetten sonra geriye kalan gelir yoksa bu kişi negatif gelir vergisine tabi olacaktır, yani gelir yardımında bulunulacaktır (Friedman ve vd., 1988).

Friedman dışında negatif gelir vergisi Robert Lampman, Robert Theobald ve James Tobin'in de yer aldığı bir grup iktisatçı tarafından tavsiye edilmiştir (Öncel, 1981).

Robert Lampman Friedman'ın önerisine benzer fikirler ortaya atarken; James Tobin ailedeki kişi sayısını esas alarak kişi başına 400 dolarlık bir gelir hesabını; Theobald ise hem standart bir gelir garantisini hem de kişilerin çalışmalarını teşvik etmek amacıyla teşvik primini önermiştir (Giray, 1989).

1970'li yıllarda devam eden süreçte negatif gelir vergisi fikri bilinir olmuş ve çok sayıda önde gelen taraftar kazanmıştır. Örneğin Wisconsin'li Cumhuriyetçi Kongre Üyesi Malvin Laird negatif gelir vergisi kanunlarını hazırlamış, Ford Motor şirketinin başkan yardımcısı Arjay Miller negatif gelir vergisini destekleyen birtakım konuşmalar yapmış, Senator Eugene McCarthy garanti edilen yıllık geliri ile ilgili bir cumhurbaşkanlığı kampanyası başlatmış ve Dr. Ralph Abernathy bunu yoksul insanların yürüyüşünün ana hedefi haline getirmiştir. Negatif gelir vergisini anlatmak için birçok panel ve toplantı düzenlenmiş, ancak tartışmalar giderek artmıştır. Çünkü sorunlar gitgide büyümüş ve buna rağmen bir çözüm bulunamamıştır. Geliri garanti altına almakla ilgili tartışmaların çoğu hala çözüme ulaşmış değildir (Ross, 1968). Negatif gelir vergisi almakta iken, geliri negatif gelir vergisi seviyesinin üzerine çıkan ailelerin gelirlerinden daha az vergi alınması bu aileleri olumlu etkileyecektir (Kershaw, 1972). Ayrıca, negatif gelir vergisi uygulaması çalışma

istekliliğini teşvik edecek şekilde ele alınmalıdır (Moffit, 1984). Negatif gelir vergisi uygulamasının etkinliği sorgulanır iken, politize uygulamalar dikkatle göz önünde tutulmalıdır (Petersen, 1995).

Son zamanlarda Block ve Manza, Dawkins ve Freebairn, Keating ve Lamber gibi iktisatçılar tarafından negatif gelir vergisi üzerindeki tartışmalar yeniden gündeme getirilmektedir (Aktan, Vural, 2002).

Block ve Manza'ya göre; yoksulluğun düzeltilmesine yardımcı olmak için Negatif gelir vergisi kışkırtıcı bir fikirdir. Onlara göre politik olarak kabul edilebilir bir formülasyon bulunmamakla birlikte, hangi aile ve gelir gruplarının böyle bir programdan yararlanacağı da açıkça belirtilmemiştir. İş gücü piyasasının yeniden kurulması, yoksul yetişkinlere yardımcı olmanın en iyi yoludur (Howell, 1997).

Dawkins ve Freebairn ise mevcut uygulanmakta olan gelir destek sisteminin karmaşıklığını ciddi bir sorun olarak görmüşlerdir. Bu sistemde bazı kategorilerde birden fazla ödeme yapıldığı ve ödemelerde herhangi bir standardın olmadığı görülmüştür. Bunun üzerine, Dawkins ve Freebairn gelir destek sistemindeki karmaşıklığın iş teşviklerini baltaladığını ve yersiz ödemelerin yapıldığını ileri sürmüşlerdir. Negatif gelir vergisi sisteminin ise bu sorunun üstesinden gelmeye yardımcı olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Dawkins, Freebairn, 1997). Negatif gelir vergisinin savunucuları genellikle böyle bir programın geleneksel sosyal yardımlardan daha güçlü iş teşvikleri sağlayacağını savunurlar ancak, yapılan bazı çalışmalardan elde edilen bulgular, bu varsayımın iyi bir şekilde oluşturulamayacağını gösterdiğini iddia etmektedirler (Moffit, 1981).

Negatif gelir vergisinin nasıl uygulanması gerektiği konusunda yapılan araştırmalarda, Koşulsuz Temel Gelir politikasının Koşullu Temel Gelir politikasından daha iyi olduğu; Koşullu Temel Gelir politikasının iş gücü arzı ve yoksulluk tuzağı etkilerinde önemli bir düşüğe yol açabileceği; Çalışma İçerikli Fayda politikasına Genel Negatif Gelir Vergisi ve Koşulsuz Temel Gelirin hakim olduğu bulgularına yer verilmiştir (Islam, 2018). Negatif Gelir Vergisi planının liberal adalet dağıtımı fikri ile tutarlı olduğu, Temel Gelir eşitlikçi düşüncüyü takip ettiği düşünceleri literatürde görülmektedir (Tondani, 2008).

1970'li yıllarda popüler olan sistem Amerika ve İngiltere'de pilot proje olarak denenmiş ancak pek destek görmemiştir. ABD başkanı Nixon döneminde negatif gelir vergisi uygulaması sistemin diğer yardım programlarına nazaran istihdam edilmiş yoksul kesimi de kapsamaya sebebiyle özellikle yoksul ailelere yardım etmek için düşünülmüş, ancak uygulamadaki zorluklar nedeniyle pratiğe geçirilememiştir (Eckstein, 1973). İngiltere'de ise pilot proje denemelerinde görülen aksaklıklar göz önüne alınarak Lady Rhys Williams tarafından tüm İngilizler için entegre bir sosyal güvenlik ve vergi sistemi oluşturulmuştur (Davide, 2008).

Friedman'a göre, negatif gelir vergisi yoksulluğu hafifletmek için bir nakit transfer programıdır ve yoksul kesim için çıkan refah programlarının yerini almayı amaçlamaktadır. Friedmanın önerdiği negatif gelir vergisinin iki temel bileşeni vardır. Bunlardan birincisi vergilendirilebilir gelir eşliğinin belirlenmesi, diğeri ise sübvansiyon oranıdır. Hedefte hem çalışan hem de çalışmayan yoksul kesim bulunmaktadır. Bu nedenle, ABD'de kazanılan gelir vergisi kredisi (EITC) ve İngiltere'deki çalışma vergi kredisi (WTC) sisteminden farklıdır. Friedman'ın sadece çalışanlara ödeme olması ahlaki açıdan eleştiriye açıktır (Wong Chack-Kie, 2008)

2.2. Negatif Gelir Vergisi Yaklaşımları

Negatif gelir vergisi uygulamasında değişik yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar fakirlik boşluğu yaklaşımı, vergi indirimi yaklaşımı, asgari gelir seviyesi yaklaşımı ve negatif vergi oranı yaklaşımıdır. Bu çerçevede (Batirel, 1974):

Fakirlik boşluğu yaklaşımında, fakirlik çizgisi ile sahip olunan gelir arasındaki farkın devlet tarafından gelir sahibine ödenmesi şeklinde ödeme uygulanmaktadır.

Vergi indirimi yaklaşımında, kabul edilen belirli bir indirim tutarı dikkate alınarak kişinin pozitif veya negatif vergi miktarı;

$v=(g \times o)-(i \times a)$ formülüyle hesaplanmaktadır. Formülde;

v =vergi

g =vergiye tabi gelir

o =vergi oranı

i=indirim tutarı

a=ailenin üye sayısıdır

Asgari gelir yaklaşımı fakirlik çizgisi olarak belirlenen gelir tutarının bir kısmının götürü olarak ödenmesidir.

Negatif vergi oranı yaklaşımı ise fakirlik çizgisi ile gelir vergisi arasındaki farka, belirli bir negatif vergi uygulanması ve hesaplanan tutar kadar gelir yardımı yapılmasıdır.

Negatif Gelir Vergisi modelinde her aile için garanti edilmiş asgari bir gelir bulunmakta ve bu asgari gelir ailedeki fert sayısına bağlı olarak yıllık veya aylık şeklinde verilmektedir. Böylece devlet negatif gelir vergisi aracılığıyla yoksulluğu azaltmak için gelir transferini gerçekleştirmektedir.

Negatif gelir vergisinin en etkili savunucularından Friedman'a göre, negatif gelir vergisi uygulamasının dezavantajı bulunmamaktadır. Ancak, OECD ve Green⁴ bazı sorunların ortaya çıkabileceğini dile getirirken, negatif gelir vergisi uygulaması sırasında dikkate alınması gereken hususları şöyle açıklamaktadırlar (Kabasakal, 1995):

- Negatif gelir vergisinin temeli olan ailenin nasıl tanımlanacağı hususunda fikir birliği bulunmamaktadır. Ancak genel kabul, ailenin anne, baba ve iki çocuktan oluştuğu yönündedir. Çocuksuz olan veya ayrı yaşayan çiftlerin sisteme nasıl dahil edileceği belirsizdir.
- Negatif gelir transferi miktarı ile aile büyüklüğü arasında objektif bir ölçünün geliştirilmesi güçtür.
- Yıllar içinde veya başka dönemler itibarıyla aile geliri çeşitli sebeplere bağlı olarak değişiklik gösterebilmekle birlikte, bu dönemlerden hangisinin esas alınacağı tartışılan konulardandır.
- Aile gelirinin yıllık esasa göre tespit edilmesi durumunda, aile negatif gelir vergisi transferinden bir yıl mahrum kalabilir. Eğer aile geliri aylık olarak tespit edilecek olursa da programın maliyeti artacaktır.

⁴ Negatif Gelir Vergisi'nde çalışma teşvikleri fikri ile ilgili genel olarak yazarlar hemfikirdir. Ancak bütçe kısıtlamaları ve kayıtsızlık eğrileri ile grafiksel bir analiz sağlayan ilk kişi Michael Boskin ve Christopher Grren olmuştur (Green, 1968).

- Negatif gelir vergisi transferine ilişkin programın uygulanabilirliği program yönetiminin getireceği ek mali külfet ve yardımseverlerin davranışları üzerinde oluşturacağı olumsuz etki gibi kuramsal engeller taşır.
- Negatif gelir vergisi düşük gelirliye “garantili gelir” niteliğine dönüşerek çalışma isteğini engelleyici nitelikte oluşturulmamalıdır.

Friedman pozitif vergi yapısının değişmediği ve negatif gelir vergisi oranının %50 olacağı bir sistem önermektedir. Friedman’a göre, negatif vergi oranının %100 yerine %50 olmasının sebebi ise kişilerin çalışarak daha fazla gelir elde etmelerini sağlamaktır (Friedman, 1980).

Friedman’ın önerisinin bir örnek ile somutlaştırılması durumunda; dört kişilik bir ailenin yoksulluk seviyesinin 13.000 dolar olarak varsayıldığı bir negatif gelir vergisi uygulamasında yıllık geliri 7.000 dolar olan 4 kişilik bir ailenin vergisel durumu;

$$(13.000-7000) \times 0,50=3000 \text{ dolar}$$

Olarak hesaplanmaktadır. Buna göre, aile yıllık gelir vergisi beyannamesini vergi dairesine sunduğunda aileye vergi dairesi 3.000 dolar iade etmelidir.

Benzer bir örnekte ise, hesaplanan basit bir negatif gelir vergisi uygulaması aşağıda Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1: Kuramsal Bir Negatif Gelir Vergisi

Kişisel Gelir (TL)	Vergiye Tabi Gelir (TL)	Vergi Oranı (%)	Vergi Miktarı (TL)	Vergi Sonrası Gelir (TL)
0	-900	50	-450	450
300	-600	50	-300	600
450	-450	50	-225	675
750	-150	50	-75	825
900	0	50	0	900

Kaynak: Aktan ve Vural, 2006.

Tablo 1'de vergileme sınırını oluşturan gelir düzeyi aylık 900 TL, marjinal vergi oranı ise yukarıda yer alan örnekte olduğu gibi %50 olarak uygulanmıştır. İkinci sütunda yer alan vergiye tabi gelir; kişisel gelirden vergileme sınırını oluşturan tutar olan 900 TL'den çıkarılması ile elde edilmektedir. Burada, vergi matrahı pozitif ise hesaplanan vergi devlete ödenmektedir, negatif ise hesaplanan miktar kadar devlet ödeme yapmaktadır (Aktan, 2002).

Bireylerin asgari yaşam koşullarının devlet tarafından sağlanması, bireylerin daha fazla para kazanmak için çalışmamalarına ve kaynak ayırımında etkinlikten sapılmasına sebep olabilmektedir. Öte yandan kişilere karşılıksız gelir sağlanması, bazıları açısından gurur kırıcı da olsa da bireyler ikame etkisi altında kalarak devletten aylık almayı isteyebilmektedirler. Bu durum iş gücü arzının olumsuz etkilenmesine zemin hazırlayabilir. Negatif gelir vergisi uygulamasında görülen olumsuzluklar Friedman modeline bağlı kalınmaksızın gerçekleştirilmek istenilen amaçlara göre farklı negatif gelir vergisi modellerinin de geliştirilmesini sağlamıştır (Ataç, 2007).

Friedman'ın aksine negatif gelir vergisi %100 oranıyla uygulandığında fakirlik boşluğunun tamamen kapatılabileceği, böylece yoksulluk sorununun ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Ancak böyle bir durumda da kişilerin çalışma arzusunun olumsuz etkileneceği öngörülmektedir. Aşağıda yer alan örnek tabloda bu durum açıkça ortaya koyulmaktadır.

Tablo 2: Negatif Gelir Vergisi %100 Oranıyla Uygulandığında Vergi Sonrası Gelir

Kişisel Gelir (TL)	Vergiye Tabi Gelir (TL)	Vergi Oranı (%)	Vergi Miktarı (TL)	Vergi Sonrası Gelir (TL)
0	-900	100	-900	900
300	-600	100	-600	900
450	-450	100	-450	900
750	-150	100	-750	1500
900	0	100	900	1800

Kaynak: Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2.3. Negatif Gelir Vergisi ile Diğer Kamusal Sosyal Yardım Programlarının Karşılaştırılması

Gelir dağılımında adaletin sağlanması, negatif gelir vergisi ile diğer sosyal yardım programlarının ortak amaçları olarak nitelendirilebilir. Söz konusu amaca ulaşmak için belirlenen yollar olumlu ve olumsuz açıdan farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklara kısaca değinecek olursak;

2.3.1. Olumlu Yanları

Negatif gelir vergisinin diğer yardım programlarından üstün olan yanları şöyle yorumlanabilir (Kargı, 1986);

- Günümüzde uygulanan pek çok yardım programında yardıma muhtaç kişi çalışmaya başlayıp belirli bir gelir elde etmeye başlamasıyla birlikte kazancın miktarına bakılmaksızın verilen yardım iptal edilebilmektedir. Bu durumda yardım alan kişinin çalışarak kazandığı miktar kişinin çalışıp çalışmaması konusunda belirleyici olmaktadır. Eğer çalışanın elde ettiği kazanç aldığı yardımla eşit düzeyde veya düşüğe kişi çalışmaktansa yardım almaya devam etmeyi düşünebilir. Oysaki negatif gelir vergisi uygulamasında belirli bir gelir düzeyine kadar yardım kesilmemekte ve böylece kişinin elde ettiği kazançta ek bir gelir olduğu için teşvik edicidir.
- Negatif gelir vergisi uygulaması kişi ile vergi dairesi arasında gerçekleşen bir işlem olduğu için yardım alan kişilerin haysiyetleri korunmuş olacaktır. Yardım alacak kişi vergi dairesine beyanname ile müracaat etmekte; borcu varsa onu ödemekte veya negatif gelir vergisi alması gerekiyorsa vergi dairesinden nakit veya çek olarak almaktadır. Kamu görevlilerinin ailenin ihtiyacı olup olmadığı konusunda karar verme gibi bir yetkisi yoktur.
- Negatif gelir vergisinin maliyeti diğer yardım programları ile kıyaslandığında hem maddi hem de idari açıdan daha avantajlıdır. Çünkü, diğer tür yoksulluk yönetiminde görülen stok maliyeti, mal yönetimi gibi ilave maliyetler bu yöntemde bulunmamaktadır.
- Negatif gelir vergisinde süreklilik söz konusuyken, anlık sosyal yardım programlarında gelirin hangi miktarda ve ne sıklıkta verileceği ve hatta devam edip etmeyeceği net değildir.
- Negatif gelir vergisinde aynı durumda olan kişilere aynı tutarda ödeme

yapılmaktadır. Diğer uygulamalara bakıldığında ise kişisel kararların ön plana çıktığı görülmektedir.

- Negatif gelir vergisinde yapılan ödemenin kullanılacağı yer konusunda sınırlama yapılmamaktadır. Ancak kamusal sosyal yardım proramlarında yardım belli yerlerde belli amaçlarla kullanılmak üzere verilmektedir. Örneğin gıda, eğitim, sağlık, barınma gibi amaçlarla verilen yardımların amacına uygun kullanılması önem arz etmektedir.
- Son olarak negatif gelir vergisi ile son derece dağınık bir hal almış olan sosyal yardım programları karmaşıklığı giderilerek daha basit bir şekile dönüştürülmüş olacaktır. Mevcut durumda yardımlar kategorik olarak belirlendiğinden (örneğin dullar, hastalar, engelliler, yaşlılar gibi) ihtiyaç sahiplerine bazen ulaşamamakta ve hatta yoksul olmayan kesime yardım yapılmaktadır. Negatif gelir vergisi ile ihtiyaç sahipleri kategoriye ayrılmadan yardıma muhtaç herkese verilmektedir.

2.3.2. Olumsuz Yanları

Negatif gelir vergisine yönelik olumsuz eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştiriler şöyle açıklanabilir (Şahin, 2008);

- Eleştirilen noktalardan ilki, uygulamanın tüketimi artıracağı iddiasıdır. Bu da kısa dönemde ekonomide enflasyonist etki yapacaktır. Ancak ekonominin durgunluk yaşadığı dönemlerde ise negatif gelir vergisi ile ekonomi durgunluktan çıkacaktır. Eğer transfer yoluyla gelir elde eden yoksul kesim bu geliri eğitim ve sağlık harcamaları için kullanırsa uzun dönemde verimlilik artacak ve ekonomik büyüme ile talepteki artış karşılanarak enflasyonist baskı azalacaktır.
- Bir başka eleştiri ise negatif gelir vergisinin finansman yükünün fazla olduğu ile ilgilidir. Parçalı ve dağınık bir yapı arz eden diğer yardım programlarının daha maliyetli olduğu tartışılıyor olsa da maliyetlere müdahale edilebilirliğinin negatif gelir vergisine oranla daha kolay olması bu durumu olumsuz göstermektedir.
- Negatif gelir vergisine yapılan en önemli eleştiri yardım alan insanların çalışma gayretinin kırılacağı yönündeki iddiadır. Ancak bununla ilgili bazı önlemler üzerinde durulmaktadır. Bunlardan en önemlisi, verginin

çalışma isteğini ortadan kaldırmayacak şekilde uygulanacağı tarifenin tespit edilmesidir. Ayrıca çalışma arzusunun teşvik etmek amacıyla belirli bir oranda bir teşvik primi verilebilir.

- Negatif gelir vergisi uygulaması her şeyden önce, özellikle herkesin vergi beyannamesini doldurmakla yükümlü olması dolayısıyla vergi kaçığının azaltılmasına katkı sağlayabileceği gerçeği unutulmamalıdır. Ayrıca mevcut uygulanmakta olan sosyal yardım sisteminin aksine kişinin ne miktarda ve ne sıklıkla yardım alacağı önceden belli olup; yardım parasını kişinin nerede kullanacağına dair bir kısıtlama bulunmamaktadır. Bu sistem ile son derece karmaşık bir hal almış olan yardım programları yerine, idari maliyetlerin azaltıldığı basit bir sistem gerçekleştirilecektir. Negatif gelir vergisi uygulaması sitemine getirilen eleştiri ise, esas itibarıyla çalışmayan yoksulların dışarıda bırakılmasıdır. Ancak, bu durum büyük ölçüde çözüme ulaştırılmaya çalışılmaktadır ve çözülebilecek bir konudur.

3. Türkiye’de Örnek Negatif Gelir Vergisi Uygulanabilirliği Model Analizi

Bir ülkedeki yoksulluk boyutunun tespiti açısından açlık ve yoksulluk sınırı verileri ülkedeki durumun daha iyi analiz edilebilmesi açısından anahtar nitelikte verilerdir. Açlık sınırı, bir kişinin yaşamını devam ettirebilmesi amacıyla alması gerekli temel gıda maddeleri için harcadığı minimum giderdir. Yoksulluk sınırı ise kişinin beslenme yanında ihtiyaç duyduğu giyim, barınma, iletişim, ulaşım ve su-elektrik-kira gibi zorunlu harcamaları için asgari bir yaşam kalitesinin sağlanmasıdır (TÜİK Yoksulluk Çalışmaları, 2008).

Bu bağlamda negatif gelir vergisi modelinin Türkiye’de uygulanabilirliğini ölçmek için öncelikle milli gelirin gelir grupları arasında nasıl dağılım gösterdiğine ilişkin doğru verilere ulaşılması yerinde olacaktır. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yoksulluk verileri her yıl bu amaçla kurulmuş bir devlet kurumu olan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanmaktadır. 2010 yılından sonra TÜİK, açlık ve yoksulluk sınırını “metodolojik revizyon” nedeniyle kamuoyuyla paylaşmamakta, bunun yerine gıda yoksulluğu, gıda dışı yoksulluk ve kişi başı günlük gelire göre (1-2,15 ve 4,3 dolar altı) yoksulluk verilerini paylaşmaktadır. Türkiye de yoksulluk ve açlık sınırı verileri en son

2010 yılında paylaşılmış olup açıklanan verilere göre dört kişilik bir aile için açlık sınırı 328 TL, yoksulluk sınırı ise 896 TL'dir (Yar, 2015).

Günümüzde Türkiye'de TÜİK haricinde bazı kurumlarda yoksulluk verileri yayınlamaktadır. Örneğin; 2017 yılı aralık ayında Türk-İş'in "açlık ve yoksulluk sınırı" araştırmasına göre dört kişilik bir ailenin açlık sınırı 1.608,13 TL, yoksulluk sınırı ise 5.238,22 TL'dir (Türk-İş Haber Bülteni, 2017). Verilerin tek bir veri tabanından elde edilmesinin gerekliliği doğrultusunda uygulanacak negatif gelir vergisi denemesinde, TÜİK tarafından yayınlanan 2017 yılına ait hane halkları kullanılabilir gelirlerine göre oluşturulan verilerden yararlanılmıştır.

TÜİK tarafından yayınlanan gelir dağılımının hanelere ne derece eşit dağıldığını inceleme amacıyla hane halkları kullanılabilir gelirleri, küçükten büyüğe doğru sıralanarak %5'lik 20 gruba; %10'luk 10 gruba ve %20'lik 5 gruba ayrılmıştır. Oluşturulan yüzdeler dilimlerin toplam gelirden aldıkları paya göre gelir dağılımı hakkında yorum yapılabilir. Aşağıda yer alan TÜİK'in yayınlamış olduğu %5'lik gruplar halinde yıllık hane halkı kullanılabilir gelir dağılımı tablosundan yararlanılarak; hane halkı kullanılabilir gelir ve bu gelirin nüfusun % kaç tarafından kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 3: 2017 Yılı Yüzdeler (%5) Gruplar İtibariyle Yıllık Hane Halkı Kullanılabilir Gelirin Dağılımı

Hane Halkı Sıralaması	Kullanılabilir Gelirden Aldığı Pay (%)	Yıllık Ortalama Kullanılabilir Gelir (TL)
Genel Ortalama	100,0	46.131
En Yoksul %5	0,9	8.486
İkinci %5	1,5	13.873
Üçüncü %5	1,8	16.804
Dördüncü %5	2,1	18.982
Beşinci %5	2,3	21.134
Altıncı %5	2,5	23.240
Yedinci %5	2,8	25.438
Sekizinci %5	3,0	27.835
Dokuzuncu %5	3,3	30.463
Onuncu %5	3,6	33.308
Onbirinci %5	3,9	36.117
Onikinci %5	4,3	39.300
Onüçüncü %5	4,6	42.526
Ondördüncü %5	5,0	46.464
Onbeşinci %5	5,5	51.153
Onaltıncı %5	6,2	57.055
Onyedinci %5	7,0	64.707
Onsekizinci %5	8,2	75.644
Ondokuzuncu %5	10,1	93.352
Son %5	21,3	196.819

Kaynak: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011

Tablo 3'te görüldüğü gibi ilk %5'lik grup geliri en düşük olan grubu, son %5'lik grup ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır. İlk %5'lik dilimde yıllık ortalama hane geliri 8.486 TL olup bu tutar nüfusun en yoksul %5'inin

kullanılabilir gelirden aldığı pay olan %0,9'dur. Son %5'lik dilimde yer alan geliri en yüksek kesimin gelirden aldığı pay %21,3, yıllık ortalama hane geliri ise 196.819 TL'dir.

Tablo 3'te on dokuzuncu ve yirminci son %5 lik dilimlerde gelir aralıklarının artığını ve buna bağı olarak oranlarında arttığı görülmektedir. Bu durum TÜİK verileri çerçevesinde değerlendirildiğinde, en yüksek son iki dilim dışında kalan dilimlere isabet eden nüfus yoğunluklarında gruplararası gelir artışları nispeten ılımlı bir artış ya da azalış gösterir iken, son iki %5'lik grupta kullanılabilir gelir artışı ya da azalışı önemli ölçüde fark edilir derecededir. Tablodan da görüldüğü üzere, en yüksek kullanılabilir gelire sahip olan %5'lik dilimin geliri en yoksul %5'lik dilimin kullanılabilir gelirinin yaklaşık 23 katına isabet etmektedir ki, bu durum gelir dağılımdaki oransızlığı açıkça göstermektedir.

Yapılacak olan hesaplamalarda yoksulluk sınırının sosyal yardım harcamalarının temel dayanağını oluşturmakta olduğu ve sosyal yardımlarda esas kriterlerden biri olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir. Bu yüzden Negatif gelir vergisi hesaplamalarında sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi amacıyla asgari ücret miktarı dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırı göz önüne alınmıştır. Buradan hareketle değerlendirmeye esas alınan 2017 yılı içerisinde ocak ayından itibaren uygulanan net asgari ücret aylık 1.404 TL olarak değerlendirmeye dahil edilmiştir.

Negatif gelir vergisi uygulamasında her ne kadar Fiedman tarafından uygulanmış olan düz oranlı (%50) vergi sistemi benimsenmiş olsa da Türkiye koşulları göz önüne alındığında farklı vergi oranlarının kullanılmasının daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Tablo 4 oluşturulurken TÜİK'in yayınlamış olduğu Gelir ve Yaşam Koşulları araştırmasında yer alan %5'lik gruplar itibariyle yıllık hane halkı kullanılabilir gelir dağılımı esas alınmıştır.

2017 sonu itibariyle Türkiye'nin nüfusu 80 milyon 810 bin 525 kişidir. Toplam hane sayısı 22 milyon 676 bin 186'dır. 2017 yılı demografik veriler göz önüne alındığında ortalama hane büyüklüğü 3,4 olarak hesaplanmıştır.

Aşağıda yer alan hesaplamalarda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma

Vakıflarının yoksulluk sınırı olarak kabul ettiği rakamlar dikkate alınmaktadır. Buna göre kişi başı gelir asgari ücretin 1/3'ünün altında kalan haneler yoksul olarak kabul edilmektedir. Çalışmamızda 2017 yılı yoksulluk sınırı asgari ücretin 1/3'ü olan 468 TL'dir.

Tablo 4: Örnek Negatif Gelir Vergisinin Değişik Gelir Düzeylerindeki Kullanılabilir Gelire Etkisi (2017)

	A	B	C	D	E	N	G	H	I
	Yıllık Ort. Hane Geliri (TL)	Negatif Gelir Vergisi oranı (%)	Yoksulluk sınırı (TL)	Yoksulluk Açığı (TL)	Negatif Gelir Vergisi Tutarı (TL)	Negatif Gelir Vergisi Sonrası Ortalama Hane Geliri (TL)	Türkiye Oranı (%)	Hane Sayısı (Türkiye)	Toplam Negatif Gelir Vergisi Tutarı (Türkiye)
Yüzdeler				A-C	D/2	A+E			EXH
1. %5	8.486	50	19.094,00	-10.608,00	5.304,00	13.790,00	0,9	213.910	1.134.578.640
2. %5	13.873	50	19.094,00	-5.221,00	2.610,50	16.483,50	1,5	356.517	930.687.628
3. %5	16.804	50	19.094,00	-2.290,00	1.145,00	17.949,00	1,8	427.820	489.853.900
4. %5	18.982	50	19.094,00	-112,00	56	19.094,00	2,1	499.123	27.950.880
5. %5	21.134	20	38.188,00	-17.054,00	3.410,00	24.544,00	2,3	546.659	1.864.107.190
6. %5	23.240	20	38.188,00	-14.948,00	2.989,00	26.229,00	2,5	594.195	1.776.048.855
7. %5	25.438	20	38.188,00	-12.750,00	2.550,00	27.988,00	2,8	665.498	1.697.019.900
8. %5	27.835	20	38.188,00	-10.353,00	2.070,00	29.905,00	3,0	713.034	1.475.980.380
9. %5	30.463	20	38.188,00	-7.725,00	1.545,00	32.008,00	3,3	784.337	1.211.800.665
10. %5	33.308	20	38.188,00	-4.880,00	976,00	34.284,00	3,6	855.640	835.104.640
11. %5	36.117	20	38.188,00	-2.071,00	414,00	36.531	3,9	926.944	383.754.816
							27,7	6.583,677	11.826.887.494
12. %5	39.300	-	-	-	-	-	4,3		

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Notlar: 1. Tablo 4'te negatif gelir vergisi %50 ve %20 olmak üzere iki farklı oranda hesaplanmıştır.

2. %50 dilimi yıllık geliri yoksulluk sınırı altında kalan hanelere; %2'lik dilim yıllık geliri yoksulluk sınırının iki katının altında kalan hanelere uygulanmıştır.

3. Tabloda yer alan veriler yaklaşık değerlerdir.

Türkiye için negatif gelir vergisi değerlendirmesinde gelir dağılımındaki adaletsizlik göz önüne alınarak %50 ve %20 olmak üzere iki farklı oran belirlenmiştir. Yoksulluk kriteri %50 oranında 2017 yılı asgari ücret olan 1.404,06 TL'nin 1/3' i olan 468 TL; %20 oranında ise 2017 yılı asgari ücret olan 1.404,06 TL'nin 2/3'si olan 936,04 TL hesaplanmıştır. Yapılacak negatif gelir vergisi hesaplamasında %50'lik oranda uygulanacak negatif gelir vergisi tutarının en az asgari ücret tutarında olacağı; %20 lik oranda ise uygulanacak negatif gelir vergisi tutarının en az asgari ücretin iki katının %20'si oranında olacağı belirlenmiştir.

Buna göre, %50 lik oranda yer alan bir ailenin yoksulluk sınırı yaklaşık olarak aylık 1.591,00 TL (468x3,4), yıllık ise 19.094,40 TL; %20 lik oranda yer alan bir ailenin yoksulluk sınırı yaklaşık olarak aylık 3.182.334 TL, yıllık ise 38.188,00 TL belirlenmiştir.

Tablo 4'e göre birinci %5'lik dilim 2017 yılı Türkiye nüfusunun kullanılabilir gelirden aldığı pay toplam kullanılabilir gelirin %0,9'una tekabül etmekte olup, yıllık ortalama hane geliri 8.486TL'dir. Söz konusu tutar yoksulluk sınırı olan 19.094 TL'nin altında olduğundan negatif gelir vergisi oranı %50 olarak uygulanmıştır. Buna göre yoksulluk açığı -10.608 TL; bu tutar üzerinden hesaplanan negatif gelir vergisi 5.304 TL olarak hesaplanmıştır. Böylece negatif gelir vergisi sonrası hanenin geliri 13.790 TL olarak görülmektedir. Bu dilimde yaklaşık 213.910 hane yer almakta olup, ilgili yılda Türkiye için hesaplanan negatif gelir vergisi tutarı 1.134.578.640 TL'dir.

İkinci %5'lik dilim 2017 yılı Türkiye nüfusunun kullanılabilir gelirden aldığı pay toplam kullanılabilir gelirin %1,5'ine tekabül etmekte olup, yıllık ortalama hane geliri 13.873TL'dir. Söz konusu tutar yoksulluk sınırı olan 19.094 TL'nin altında olduğundan negatif gelir vergisi oranı %50 olarak uygulanmıştır. Buna göre yoksulluk açığı -5.221 TL; bu tutar üzerinden hesaplanan Negatif Gelir Vergisi 2.610,50 TL'dir. Böylece negatif gelir vergisi sonrası hanenin geliri 16.483,50 TL olarak görülmektedir. Bu dilimde yaklaşık 356.517 hane yer almakta olup Türkiye için hesaplanan negatif gelir vergisi tutarı 930.687.628 TL'dir.

Beşinci %5'lik dilim 2017 yılı Türkiye nüfusunun kullanılabilir gelirden aldığı pay toplam kullanılabilir gelirin %2,3'üne tekabül etmekte olup, yıllık

ortalama hane geliri 21.134 TL'dir. Söz konusu tutar yoksulluk sınırı olan 19.094 TL'nin üstünde fakat yoksulluk sınırının iki katının altında olduğundan negatif gelir vergisi oranı %20 olarak uygulanmıştır. Buna göre yoksulluk açığı -17.054 TL; bu tutar üzerinden hesaplanan negatif gelir vergisi 3.410 TL olarak hesaplanmıştır. Böylece negatif gelir vergisi sonrası hanenin geliri 24.544,00 TL olarak görülmektedir. Bu dilimde 546.659 hane yer almakta olup Türkiye için hesaplanan negatif gelir vergisi tutarı 1.864.107.190 TL'dir.

Onikinci %5'lik dilim 2017 yılı Türkiye nüfusunun kullanılabilir gelirden aldığı pay toplam kullanılabilir gelirin % 4,3'üne tekabül etmekte olup yıllık ortalama hane geliri 39.300 TL'dir. Söz konusu tutar negatif gelir vergisi için hesaplanan yoksulluk sınırının (38.188 TL) üzerinde fakat Türkiye ortalamasının iki katının altında olduğundan negatif gelir vergisi uygulanmamıştır.

Tablo 5'ten de anlaşılacağı üzere Türkiye nüfusunun kullanılabilir gelirden aldığı pay toplam kullanılabilir gelirin %27,7 si olan yaklaşık 6 milyon 583 bin 677 haneye toplam 11.826.887.494 TL negatif vergi ödemesi uygulanmıştır.

Aşağıda yer alan negatif gelir vergisi hesaplamalarından yola çıkılarak oluşturulan Tablo 5'te ise yıllık geliri yoksulluk sınırı (19,094 TL) altında kalan hanelerde işçilerin işveren tarafından istismarının önlenmesi ve asgari bir geçim düzeyinin sağlanması amacıyla önemli bir sosyal politika aracı olarak hükümetler tarafından uygulanan asgari ücretten çalışması durumunda bütçeye katkısı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Söz konusu hesaplamada asgari ücret tutarı olarak 2017 yılı için 1.404,06 TL ve Asgari Geçim İndirimi (AGİ) 199,97 TL kullanılmıştır. AGİ tutarının tespitinde işçinin, gelirin elde edildiği tarihteki medeni ve aile durumu esas alınmakta olup hesaplamalarda işçinin evli ve iki çocuklu olduğu varsayılmıştır. Buna göre yapılan hesaplamada asgari ücret ile çalışanın refah seviyesi yıllık 16.848,72 TL; AGİ 2.399,64 TL ve toplamda 19.248,36 TL olarak bulunmuştur. Yoksulluk sınırı ile yıllık asgari ücret kazancı arasında oluşan yoksulluk sınırı farkı ise 154,36 TL olarak hesaplanmıştır.

Asgari ücretlinin devlet bütçesine katkısı

= SGK Primi işçi hissesi:248,85 TL+ İşsizlik Sig. Fonu:17,78 TL+Gelir Vergisi:226,63+ Damga Vergisi:13,49 TL

= 506,75 TL hesaplanmaktadır. Bu katkının yıllık tutarı ise yaklaşık 6.081 TL' dir. Tablo5'e göre yıllık 8.486TL hane geliri olan birinci %5 diliminde ödenecek negatif gelir vergisi tutarı-5.304 TL olarak görülmektedir. Şayet bu haneler asgari ücretli çalışmış olsalar;

Bütçeye olumlu etkisi

=negatif gelir vergisi tutarı-5.304 TL + Asgari ücretlinin devlete yıllık katkısı olan 6.081 TL

= 777 TL olacağı öngörülmektedir.

Tablo 5'ten de görüldüğü gibi, ilk %5'lik dilimde 213.910 hane bulunduğu göz önüne alındığında yıllık-5.304 TL negatif gelir vergisi tutarının, toplam bütçeye yükünün yaklaşık-1.134.578.640 TL. olacağı ve söz konusu hanelerin asgari ücretli çalışması durumunda yıllık devlet bütçesine katkısı= $213.910 \times 6.081 \text{ TL} = 1.300.786.710 \text{ TL}$ olacaktır.

Tablo 5: Asgari Ücretli Çalışılması Durumunda Bütçeye Katkısı (2017, TL)

	Yüzdeler Dilim			
	1. % 5	2. % 5	3. % 5	4. % 5
Yıllık Ortalama Hane Geliri (1)	8.486	13.873	16.804	18.982
Yoksulluk Sınırı (2)	19.094,00	19.094,00	19.094,00	19.094,00
Yoksulluk Açığı (3)	-10.608,00	-5.221,00	-2.290,00	-112,00
Negatif Gelir Vergisi Tutarı (4)	-5.304,00	-2.610,50	-1.145,00	-56
Asgari Ücret (5)	16.848,72	16.848,72	16.848,72	16.848,72
AGİ (6)	2.399,64	2.399,64	2.399,64	2.399,64
Asgari Ücret ile Çalışanın Refah Seviyesi (7)= 5+6	19.248,36	19.248,36	19.248,36	19.248,36
Asgari Ücret ile Çalışanın refah seviyesi ile yoksulluk sınırı farkı (8) =7-2	154,36	154,36	154,36	154,36
Asgari Ücret ile Çalışanın Devlet Bütçesine Katkısı (9)	6.081,00	6.081,00	6.081,00	6.081,00
Çalışması Durumunda Bütçe Üzerine Olumlu Etki Miktarı (10) = 9+4	777,00	3.470,50	4.936,00	6.025,00
Hane Sayısı (11)	213.910	356.517	427.820	499.123
Negatif gelir vergisi Tutarı xHane Sayısı (12) = 11x4	-1.134.578.640	-930.687.629	-489.853.900	-27.950.888
Hane sayısı x çalışanın devlet bütçesine Katkısı (13)=11x9	1.300.786.710	2.167.979.877	2.601.573.420	3.035.166.963
Toplam Devlet Bütçesine Katkı = 12+13	166.208.070,00	1.237.292.248	2.111.719.520	3.007.216.075

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yıllık 13.873 TL hane geliri olan ikinci %5'lik dilimde; ödenecek negatif gelir vergisi tutarı ise -2.610,50 TL olarak görülmektedir. Şayet bu haneler asgari ücretli çalışmış olsalar;

Bütçeye olumlu etkisi

= negatif gelir vergisi tutarı-2.610,50 TL + Asgari ücretlinin devlet bütçesine katkısı olan 6.081 TL = 3.470,50 TL olacağı öngörülmektedir.

Tablodan da anlaşılacağı gibi, ikinci %5'lik dilimde 356.517 hane bulunduğu göz önüne alındığında yıllık - 2.610,50 TL negatif gelir vergisi tutarının, toplam bütçeye yükünün yaklaşık -930.687.629 TL olacağı ve sözkonusu hanelerin asgari ücretli çalışması durumunda devlet bütçesine yıllık katkısı = $356.517 \times 6.081,00 \text{ TL} = 2.167.979.877 \text{ TL}$ olacaktır.

4. Türkiye'de Örnek Negatif Gelir Vergisi Uygulanabilirliği Model Analizinin Değerlendirilmesi

Negatif gelir vergisinin ülkemizde gelir dağılımını ne ölçüde iyileştirebileceği ortaya koymak amacıyla bu çalışmada geliştirilen modelde, TÜİK'in 2017 yılı verileri esas alınmıştır. Türkiye için örnek negatif gelir vergisi uygulaması modeline ilişkin yapılan analizde, sadece ilk %5'lik dilimde dahi 213.910 hane bulunduğu göz önüne alındığında yıllık-5.304._ TL negatif gelir vergisi tutarının, toplam bütçeye yükü yaklaşık-1.134.578.640._ TL olurken söz konusu hanelerin asgari ücretli çalışması durumunda yıllık devlet bütçesine katkısı= $213.910 \times 6.081._ \text{ TL} = 1.300.786.710._ \text{ TL}$ olacağı bulgusuna ulaşılmıştır. Buradan, negatif gelir vergisi uygulanması durumunda sadece ilk %'lik dilim için devlet bütçesine olumlu katkı 166.208.070._ TL olmaktadır. Negatif gelir vergisi uygulaması kapsamında kalacağı varsayılan ikinci %5'lik dilimde toplam devlet bütçesine katkı 1.237.292.248._TL, üçüncü %5'lik dilimde 2.111.719.520._TL ve dördüncü %5'lik dilimde 3.007.216.075._ TL olmak üzere ilk dört %5'lik dilimler toplamının negatif gelir vergisi uygulanması durumunda toplam devlet bütçesine katkısı 6.522.435.913._TL olmaktadır.

Örnek modelde, muhtaçlık limitinin altında kalan ilk %5'lik dört dilimde toplam 1.497.370 hane Negatif gelir vergisi uygulamasından faydalanacak ve bu durumda dahi devlet bütçesine toplamda 6.522.435.913._TL katkı yaratacağı ortaya konulmuştur. Mevcut uygulamada ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının verilerine göre ise; 2017 yılında yaklaşık olarak 4 milyon 515 bin 75 haneye -11.013.148.000 TL tutarında yardım yapılmıştır (SYGM Faaliyet Raporu, 2018). Örnek negatif gelir vergisi uygulama modeli analizinde en yoksul ilk %5'lik dilim de dahi devlet bütçesine katkı pozitif olmaktadır.

Bu çalışmada önerilen negatif gelir vergisi sisteminde, uygulamadan yararlanmak isteyen yoksulların çalışma hayatına dahil olmak durumunda olmaları, aynı zamanda çalışma kapasite ve yeteneklerinin de farkedilmesini sağlayacaktır. Negatif gelir vergisi uygulamasıyla ilk kez dahil olan kişilerin aynı zamanda çalışma yetenek ve kapasitelerinin de ortaya çıkmasıyla gerçekleşen olumlu etkisi dikkate alındığında Türkiye'deki mevcut sosyal yardım uygulamalarından negatif gelir vergisi uygulamasına geçilmesinin devlet bütçesi ve gizli yeteneklerin ortaya çıkarılması açısından pozitif olacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

5. Sonuç

Negatif gelir vergisinin, geliri belirli bir seviyenin altında bulunan herkesi kapsamaması, yardım alan kişilerin haysiyetlerini koruması, çeşitli kurumlar tarafından yapılan yardımları bir araya toplayarak yardım sistemini basitleştirmesi, vergi kaçakçılığını önlemesi gibi üstün özellikleri sayesinde mevcut sosyal yardım sisteminin alternatifi olarak değerlendirilebilir.

Düşük gelir düzeyine sahip olan kişiler negatif gelir vergisi ile elde edecekleri ek gelir aracılığıyla eğitim, sağlık ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilir. Bu tür harcamalar uzun dönemde kişilerin verimliliklerini artırarak toplam üretim miktarında da artışa neden olabilmektedir.

Örnek negatif gelir vergisi modeli çerçevesinde yapılan bu çalışma ile Türkiye özelinde mevcut sistemde yer alan sosyal yardım kriterleri göz önüne alınarak, negatif gelir vergisi sisteminin uygulanabilirliği ve iyi uygulama modeli geliştirilmesi durumunda devlet bütçesi üzerine pozitif etki yaratacağı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca, kişiler açısından da kendi çalışma potansiyellerini keşfetmelerini sağlama imkanı yaratacağından Türkiye'de negatif gelir vergisi modeli uygulaması önerilmektedir. Bu sistem ile sosyal yardımlara nazaran daha fazla haneye daha az kaynak aktarımıyla faydalı olunabileceği görülmektedir. Ayrıca negatif gelir vergisi oranları değiştirilerek özellikle yoksulluk kriteri altında olan ailelerin daha fazla destek alması mümkün olabilir.

Kaynakça

- Aktan C.C., Vural, İ.Y. (2002). “Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi”, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, C.C., Vural, İ.Y. (2006). “Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması Açısından Negatif Gelir Vergisi Önerisi”, *Vergileme: Vergi Teorisi ve Vergi Politikası*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ataç, B., Şener, O., Kirmanoğlu, H., Şenatalar, B. (2007). “Kamu Ekonomisi ve Devletin Ekonomideki Yeri”, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, No:789.
- Batirel, Ö.F. (1974). “Negatif Gelir Vergisi Sorunu”, İ.T.İ.A. *Dergisi*, İstanbul, 23-25.
- Boratav, K. (2012). “Yoksulluk, Bölüşüm, Kriz: Bazı Eleştirel Düşünceler”, *Mülkiye Dergisi*, sayı 36.
- Buğra, A. (2005). “Yoksulluk ve Sosyal Haklar”, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.
- Chack-Kie, W. (2008). “Negative Income Tax and Its Relevancy to Hong Kong”, Social Work Department, The Chinese University of Hong-Kong.
- Çalışkan, Ş. (2010). “Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı:59, 89-132.
- Davide, T. (2009). “Universal Basic Income and Negative Income Tax: Two Different Ways of Thinking Redistribution”, *The Journal of Socio Economics*, 246-255.
- Dawkins, P., Freebairn J. (1997). “Towards Full Employment”, *Australian Economic Review*, Vol:30, No:4, 405-417.
- Eckstein, O. (1973). “Public Finance (Third Edition)”, New Jersey: Prentice Hall, Inc.
- Friedman, M ve Friedman, R. (1988). “Kapitalizm ve Özgürlük”, Çev:D. Erberk ve N. Himmetoğlu. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Friedman, M. ve Rose. (1980). “Free to Choose”, New York: Harcourt Brace Jevanovich
- Giddens, A. (2000). “Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi”, Çev. Mehmet Özay, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Giray, F. (1989). “Negatif Gelir Vergisi ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunun Niteliği ve Karşılıklı Değerlendirilmesi”, *Maliye Yazıları*, 103-113.

- Green, C. (1968). "Negative Taxes and Monetary Incentives to Work: The Static Theory", *Journal of Human Resources*.
- Haveman, R.H. (1970). "The Economics Of Public Sector", Newyork: John Wiley and Sons Inc.
- Howell, D.R. (1997). "Block and Manza on Negative Income Tax", *Politics & Society*, Vol:25, No:4.
- İslam, N. (2018). "The Case For Negative Income Tax with Flat Tax in Europe", An Empirical Optimal Taxation Exercise, Luxemburg Institute of Socio-Economic Research Ugo Colombino University of Torino, Ecineq Society forthe Study of Economic Inequality, Working Paper Series, Italy, 1-53.
- Kabasakal, Ö. (1995). "Gelir Dağılımını Düzenleyen Bir Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi", *Yeni Türkiye Dergisi*, 183-185.
- Kargı, V. (1986). "Negatif Gelir Vergisi –Türkiye İçin Model Denemesi- ", Çukurova Üniversitesi SBE, Adana.
- Kershaw, D. N. (1972). "A Negative Income-Tax Experiment", *Scientific American*, Vol:227, Number:4.
- Koca, M. (2015). "Sosyal Dışlanma Sorunu ve Asgari Gelir Desteğinin Gerekliliği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 39.
- Lopez-Daneri, M. (2016). "NIT Picking: The Macroeconomic Effects of a Negative Income Tax", *Journal Of Economic Dynamics and Control*, Vol.68,1-16.
- Metin, B. (2012). "Yoksullukla Mücadelede Asgari Gelir Güvencesi: Türkiye'de Sosyal Yardım ve Hizmet Sisteminde Mevcut Durum ve Asgari Gelir Güvencesi İhtiyacı", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2012 / 1, 117-151.
- Moffitt, R. (1981). "The Negative Income Tax: Would It Discourage Work?", *Monthly Labor Review*, 23-27.
- Moffitt, R. (1985). "A Problem with the Negative Income Tax", *Economic Letters*, Volume:17, Issue:3, 261-265.
- Moffitt, R. (2003). "The Negative Income Tax and the Evolution of U.S. Welfare Policy", Working Paper 9751, Natural Bureau of Economic Research.
- Öncel, T. 1980). "Gelirin Yeniden Dağılım Politikası Aracı Olarak Negatif Gelir Vergisi", *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Sayı:8, İstanbul, 1-14.

- Petersen, H. G. (1995). "Pros and Cons of a Negative Income Tax", Universitat Potsdam, Diskussionsbeitrag Nr.2,1-28.
- Ross, H. (1968). "An Experimental Study of The Income Tax", *Second Annual Meeting of the Community Services of Pennsylvania*, Harrisburg,1-10.
- Sen, A. K. (1999). "Development as Freedom", New York: Knopf Press
- Şahin, Serdar. (2008). "Gelir Vergisi Matrahının Belirlenmesinde Kişisel Harcamaların Dikkate Alınmasının Vergilendirmede Etkinlik Açısından Analizi ve Değerlendirilmesi", Gazi Üniversitesi Sos. Bil. Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Ankara.
- Şenses, F. (2006). "Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk", İstanbul, İletişim Yayınları
- Tondani, D. (2008). "Universal Basic Income and Negative Income Tax: Two Different Ways of Thinking Redistribution. University of Parma Department of Law", *Economics and International Finance*, Italy,1-34.
- Yar, Fatih. (2015). "Türkiye'de Gelir Dağılımı & Yoksulluk", Global *Politika ve Strateji*, Ankara.
- YUVALI, E. (2018). "Hak Temelli Sosyal Yardım ve Klientalizm", *TBB Dergisi*.
- WALKER, A., WALKER, C. (1997). "Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in The 1980s and 1990s", London: Child Poverty Action Group
- TÜİK Yoksulluk Çalışmaları, Ekonomik Araştırma Forumu, Erişim Tarihi: 05.01.2019
<http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/20122008-3.pdf>
- Aralık 2017 Açlık ve Yoksulluk Sınırı, Türk-İş Haber Bülteni, Erişim Tarihi: 26.02.2019
<http://www.turkis.org.tr/Aralık-2017-Aclık-ve-Yoksulluk-Sınırı-d11671>
- http://www.mlopezdaneri.com/MLDaneri/Research_files/NIT%20%28Final%20Version%29.pdf, Erişim Tarihi: 12.02.2019.

THE IMPORTANCE OF USE OF TECHNOLOGY BY ELDERLY IN TERMS OF INTERGENERATIONAL COMMUNICATION AND SOCIAL IMPACT

Fahri ÖZSUNGUR¹

Abstract

This article focuses on the use of technology in terms of intergenerational communication and social impact. The theoretical approaches affecting the use of technology in intergenerational communication have been examined and emphasized on the importance of social classes and groups' intergenerational communication. The effects of the use of technology on the elderly have been assessed within the context of social classes, groups, and generations. In addition to the rapidly evolving technology, the issue of ageism, which interferes with intergenerational communication, is also mentioned in this review article. In this article, the emphasis was put on the importance of formal and informal education on the use of technology in the strengthening of intergenerational communication, with the result that technology facilitates the daily work of the elderly and strengthens their social communication, thus contributing significantly to intergenerational communication. The Global Class Theory, which underlie human, emphasized that the classification of individuals should be based on human values and that the elderly individual may exist in all areas of these classes. Increasing the qualitative and quantitative studies to be done in this field due to the importance of technology acceptance and use and intergenerational communication on seniors will contribute to the literature. For future studies, qualitative and quantitative researches on the use of technology and the acceptance behaviors of the elderly are suggested in terms of intergenerational communication and social impact.

Key Words: *Intergenerational relations, use of technology, ageism, gerontechnology, social impact*

¹ Dr. Fahri Özsungur, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finans, ticaretsicili@gmail.com., ORCID: 0000-0001-6567-766X

Özsungur, F. (2020). The Importance Of Use Of Technology By Elderly In Terms Of Intergenerational Communication And Social Impact. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(47), 411-440. DOI: 10.21560/spcd.vi.556988

KUŞAKLARARASI İLETİŞİM VE SOSYAL ETKİ AÇISINDAN YAŞLILARIN TEKNOLOJİ KULLANIMLARININ ÖNEMİ

Öz

Bu makalede kuşaklararası iletişim ve sosyal etki açısından teknoloji kullanımının önemi üzerinde durulmuştur. Kuşaklararası iletişimde teknoloji kullanımını etkileyen teorik yaklaşımlar incelenmiş, sosyal sınıflar ve grupların kuşaklararası iletişimdeki önemi vurgulanmıştır. Teknoloji kullanımının yaşlılar üzerindeki etkileri sosyal sınıflar, gruplar ve kuşaklararası iletişim kapsamında değerlendirilmiştir. Makalede hızla gelişen teknoloji ile birlikte kuşaklararası iletişime engel oluşturan yaş ayrımcılığı konusuna da yer verilmiştir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında teknolojinin yaşlı bireylerin günlük işlerini kolaylaştırdığı ve sosyal iletişimlerini güçlendirdiği, böylece kuşaklararası iletişime önemli düzeyde katkı sağladığı sonuçlarına varılarak, kuşaklararası iletişimin güçlendirilmesinde teknoloji kullanımına ilişkin örgün ve yaygın eğitimin önemi vurgulanmıştır. Temelinde insan olan Global Sınıflar Teorisi ile bireylerin sınıflandırmasının insani değerler üzerine yapılması gerektiği, yaşlı bireyin de bu sınıfların her alanında var olabileceği vurgulanmıştır. Gelecek çalışmalar için kuşaklararası iletişim ve sosyal etki açısından yaşlı bireylerin teknoloji kabul ve kullanım davranışlarına yönelik nitel ve nicel araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kuşaklararası ilişkiler, teknoloji kullanımı, yaş ayrımcılığı, geronteknoloji, sosyal etki*

Introduction

Along with the development of technology, the communication network has expanded rapidly, electronic devices have been made compatible with one another, and the possibility of communicating with the internet network in computers, smartphones, televisions, cars, and public transport has been brought to humanity (Berg, Kemperman & Kleijn, 2016). This rapid development and change of technology has shown its effects on individuals' lives. Thanks to the technology, daily activities can be carried out easily over the internet, meetings can be held online, shopping can be done without leaving the house via virtual markets, and banking transactions can be realized via internet banking. Technology is also important in terms of relations with social entities. Social classes, which are important structures of society, have become more active in interacting with groups with developing technology. Elderly individuals are trying to adapt to technological devices with the development of technology, and the young generation has begun to take the example of active communication technology (Harwood & Giles, 2005). The prominence of technological advances in intergenerational communication and interaction also implies the importance of social influences. The influencing of technology use by interaction within social groups and classes ensures that the elderly person takes social class or individuals within the group as an example. Interaction within social classes and groups is also increasing thanks to the communication network that develops with technology. Especially encouraging elderly people to use technology in intergenerational communication is important in this respect. The increase of intergenerational interaction is an important issue that will enable the elderly person to be successful in psychological and social aging, which will reduce the social isolation situation (Rosengren, 2000). The lack of studies on the importance of using the technology of the elderly in the context of intergenerational communication and social influence in the literature shows the importance of this study.

The aim of this study is to investigate the technology usage of elderly people in the context of intergenerational communication, developing technology and a social class theory based on the human element. The other aim of the study is to make recommendations to practitioners, policymakers and

academicians with the findings. For this purpose, the research question was determined as follows: How is the use of technology in the elderly affected by social class, technology, and intergenerational communication? What are the recommendations regarding these effects?

Research Metodology

In this study, a systematic review method was applied. identification, review, analysis, summarization, discussion, and presentation stages required by the systematic review method (Uman et al., 2008). The research question was determined proportionally for the purpose of the study. After determining the framework of the study with the research question, a literature review was performed. The information was coded and theme titles were created (Uman, 2011). After the theme titles were listed, the study was reviewed to create integrity (Petticrew & Roberts, 2008).

The effects of the use of technology on the elderly have been assessed within the context of social classes, groups, and intergenerational. In addition to the rapidly evolving technology, the issue of ageism, which interferes with intergenerational communication, is also mentioned. In this review article the importance of use of technology by elderly in terms of intergenerational communication and social impact have been assessed within the issues of intergenerational communication, theoretical approaches, intergroup approach, group motion hypothesis, social relations/comparative theory, balance theory, epistemological hypothesis, social impact, normative social impact, informational social impact, informational general view influence, progressive informational social influence, global class theory, reference groups, technological impacts on elderly and ageism. These theories are aimed at explaining the social relationship between the use of technology and intergenerational communication. Intergenerational interaction is an important issue that can positively affect the tendency of older individuals and young people to share information and use technology. The epistemological hypothesis comes to the forefront in the context of the transfer of knowledge through social interaction, global class theory, and reference groups in the context of the roles of the individual in groups and classes. In this study, the

importance of social support in the context of the use of technology for elderly individuals was tried to be revealed.

Intergenerational Communication

Communication refers to mutual sharing and sharing of differences (Rosengren, 2000). Sharing happens with message flow. Individuals send messages to their surroundings throughout their lives and receive messages from their surroundings. This message flow has a specific interaction. Communication comes along with interaction. The physical, mental, and mental changes that occur with aging affect the messages that surround it and messages that surround it (Harwood & Giles, 2005). Intergenerational communication; is an intellectual and cultural, multi-faceted interaction tool and a group of interactions among which the individuals who make up different age groups perform reciprocal physical, cognitive, psychosocial, and experiential sharing (Rosengren, 2000; Harwood & Giles, 2005). Generational communication becomes stronger with harmony between people and groups (Giles, Coupland & Coupland, 1991). According to a study, new communication technologies such as internet banking and e-government mobile applications was used effectively in many areas of daily life by elderly people due to intergenerational communication (Becerikli, 2013).

Theoretical Approaches

There are three basic theories that explain intergenerational interaction: the theory of communication adaptation, the inferential theory, the theory of communication dilemma. The theory of communication adaptation, which explains the interaction between people and groups with social, psychological and linguistic variables, reveals the predictions and explanations of social linguistic behaviors. When groups are divided into age categories, individuals at all age levels are more compatible in terms of communication with individuals at their own level. According to this approach, the adaptation behavior of the speaker depends on the speaker's perceptions, evaluations, the motivation of the speaker, acceptance of the others or being noticed by other social groups

(Giles, Coupland & Coupland, 1991). The theory is important in terms of intergenerational communication between individuals and groups.

One of the important theories for intergenerational interaction is the inferential theory that Gumperz (1992) put forward. According to this theory, in the transfer of knowledge between individuals, rhetoric, grammar, language features help to communicate perception and daily communication (Gumperz, 1992). This leads to an inferential process that takes place between communicating the information and communicating it. Many ethnic intergroup and intercultural studies have shown that the inductive process triggers intercultural communication. This process focuses on speech features and clues to handling together with the items around any topic. The inferential theory is examined in three forms, perceptual, speech and action levels. The perceptual level allows the individual to distinguish between topics that are shared in the context of new information conveyed or in which the order of the known items, importance ratings, and prior knowledge are known. The level of speech indicates the intent to communicate. With high or low voice, paced, intermittent, hesitant, the conversation can cause the communicator to misinterpret the message and find positive or negative comments about the communication. The level of activity also referred to as the general level, This expectation depends on the quality and environment of the relationships (Gumperz, Aulakh & Kaltman, 1982). The theory contributes to the improvement and sustainability of intergenerational communication by emphasizing the importance of culture, language, and perception in the interactions of generations.

The theory of communication dilemma in the elderly, which explains cognitive and communicative processes in intergenerational interaction, suggests that young adults have a negative influence on the intergenerational communication options of the elderly with stereotypes about elderly individuals. This may lead to psychological well-formed declines, low social interaction quality, and a significant decline in physical health. The theory of communication dilemma in the elderly explains the relationship patterns of behavioral relationships between cognitive and communicative processes in intergenerational interactions with the influence of related perception

(Hummert, 2010). The influence of perception on the relationship between generations of negative and positive behavior patterns forms the basis of the theory of dilemma in communication. The stereotypical anticipation of young adults for the elderly has a negative impact on intergenerational communication options (Ryan et al., 1995).

Intergroup Approach

The intergroup approach to intergenerational communication is important because each individual has set out from the fact that they include a group. In the use of technological products, the interaction between the groups in which the individual is involved causes a positive or negative perception. This is due to the group influence which exceeds the effect of technology. It is possible to see the effects of groups in communication, especially among young and old groups. It has been determined that the subject which focuses on a study in which elderly individuals are described as arrogant, authoritarian, incompatible with young people is not the subject studied but social relation and perception. In the same study young people described elders as negligent. For this reason, communication is weakened between the two groups (Ryan, et al., 1995). Other researches on communication and perception among young people and elderly show that elderly individuals are seen as less satisfying, problematic, arrogant for their roles and prejudiced for their age (Hummert, 2010).

It also provides for behaviors such as being a social being, trying to maintain life in groups and social formations, and being involved in a group. The individual, who tends to classify himself and other individuals according to their demographic characteristics, is essentially in search of an identity. This creates a clear prejudice for every entity outside the center of the individual (Tajfel & Turner, 1985). Prejudice against another individual that an individual classifies according to a certain category can also be achieved against the technological products used by this other individual. It is possible to say that the same opposition may apply to product use and technology perceptions when it is thought that the opposition is likely to occur in terms of individuals among the groups (Rabbie, 1982). This adaptation can be achieved through

intergenerational cooperation studies, activities that increase the interaction between the youth and the elderly. The finalization of these conflicts depends on the compatibility that will occur between the groups. Especially the effect of intergenerational communication on the use of technology is important for group cohesion (Hjälrm, 2012). Harmony between groups can help to improve the interactions of older individuals with technology via intergenerational cooperation.

Group Motion Hypothesis

The impact on the members of the group in intergenerational communication is important in terms of sanction, consumption, use or termination of the products (Paulus, 1989). Groups control their members with social pressure. The threat of inclusion and exclusion from the group makes the individual obey the group rules. This requires involvement in a specific harmonization process. The continuity of the group and the common objectives can be achieved through the harmonization of the common decisions of the individuals (Festinger, 1950). Deviation in the common sense pushes the individual out of the group, which can also cause problems with inclusion in other groups. Social support; emotional, concrete, helpful, priceless, informative, multi-dimensional support that the participation of families is important (Wang, Wu & Liu, 2003). Especially the social support that the elderly need for use of technology and the willing attitude of the young people to participate in the group make the importance of the group motion hypothesis (Egolf, 2001). Technological tools help the individual to realize the social support they need. Interviewing the elderly person who is in search of social support, via the internet or smartphone, affects intergenerational communication. When the involvement of the family is important or when a desire to participate in a group emerges, the technological means of communication strengthen interpersonal communication and interaction. Technological devices such as computer games, cinema, music player electronic devices, television, and DVD allow individuals in different age groups to share (Wang, Wu & Liu, 2003).

Reference Groups

Another factor that influences elderly individuals and consumers in the cognitive process is the reference groups. Reference groups may influence brand choice and may also include brand-based groups. These groups also affect individual or public necessity or unnecessary luxury spending (Lantos, 2011).

As seen in Figure 4, the reference groups are based on the nature of the interaction. However, the distinction in the final group type has shifted to membership or not. Direct reference groups appear to be divided into primary and secondary members who are members. Indirect reference groups can be seen as non-members, but aspirational and non-members but nonaspirational members. In this case; direct reference groups are members, and indirect reference groups are non-members. The literature also distinguishes between membership groups, automatic groups (depending on age group or gender), negative groups (groups that undesirable to be associated), and positive groups (groups to be associated) (Strydom, 2004).

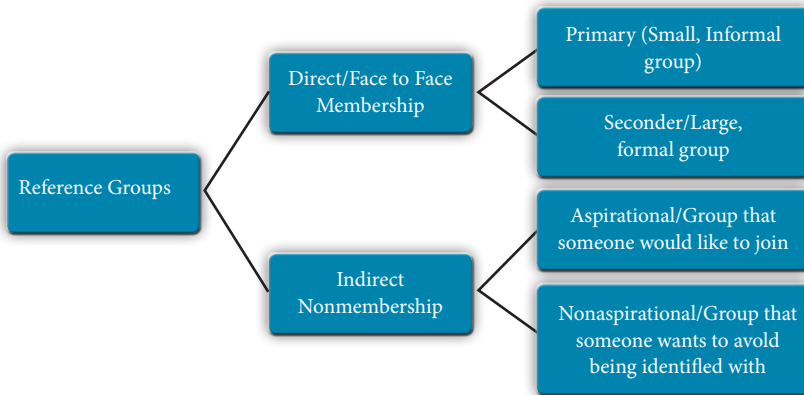

Figure 4. Charles Lamb, Joe Hair ve Carl McDaniel’ s Reference Groups

Source: Adapted from Lamb, Hair & McDaniel (2009).

As shown in Figure 5, the interactive groups are divided into forms of advisory and discussion groups. In interactive groups, interaction is possible regardless of the condition of being a member between the groups and the

individual. Individuals may engage with group members to get an idea of the common opinion of the reference group before making its decision or making a decision (Asch, 1951). The realization of interaction depends on the nature of the interaction of the group. Advisory groups provide advice to individuals about the decisions they make. The advisory takes the form of communicating the group’s pre-established general evidence to the individual. This can only affect an individual’s personal decisions. Common opinion is established in the advisory group. Discussion groups are groups that are open to individual views. There are predefined general proofs, but not certain. The common sense may vary with the problems and solutions that individuals present and problems they experience. Measuring groups are groups that the individual does not actively consult in decision-making, only to sample or stay away (Schulz, 2015). These groups can contribute to the technology usage and interaction of older individuals. The acceptance and use of technology may vary depending on the group’s characteristics. For example, discussion groups are open to the views of individuals, so that the elderly can access the knowledge they need regarding the problems in the interaction of technology.

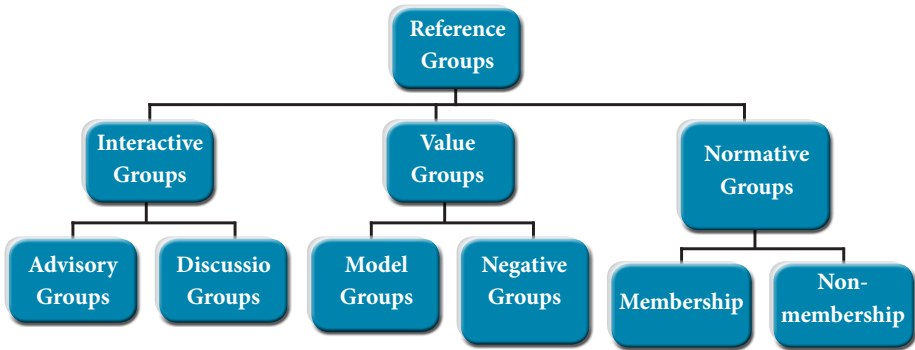

Figure 5. Forms of Reference Groups

Source: Adapted from Lamb, Hair, McDaniel (2009).

Positive groups are groups that affect the degree of commitment of the individual in decision-making. These groups are societally accepted groups, with a consensus on purchasing, whether they are members or not. Individuals take these groups as examples to enter groups, protect statutes in the group,

or not to leave the group. An example of this is the adoption of an individual model of consumption behaviors of groups of lawyers (Hammerl et al., 2016).

Negative groups are groups that are negative for the decision making that individuals are away from. The negativities of these groups, created by individuals with bad habits, will inevitably affect the decision-making and procurement processes, such as being excluded from society. It is characteristic of the negative group (Hammerl et al., 2016). Consumer negative group may take a negative measure and may conclude the purchasing decision process negatively. The group formed by smokers constitutes the negative group. When the consumer considers this group as lung cancer and the deceased members as a measure, the decision to purchase the cigarette is negative. Consumers can spend their money on other products rather than spend on cigarettes. Another example is that a consumer who wants to stay away from the fast-food group has a negative decision to buy fast food and decides to buy healthier food (Radford, 1989).

Normative groups are non-interaction groups. In these groups, the rules are strict and exact. Individuals can not consult their opinions and share their views on these groups in the procurement decision process. The group describes the predefined rules to the group members and assumes everyone knows these rules. Many behaviors are not approved by group members. The individual group does not have the right to comment on the rules of the group and is threatened to exclude from membership of the group. Directly influences the consumer's purchasing decision process for the regulatory groups that are members. The consumer behaves in accordance with the common sense of the group or folds on the consequences of not acting. Non-membership of normative groups can also influence the decisions of non-group members. Non-member individuals may act in accordance with the common belief of the group to be a member and to be able to demonstrate the group. Sometimes, in the absence of a group member, the decision of non-members can be taken as a basis in the decision-making process to support the decision and clarify the decision (Radford, 1989).

As a result, reference groups can contribute to the strengthening of intergenerational communication of elderly individuals, providing the

necessary support and information flow in the problems that may be experienced with technology, and sharing experiences.

Social Relations/Comparative Theory

As a result of being a social entity, individuals follow the behavior and attitudes of individuals outside of them. Essentially, this is the beginning of intergenerational communication. The theory of social relation/comparison moves from this beginning. According to this theory, individuals compare others with themselves. Every individual carries out the behavior he or she sees in other individuals and thinks is appropriate. The importance of being positive or negative in the objective sense of the behavior is important for the perverted behavior to take place. Because heresy gives real damage to the social situation (Paulus, 1989).

Social relations are important in terms of technology acceptance. The elderly person “S”, who is hesitant to use a new technology “Y” brand product, may be interested in this product as a result of seeing the use of the young person “B” who is in contact with intergenerational. In terms of technology acceptance, the younger individual tends to accept technology with societal comparability, as the elderly person assists in introducing and using the product with bilateral relations. (Gass & Seiter, 2014). The pleasure sensation obtained when using technology plays an important role in the development of intergenerational of positive individuals in elderly people. This suggests that elderly people perceive positively by comparison with what young people feel (Chua et al., 2013).

Balance Theory

In intergenerational communication, balance ensures healthy relations. According to the balance theory proposed by Heider (2012) point to a trio relationship that me, my friends and my enemy, me and my friend, me and my enemy, my friend, and my enemy. This constitutes the basis of the balance theory between the triples (Heider, 2012). Individuals’ thoughts about others are important in this sense. These thoughts are the basis for reaching some

realities about the future. The use of technology may become easier and more appealing to intergenerational communication. The transfer of necessary knowledge about intergenerational communication, the mutual presentation of perceptions to the product, the observation of deficiencies in information, the errors of the product and the ergonomic situations are important in terms of reaching the reality of the future (Kruglanski & Stroebe, 2011). Since equilibrium theory is based on the idea of achieving the necessary balance in individuals' relations, the balance established in the relations will bring social support and thus, individuals can obtain the necessary support in matters that they are lacking such as communication and technology.

Epistemological Hypothesis

Harmonization of personal and social information in the relations between the group and group members comes into the epistemological hypothesis based on information theory (Gass & Seiter, 2014). Individual information acquisition takes place both individually and socially. Personal information is acquired through experience, observation, social information, and communication. If both the individual and the social information about the same subject are acquired, these two pieces of information may conflict. The same conflict can also take place between group decisions and individual information or social information decisions (Campbell, 2015). This harmonization problem between the group and the individual can be seen as “joint harmony and personal agreement”, “joint harmony and personal disagreement”, “joint nonconformity and personal agreement”, “joint nonconformity and personal disagreement” (Levine, 2013). These types of incompatibilities that can be realized between the group and the individual in terms of the use of technology will affect intergenerational communication. It refers to the cohesion and personal disagreement of the group members of different ages who follow the same film, the common harmony and personal agreement, the group cohesion and the personal disagreement that the group must adhere to the group decision despite the opposition in the film. Sometimes the individual wants to use a technological tool to communicate with the group, but the majority opinion of the group may not be in this direction. Finally, both the majority opinion of the

group and the individual may be in the direction of not using the technological tool (Allen & Newton, 1968). The epistemological hypothesis is based on the assumption that the knowledge and experience gained during this interaction will contribute to the interaction of the individual with intergenerational communication and technology.

Social Impact

The fact that majority decisions are stronger than minorities is made by social influence. Individuals want to get the approval of the majority, involve the social class, and maintain their position within the group and society. This situation requires to bear the burden of certain social influences brought about by inclusion. This is also important for intergenerational communication and interaction. The joint efforts of individuals who represent different generations, the use of technology takes place under social influence. Depending on the use of differences of technological products, the manner of use may be the result of this social impact (Gerard & Miller, 1975).

Normative Social Impact

Good communication requires a harmonious and conflict-free process. Positive expectation of the individual in terms of harmony with other individuals forms the basis of normative social effect. It can be explained by the social influence that it is in accordance with the rules of the included group, that the group is self-accepting, that it is compatible with the members of this group to be able to enter a group to be included. It is expected that an elderly individual who wants to be involved in a group consisting of individuals with different demographic characteristics using new technological products will show an increase in the interest of technological relevance (Gerard & Miller, 1975).

Informational Social Impact

Intergenerational communication involves the flow of information between individuals. The informal social influence explains the influence of information that individuals acquire from each other (Deutsch & Gerard,

1955). The attractiveness of individuals who start collecting around a seller who carries out a presentation of technological product points to a personal social influence. For, the fact that the people gathered around the seller has gained experience before, will apply in the next gathering. However, it should be acknowledged that normative social influence is more effective than informational social influence. Because the influence of the group or social effect on the individual is greater than individually acquired knowledge and experience (Baumeister & Bushman, 2017). Informational social impact has significant effects on an individual's interaction with technology. The social impact can contribute to the interaction with technology by positively increasing the youth-elderly relationship.

Informational General View Influence

Groups formed by individuals often suddenly occur. Complex and abrupt groups are gathered around the same purpose. The cohort of these temporary groups acts to benefit. Individuals feel that some information and communities they have learned in advance will benefit. Thus, when individuals compare with a phenomenon that points to every general/total view, the tendency to this phenomenon increases. There are many reasons for the increased tendency. As well as providing the material benefit of acting in accordance with the common sense of the individual group, the inclusion of the group may also provide moral benefit to preserve the status of other groups or to participate in other groups. Because when it is acted with the total view, it is observed that other individuals are behaving in harmony with the group as well as normative social influence. This information, obtained through observation, has a positive impact on the individual who is observed to adapt at a later stage (Baumeister & Bushman, 2017).

Progressive Informational Social Influence

Knowledge which is the source of informational social impact is not always acquired or transmitted at the same time and in the same place. Different individuals can reflect total view by exhibiting the same type of behavior at different times and different locations. On the two-way road, while there is

no reason for the opposite vehicles to be found in the warning with their long headlights, learning to be a police turnaround in the forward part of the road, on the next trip you can be provided with the task of lowering the speed in the case of arousal by means of a headlamp or warning the other drivers not to catch a radar when you see a police officer (figure 1). This is clear evidence that collective behaviors of informational social influence may not occur at the same time and place (figure 1). The fact that the stimuli that occur at different times constitute a total view in the individual indicates that the informational social effect can be gradual. The stage is concerned with the ability to divide the information gained into time and place. Under the informational general view influence, the community can take place at different times. However, the interest of the individual only occurs when this total takes place.

The warnings of one individual may not affect the judgment of another. However, the influences on the individuals of the actions taken as a community are higher than individual ones. The communication of stimuli in progressive informational social influence can be differentiated in terms of time and space (Deutsch & Gerard, 1955). The elderly individual's prejudiced approach to smartphone use can change when group members who are included see them at different times using the phone. In particular, an individual who has difficulty in using the technological device may change his / her thoughts by means of information obtained at different times from other individuals using the device (figure 2).

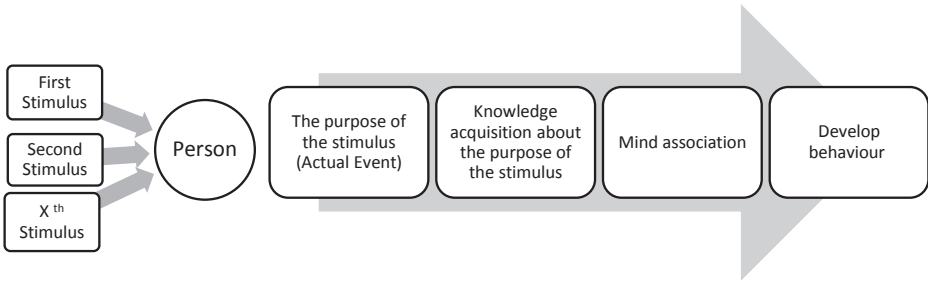

Figure 1. Progressive Informational Social Influence Period: First Case

Source: Adapted from Hoffman & Bateson (2016).

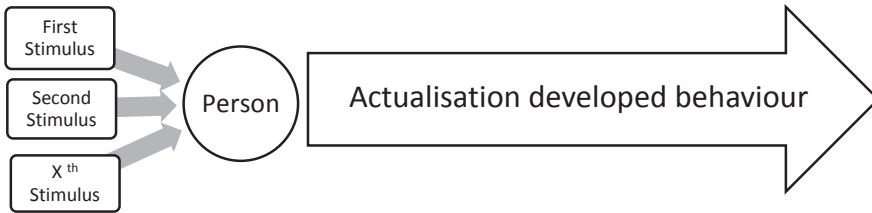

Figure 2. Progressive Informational Social Influence Period: Second Case

Source: Adapted from Hoffman & Bateson (2016).

Individuals can learn the intentions of stimuli after they have been exposed to the stimuli of different individuals of the same species at different times and places. The stimuli for which they are learned are associated with the person's mind. A behavior is developed that is associated with the stimulus and the result. This behavior is repeated if the stimuli of the same type are repeated. As long as the same type of outcome continues to be encountered as a result of the same type of stimulus, the interest shown to the increased number of stimuli may remain the same. As an example; the same behavior can be displayed when the number of stimuli after the second repetition of the event is two (regardless of the fifth stimulus) if the police control is encountered as a result of the warning of the first, second, third, fourth and fifth vehicles coming from the opposite side. The fact that the number of stimuli can cause the same effect on a person when the informational social effect is attributed to repeated events. The individual may limit the stimuli to at least two people when he or she meets the same result several times, and may not be adhered to a stimulus. Because there is always the possibility of error. However, this can vary from person to person. A more cautious individual can also apply the number of stimuli from previous experiences in subsequent events. The individual may develop or apply his / her developed behavior in a second or other events. For this reason, it is not possible to limit the number of events and stimuli (Glasser & Salmon, 1995).

Global Class Theory

Global class theory is inspired by the past habits and experiences of each individual in society, the changing and evolving world needs, the generally

accepted human-focused views. A lifestyle with a decent peaceful, economical and spiritual quality of life, legal, individual and political sense of security, a healthy living environment with a wide range of consumption possibilities are important targets in the generally accepted public life standards (Diener, 1984). These are the aims that the states and organizations want to provide to their members and in this sense they are involved in the necessary initiatives. Movements related to these goals begin with the individuals who form the core of the organizations. Individuals are as rational as emotional as they are idealistic. Individuals are sometimes elaborate, sometimes generic. Every individual is an active consumer. Individuals constantly consume their biological, physical, spiritual, material possibilities (Schifman, Hansen & Kanuk, 2008). For this reason, individuals are active in consuming entities in an abundance of need. Individuals conflict with social and existential classes. Every human being is in conflict with other classes in his or her class, as well as the classes of animals and plants, as far as members of the class conflict. In the event of a conflict of individual interests, they generally exhibit selfish behavior. Because individuals prioritize the interests of their own, their family, or the social class to which they are subject. The individual may also exhibit an altruism attitude, which is a beneficial act for someone else if he knows that he will incur a burden (Campbell, 2006). Selfish or selfish behavior can reveal ethnocentrism among social classes. Although cultural self-reliance may support social stability, it may also hamper their understanding of their culture. Because when a group compares its traditions and folkway with those belonging to another group of cultures, its definition of superiority leads to prejudices and prevents cultural rapprochement. However, it should not be forgotten that no culture is superior to the other. Each culture has the qualities to make it valuable in itself. In the same way, social classes need to be evaluated in this context. Social classes also have a fragile structure that can not remove selfishness. Because the formation and continuation of each of the social classes depends on the total will of the individual. Every social class has a breaking point. The more people-focused the overall goals of the social classes are, the stronger the foundations will be. The social class distinctions that are being tried to be done with religious, ethnic, economic, managerial divisions have begun to leave to the human-oriented organizational social

classes, which today also have their place in economic terms. The European Union, an interstate multinational organization, is an example of an effort to model an organizational social class. The European Union, with its slogan “In varietate concordia”, is an important structure affecting social classifications (Simons, 2011). European Union; human orientation has created a model of superiors and transnational models by going to a structure where selfishness is the forerunner of economic rather than selfishness. The fact that the source of class struggles can be solved by social unification is beginning to form a common belief in individuals, validates global class theories.

Global classes consist mainly of educational, cultural, professional, and organizational classes. The classes created by individuals in the same education status constitute the class of education level. Groups of graduate and undergraduate graduates can be given as examples of graduates from business schools. Students may also be involved in this class. The class of individuals with the same cultural characteristics is the cultural class (Campbell, 2015). The cultural class is a very large social mass. The professional class is the class of those who are in the same profession or proficiency group. Professional classes such as engineers, lawyers, and other groups of professionals are examples. The occupational class does not consist solely of professional distinctions. Unemployed persons and employees are also included in the occupational class. Those who carry out professions that require proficiency or skill or other competencies are also included in the professional class to do business in a defined profession. The organizational class is the social class in which organizational structures such as non-governmental organizations, associations, foundations, serving the public institutions and organizations, companies that serve under a common purpose (Townsend & Troung, 2017).

A class model of the core human is given in Figure 3. Headings were selected and categorized as much as possible in a general framework. Especially when the present industry, technology, information and communication elements are taken into consideration, it is possible to see the classifications within the above global cluster. There is no precedence relationship between classes. Classes have a transitional nature. The individual involved in a class may be included in the other class. For this reason, the transition will become more apparent as the

classes are attempted to be privatized or separated into subgroups. Especially the social media class is growing in the face of the rapid progress of technology and communication. Growth is achieved by the formation of subgroups. The addition of a new social media tool multiplies or divides groups. The addition of innovations to social media tools like Facebook, Twitter, Tango, LinkedIn, Google Plus and Yahoo Groups are gradually expanding the social media category (Arfaa & Wang, 2014). This affects older individuals as well, increasing intergenerational interaction. Elderly individuals can make friends by participating in social groups, communicate with individuals in the social environment and organize activities, especially through the internet. Thus, interaction with technology increases and intergenerational communication can be strengthened.

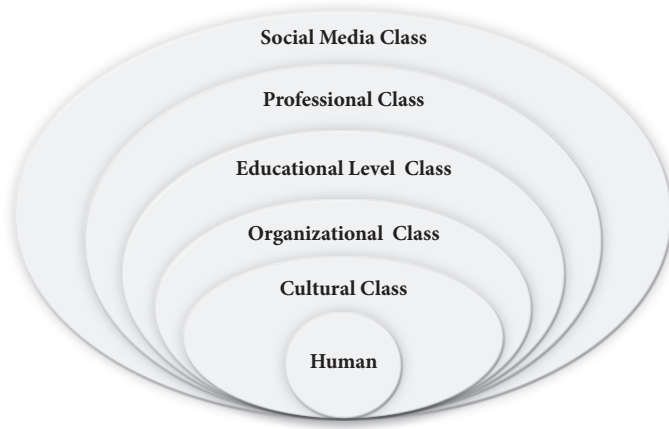

Figure 3. Global Class Globular Cluster

Source: Adapted from Argyle (1994).

The most important feature of the global cluster of global classes is the human being in the core. Thinking of social classes on a human basis provides the basis for intergenerational communication and elderly-group interaction. The downsizing, growth, association, division of one or more of the classes depends on the core. In brief, these classes are found and shaped by the core. The physical environment, geographical conditions also influence the class. However, classes do not only depend on geographical conditions. Against the effects created by physical and external influences, the sum of reflection movements that people create can lead to classes. For this reason, while it is

possible to say that geographical factors have an impact on culture and social classes, it is not possible to say that these factors constitute a social class alone (Kraus, Piff & Keltner, 2009).

Technological Impacts on Elderly

Innovations that digital innovations provide to today's world continue to reflect on every aspect of our life (Kaspar, 2004). The use of communication technology, which is included in the elderly and young population, continues to attract increasing attention. The acceptance of communication technology has begun to be investigated because the functions of mobile phones have increased with the developing technology and the necessity of communication which is indispensable to life. The increasing number of elderly population makes it necessary for the elderly to research the acceptance of communication technologies so that their needs can be met with communication technology. In this context, Chen and Chan (2014) 1012 elderly (256 males, 756 females) were interviewed about Chinese adults aged 55 years and older living in Hong Kong with 10 basic questions about gerontechnology acceptance, health, and ability characteristics, demographic characteristics, 5- point Likert scale, personal attitudes, age, and gerontechnology self-efficacy was found to be strong indicators.

The elderly themselves have the competence and needs associated with exclusive technology. Obstacles such as visual weakness, cognitive deficiencies, and usage problems are often observed among the elderly. Innovative technology has been identified by Kaspar (2004) as the low perception level of those who are interested. Russell, Peplau & Ferguson (1978) found that mobile phone use was not related to loneliness, that there was a positive relationship between internet use and loneliness, that women used computers more for documentation, and men used computers to generate more web pages. In addition to factors such as the number of social relations, social environment, and education, technological products have been shown to reduce loneliness (Berg, Kemperman & Kleijn, 2016). The need to reduce the feeling of loneliness nowadays leads individuals to use the internet and technological devices. According to this research, individuals who are not alone perform activities

such as magazine reading and e-mail from the internet. Lonely individuals are interested in internet games.

Besides loneliness, information and social support are also important for the elderly individual. A study conducted by video conferencing showed that the individual reduced his loneliness but did not have any effect on social support. (Tsai et al., 2010). Adoption of technology by elderly people besides social support is important for successful aging, quality of life, motivation for loneliness. Wang, Rau & Salvendy (2011) who surveyed older people about the adoption of information technology, found that: the elderly people are the four key factors influencing the acceptance of information technology, satisfaction needs, presence of support, perceived usability, social acceptance. Satisfaction and the presence of support are very important compared to perceived usefulness and social acceptance factors for the elderly. According to the results of the researchers' analysis, the satisfaction needs and the perceived usefulness are significantly related to the intention to use information technologies. Heart & Kalderon (2013) found a significant relationship between perceived behavioral control and behavioral intentions in a survey of information and communication technologies on health over 63 years old in the USA and 60 years old in Israel. Besides, acceptance and use of technology contributes to the successful aging of the elderly person by providing active participation in the behavior (Rowe & Kahn, 1997).

According to a study conducted by Kalınkara and Sarı (2019), older individuals (60-64 years) used social networks for cooperation, their needs to communicate as their income increases, the means to reach the social network affected attitudes, and individuals who did not participate in social organizations were less likely to use social networking. Kalınkara, Başbüyük and Ay (2016), determined that elderly people used mobile phones, electric cooking tools, and remote-controlled vehicles, while they used electronic blood pressure devices, debit cards and credit cards less. According to another study, elderly people who were not users of computers approach the computer negatively and could not adapt (Kalınkara & Sarı, 2018).

Ageism

Discrimination is to see the gray color, not the shadow itself, but the negative aspects of the differences. Disparities and differences can be manifested in many ways, including gender, religion, culture, race, color, and intergeneration (Solem, 2016). This distinction between groups of elderly and young individuals has an important role in intergenerational communication. Intergenerational ageism is the prejudiced approach of one age group to the other, and this approach reflects on feelings, behaviors, and beliefs. The use of technology as a communication tool should not be designed to cause age discrimination among individuals involved in different age groups. In today's world, where the Internet is becoming widespread, time-work (debt payments, bank transactions, etc.) and shopping can be done virtually, technology is strengthening communication between older and younger individuals. The development of technology provides continuity of social networks and gradually reduces the inability to carry out daily activities due to physical insufficiencies. The elderly person who has to leave the home and wait for the bank transaction before the development of the internet and technology can now easily carry out the banking transactions through his computer or smartphone from home. Elderly individuals who can meet their daily food or clothing needs through virtual shopping can socialize with their loved ones through social media accounts and become acquainted with new people (Siegel & Dorner, 2017). The elderly individual who follows the current news from the internet can follow the proceedings opened by the Ministry of Justice's National Judicial Network Project, write a petition with the e-signature without going to the courthouse, send it online to the court, to complain to the prosecutor's office online and be able to sue online. Thus, technology has overcome physical inadequacies that may lead to discrimination (Siegel & Dorner, 2017).

Conclusions and Recommendations

The world population is getting older and the increase in the elderly population increases the importance of intergenerational communication. With the development of technology and the internet, social formations are

increasingly differentiating and the interaction of individuals with technology becomes more complex. As individuals interact with social groups, the intention to use technology increases. This interaction is important in the context of relationships between social groups. The Global Class theory, which is one of the research topics of the study, is based on the view that unlike other classes, the integration of classes on a human basis. The Global Class approach, which may be a new movement of thought against the discriminatory approach of social classes in the literature, will play an important role in increasing the social interaction of elderly individuals.

Elderly individuals move away from social groups due to advancing age-related decline and the level of active participation in life decreases. To eliminate this decline, the participation of the elderly in the groups and social interaction should be increased. This interaction depends on the human-based social class approach. The importance of human factors should be considered in technology usage behavior. The impact of cultural, organizational, educational, professional and social media classes on the interaction between individuals is important in global class theory. These classes are those that develop on a human basis. This feature ensures that human values are not forgotten for the interaction of individuals in classes. Intergenerational interaction of elderly individuals is important in this context. Intergenerational communication is important for older individuals to adapt to technology and to interact with new technologies. The global class theory has a structure that integrates this communication and interaction based on human factors. Thus, exposing to ageism and social isolation are prevented.

The strength of this study is the fact that technology usage of the elderly is examined together with intergenerational communication, intergroup interaction and the newly introduced global class theory. Another strength of the study is the use of technology in elderly individuals with a new theoretical approach in the literature. On the other hand, the lack of empirical findings of the study constitutes the limitation of the study.

Increasing intergenerational communication and appropriate use of technology to educate conscious individuals may become more possible through formal and informal education. Awareness can be created in terms of

intergenerational communication by emphasizing the ability of technology to communicate and interact with visual, printed, social and virtual media.

The elderly population and, concordantly, intergenerational interactions are increasing. The active involvement of universities, public education centers, non-governmental organizations, government incentives, and voluntary individuals, and the relationship between older and younger individuals can be improved through technology. Ensuring that in-service training is provided for the effective and efficient use of technology in terms of generations of communication in the organizations in which they work, and the organization of unintentional training, such as panels or meetings, for other individuals, will enable this to be recognized. The importance of communication in the use of technology in training and activities to be organized should be emphasized. It is also proposed to conduct qualitative and quantitative researches on acceptance and use of technology behaviors of elderly people in terms of intergenerational communication and social impact for future studies.

References

- Allen, V. L., & Newtson, D. L. (1968). *Conformity, Anticonformity, and Independence*. Technical Report, No. 88, 21pp., Madison: University of Wisconsin.
- Arfaa, J., & Wang, Y. K. (2014). An Accessibility Evaluation of Social Media Websites for Elder Adults. In G. Meiselwitz (Ed.), *Social Computing and Social Media*, 6 th International Conference, SCSM 2014, Held as Part of HCI International, Heraklion, Crete, Greece, June 22-27, Proceedings (pp. 13- 24). London: Routledge.
- Argyle, M. (1994). *The Psychology of Social Class*. London: Routledge.
- Asch, S. E. (1951). Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgment. In H. Guetzkow (Ed.), *Groups, Leadership and Men* (pp. 177-190). Pittsburg: Carnegie Press.
- Baumeister, R. F., & Bushman, B. (2017). *Social Psychology and Human Nature*, Brief Version. USA: Cengage Learning.
- Becerikli, S. Y. (2013). Kuşaklararası İletişim Açısından Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: İleri Yaş Grubu Üzerine Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty Of Communication Journal*, (44), 19-31.
- Berg, P. v. d., Kemperman A., Kleijn, B. d., & Borgers, A. (2016). Ageing and loneliness: The role of mobility and the built environment. *Travel Behaviour and Society*, 5, 48-55.
- Campbell, A. V. (2006). The ethical challenges of biobanks: Safeguarding altruism and trust.
- Campbell, C. (2015). Making the middle class: schooling and social class formation. *History of Education Review*, 44 (1), 54-70. doi: 10.1108/HER-02-2014-0007.
- Chen, Ke, & Chan, A. H. S. (2014). Gerontechnology acceptance by elderly Hong Kong Chinese: a senior technology acceptance model (STAM). *Ergonomics*, 57 (5), 635-652. doi: 10.1080/00140139.2014.895855
- Chua, P.-H., Jung, Y., Lwin, M. O., & Theng, Y.-L. (2013). Let's play together: Effects of video-game play on intergenerational perceptions among youth and elderly participants. *Computers in Human Behavior*, 29 (6), 2303-2311.
- Deutsch, M., & Gerard, H. B. (1955). A Study of Normative and Informational Social Influences upon Individual Judgment. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51 (3), 629- 636.

- Diener, E. (1984). Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin*, 95, 542-575.
- Egolf, D. B. (2001). *Forming Storming Norming Performing: Successful Communications in Groups and Teams*. Lincoln, NE: Writers Club Press.
- Festinger, L. (1950). *Theory and Experiment in Social Communication*. Ann Arbor, MI Research Center for Dynamics, Institute for Social Research, University of Michigan.
- Gass, R. H., & Seiter, J. S. (2014). *Persuasion: Social Influence and Compliance Gaining*. Routledge.
- Gerard, H., & Miller, N. (1975). *School Desegregation*. Springer Science & Business Media.
- Giles, H., Coupland, N., & Coupland, J. (1991). Accommodation theory: Communication, context, and consequence. In H. Giles, J. Coupland, & N. Coupland (Eds.), *Contexts of accommodation: Developments in applied sociolinguistics* (pp. 1-68). New York: Cambridge University Press.
- Glasser, T. L., & Salmon, C. T. (1995). *Public Opinion and the Communication of Consent*. Guilford Press.
- Gumperz, J. J. (1992). Contextualization and understanding. In A. D. & C. Goodwin (Eds.), *Rethinking context: Language as an interactive phenomenon* (pp. 229-252). New York: Cambridge University Press.
- Gumperz, J.J., Aulakh, G., & Kaltman, H. (1982). Thematic structure and progression in discourse. In J. J. Gumperz (Ed.), *Language and social identity* (pp. 22-56). New York: Cambridge University Press.
- Hammerl, M., Dorner, F., Foscht, T., & Brandstätter, M. (2016). Attribution of symbolic brand meaning: the interplay of consumers, brands and reference groups. *Journal of Consumer Marketing*, 33 (1), 32-40. doi: 10.1108/JCM-12-2014-1243.
- Harwood, J., & Giles, H. (2005). *Intergroup Communication: Multiple Perspectives*. NY: Peter Lang Publishing Inc.
- Heart, T., & Kalderon, E. (2013). Older adults: Are they ready to adopt health-related ICT? *International Journal of Medical Informatics*, 82 (11), 209-231. doi:10.1016/j.ijmedinf.2011.03.002.
- Heider, F. (2012). *The Psychology of Interpersonal Relations*. Psychology Press.
- Hjälms, A. (2012). Because we know our limits: Elderly parents' views on intergenerational proximity and intimacy. *Journal of Aging Studies*, 26, 296-308.

- Hoffman, K. D., & Bateson, J. E. G. (2016). *Services Marketing: Concepts, Strategies, & Cases*, 5th Ed., Cengage Learning.
- Hummert, M. L. (2010). Age group identities, stereotypes, and communication. In H. Giles, A. Reid, & J. Harwood (Eds.), *The dynamics of intergroup communication* (pp. 42-52). Lang, New York.
- Kalınkara, V., Başbüyük, G. Ö., & AY, F. (2016). Yaşlıların Geronteknolojik Ürünleri Kabule Yönelik Tutumları. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 9(2), 1-19.
- Kalınkara, V., & Sarı, İ. (2018). Yaşlıların Bilgi Teknolojileri Kullanımı Ve Yaşam Doymumu: Potansiyel Ve Engeller, Ergonomik Yaklaşım. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 6(1), 1-13.
- Kalınkara, V., & Sarı, İ. (2019). Yaşlılarda Sosyal Ağ Kullanımı ve Yalnızlık İlişkisinin Belirlenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 12(1), 8-19.
- Kaspar, R. (2004). Technology and Loneliness in Old Age. *Gerontechnology*, 3 (1), 42-48.
- Kraus MW, Piff PK, & Keltner D. (2009). Social class, the sense of control, and social explanation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97, 992-1004.
- Kruglanski, A. W., & Stroebe, W. (2011). *Handbook of The History of Social Psychology*. Psychology Press.
- Lamb, C., Hair, J. & Mcdaniel, C. (2009). *Essentials of Marketing*. Mason, OH: South-Western Cengage Learning.
- Lantos, G. P. (2011). *Consumer Behavior in Action: Real- Life Applications for Marketing Managers*. M. E. Sharpe.
- Levine, J. M. (2013). *Group Processes*. Psychology Press.
- Olson, K.E., O'Brien, M.A., Rogers, W.A., & Charness, N. (2011). Diffusion of Technology: Frequency of Use for Younger and Older Adults. *Ageing International*, 36 (1), 123-145.
- Paulus, P. B. (1989). *Psychology of Group Influence*, 2nd Ed. Psychology Press.
- Petticrew, M., & Roberts, H. (2008). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. John Wiley & Sons.

- Rabbie, J. M. (1982). The effects of intergroup competition and cooperation on intragroup and intergroup relationships. In V. J. Derlega & J. Grzelak (Eds.), *Cooperation and helping behavior: Theories and research* (pp. 123-149). New York: Academic Press.
- Radford, K. J. (1989). *Individual and Small Group Decisions*. New York: Springer Science, Business Media LLC.
- Rosengren, K. E. (2000). *Communication: An Introduction*. Sage Publications, London.
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful Aging. *The Gerontologist*, 37 (4), 433-440.
- Russell, D., Peplau, L. A., & Ferguson, M. L. (1978). Developing a measure of loneliness. *Journal of personality assessment*, 42(3), 290-294.
- Ryan, E.B., Meredith, S.D., MacLean, M.J., & Orange, J.B. (1995). Changing the way we talk with elders: Promoting health using the Communication Enhancement Model. *International Journal of Aging and Human Development*, 41, 89-107.
- Schiffman, L. G., Kanuk, L. L., & Hansen, H. V. (2008). Consumer attitude formation and change. *Consumer Behavior: A European Outlook*, 247-80.
- Schulz, H. M. (2015). Reference group influence in consumer role rehearsal narratives. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 18 (2), 210-229. doi: 10.1108/QMR-02-Stuttgart 2012-0009.
- Siegel, C., & Dorner, T. E. (2017). Information technologies for active and assisted living—Influences to the quality of life of an ageing society. *International Journal of Medical Informatics*, 100, 32–45.
- Simons, G. F. (2011). *Euro Diversity*. Routledge Taylor & Francis.
- Solem, P. E. (2016). Ageism and age discrimination in working life. *Nordic Psychology*, 68 (3), 160-175. doi: 10.1080/19012276.2015.1095650.
- Strydom, J. (2004). *Introduction to Marketing*. Juta And Co Ltd.
- Tajfel, H., Turner, J. C. (1985). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (2nd ed., pp. 7-24). Chicago: Nelson- Hall.
- Townsend, S. S. M., & Troung, M. (2017). Cultural models of self and social class disparities at organizational gateways and pathways. *Current Opinion in Psychology*, 18, 93-98

- Tsai, H-H, Tsai, Y-F, Wang, H-H, Chang, Y-C, & Chu, H. H. (2010) Videoconference program enhances social support, loneliness, and depressive status of elderly nursing home residents. *Aging & Mental Health*, 14 (8), 947-954. doi: 10.1080/13607863.2010.501057.
- Uman, L. S., Chambers, C. T., McGrath, P. J., & Kisely, S. (2008). A systematic review of randomized controlled trials examining psychological interventions for needle-related procedural pain and distress in children and adolescents: An abbreviated Cochrane review. *Journal of pediatric psychology*, 33(8), 842-854.
- Uman L. S. (2011). Systematic reviews and meta-analyses. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry = Journal de l'Academie canadienne de psychiatrie de l'enfant et de l'adolescent*, 20(1), 57-59.
- Wang, L., Rau, P-L. P., & Salvendy, G. (2011). Older Adults' Acceptance of Information Technology. *Educational Gerontology*. 37 (12), 1081-1099. doi: 10.1080/03601277.2010.500588.
- Wang, H.H., Wu, S.Z., & Liu, Y.Y. (2003). Association between social support and health outcomes: A metaanalysis. *Kaohsiung Journal of Medical Sciences*, 19, 345-351.

SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL REFAH AÇISINDAN TÜRKİYE’DE SOSYAL İNOVASYON VE İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Muradiye ATEŞ¹

Öz

Bu çalışma, toplumsal sorunların çözümünde ve ihtiyaçların karşılanmasında yeni yollar olarak bilinen sosyal inovasyonun *Türkiye’deki durumunu sosyal politika ve sosyal refah açısından ele almaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye’de sosyal politika ve sosyal inovasyonun gelişimi* ele alınmış, farklı sektörlerde sosyal inovasyon örneklerine yer verilmiştir. Sosyal inovasyonun yenilikçi sosyal politika uygulamalarının bir aracı olarak görülmeye başlanması nedeniyle kavramın sosyal politika açısından önemi irdelenmiştir. Ayrıca sosyal politikalar bağlamında kamu tarafından bizzat yürütülen ve desteklenen sosyal inovasyon örnekleri ilgili kurumlarla görüşülerek derlenmiştir. Böylelikle sosyal politika alanına yeni bir bakış açısı sunabilecek söz konusu uygulamalar sosyal inovasyon kavramı çerçevesinde ilk defa ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal politika, sosyal inovasyon, sosyal refah*

* Bu makale Muradiye ATEŞ’in “Sosyal İnovasyon ve Türkiye: Potansiyeli, Dinamikleri ve Sosyal İnovatif Çalışmaları Desteklemede Devletin Rolü” isimli doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, e-posta: muradiye.ates@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2893-2662

Ateş, M. (2020). Sosyal Politika Ve Sosyal Refah Açısından Türkiye’de Sosyal İnovasyon Ve İyi Uygulama Örnekleri. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(47), 441-472. DOI:10.21560/spcd.vi.559147

SOCIAL POLICY AND WELFARE: POTENTIAL OF SOCIAL INNOVATION IN TURKEY IN THE LIGHT OF BEST PRACTICES

Abstract

With a particular focus on Turkey, this study explores the situation of social innovation concept as new ways to solve social problems in terms of social policy and social welfare. In this context, the development of social policy and the emergence of social innovation were discussed. Along with that, best practices of social innovation in different sectors were addressed. The importance of the concept in terms of social policy is examined as social innovation is seen as an a crucial instrument of innovative social policy practices. In addition, a number of social innovation examples which are carried out and supported by the public institutions in the context of social policies in Turkey have been revealed through semi-structured interviews. Thus, these practices, which may contribute to developing new perspectives to the field of social policy are discussed for the first time within the framework of social innovation concept.

Key Words: *Social policy, social innovation, social welfare*

Giriş

Sosyal politika önceleri, sanayi devrimi sonrası kapitalist sistemin ortaya çıkardığı çelişkilerin ve sorunlarının giderilmesinde ve devletin meşruiyetini sağlamada bir araç olarak kullanılırken günümüzde sosyal politikaya atfedilen anlam değişip dönüşmüştür. Küreselleşen yapılar ile birlikte değişen ve çeşitlenen toplumsal ihtiyaç ve sorun alanlarının ortaya çıkışı, bütün yurttaşları kapsayan sivil, siyasal ve sosyal hakların gelişimi gibi konuları da kapsayan geniş çerçeveli sosyal politika anlayışını ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin kalkınma planları temel alındığında sosyal politikaların geniş çerçevede tanımlanma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de eğitim, sağlık, iklim değişikliği, işsizlik yoksulluk vb. alanlarda kemikleşmiş sorun ve ihtiyaçlara çözüm sunmada yenilikçi sosyal politika araçlarının geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Ülkeler ekonomik ve insani açıdan kalkınmak ve refahı sağlamak için çeşitli ekonomik modeller geliştirmekte ve uygulamaktadırlar. Zamanla ülkelerin uyguladıkları bu ekonomik ve sosyal kalkınma modellerinin sosyal refahı sağlamada artık zayıf kaldığı; sosyal kalkınmanın sürdürülebilir ekonomik kalkınma ile eş zamanlı yürütülemediği görülmüştür. Bu sebeple ülkeler yeni kalkınma modelleri arayışına girmiş, insanı merkeze alan farklı büyüme modelleri üzerinde tartışmaya ve çalışmaya başlamıştır. Avrupa Birliği (AB) ve birçok gelişmiş ülkede de hükümetler, sosyal dönüşüme uyum sağlayacak ekonomik, kültürel ve sosyal içerikli yeni fikir, süreç ve modellerin oluşturulması gerektiğini kavramışlardır. Dolayısıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke, bir türlü üstesinden gelinemeyen sosyal sorunların çözümü ve karşılanamamış toplumsal ihtiyaçların giderilmesi konusunda yenilikçi fikirlerin üretilmesi, uygulanması, değerlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına önem vermektedir. Son yirmi yılda başta sivil toplumun, özel sektörün ve devletlerin daha çok ilgisini çekmeye başlayan sosyal inovasyon konusu ve çözümleri ortaya farklı ürünleri, hizmet çeşitlerini, yeni işbirliklerini ve yeni politika araçlarını çıkarmıştır. Özellikle devletin dolduramadığı ve piyasanın da sahiplenmediği sosyal alandaki boşluğu doldurmada yenilikçi ve bütüncül bir bakış açısını öngören sosyal inovasyonun söz konusu ihtiyaçlara çözüm sunmada anahtar bir rol üstlenme potansiyeli bulunmaktadır. Kamu fonlarından üniversite ve büyük ölçekli firmaların Ar-Ge birimleri aracılığıyla

desteklenen ve sistematik olarak değerdendirilen yeni fikirlerin yavaş yavaş norma dönüştüğü (Mulgan vd., 2010; Mulgan vd., 2007) günümüz dünyasında henüz gelişmekte olan sosyal inovasyon alanının, sosyal politika ve diğerd politika yapım süreçlerinde etkili bir araç kullanılabileceğı fikri tüm dünyada önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada Türkiyede sosyal politika sosyal inovasyonun gelişimi konusu irdelenmiş, farklı sektörlerde başarılı sosyal inovasyon örneklerine yer verilmiştir. Ayrıca sosyal politikalar bağlamında kamu tarafından bizzat yürütölen ve desteklenen sosyal inovasyon örnekleri kamu kurumlarında çalışan orta ve üst düzey kişilerle yapılan görüşmelerle ortaya çıkarılmıştır. Türkiyede sosyal inovasyon olarak nitelendirilebilecek gerek kamunun bizzat uyguladığı gerekse paydaş olduğı ve sahiplendiğı yenilikçi sosyal politika uygulama örneklerine yer verilmektedir. Böylelikle söz konusu uygulamalar kemikleşmiş toplumsal sorun ve ihtiyaçlara yenilikçi yollarla cevap verebilecek sosyal inovasyon (Sİ) kavramı çerçevesinde ilk defa ele alınmakta ve yenilikçi birer sosyal politika aracı olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Bu uygulamalar “sosyal inovasyon için politikalar” olabileceğı gibi “sosyal inovasyon olarak politikalar” da olabilmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Ulusal ve uluslararası yazın incelendiğinde sosyal inovasyon uygulamalarının Türkiyede ki durumu ve politikadaki yeri ile ilintili çok az sayıda yayının bulunması ‘keşfedici araştırma (*explanatory research*)’ yaklaşımı ihtiyacını ortaya koymaktadır. Nitel araştırma yönteminin benimsendiğı bu çalışma görece yeni olan, üzerinde çok az sayıda çalışma yapılan ve daha geniş anlamlar yüklenen inovasyon ve sosyal inovasyon çalışmalarına önemli katkılar sunma potansiyeline sahiptir. Sosyal inovasyon alanında yapılan çalışmaların Türkiyede ki mevcut durumunun neredeyse hiç bilinmemesi nedeniyle bu çalışmada derinlemesine araştırma yapmak üzere nitel araştırma yöntemlerinden biri olan “amaçlı örneklem” esas alınmıştır. Bir başka ifade sosyal inovasyonun Türkiyede karar alıcılar ve politika yapıcılar tarafından bilinirlik düzeyi ve kamuda uygulanan sosyal inovasyon sayılabilecek politika uygulamaları ilk defa bu çalışma ile gün yüzüne çıkarılmaktadır.

Çalışma kapsamında örnekleme yer alacak üst ve orta düzey yöneticileri inovasyon ve sosyal inovasyon ile ilintili olabilecek bakanlıklar ve alt birimlerinden kartopu tekniği ile belirlenmiştir. Zira farklı sosyal konulardaki bilgi boşluğunu doldurmak için alternatif veya tamamlayıcı olarak görülen bu yöntem (Atkinson ve Flint, 2001; Van Meter, 1990) yukarıda da ifade edildiği üzere Türkiye'de henüz emekleme aşamasında olan sosyal inovasyon konusunda bilgi sahibi olabilecek kişilere ulaşmak açısından oldukça faydalı olmuştur. Saha çalışması kapsamında toplamda 26 kişi ile yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiş ve elde edilen bilgiler teori ile harmanlanarak analiz edilmiştir. Görüşme kayılan kişilere sosyal inovasyonun bilinirliği, sosyal politika bağlamını, kamuda sosyal inovasyon sayılabilecek örneklerin olup olmadığını ve bu bağlamda varsa önerileri ile ilgili görüşleri alınmıştır. Türkiye'de sosyal politikanın aracı olan sosyal inovatif örnekler böylece derlenmiştir.

Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Politikanın Gelişimi ve Yönü

Kıta Avrupa'sında, endüstri devrimi sonrasında doğan sosyal politika kavramı önceleri, kapitalist sistemin ortaya çıkardığı çelişkilerin ve sorunlarının giderilmesinde ve devletin meşruiyetini sağlamada bir araç olarak kullanılmıştır. Ekonomik ilişkilerin ticarileşerek piyasanın güdümüne girmesi, buna bağlı olarak var olan sosyal yapıların çözülmesi ve bireyin geçimini belirleyen unsurların belirsizleşmesi karşısında alınan tedbirler, sosyal politikanın konusunu biçimlendirmektedir (Buğra vd., 2011). Daha sonraları küreselleşen yapılar ile birlikte değişen ve çeşitlenen toplumsal ihtiyaç ve sorun alanlarının ortaya çıkışı, sosyal politikaya atfedilen anlamı genişletmiş, bütün yurttaşları kapsayan sivil, siyasal ve sosyal hakların gelişimi yavaş yavaş sosyal politika alanına girmeye başlamıştır (Marshall, 2006).

II. Dünya savaşı sonrasında itibaren liberal iktisat politikalarının terk edilerek yerini Keynesyen iktisat politikalarına bırakması, yaklaşık otuz yıl boyunca sosyal devlet anlayışının gelişerek adeta "altın çağ"ı yaşamasını sağlamıştır. Bu süreçte uygulanan sosyal refah modelleri ve sosyal politikaların işleyişine ilişkin çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Esping-Andersen (1990)'in tanımladığı üç refah rejimlerinden ilki, adından da anlaşılacağı üzere devlet

müdahalesinden ziyade hizmet sunumunda piyasanın rol üstlendiği Neo-liberal (Anglo-Amerikan) Modeli; ikincisi refah devleti harcamalarının doğrudan devlet tarafından karşılandığı Sosyal Demokrat (Nordic) Model; üçüncüsü ise bahsi geçen iki modelin karışımı niteliğindeki Korporatist Kıta Avrupası (Franco-German) Modeli'dir. Bunlardan birincisine ABD, Kanada, Avusturalya, İngiltere ve İrlanda gibi ülkeler, ikinci modele Nordik ülkeleri (İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya), üçüncü karma modele ise Almanya, Avusturya, Fransa ve İtalya gibi ülkeler örnek olarak verilmiştir (s. 26-27).

Esping-Andersen'in üçlü tipoloji dışında çeşitli refah devleti tanımları da bulunmaktadır. Örneğin Leibried (1992), Esping-Andersen'in refah devlet sınıflandırmasından farklı olarak, AB'nin güney kısmında var olan Güney Avrupa Modeli'nden, Coates (2014) Japonya ve Asya Kaplanları Refah Modeli'nden, Albert (1993) ise birbirine karşıt ve birbiri ile mücadele halinde iki kapitalizm modelinden söz etmektedir. Bahse konu refah tipolojileri (Bannink ve Hoogenboom, 2007; Kasza, 2002) gibi yazarlar tarafından eleştirilmekte, bahse konu sınıflandırmalarda refah rejimlerinin zaman zaman çelişkili ve birbiri ile ilişkisi olmayan uygulamalara sahip olduğu bu nedenle de kesin çizgilerle ayrılmış sınıflandırmanın -birkaç ülke dışında- yapılamayacağını iddia etmektedirler. Dolayısıyla çeşitli ülkelerde farklı refah modeli pratiklerinin uygulandığı "karma" refah rejimleri oluşabilir.

Türkiye'nin refah modeli ise bahsi geçen refah rejimlerinden Güney Avrupa Refah Modeli dâhilinde ele alınmaktadır (Buğra vd., 2011). Bunun nedeni, Türkiye'nin uyguladığı sosyal politikalar (sosyal yardım ve hizmetlerde görece dağınık, çok parçalı, aile merkezli yapı gibi) açısından söz konusu model ülkelere (İtalya, Portekiz, Yunanistan, İspanya) benzerlik göstermesidir. Ayrıca, Türkiye'nin, bu modele dâhil edilen ülkelere yakın sosyo-ekonomik sorunlarının ve yapısının olması (krize yatkınlık, modernleşme sürecine daha geç girme, kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınamaması vb.) sosyal refah modeline benzemektedir. Diğer taraftan, sosyal yardım ve hizmetlere ayrılan kaynakların oranının bu grupta yer alan ülkelerdeki gerisinde olması Türkiye'nin tam olarak bu gruba dâhil edilmesini güçleştirmektedir (Toprak, 2015, s. 168). Son yıllarda uygulamaya konulan genel sağlık sigortası, eğitimin ücretsiz sunulması vb. politika pratikleri Türkiye'nin Bannink ve Hoogenboom (2007)'nin belirttiği Karma Refah Modeli'nden izler taşıdığını göstermektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası sosyal refah kazanımlarının sürekli arttığı otuz yılın ardından ortaya çıkan gelişmeler bahse konu tüm refah rejimini zorlamaya başlamıştır. Zira 1970'li yılların ortalarından itibaren baş gösteren ekonomik kriz, neticesinde devletlerin sosyal politika harcamalarının kısılmasını öngören neo-liberal politikaların güç kazanmasına neden olmuştur. Bu durum, çoğu ülkede sosyal refah devletlerinin sürdürülebilirliği sorgulanmasına ve nihayetinde sosyal refah sunumunda devletin üzerindeki yükün piyasa ve özel sektör arasında paylaşılması gerektiğine olan inanç hızla yayılmaya başlamıştır. Nitekim 80'li yıllardan itibaren devletin sosyal politika alanındaki etkinliği azalmaya başlamış ve bu sorumluluk tedricen sivil toplum ve piyasaya devredilmesine neden olmuştur. Tuna ve Yalçıntaş (1994)'a göre sosyal politika bir yandan kapitalizmin yıkıcı etkisini hafifletirken öte yandan bu etkilere karşı devletin koruyucu yönünü geliştirmektedir. Benzer şekilde Karl Polanyi'nin "*çift yönlü hareket*" yaklaşımı da sosyal politikayı, hem kapitalizmin tahrip edici sonuçlarını engelleyici bir unsur, hem de sosyal siyasetin doğal güçlerin bir tepkisi olarak görmektedir (Polanyi, 1986; Polanyi ve Buğra, 2007). Diğer bir deyişle sosyal politika, hak temelli bir yaklaşımla ele alındığında kapitalizmin temel özelliklerini sorgulayan ve bunları dönüştürme potansiyelini içinde barındıran bir yapı olarak görülmektedir (Buğra, 2008; Tuna ve Yalçıntaş, 1994).

Türkiye'nin kalkınma planları temel alındığında sosyal politikaların geniş çerçevede tanımlanma eğiliminde olduğu görülmektedir (Erdoğan ve Yenigün, 2008). Geniş manada sosyal politika, emeğin günlük ve kuşaklar arası yeniden üretimi çerçevesinde yaşanan bazı sosyal ilişkileri (aile, piyasa, devlet düzleminde) konu edinen bir disiplindir. Bu disiplin özellikle sosyal güvenlik, endüstri ilişkileri (işçi sendikaları, toplu pazarlık süreçleri, ücret politikaları), iş hukuku (ya da daha geniş bir anlamda sosyal haklar), sosyal hizmetler (eğitim, sağlık, barınma ve ulaşım kapsamında kamusal hizmetler) ve sosyal yardım gibi alanlarda politika üretir ve çözümler geliştirir (Metin, 2011). Türkiye'de sosyal politika dünyadaki eğilimden biraz farklı olarak devlet sorumluluğunun halen etkili olması gerektiği, sunulan/sunulacak birtakım hizmetlerin ise diğer sektörlerle devredilmesi fikri hâkimdir. Özellikle 2000'lerden itibaren, Türkiye'de sosyal sigorta sisteminde ve sosyal hizmet çalışmalarında AB sosyal politikasına uyum sağlanması konusunda

önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Nitekim genel sağlık sigortası uygulaması, ücretsiz eğitim olanaklarının ülke genelinde uygulanması, sosyal yardımların belli standartlara kavuşturularak ihtiyaç sahibi tüm vatandaşlara ulaştırılması çabaları sosyal politikanın ana sorumluluğunun halen devlette olduğu tezini güçlendirmektedir. Diğer taraftan sosyal hizmet sunumunda kimi özelleştirme politikaları devlet sorumluluğunun diğer sektörlere devretme eğilimindedir. Bu durumda bahse konu paylaşımın hangi ölçüde nasıl yapılacağı, ne tür metodolojilerin ve araçların kullanılacağı, hangi süreçlerin takip edileceği net değildir. Ayrıca, dünyada tamamıyla tüm sorunlarını çözebilmiş mükemmel işleyen bir sosyal refah modeli bulunmamaktadır. Kültürel, sosyal, politik ve ekonomik farklılıklar nedeniyle sosyal sorunların üstesinden gelen başarılı, orta ve az başarılı refah devleti modelleri vardır. Devletin dolduramadığı ve piyasanın da sahiplenmediği sosyal alandaki boşluğu doldurmada yenilikçi ve bütüncül bir bakış açısını öngören “sosyal inovasyon”un söz konusu ihtiyaçlara çözüm sunmada anahtar bir rol üstlenme potansiyeli bulunmaktadır. Kamu fonlarından üniversite ve büyük ölçekli firmaların Ar-Ge birimleri aracılığıyla desteklenen yeni fikirler ve sistematik olarak değerlendirilen bu fikirlerin yavaş yavaş norma dönüştüğü (Mulgan, 2006) bu noktada henüz gelişmekte olan sosyal inovasyon(Sİ) alanının sosyal politika ve diğer politika yapım süreçlerinde etkili bir araç kullanılabileceği fikri tüm dünyada önem kazanmaktadır.

Günümüzde sosyal inovasyon-sosyal politika ilişkisinde yeni yaklaşımlar dile getirilmektedir. Bu kapsamda, özellikle yerel bazda gerçekleştirilecek sosyal inovasyonların, bahsi geçen ihtiyaçların giderilmesinde yeni bir paradigma olarak görülmesinin ötesinde sosyal refah devletinin yerine geçebilecek bir potansiyele sahip olup olmadığı konuları da tartışılmaktadır (Stijn Oosterlyncck vd., 2015). Bazı araştırmacılar da sosyal inovasyonun, sosyal refah devletinin uygulama sahasından geri çekilişini ifade ettiğini, hem kavramsal hem de uygulama olarak sosyal ve ekonomik sorunların yapısal belirleyicilerini gizlediğini iddia etmektedirler (Grisolia ve Farragina, 2015). Jenson’un (2015) sosyal politika yapımcıların piyasa ilişkilerine alternatif bir vizyon sunmak için sosyal girişimcilik ve sosyal inovasyonu bir arada kullanan birtakım yolların araştırıldığı çalışmasında “refah kristali”nden bahsetmiştir.

Refah kristali, sosyal inovasyon bakış açısı ile devlet-toplum arasındaki ilişkinin yeniden yapılandırılması olarak tanımlanabilir. Aslında bu kavram herkes tarafından kullanılan karma refah kaynakları için mecaz bir anlam taşıyabilmektedir. Türkiye açısından sosyal politika alanını daraltacak bir araç mı yoksa sosyal politika yapıcılara yenilikçi bir bakış açısı kazandıracak bir anlayış mı olduğu sorusu güncelliğini korumaktadır.

Türkiye'de Sektörler Bazında Sosyal İnovasyonun Gelişimi

Son yıllarda birçok ülke, kemikleşmiş sosyal sorunların çözümü ve karşılanamamış toplumsal ihtiyaçların giderilmesi konusunda yenilikçi fikirlerin üretilmesi, uygulanması, değerlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına önem vermektedir. Son 15 yılda başta sivil toplumun, özel sektörün ve devletlerin daha çok ilgisini çekmeye başlayan Sİ konusu ve çözümleri ortaya farklı ürünleri, hizmet çeşitlerini, yeni işbirliklerini ve yeni politika araçlarını çıkarmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde çeşitli etmenlerin sebep olduğu ve toplumun refah seviyesini yükseltmek için gösterilen çaba daha çok sivil toplum aracılığı ile gerçekleşmektedir. Zira bahsi geçen ülkelerde sivil toplum örgütleri hem finansal hem de bilgi birikimi açısından oldukça güçlü konumdadırlar. Türkiye özelinde bakılacak olursa her ne kadar sivil toplum faaliyetleri gelişme aşamasında olsa da toplumsal ihtiyaçların ve sorunların çözümünde etkin bir rol üstlenmesi söz konusudur. Bunu yaparken merkezi yönetimin güçlü olduğu Türkiye'de devletin sosyal yenilikçi çözümlerin desteklenmesi ve uygulama alanına taşınması süreçlerinde öncü rol üstlenerek destek olması ve hem kendi hem de sivil toplumun kapasitesini geliştirici politikalar üretmesi elzem görünmektedir. Nitekim görüşme yapılan devlet kademesindeki üst ve orta düzey yöneticilerin yarısından fazlası, sosyal girişimci ve akademisyenlerin ise tamamı, devletin bu alanda çeşitli hamleler yapması gerektiğini, hâlihazırda var olan uygulamalarında sosyal inovasyon kavramı altında öne çıkarılması gerektiğini vurgulamışlardır.

Sosyal inovasyon tanımı incelendiğinde görülecektir ki sosyal inovasyon kavramsal olarak tam bilinmese de hem dünyada hem de Türkiye'de önceden beri vardı. Daha önce de bahsedildiği üzere yazının bulunması ve yayılması, ilk üniversitelerin kurulması kendi dönemlerinde birer Sİ örneği olarak ele alınmaktadır. Türkiye'de de çok eskilere dayanan Ahilik sistemi, özellikle

yerel düzeyde katılımcı ve sürdürülebilir büyümenin en güzel örneğini teşkil etmektedir. Benzer şekilde sivil toplumun huzur ve refahını sağlamada önemli roller üstlenen ve içinde buldukları toplumun ihtiyaçlarına göre tasarlanmış vakıf sistemi² bulunduğu bölgelerde dezavantajlı kesimlere karşılıksız hizmet vermekte, böylece toplumun diğer kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Toplumun her kesimine hizmet eden vakıflar, külliye çevresine dükkânlar kurarak ekonomik gelir elde edilmesi ve böylece sürdürülebilirliğin sağlanması yine o dönemin yenilikçi bakış açısını ve uygulamalarını yansıtmaktadır. Ancak vakıfların sürdürülebilir kalkınma bağlamında sadece refah artışını ifade etmediğini, insan odaklı kalkınma anlayışını, ekonominin yanı sıra sosyal boyutlu dayanışmayı, nesiller arası dengenin kurulmasını, tabiata saygıyı ve tabiatın korunmasını öngördüğü belirtilmiştir (Kılıç, 2014). Dolayısıyla hem dünyada hem de Türkiye’de sivil toplum sektörü sosyal inovasyonun vazgeçilmez bir uygulayıcısı konumundadır.

Sosyal inovasyon uygulamalarının Türkiye’de özel sektör bağlamında sosyal girişimcilik özelinde tartışılmaya başlanması son 15 yılda gerçekleşmiştir. Dünyanın ilk ve en geniş sosyal girişimci ağı Ashoka³ sosyal inovasyon çözümleri üreten öncelikli hedefi sosyal fayda olan ticari girişimcileri bir araya getiren bir kuruluştur. Dünya çapında 70 ülkeden 3000’e yakın Ashoka üyesi hakları, kalkınma, çevre, sağlık, eğitim/gençlik ve vatandaş katılımı gibi çeşitli sosyal alanlarda inovatif faaliyetler yürütmektedirler. Türkiye’de 2000 yılından itibaren faaliyet gösteren kurumda kayıtlı 30’ya yakın aktif sosyal girişimci vardır (Ashoka Fellows, 2020, para 2). Türkiye’de sosyal girişimlerin sayısı elbette bu sayıyla sınırlı değildir, bununla birlikte muhtelif alanlarda irili ufaklı pek çok inovatif sosyal girişimlere rastlamak mümkündür. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi her sosyal girişimci sosyal inovasyon üret(e)mez, her sosyal inovasyon yapan da sosyal girişimci değildir. Bu nedenle, Ashoka üyelerinin tamamını sosyal inovatör olarak nitelendirmek pek yerinde olmayacaktır. Diğer taraftan Sabancı Vakfı’nın yürüttüğü fark yaratanlar programı birçok

² On sekizinci yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda yaklaşık 20.000 vakıf varken (Çizakça, 2006) günümüzde beş binin üzerinde vakıf bulunmaktadır. İlgili bilgilere <http://www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/webicerik194.pdf> ulaşılabilir.

³ Ashoka, 1980’de ABD’de Bill Drayton tarafından kurulmasından bugüne acil toplumsal sorunlarına etkin ve kalıcı çözümler getiren sosyal girişimcileri tespit ederek, onları küresel bir destek ağında buluşturarak potansiyellerini gerçekleştirmelerini ve çözümlerini yaygınlaştırmalarını sağlayan bir yapıdır.

yenilikçi sosyal girişimciyi ve/veya inovatörü daha görünür hale getiren projelerden bir diğeridir.⁴

Özel ve sivil toplum sektörü dışında üniversitelerde de sosyal inovasyonun ve sosyal girişimciliğin bilinmesine, gelişmesine ve yaygınlaştırılmasına dönük çeşitli merkezler, programlar ve uygulamalar bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında ele alınacak örnekler, Türkiye'de kamuda gerçekleşen sosyal inovasyon olarak nitelendirilebilecek uygulamalardır. Ayrıca yukarıda bahsi geçen üç alanda (sivil toplum, özel sektör, üniversite) hangi sosyal inovatif yapıların olduğu ve ne tür faaliyetlerin yürütüldüğü hususunda bazı örneklerle de özetle yer verilmiştir. Gerek sosyal inovatif faaliyetler yürüten kurumlar gerekse birer sosyal inovasyon uygulaması olan girişimler hakkında bilgi, bu faaliyetleri yürüten ilgili kişilerle görüşülerek ve online taramalarla elde edilen veriler ışığında ortaya çıkarılmıştır.

Sivil toplum örgütü olarak faaliyet gösteren sosyal inovasyonlara örnek olarak Türkiye Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG) tarafından gerçekleştirilen "Genç Bank" girişimi verilebilir. Girişim, Türkiye'deki genç nüfusun sosyal ve toplumsal hayata aktif katılımını pozitif katkı yapmak ve bu sayede "kendi yerellerindeki yaşam kalitesini yükseltmelerine destek olmak" amacını gütmektedir. Genç Bank Programı kapsamında bugüne kadar 80 ilde 130 kadar gençlik örgütü ile çalışmış, pek çok projeye imza atmış ve toplamda ise 400.000'den fazla genç proje gönülüsüne ulaşmıştır (Toplum Gönüllüleri Vakfı, 2016). Bir diğer örnek "Gacemer" telefon uygulamasıdır. Uygulamanın hedefi özellikle çocuk ve gençleri kapalı mekânlardan dışarıya çıkmaya teşvik etmek, merak etme güdülerini harekete geçirmek ve tabiatı, Türkiye'nin tarihini, mimarisini, kültürel değerlerini ve sosyal yaşamı yerinde görmelerini sağlamaktır. Sistem, katılımcıların bilgi dağarcıklarının gelişmesine katkıda bulunmayı ve eğitim-öğretim sistemine yeni bir soluk getirmeyi hedeflemektedir.⁵

Türkiye'de şirket statüsünde sosyal inovasyon örnekleri de mevcuttur. Bunlardan ihtiyaçharitası.org platformu, farklı konulardaki ihtiyaçların ihtiyaç

⁴ İlgili çalışmalar ve Fark Yaratan girişimler ilgili örneklere <http://www.farkyarataneler.org/> adresinden ulaşılabilir.

⁵ Daha ayrıntılı bilgi için <https://gacemer.com> adresine bakılabilir.

sahipleri ile ihtiyacı karşılamak isteyen kişi ve kurumlar ile buluşturmaktadır. Sitede ihtiyaç ve desteklerin Türkiye haritası üzerinde de etiketlenerek görselleştirilmiş olması kullanıcılara kolaylık sağlamak ve etkinliğini arttırmaktadır. 2015 yılında faaliyete geçen bu platformda şu anda 16.573 aktif ihtiyaç ile 3093 aktif destek mevcuttur (İhtiyaç Haritası, 2020). Özel sektör kapsamında faaliyet gösteren bir başka örnek te Yuvarla Sosyal Girişimi'dir. Bireylerin internet üzerinden yaptıkları alışverişler esnasında oluşan küsuratları tam rakamlara yuvarlamak suretiyle aradaki cüzi miktarların bağış olarak sivil toplum örgütlerine aktarılmasını sağlayan bir girişimdir. Yuvarla sistemine yalnızca gerekli izinlere sahip olan sivil toplum kuruluşları dâhil olabilmektedir. Yine, çocukların, yaşlıları ile birlikte aktif katılımcı oldukları bir ortamda bilim ve sanata olan ilgilerini arttırmak, meraklarını geliştirerek geleceğin mucitleri olmaları için onlara yol göstermeyi hedefleyen Usturlab Sosyal Girişimi, kurulduğu 2013 yılından itibaren elli binden fazla çocuk ve genç eğitim imkânı sunmuş ve ilham olmuştur.

Özel sektör ve sivil toplum sektöründe çeşitli aşamalarda var olan sosyal inovasyon akademik camianın da ilgisini çekmektedir. Özellikle son yıllarda sosyal girişimcilik eğitim programları düzenleyen üniversiteler, teknolojik ve ticari inovasyonlarla birlikte oluşturulan çeşitli kuluçka merkezleri sosyal alanda ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte çalışmalar yürütmektedirler. Ancak kurulan merkezler ve yürütülen programlar halen gelişme aşamasında olup, kapasiteyi geliştirici finansal ve insan kaynağına ihtiyaç duymaktadır. Örneğin, Sabancı Üniversitesi Sosyal Girişimci Geliştirme Programı, sosyal girişimci olarak vakıf, dernek, kooperatif veya şirket kurmuş ve büyüme aşamasında sorunlar yaşayan girişimcilere kurumsallaşmaları konusunda bilgi birikimi sağlayarak büyümelerine katkı vermek amacıyla oluşturulmuştur. Yine Okan Üniversitesi Uluslararası Mikro Finans ve Sosyal Girişimcilik Merkezi, bireylerin mikro finans ve sosyal girişimcilikle ilgili bilgi düzeyini artırmak, yoksulluğa neden olan konulara çözüm üreten mekanizmanın kurulması, çalışması ve yayılmasını amaçlamaktadır. Koç Üniversitesi Sosyal Etki Forumu ise gerçekleştirdiği eğitim ve sertifika programları, iş birliği ve araştırmaları ile sosyal inovasyonu teşvik etmeye yönelik çalışmalar yürütmektedir. Bunun dışında sosyal fayda odaklı aktörlerin bir araya geldiği bir etkileşim alanı olma amacını taşıyan TEDÜ Sosyal İnovasyon Merkezi, kuluçka merkezi, ortak

çalışma alanı ve sosyal çözüm tasarımlarına katkı sunmaktadır. Bahse konu örnekler üniversiteler bünyesinde gün geçtikçe artma eğilimindedir.

Türkiye’de Kamu Sektöründe Sosyal İnovasyon Uygulama Örnekleri

Daha önce de belirtildiği gibi hem dünyada hem de Türkiye’de trend, sosyal politika alanında yeni paradigmaların gerektiği hususudur. Zira gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından değişen ve gelişen toplum yapıları yeni politikaların ve uygulamaların elzem olduğunu göstermektedir. Bu nedenle birçok gelişmiş ülke sosyal alanda yenilikçi uygulamaları hayata geçirecek sosyal inovasyona dayalı ortamların oluşması ve gelişmesi konusunda çalışmalar yürütmektedirler. Bir taraftan da sosyal inovasyonun yeşereceği toplumun kapasitesini arttıracak hamleleri yaparak esenliğin tek taraflı değil tüm paydaşların ortak sorumluluğunda olduğun da altı her fırsatta çizilmektedir. AB’nin 2020 hedefleri doğrultusunda başta etkin bir yoksullukla mücadele ve sosyal koruma olmak üzere sosyal politika alanlarında oluşturulan fonlar ve gerekli düzenlemeler, AB’nin yenilikçi sosyal politik uygulamalarda sosyal inovasyon devrine geçtiğini işaret etmektedir. Nitekim Avrupa Komisyonu (2013)’nun sosyal inovasyon için kabul ettiği ortak tanım olan “sosyal ihtiyaçlara cevap verecek yeni fikirlerin (ürün, hizmet ve model) uygulanması ve gelişmesi; yeni sosyal ilişkiler ve iş birliklerinin yaratılmasıdır. Sosyal inovasyon artan sosyal etkileşim süreçlerine etki eden sosyal taleplere yeni çözümler üretmeyi ve insanlığın refah seviyesini geliştirmeyi hedeflemektedir. Sosyal inovasyon amaçları ve araçları bakımından sosyal olan yeniliklerdir, dolayısıyla sadece toplum için iyi olan yenilikler değil aynı zamanda bireyin de harekete geçme kapasitesini zenginleştiren bir unsurdur (Regional ve Policy, 2013, s. 6)” ifadesi bu iddiayı destekler niteliktedir.

Sosyal politika alanında yeni yaklaşımlara neden ihtiyaç olduğu ile ilgili aşağıda sıralanan bazı hususlar önemli birer etkidir. Söz gelimi her yıl ülkeler sosyal problemlerin çözümü için yüz milyarlarca dolar harcanmakta bu harcamaların ise ne kadar etkin kullanıldığı çoğu zaman bilinmemektedir. Performans ölçümüne dair çok kısıtlı göstergeler (hizmet verilen kişi sayısı, hizmet miktarı vb.) ortaya çıkan sosyal etkiyi ölçmekten uzak bulunmaktadır. Diğer taraftan, bütçe harcamaları konusunda iyileştirme olacağı bilirse dahi bütçenin kısıtlı olması daha az koruyucu önleyici tedbirler alınması

ile sonuçlanmaktadır. Bu durumda ise toplumsal sorunların çözümünde yeterince hızlı bir ilerleme kaydedilemeyecektir. Ayrıca, devletlerin fonlama mekanizmaları da bazı durumlarda inovasyonu gelişmesinin önünde bariyer olabilmektedir. Söz gelimi devlet bütçeleri çıktı yerine girdilere odaklanmakta birçok sosyal alandaki hizmetlerde üretilen niteliksel sonuçlardan ziyade niceliksel hizmetler göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrıca, fon verilen zaman diliminin kısa oluşu ve devlet bütçelerinin geriye dönük verilere göre hesaplanması yine sosyal inovasyonun önündeki engellerdendir (Liebman ve Sellman, 2013). Türkiye açısından da benzeri sorunların varlığı bu konularda paradigma değişikliğine gidilerek gereken adımların ivedilikle atılması gerektiğini göstermektedir.

Bilindiği üzere dünyada genel itibariyle refah devleti uygulamalarının finansmanı, yaşanan ekonomik krizler sonucu oldukça zorlaşmıştır. Günümüzde devletin küçültüldüğü, harcamaların rasyonelleştirildiği yeni kamu yönetimini uygulayan birçok ülkede, yeni kamu hizmeti anlayışı çerçevesinde sosyal politikalarda yeni paradigma dönüşümleri yaşanmaktadır. Artık ulus devletler tarafından sosyal harcamaları belli oranda kısarak aynı zamanda “Etkin sosyal politikalar sosyal devleti yaşatabilir mi?” gibi sorunlara cevap aranmaktadır (Özer, 2015). Sosyal politikalardaki paradigma değişikliğinin sorun ve ihtiyaç alanlarını sistematik ve bütüncül bir biçimde ele alması ve buna göre çözüm üretmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda uygulanacak sosyal politikanın yaratıcı özelliği sorunun tespitinden, uygulama ve değerlendirme aşamasına kadarki tüm süreçleri kapsamı, bilgi teknolojilerinin etkili bir şekilde kullanılması önem taşımaktadır.

Sosyal politika bağlamında sosyal inovasyon ele alınırken “sosyal inovasyon için politikalar” veya “sosyal inovasyon olarak politikalar” arasındaki ayrıma dikkat çekilmiştir. Sİ için politika sosyal hizmet girişimciliği, sosyal değişim girişimciliği ve sosyal kurum girişimciliğini içermektedir. Sİ olarak politikaları ise kamu sektöründeki inovasyonları sosyal politika girişimciliği ile hızlandıracak ve yeni yasal düzenlemeler, maliye politikası ve kamu ihaleleri yoluyla sosyal girişimciliği destekleyen adımları kapsamaktadır (Edmiston, 2015). Bu çerçevede görüşme yapılan kişilerin genel eğilimi toplumsal değişim ve dönüşümün bir gereği olarak, sosyal politika uygulamalarında her zaman

yenilikçi bakış açısının gerekli olduğu husussudur. Bu alanların başında çevre, yoksulluk, yaşlanma, bilgi yönetimi, gençler, fırsat eşitsizliği, eğitim, sağlık alanlarındaki aksaklıkların giderilmesi gelmektedir. Yine yenilebilir enerji, sürdürülebilir enerji, sürdürülebilir kalkınma, kırsal kalkınma konularının sosyal tarafı ile birlikte ele alınması, susuzluk, küresel ısınma gibi tehlikelerin önlenmesi, terör gibi konularda alternatif çözümlere olan ihtiyaç görüşmeler esnasında birçok kişi tarafından yoğunlukla vurgulanmıştır.

Yoksullukla Mücadele ve Fırsat Eşitliği Yenilikçi Uygulamalar

Türkiye'de üstesinden gelinmesi gereken en önemli sorunların başında yoksullukla mücadele ve fırsat eşitsizliği gelmektedir. Son 15 sosyal politika alanında atılan önemli adımların ve gerçekleştirilen dönüşümlerin etkisi görülmeye başlansa da halen istenilen seviyeye ulaşamadığı görülmektedir. Bu bölümde Türkiye'de yoksullukla mücadele ve fırsat eşitliği hususunda devlet desteği veya direk kamu tarafından yürütülen bazı sosyal inovasyon uygulamalarına yer verilecektir.

Türkiye'de Mikrokredi Uygulamaları

Toplumların yaşam koşullarını iyileştirme gayesiyle uygulanan “yeni yollar” olarak nitelendirilen sosyal inovasyon, ilkel olsun modern olsun bütün toplumların kadim ve ortak sorunlarından yoksullukla mücadelede alternatif bir enstrüman olarak değerlendirilebilir. Mikrokredi uygulaması da yoksullukla mücadele alanında doğrudan yoksullukla mücadeleye yönelmiş başarılı sosyal inovatif politikaların başında gelmektedir. Özellikle kadınları güçlendirilmesi yoluyla tüm dünyada yaygın olarak kullanılan önemli bir ekonomik ve sosyal gelişme stratejisi olarak görülmektedir. İlk olarak 1970'li yıllarda ekonomi Profesörü Muhammed Yunus tarafından Bangladeş'in yoksul bir köyünde başlatılan uygulama, Asya ülkeleri başta olmak üzere pek çok ülkede uygulanmaktadır. 2013 yılı verilerine göre, dünya çapında mikrokredi topluluğuna üye 211 milyon kişi bulunmakta bunların ise 114 milyonu yoksulluk sınırının altındaki kişilerden oluşmaktadır (Executive Summary, 2016).

Mikrokredi kapsamında, kredi alan ailelerin özellikle de kadınların kendi kendine gelir getirici bir faaliyete başlayabilmesine destek olma ve böylelikle

gerek kişinin gerekse ailenin ve toplumun gelişimine katkıda bulunabilme gibi amaçlar yer almaktadır. Mikro finansın ilk olarak uygulandığı Bangladeş'te yapılan araştırmada mikrokredi kullanan kadınların ve ailelerinin refah seviyelerinin kullanmayan kadınlara oranla daha yüksek olduğu ve yaşamlarından daha memnun oldukları görülmüştür (Ruhul Amin vd., 1998 akt. Altay, 2007, s. 62). Türkiye'de mikro finans alanı son yıllarda gündemi daha çok meşgul etmeye, ulusal plan, program ile yasal düzenlemelere de yansımaya ve geniş yer tutmaya başlamıştır. Mikrokrediye yer ayrılan ulusal metinlere örnek olarak; Onuncu Kalkınma Planı, Yıllık Programlar, Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanması Eylem Planı (KSGM, 2009), İl Özel İdaresi Kanunu ve Dernekler Mevzuatı⁶ verilebilir.

Türkiye'de mikro finans uygulamalarından ilki 2002 yılında MAYA Mikro Ekonomik Destek İşletmesi tarafından başlatılmıştır. İşletme kuruluşundan bugüne 12.000'den fazla kişiye 11 milyon TL'den fazla geçtiği kredi verdiği belirtilmiştir (MAYA Mikro Ekonomik Destek Programı, 2016). Yine benzer bir uygulama, TGMP, İl Özel İdaresi Kanunu çerçevesinde Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TISVA) ile GrameenTrust arasında ortak bir girişim olarak 2003 yılında kurulmuş Türkiye Grameen Mikrofinans Programı (TGMP)'dir (Gökay, 2008). Günümüzde 67 ilde 106 şubesi ile ülke genelinde faaliyet gösteren TGMP, TGMP'ler 319 çalışanıyla yedi ana başlık altında (temel kredi, girişimcilik kredisi, sosyal kalkınma kredisi, kısa vadeli hayvancılık kredisi, sözleşmeli kredi, iletişim ve mücadeleci üye kredisi) kredi imkânı sunmaktadır (TGMP, 2014). Kurulduğu günden bu yana toplamda 521 Milyon TL kredi veren bu kuruluşun 2 Mayıs 2016 tarihi itibarı ile 39 bin 978 aktif üyesi (hâlihazırda kredi alıp tahsilâtını yapan üye sayısı) bulunmaktadır. Verilen kredilerin çok küçük bir kısmı geri dönmese de geri ödemelerin %90'nın üzerinde gerçekleştiği TGMP müdürlüğü yetkilisi tarafından ifade edilmiştir (TGMP, kişisel görüşme, Mayıs 2016).

Dünya genelinde başarıyla uygulanmakta olan birçok mikrokredi kuruluşu ve modelleri vardır, bunlar Hindistan'dan Lübnan'a, İrandan Tunus'a, Portekiz'den Şili'ye birçok ülkede geniş bir yelpazede faaliyetlerini

⁶ Dernekler ile ilgili mevzuata ve yapılan son düzenlemelerle ilgili bilgilere <https://www.dernekler.gov.tr/media/templates/dernekler/images/folder/Dernekler-Mevzuati-14112014.pdf> adresinden erişilebilir.

sürdürmektedirler (Aşçı ve Demiryürek, 2008; Çiftçi ve Akkul, 2013). Hes ve Neradová, (2013) Türkiye'de daha önce mikrokredi geçmişi olan kadınların iş gücüne katılımının daha kolay gerçekleştiği vurgulamaktadır. Bu sistemin iyi bir şekilde organize edilerek eksikliklerinin giderilerek uygulanması halinde yoksullukla mücadele başta olmak üzere kadın-erkek fırsat eşitsizliğini kısmen de olsa hafifletici ve kadının iş gücüne katılımını kolaylaştırıcı bir uygulama olmaması için herhangi bir neden yoktur. Ancak mikrokredinin yoksullukla mücadelede tek başına yeterli olamayacağı bunun yanında mikro finansman uygulamalarının bilimsel ve mesleki altyapısı uygun şekilde oluşturulmasıyla istenilen sonuçlara ulaşılabileceği vurgulanmaktadır (Altay, 2007, s. 66). Çalışması kapsamında görüşmecilerden bir kısmı mikrokrediyi temelde sosyal inovasyon olarak gösterirken bazıları da ek olarak bu konudaki eleştirilerin varlığına değinmişlerdir. Yine de genel kanı, mikrokredi uygulamalarının yoksullukla mücadelede önemli bir araç olarak görüldüğüdür.

E- Devlet Uygulamaları

Küresel olarak bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişim ve hızlı değişim Türkiye'de de dijital teknolojilerin tüm sektörler tarafından etkili bir şekilde kullanılmasını adeta zorunlu hale getirmiştir. Bu ihtiyaç toplumsal sorunların çözümünde ve demokratik katılımın sağlanmasında etkin bir rol üstlenmektedir. Kamuda 2000'li yıllarla birlikte hızlanan e-dönüşüm devletin gündemini oldukça meşgul etmiş gerçekleştirilen çeşitli projelerin ardından ilk defa 2006 yılında "E-Devlet Kapısı" uygulanmaya başlamıştır. Başlangıçta oldukça kısıtlı hizmetlere erişim imkânı sunan uygulama Şubat 2016 yılı itibariyle 216 kamu kurumunun <https://www.turkiye.gov.tr/> adresi üzerinden kayıtlı 22.546.787 kullanıcıya/vatandaşa toplamda 1411 e-hizmet sunmaktadır (Devletin Kısayolu, 2016). Bu yönüyle kamu kurumlarının kendi kurumsal web siteleri dışında kullanıcıların kamu hizmetlerinden daha etkin ve verimli istifade edilmesini sağlayan tek elektronik iletişim noktası olma özelliğine sahiptir.

BM 2014 yılı e-devlet araştırmalarına göre e-devlet hizmetlerinin gelişiminde dünya ortalaması %47 olarak saptanmıştır. Türkiye endekste 2012 yılına nazaran 12 sıra yükselerek 193 ülkeden 68. sıraya yükselmiştir (UN Data Center, 2016). Başlangıçta teknik çözümlerin yeterli olacağı düşünülen bu

gelişim sürecinde, zaman içinde ortaya çıkan yasal ve idari güçlüklerin aşılması ve kamu yönetiminde kullanıcı odaklılığı ve kamu hizmetlerinde etkinliği esas alan yeni yaklaşımların benimsenmesi gerektiği anlaşılmıştır. 2016-2019 yıllarını kapsayan “Ulusal E-Devlet Strateji ve Eylem Planı” kapsamında küresel gelişmeler, iyi örnekler ve güncel trendler takip edilerek ilgili aktörlerin (kurum, vatandaş gibi) ihtiyaçlarını bütüncül olarak karşılayacak konuma çıkarılması hedeflenmektedir.⁷ Zira kamu inovasyonu veya kamuda dijital sosyal inovasyon olarak adlandırılabilir bu uygulama bir yandan vatandaşın kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırırken diğer yandan zaman, finansal ve insan kaynağı gibi konularda azami tasarruf sağlamaktadır.

Türkiye’de Ombudsmanlık Müessesesi

Bireylerin doğrudan yönetime iştirak etmesi, bireyler ve kamu idareleri arasındaki sorunların kısa sürede çözümlenmesine katkı sunmak hedefiyle 2012 yılında Ombudsmanlık müessesesi diğer adıyla Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuştur. Türkiye’de vatandaşların idare karşısında masrafsız ve hızlı bir şikâyet edebilecekleri böyle bir ara mekanizmanın varlığı, başta insan haklarının korunması, idarelerin şeffaf, hesap verebilir ve iyi yönetim ilkeleri çerçevesinde sunacakları kamu hizmetlerinin artırılması bağlamında oldukça yenilikçidir. Dolayısıyla hukuk devletinin geliştirilmesinde yargı öncesi son başvuru yeri olan bu kurum ile Türkiye’de demokrasi kültürünün gelişmesi ve daha ileri seviyelere taşınmasını hedeflemektedir. Yine devletlerin birey için var olduğu gerçeğinden hareketle, bu kurumun çocukların da doğrudan başvurabilecekleri bir yer olması, onların devlet tarafından önemsendiklerinin farkına varmalarına dahası soran, sorgulayan ve haklarını arayan bireyler haline gelmelerine katkı sağlamaktadır. Öncelikle kamu inovasyonu olan ve sosyal inovasyonun gereklerinden sosyal bir soruna “eskisinden daha iyi bir çözüm” sunabilecek potansiyeli taşıyan böylesi bir kurumun farklı ülke örneklerinden hareketle daha da geliştirilmesi için çaba sarf edilmesi önemlidir. AB ülkelerindeki ombudsmanlık kurumları ve uygulamaları birer sosyal inovasyon olarak ele alınmaktadır (Van Acker vd., 2015).

⁷ 2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı” 19 Temmuz 2016 Tarihli ve 29775 Sayılı Resmî Gazete – 2. Mükerrer’de yayımlanmıştır.

Dünya Ombudsmanlık uygulamalarından birçoğunda şikâyet başvurularının arabuluculuk yoluyla çözüme kavuşturulması söz konusu iken Türkiye'de sorunları tek başına çözebilecek "güçte" olmadığı, yalnızca yargısal süreçten önce idareden şikâyetçi olan vatandaşa "yol gösterici" bir kurum olduğu iddia edilmektedir. Bu ve bazı başka yönleriyle eleştirilen Ombudsmanlık kurumunun ne kadar etkin olacağı hususunun Türkiye'de vatandaşın yönetime katılımının artırılması, mevcut yönetim felsefesi ve bürokrasinin çalışma tarzı değişmesi ve medya kuruluşlarının vatandaş üzerinde güveni yeniden tesis edilmesi hususlarındaki gelişmelerle doğru orantılı olduğu belirtilmektedir (Sayan, 2014, s.347). Diğer taraftan, yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemlerin Kurum'un görev alanı dışında bırakılmasının, bu işlemlerin hâlihazırda anayasa yargısının denetimine tabi olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir (Aktel vd., 2013). Bunun bir diğer nedeni olarak ta Anayasa'daki yargı bağımsızlığı ilkesi karşısında, yargı kararlarının tek bir kurumun denetimine tabi tutulmasının manasız olduğu vurgulanmıştır (Erhürman, 2000, s.171). Mükemmeli aramadan vazgeçmemek inancıyla bu ve benzeri tartışmalar Ombudsmanlık müessesesinin vatandaş haklarını ve Türkiye'nin demokrasi kültürünü geliştirecek şekilde nasıl sürdürülebileceği hususunda yol gösterici birer sosyal inovasyon olarak görülebilir.

Sosyal İnovasyon Çalışmaları: Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlar

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nce yürütülen sosyal yardım programları, düzenli ve süreli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; aile yardımları, eğitim yardımları, sağlık yardımları, özel amaçlı yardımlar ve 2022 sayılı kanuna göre yapılan yardımlar olarak sınıflanmaktadır. Bu kategoriler altında geleneksel ve inovatif nitelik taşıyan uygulamalar olmakla birlikte bahse konu yardımların hak temelli gerçekleştirilmesinde önemli bir gelişme olan dijital teknolojilerin katkısı yine sosyal inovatif süreçleri göz önünde bulundurmak açısından önem taşımaktadır. Zira mükerrerliklerin önlenmesi, sosyal yardıma başvuru süresinin kısaltılmasına yönelik bürokratik engellerin kaldırılması açısından oldukça etkin bir yöntem olan bütünleşik bilgi sistemine geçiş ve veri tabanı çok yönlü analizlerin yapılmasına olanak vermektedir. Sosyal yardım ve

güvenlik hizmetlerinden amber alarmı, eşi vefat etmiş kadınlara ödenek ve toplum kalkınmasında gönül elçileri projesi kamu eliyle gerçekleştirilen sosyal inovasyonlara örnek olarak gösterilmektedir.

Kayıp Çocukların Bulunmasına Yönelik Bir Uygulama: Kayıp Alarmı Projesi

ABD’de uygulanan kayıp alarmı, yetkililerin kayıp olan veya kaçırılan çocukları hızlı bir şekilde kurtarmak için vatandaşlardan ipuçları talep ederek çocuğun en kısa sürede bulunması için tasarlanmıştır (Griffin ve Miller, 2008). Amber adı verilen bu sistem ile çevrede kayıp bir çocuk ihbarı varsa akıllı telefonlara giden bir mesaj kısa süreliğine sistemi kilitleyerek mesajı dikkate almaya zorlamakta ve vatandaşların katılımı talep edilmektedir.

Türkiye’de çeşitli kaynaklara göre çocuk kayıpları farklılıklar göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’in 2008- 2011 verilerine göre 27 binden fazla çocuk kayıp durumdadır. Dolayısıyla kayıp çocukların (kaçırılan, kaçan veya kaybolan) en kısa sürede bulunması, güvenliğinin sağlanması ve ailelerine teslim edilmesi hususunda bir dizi önlemlerin alınması gerekliliği ortadadır. Türkiye özelinde “Amber Alarmı” sistemine benzer bir uygulama Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 2014 yılında “Kayıp Alarmı” adıyla hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda, aileler ekiplere haber verir vermez çocuğun resmi, eşkâl bilgileri, çocuğun kaybolduğu veya son görüldüğü semtteki tüm cep telefonu kullanıcılarına hem kısa mesaj (SMS) hem de multimedya mesajla fotoğraf gönderimi (MMS) yoluyla iletilmekte, böylece çocuğun kaybolduğu bölgeden uzaklaşmadan en kısa sürede bulunması amaçlanmaktadır. Twitter ve Facebook başta olmak üzere sosyal medyada açılan “Kayıp Alarmı” hesaplarından da kaybolan çocukla ilgili bilgiler paylaşılmakta ve halkın katılımı talep edilmektedir. İçişleri Bakanlığı Haziran 2016 verilerine göre 2014 yılından bugüne 10.450 kayıp olayı incelenmiş, 245’i çocuk 204’ü yetişkin olmak üzere 449 kayıp şahısla ilgili olarak kayıp oldukları bölgede bulunan vatandaşların cep telefonlarına eşkâl bilgileri ve resimleri SMS olarak gönderilmiştir. SMS gönderimi yapılan 449 kişiden 221’i çocuk 151’i yetişkin olmak üzere toplamda 372 şahıs bulunmuştur. Bu kapsamda yapılan SMS gönderiminde yaklaşık 55 milyon cep telefonu kullanıcılarına ulaşılmış, buna ek olarak, Facebook/kayıpalarmi adresine 108 Bin, Tweetter@kayıpalarmi

adresine ise 3.518 üye kayıtlı durumdadır (İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Bilgi Notu, Haziran 2016). Vatandaşların da etkin katılımıyla kaybolan kişinin en kısa sürede bulunmasını amaçlayan bu sistem Türkiye'de kamu tarafından uygulanan sosyal inovasyon örneği olarak gösterilebilir.

Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Ödenek

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yoksulluktan en fazla etkilenenlerin başında kadınlar gelmektedir. Bu gerçekten hareketle 2010 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Boğaziçi Üniversitesi ile iş birliği içerisinde "Eşi Vefat Etmiş Kadınlar için Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi" yürütülmüştür. Projenin tamamlanmasının ardından kanıta dayalı sosyal politika anlayışı çerçevesinde, 29.12.2011 tarih ve 2011/8 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fon Kurulu kararıyla eşi vefat etmiş kadınlara yönelik düzenli nakdi sosyal yardım programı başlatılması kararı alınmıştır. 2012 yılı başından itibaren kriterlere uyan vatandaşlarımızın başvuruları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma (SYD) Vakıfları tarafından alınmaya başlanmıştır. Başvuru sürecinden yardımın ödenmesine yardım programına ilişkin tüm işlemler Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (BSYBS) üzerinden yürütülmekte, başvuru sahibinden nüfus cüzdanı dışında herhangi bir belge istenmemektedir.

Aile yardımları çerçevesinde ele alınan "Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Nakdi Sosyal Yardım Programı" sosyal güvencesi olmayan, fakir ve muhtaç durumda bulunan ve resmi nikâhlı eşini kaybetmiş kadınlara yapılan nakdi yardımları kapsamaktadır. Aylık 250 TL tutarındaki bu miktar iki ayda bir (500 TL tutarında) PTT aracılığıyla ödenmektedir. Bahse konu miktar özellikle kadınların yoksulluktan koruma amaçlı uygulanan önleyici tedbirlerden biri olarak görülmektedir. Bu kapsamda 2012 yılında yaklaşık 240 bin haneye 371,5 milyon TL nakdi yardım verilirken bu miktar 2015 yılında yaklaşık 300 bin haneye toplam 820,5 milyon TL'ye yükselmiştir (ASPB, 2015, s.116). Türkiye'de eşi vefat etmiş kadınlara ödenek ayrılması hak temelli inovatif sosyal politika uygulamalarından biridir. Zira bu uygulama hem araçları (Bütünleşik Bilgi Sisteminin kullanılarak bürokratik engellerin en aza indirilmesi) hem de amaçları (kadın yoksulluğu ile mücadele aracı) bakımından yenilikçi niteliğe sahiptir. Dolayısıyla Bakanlığın bahse konu bu uygulaması hem kamu inovasyonu hem de etkin bir sosyal inovasyon olarak değerlendirilmektedir.

Toplum Kalkınmasında Gönül Elçileri Projesi

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülen Toplum Kalkınmasında Gönül Elçileri Projesi'nin ana hedefi kurum bakımındaki çocukların fiziksel doyumun yanında ruhsal doyumlarını sağlayacak aile yanında bakıma yönlendirmektir. Bu misyonla Türkiye geneli tüm illerin en yüksek mercii olan Valilerin eşleri gönül elçileri olarak seçilmiş, her bir ilde mahalle mahalle gezilerek koruyucu aileliğin faziletleri bizzat seçilen bu elçiler vasıtasıyla anlatılmıştır. İnsanları koruyucu aile olmaya özendirme, bu konudaki eksik ve/veya yanlış inanışların giderilmesi ve farkındalığın artırılmasına yönelik eskisinden daha iyi bir çözüm sunacak gönüllülük esasına dayalı bu yolla daha fazla çocuğun koruyucu aile yanında bakılması mümkün olmuştur. Zira 2012 yılına kadar yılda ortalama 200 çocuk koruyucu aile yanına yerleştirilirken 2018'de 6468'e, 2019 yılında ise 7259'a ulaşmıştır.⁸ Bu projenin sosyal olarak bir başka katkısı da toplumda "gönüllülük" kavramına yönelik farkındalık geliştirmek, gönüllü çalışmanın yaygınlaşmasını sağlamak, toplumsal kalkınmaya katkı sağlayacak insan kaynağı ihtiyacını güçlendirmek üzere hayata geçirilmiş olmasıdır. Dolayısıyla gönül elçisi hedef grupların ihtiyaçlarına göre kendi ilgi, bilgi, beceri, deneyimleri ve kaynakları kapsamındaki her tür sosyal hizmete katkı verebilir. Ayrıca bu hizmetler kurum ve kuruluşlarda verilebileceği gibi ev ziyaretleriyle de yürütülebilir (Gönül Elçileri Rehberi, 2016).

Sosyal inovasyon: Çevre Kirliliği, Katılımcı ve Çevreci Büyüme

Sosyal inovasyonun Türkiye'deki yansımalarına baktığımızda çevre kirliliği, katılımcı ve çevreci büyüme kategorilerinde değerlendirilebilecek uygulamalar hem özel sektör hem de sivil toplum ve kamu tarafından yürütülmektedir. Önceki bölümlerde sivil toplum örgütü ve şirket statüsündeki sosyal inovasyonlara çeşitli örneklerle yer verilmişti. Bu bölümde ise kamu eliyle ve desteğiyle gerçekleştirilen inovatif uygulamalardan bazıları kısaca değerlendirilecektir.

⁸ <https://ailevecalisma.gov.tr/media/41553/kurumsal-istatistikler.pdf>, 02.09.2020 tarihinde erişilmiştir.

Gençlik ve Spor Bakanlığı Genç Gönüllüler Projesi

Gençlik ve Spor Bakanlığının (GSB) himayesinde 2015 yılında başlatılan ve tüm Türkiye genelinde faaliyet gösteren ve gönüllülük faaliyetlerinde arz-talebi buluşturan “Genç Gönüllüler Projesi” kamu eliyle hayata geçirilen etkin bir sosyal inovasyon örneği olarak değerlendirilmektedir. Proje kapsamında gençleri afet ve acil durum, çevre, eğitim, spor, kültür ve turizm, sağlık ve sosyal hizmetler vb. birçok alanda gerçekleştirilen projelerde gönüllü olarak yer alması konusunda harekete geçiren önemli bir işlev icra etmektedir. Platform kurumların duyurmak istedikleri projelerin içeriğine müdahale etmemekte yalnızca gönüllü arayan-gönüllü olmak isteyen kişi ve kurumları (kamu kurumları, kamu yararına çalışan sivil toplum örgütleri, il özel idareleri, yerel yönetimler, halk kütüphaneleri, hastaneler vb.) bir araya getirmektedir. Haziran 2016 verilerine göre platforma kayıtlı 808 akredite kurum ve bulunmaktadır. Böylelikle gençlerin her dâhil olduğu proje sayesinde oluşturdukları kişisel gönüllülük karneleri, kendi kapasitelerini keşfetmelerini ve iyi bir kariyer planlaması yapabilmelerini kolaylaştırmaktadır. Kurulduğu 2015 yılından buyana kurumlar tarafından ilan edilmiş 1168 ilan bulunmaktadır. Bunlardan afet ve acil durum başlığı altında 28, eğitim konusunda 305, çevre alanında 258, kültür ve turizm alanında 210, spor kategorisinde 48, sağlık ve sosyal hizmet alanında ise 307 ilan yayınlanmıştır (GSB Genç Gönüllüler Ekibi, kişisel görüşme, Haziran 2016).

Özetlemek gerekirse, genç gönüllüler platformu aracılığıyla gençler hem gönüllülük faaliyetlerini uygun bir zeminde gerçekleştirebilme hem de enerjilerini faydalı işlere yönlendirme imkânı bulmaktadırlar. Dahası, toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanmasında gençleri harekete geçirecek aynı zamanda kendilerini geliştirecek faaliyetlere; ağaç dikimi, atık pil ve mavi kapak toplama gibi çevreci etkinlikler, kamusal alanda çevre temizliği, fakir çocuklara derslerinde yardımcı olma, dil ve müzik eğitimleri, kitap kampanyaları gibi birçok proje gönüllülerle buluşturulmak suretiyle yürütülmektedir. Yine yenilikçi sosyal yardım faaliyetleri, engelli ve yaşlılara yönelik kampanyalar genç gönüllülerin Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde başlatılan projeler de yayınlanmaktadır. Nitekim Etimesgut Devlet Hastanesi'nin yürüttüğü gönüllü olmak isteyen vatandaşların yaşlıları ziyaret ederek onların ihtiyaçlarını (kitap

okuma, birlikte vakit geçirme, faturalarını ödeme, alışverişe gitme, doktor giderken yaşlıya eşlik etme vb.) gidermek suretiyle yardım etmeyi hedefleyen *Gönül Komşusu* projesi inovatif uygulamaların en güzel örneklerinden biridir.

Sosyal inovasyonun Türkiye'deki dinamiklerinden olan genç nesil potansiyeli kamunun da desteğiyle bir "değer"e dönüşmekte aynı zamanda gençleri sosyalleşmelerini sağlayarak topluma kazandırmaktadır. Nitekim bir yılda *gençgönüllüler.gov.tr* platformuna kayıt olan gönüllü (genç ve yetişkinler dâhil) sayısı Haziran 2016 itibariyle 29 bin 781 kişidir (GSB Genç Gönüllüler Ekibi, kişisel görüşme, Haziran 2016). Şu bir gerçek ki bu tür projelerin bilinirliğinin artırılması ve duyurulması aşamasında yaşanan birtakım aksaklıklar da giderilirse, toplumumuzda birilerine yardım etmek, bilgisini, emeğini paylaşmak isteyen nice gönüllüler eğitim, sağlık, spor, çevre vs. alanlarındaki projelerde yer almak isteyeceklerdir. Yukarıdaki zikredilen rakamlarda göstermektedir ki sadece bir yıllık süre zarfında oluşan bu gönüllü havuzu yıldan yıla hızla artacak ve bizzat devlet tarafından toplumun harekete geçme kapasitesini geliştiren önemli bir sosyal inovasyon uygulaması haline gelecektir.

Orman Genel Müdürlüğü (OGM) Sincap Çocuk Tiyatrosu

OGM'nin yürüttüğü inovatif faaliyetlerden bir diğeri de çocuklara orman, doğa ve çevre bilinci kazandırmaya çalışan Sincap Orman Çocuk Tiyatrosu ekibidir. Bahse konu gezici tiyatro ekibiyle Türkiye'nin her yerinde ormanların nasıl korunması gerektiği, ormanların faydası, ağaç sevgisi, fidan dikmeye teşvik, yangın ihbar hattının aranması gibi konular çocuklara tiyatro oyunu yoluyla öğretilmektedir. Tiyatro ekibi tek bir oyun değil birden fazla oyun hazinesine de sahip yani yöre ve bölgesine göre farklı oyunlarını da sergilemektedirler. Her yıl ortalama 150 bin çocuğa gösteri yapan Sincap Orman Çocuk Tiyatrosu, geleneksel yöntemlerin ötesine geçerek çocukların zihinlerinde yer edecek güzel bir yöntemle gerçekleştirmektedirler (OGM Yetkilisi, kişisel görüşme, Mayıs 2016).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Akıllı Şehir Birimi

Kentleşme ve enerji tüketiminin artması endüstri devriminden başlayarak günümüze kadar gelinen süreçte büyük bir hızla artarak devam etmiştir. Bu gelişimin yapıcı olduğu kadar yıkıcı etkileri de olmuş, kentler ve toplum bir dizi sorunlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Söz gelimi eskiyen altyapı ve imkânlar, beklenmedik doğal afetler, değişen nüfus yapısı, iklim değişikliği, trafik yoğunluğu, çevre kirliliği, enerji kaynaklarının azalması bu sorunlardan sadece bazılarıdır. Bahsi geçen sorunlar karşısında devletlerin mevcut durumun dışına çıkarak halkın kendini gerçekten güvende hissedeceği yeni teknolojiler, yaratıcı fikirler ve hizmetler geliştirmesi ihtiyacı her geçen gün daha fazla tartışılır olmuştur. İşte bu sorunlarla başa çıkmada bir araç olarak görülen sosyal inovasyonların, geleceğin akıllı şehirlerini oluşturacağı da iddia edilmektedir. Nitekim akıllı şehir yaklaşımının ana konularından yapısal ihtiyaçları gidermede ekonomik, teknolojik ve ekolojik açıdan en akıllı yaklaşımın benimsenmesi ve toplumsal farklılıkları en aza indirecek yenilikçi metotların bulunması, yoksulluğun azaltılması ve istihdamın artırılması ve eldeki kaynakları en verimli şekilde kullanılması gayesi sosyal inovasyon bakış açısıyla da birebir uyuşan hedeflerdir. Yine, yönetim alanında, sektörler arası işbirliği, bölgesel ve yerel kurumlar arasındaki iş birliği, diğer paydaşların bilgilendirilmesi ve farkındalık, çok paydaşlı platformların oluşturulması ve bunların bir ağla birbirine ulaşımının sağlanması gibi hedefler, sosyal inovasyon ile akıllı şehir stratejilerin birbiriyle uyumunun kanıtı niteliğindedir.

Özellikle 1990 sonrasında, gelişen teknolojilerin de yardımıyla kent mekânında daha çevreci ve akıllı çözümlerin üretilmesi tartışmaları başlamıştır. Bu bağlamda 'Akıllı Şehir' yaklaşımı literatürde farklı tanımlamaları bulunmakla birlikte, Giffinger (2007) ise konuya daha geniş bir perspektiften bakmış ve kavramı 'akıllı insan, akıllı yaşam, akıllı enerji, akıllı çevre, akıllı yönetim, akıllı ekonomi' olmak üzere altı kategoride incelemiştir. Günümüzde akıllı şehir yaklaşımı daha geniş ve bütüncül bir perspektifle ele alınarak, yalnızca büyük kentlerin değil kentlerin tümünü kapsamı gerekliliği vurgulanmaktadır (Giffinger vd., 2007; Hollands, 2008). Şehirler kendilerini 'Akıllı Şehir (*Smart City*)' bileşenleri ekseninde geliştirme konusunda oldukça önemli çalışmalar yapmaktadırlar. Europe Smart Cities Ranking, Europe

Smart Cities, Concertocities, MIT Akıllı kent projeleri küresel girişimlerin yanı sıra; Smart Wien, Amsterdam Smart City gibi şehirler özelinde akıllı şehir yaklaşım ve çerçeveleri oluşturulmaktadır. Bahsi geçen ekonomik, çevresel ve sosyal ihtiyaç ve sorunların akıllı şehir yapılanması çerçevesinde çözümü için Aralık 2015'te İBB bünyesinde Akıllı Şehir Birimi resmi olarak kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır (İBB Smart City Birimi, kişisel görüşme, Mayıs 2016).

Sonuç

Sosyal politikanın alanı doğuşundan bugüne çok çeşitli evreler geçirmiş değişip gelişmiştir. 19. Yüzyılın başlarında meydana gelen dünya ekonomik kriziyle birlikte yaklaşık elli yıl sosyal refah kazanımları artmıştır. Ancak 1970'li yılların ortalarından itibaren baş gösteren ekonomik kriz ve artan toplumsal sorun ve ihtiyaçların giderilmesi sürecince yasana sıkıntılar sosyal refah devletlerinin sürdürülebilirliği sorgulanmasına neden olmuştur. Bu kapsamda güç kazanan neo-liberal politikaların da etkisiyle sosyal refah sunumunda devletin üzerindeki yükün piyasa ve özel sektör arasında paylaşılması gerektiğine olan inanç hızla yayılmaya başlamıştır. Diğer taraftan, gelişen ve değişen toplum yapılarıyla birlikte, ülkelerin ekonomik ve insani açıdan kalkınmak ve refahı sağlamak için uyguladıkları ekonomik modeller artık sosyal refahı sağlamada eksik kaldığı görülmüştür. Bu sebeple AB ve birçok gelişmiş ülkede de hükümetler, sosyal dönüşüme uyum sağlayacak ekonomik, kültürel ve sosyal içerikli yeni fikir, süreç ve modellerin oluşturulması gerektiğini kavramışlardır. Dolayısıyla, bir türlü üstesinden gelinemeyen sosyal sorunların çözümü ve karşılanamamış toplumsal ihtiyaçların giderilmesi konusunda yenilikçi fikirlerin üretilmesi, uygulanması, değerlendirilmesi ve yaygınlaştırılması hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde önem kazanmaya başlamıştır. Kamu dışı diğer aktörlerin de aktif katılımını öngören yenilikçi bu süreç, sosyal inovasyon, katılımcı ekonomi, paylaşım ekonomisi gibi yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Hem dünyada hem de Türkiye'de trend, sosyal politika alanında yeni paradigmalara gerektiği konusudur. Zira değişen ve gelişen toplum yapıları ile ortaya çıkan sorun ve ihtiyaçlar, ülkelere yeni politika araçları geliştirmelerinin gerekli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle birçok gelişmiş ülke sosyal

alandaki yenilikçi uygulamaları hayata geçirecek sosyal inovasyona dayalı ortamların oluşması ve gelişmesi konusunda çalışmalar yürütmektedirler. Diğer taraftan da sosyal inovasyonun gelişeceği toplumsal kapasiteyi arttırarak, esenliğin tek taraflı değil tüm paydaşların ortak sorumluluğunda olduğunu belirtmektedirler. Son otuz yılda sivil toplum, piyasa ve kamunun ilgisini çekmeye başlayan sosyal inovasyon konusu ve çözümleri ortaya yeni ürünleri, hizmet çeşitlerini, yeni iş birliklerini ve yeni politika araçlarını çıkarmıştır. Özellikle devletin gideremediği, piyasanın da sahiplenmediği sosyal alandaki boşluğu doldurmada yenilikçi ve bütüncül bir bakış açısını öngören sosyal inovasyon, söz konusu ihtiyaçlara çözüm sunmada etkin bir rol üstlenme potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle, günümüz dünyasında henüz gelişmekte olan Sİ alanının, sosyal politika ve diğer politika yapım süreçlerinde etkili bir araç kullanılabileceği fikri tüm dünyada önem kazanmaktadır.

Türkiye özelinde başta kamu olmak üzere tüm kurumların toplumsal ihtiyaçların ve sorunların çözümünde etkin bir rol üstlenmesi söz konusudur. Bunu yaparken devletin sosyal yenilikçi çözümlerin desteklenmesi ve uygulama alanına taşınması süreçlerinde öncü rol üstlenerek destek olması ve hem kendi hem de sivil toplumun kapasitesini geliştirici politikalar üretmesi elzem görünmektedir. Bu çalışmada incelenen genç gönüllüler programı, sınıp çocuk tiyatrosu, kayıp alarmı, e-Devlet uygulamaları, gönül elçileri projesi, eşi vefat etmiş kadınlara ödenek uygulaması, ombudsmanlık müessesesi gibi sosyal inovasyon örneklerinin gelecekte oluşturulacak sosyal politika uygulamalarına örneklik teşkil edebileceği düşünülmektedir. Zira görüşme yapılan devlet kademesindeki orta ve üst düzey yöneticilerin yarısından fazlası, sosyal girişimci ve akademisyenlerin ise tamamı, devletin bu alanda çeşitli hamleler yapması gerektiğini, hâlihazırda var olan uygulamaların da sosyal inovasyon kavramı altında öne çıkarılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bir başka ifadeyle bahse konu çalışmaların artması onların toplumsal bazda kabulüne ve bilinirliğine bağlıdır.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2015). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2015 Yılı Faaliyet Raporu, Erişim Tarihi: 18 Eylül 2016, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/>.
- Aktel, M., Kerman, U., Altan, Y., Lamba, M., & Burhan, O. (2013). Türkiye için yeni bir denetim modeli: Kamu denetçiliği (Ombudsman). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 21-37.
- Altay, A. (2007). Küreselleşen yoksulluk olgusunun önlenmesinde mikrofinansman yaklaşımı. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 44(510), 57-67.
- Ashoka Fellows. (2020). Erişim Tarihi: 07 Temmuz 2020, <http://ashokaturkiye.org/hakkimizda/>.
- Aşçı, Z. V. K. D., & Demiryürek, K. (2008). Kırsal yoksullukla mücadelede yeni adım: Mikrokredi. *Hr. Ü. ZF Dergisi*, 12(4), 73-79.
- Atkinson, R., & Flint, J. (2001). Social research update. *Department of Sociology, University of Surrey*, (33)
- Bannink, D., & Hoogenboom, M. (2007). Hidden change: disaggregation of welfare state regimes for greater insight into welfare state change. *Journal of European Social Policy*, 17(1), 19-32. <https://doi.org/10.1177/0958928707071877>
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika*.
- Buğra, A., Keyder, Ç., Yakut-Çakar, B., & Balaban, U. B. (2011). *Sosyal politika yazıları: Boğaziçi Üniversitesi sosyal politika forumu*. İletişim Yayınları.
- Coates, D. (2014). Models of capitalism: Growth and stagnation in the modern era. *John Wiley & Sons*.
- Çiftçi, N., & Akkul, R. (2013). Cinsiyetler arası gelir eşitsizliğini gidermede bir araç olarak mikrokredi: Bilecik ili uygulaması. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4(2).
- Çizakça, M. (2006). Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları. Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması, TÜSEV, İstanbul.
- Devletin Kısayolu. (2016). 26 Ekim 2016 tarihinde erişilmiştir <https://www.turkiye.gov.tr/>.

- Edmiston, D. (2015). *EU public policy, social innovation and marginalisation: Reconciling ambitions with policy instruments*. CRESSI Working Paper Series No. 18/2015. Oxford: University of Oxford.
- Erdoğan, M., & Yenigün, E. (2008). *Türkiye'de Sosyal Bütçe*. Tesev Yayınları, İstanbul.
- Erhürman, T. (2000). Türkiye İçin Nasıl Bir Ombudsman Formülü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 49(1), 155-180.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.,1990.
- Executive Summary. (2016). Erişim Tarihi: 26 Nisan 2016, <https://stateofthecampaign.org/2015-report-executive-summary>.
- Giffinger, R., Fertner, C., Kramar, H., Kalasek, R., Pichler-Milanovic, N., & Meijers, E. (2007). Smart cities Ranking of European medium-sized cities, *Centre of Regional Science*, Vienna UT, October 2007.
- Gökyay, Ç. (2008). Türkiye'de mikro kredi uygulamaları ve istihdama yansımaları. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara. Erişim Tarihi: 12 Ekim 2017, <https://media.iskur.gov.tr/15629/cagatay-gokyay.pdf>.
- Gönül Elçileri Rehberi. (2016). Toplum kalkınmasında gönül elçileri projesi: Gönül elçileri çalışma rehberi. Erişim Tarihi: 28 Nisan 2016, https://gonulelcileri.aile.gov.tr/data/55114795369dc57100ffbc98/aile_bakanligi_calismarehberi_son.pdf.
- Griffin, T., & Miller, M. K. (2008). Child abduction, AMBER alert, and crime control theater. *Criminal Justice Review*, 33(2), 159-176.
- Grisolia, F., & Farragina, E. (2015). Social innovation on the rise: Yet another buzzword in a time of austerity? *Salute e societa*.
- Hes, T., & Neradová, A. (2013). Attempt for explanation of declining labor force participation of women in Turkey through test of Under-Participation Trap Hypothesis, applied on microfinance survey data. *Global Journal of Management And Business Research*, 13(5).
- Hollands, R. G. (2008). Will the real smart city please stand up? Intelligent, progressive or entrepreneurial? *City*, 12(3), 303-320.
- İhtiyaç Haritası (2020). İhtiyaç Haritası, Erişim Tarihi: 07 Ekim 2020, <http://www.ihtiyacharitasi.org/>.

- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) (2008). *Politika dokümanı: Kadın ve yoksulluk*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) (2009). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ulusal eylem planı 2008-2013*. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Kasza, G. J. (2002). The illusion of welfare 'regimes'. *Journal of social policy*, 31(2), 271-287.
- Kılıç, A. (2014). 2014 Vakıf Haftası Çerçevesinde Düzenlenen "Vakıf Ve İktisat" Sempozyumu Üzerine.
- Jenson, J. (2015). Social Innovation: redesigning the welfare diamond. In: *New Frontiers in Social Innovation Research* (ss. 89–106). Springer.
- Liebman, J., & Sellman, A. (2013). *Social impact bonds: A guide for state and local governments*. Cambridge, MA: Harvard Kennedy School Social Impact Bond Technical Assistance Lab.
- Marshall, T. H. (2006). *Yurttaşlık ve sosyal sınıf*. Sosyal Politika Yazıları, 19-32.
- MAYA Mikro Ekonomik Destek Programı (2016). İstatistiki veriler. Erişim Tarihi: 26 Ekim 2016, <http://www.kedv.org.tr/maya/>.
- Metin, O. (2011). Sosyal politika açısından AKP dönemi: Sosyal yardım alanında yaşananlar. *Çalışma ve Toplum*, 1, 179-200.
- Mulgan, G. (2006). The process of social innovation. *Innovations*, 1(2), 145-162.
- Mulgan, G., Caulier-Grice, J., & Murray, R. (2010). *The Open Book of Social Innovation*. Nesta and The Young Foundation, United Kingdom.
- Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R., & Sanders, B. (2007). Social innovation: what it is, why it matters and how it can be accelerated.
- Orman Genel Müdürlüğü (2016). Türkiye Orman Varlığı, Erişim Tarihi: 28 Nisan 2016, www.ogm.gov.tr.
- Özer, M. A. (2015). Sosyal Politikaların Belirlenmesinde Karar Verme Süreci ve Bilgi Teknolojilerinin Etkisi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(9).
- Pol, E., & Ville, S. (2009). Social innovation: Buzz word or enduring term? *The Journal of Socio-Economics*, 38(6), 878-885.
- Polanyi, K. (1986). *Büyük dönüşüm*. A. Buğra (Çev.) İstanbul: Alan Yayınları.

- Polanyi, K., & Buğra, A. (2007). *Büyük dönüşüm: çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri*. İletişim Yayınları.
- Regional, D. G., & Policy, U. (2013). Guide to social innovation. *Brussels: European Commission*.
- Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Mikrokredi Merkezi - Türkiye Grameen Mikrokredi Programı Bağımsız Denetçi Raporu (2014). Türkiye Gramen mikrokredi programı, Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2016, http://www.tgmp.net/admin/pages/files/Tgmp_31.12.2014_TR.pdf
- Sayan, İ. Ö. (2014). Türkiye'de ombudsmanlık kurumunun uygulanabilirliği ve alternatif denetim yöntemleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(02), 333–349.
- Stijn Oosterlynck, S., Yuri Kazepov, Y., Novy, A., Cools, P., Sarius, T., & Wokuvitsch, F. (2015). Local social innovation and welfare state restructuring: Analysing their relationship. (No. 15/15). Herman Deleeck Centre for Social Policy, University of Antwerp. Erişim Tarihi: 26 Nisan 2016. <http://econpapers.repec.org/RePEc:hdl:improv:1515>.
- Toplum Gönüllüleri Vakfı. (2016). Erişim Tarihi: 31 Mart 2017, <http://www.tog.org.tr/>.
- Toprak, D. (2015). Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year*, 1(21).
- Tuna, O., & Yalçıntaş, N. (1994). *Sosyal siyaset*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Van Acker, W., Bouckaert, G., Frees, W., Nemeč, J., Lawson, C., Matei, A., ... Flemig, S. (2015). Mapping and Analysing the Recommendations of Ombudsmen, Audit Offices and Emerging Accountability Mechanisms, Erişim Tarihi: 15 June 2017. http://lipse.org/userfiles/uploads/LISPE%20Research%20Report%20WP3_20150328_FINAL.pdf (15/04/2015).
- Van Meter, K. M. (1990). Methodological and design issues: techniques for assessing the representatives of snowball samples. *NIDA Research Monograph*, 98(51.40), 31–43.
- United Nations Data Center (2016). Erişim Tarihi: 26 Nisan 2016, <https://publicadministration.un.org/egovkb/Data-Center>.

TÜRKİYE’DE GÖÇ VE SAĞLIK POLİTİKALARI ANALİZİ: “SIHHAT PROJESİ” ÖRNEĞİ

Aziz KÜÇÜK¹

Öz

Türkiye, Suriye’de 2011 yılında başlayan iç karışıklık sonrası mağdur olan Suriyelilere “açık kapı” politikası uygulamış ve onlara “geçici koruma statüsü” vermiştir. 3,6 milyonu bulan kayıtlı Suriyeli sayısı ile dünyanın en çok mülteci barındıran ülkesi konumuna gelen Türkiye’de Suriyelilerin yarattığı halk sağlığı ve erişim sorunları hizmet kalitesini etkileyen ve sosyal uyumu tehdit eden önemli bir baskı unsuru haline gelmiştir. Bu sorunların önüne geçmek amacıyla AB ile imzalanan geri kabul anlaşması çerçevesince, 2016 yılında AB ile Türk Hükümeti arasında Suriye krizine yönelik eylem planının bir parçası olarak “Sihhat Projesi” geliştirilmiştir. 300 milyon Avro değerinde ve doğrudan hibe niteliğinde olan proje, 2016-2020 yıllarını kapsamaktadır.

Çalışmanın amacı, Suriyelilere yönelik sağlık sorunlarına çözüm olarak sunulan Sihhat Projesi’nin kamu politikası analizinde kullanılan süreç modeli doğrultusunda sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Sağlık Bakanlığından elde edilen nitel ve nicel verilerle desteklenen çalışmada, Suriyelilere yönelik sağlık politikasının problem tanımının AB açısından stratejik olduğu ve statükoyu korumaya yönelik eylemleri içerdiği ileri sürülmektedir. Türk sağlık sisteminin finansal sürdürülebilirliği üzerine etkisini değerlendirmek için erken olmakla birlikte, AB’nin finansal desteği ile Suriyelilere yönelik bu tür projelerin çeşitlenerek devam edeceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Sağlık politikası, Suriye, Sihhat Projesi, Avrupa Birliği.

¹ Dr. Sağlık Bakanlığı, Türkiye, e-posta aziz.kucuk@yahoo.com; ORCID: 0000-0002-1296-4726

² Bu çalışmanın bir bölümü 18-19 Nisan 2019 tarihlerinde Gaziantep’te düzenlenen 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Küçük, A. (2020). Türkiye’de Göç Ve Sağlık Politikaları Analizi: “Sihhat Projesi” Örneği. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(47), 473-496. DOI: 10.21560/spcd.vi.576588

ANALYSIS OF MIGRATION AND HEALTH POLICIES IN TURKEY: THE 'SIHHAT PROJECT' CASE

Abstract

Turkey applied a “open door” policy to the Syrians who were victimized after the civil war that began on 15 March 2011 in Syria and gave them a “temporary protection status”. Turkey became the world’s largest refugee country with a registered Syrian population of 3.6 million. Public health and access problems created by Syrians have become an important pressure factor affecting service quality and threatening social cohesion. In order to prevent these problems, the “Sihhat project” was developed as part of the Syrian Crisis Action Plan between the EU and the Turkish government in 2016. The project, which worth 300 million euros and is a direct grant, covers a four-year period (2016-2020).

The aim of the study is to systematically examine and evaluate the Sihhat Project, which is presented as a solution to the health problems of Syrians in line with the process model used in public policy analysis. This study was supported by qualitative and quantitative data obtained from the Ministry of Health. In study, it is argued that the definition of the problem of health policy for Syrians is strategic for the EU and includes actions to protect the status quo. Although it is early to assess the impact on financial sustainability of the Turkish health system, it is foreseen that such projects for Syrians will continue to diversify with the financial support of the EU.

Key Words: *Migration, Health policy, Syrian, Sihhat Project, European Union.*

Giriş

2011 yılından beri devam eden Suriye iç savaşı, günümüzün en büyük mülteci ve insani krizi niteliğindedir. Son verilere göre nüfusu 23 milyon olan Suriye'de, 13 milyon insan yardıma muhtaç hale gelirken 6,2 milyon insan yerinden edilmiş, kayıtlı 5,7 milyon Suriyeli başka ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır (Ocha, 2019). Yaklaşık yarısı çocuk olmak üzere 3,6 milyonu aşkın Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye ise şu anda dünyanın en büyük mülteci barındıran ülkesi konumundadır. Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü verilerine göre, Suriyeli mültecilerin yüzde 64,1'ine Türkiye, yüzde 16,7'sine Lübnan, yüzde 11,7'sine Ürdün, yüzde 4,5'ine Irak ve yüzde 2,5'ine Mısır ev sahipliği yapmaktadır (UNHCR, 2019a). Türkiye, Suriye'de 15 Mart 2011 tarihinde başlayan iç karışıklık sonrası mağdur olan Suriyelilere "açık kapı" politikası uygulamış ve onlara "geçici koruma statüsü" vermiştir. Suriye uyruklu yabancıların sadece yüzde 1,8'i 5 ilde bulunan 7 geçici barınma merkezinde yaşarken, geri kalan yüzde 98,2'lik kesim kentlerde, kent çevresinde ve kırsal alanlarda yerel halkla iç içe yaşamaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019). Türk Hükümeti bu dönemde Suriyelilerin sadece acil insani ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda belirli ölçülerde onlara sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi temel hizmetleri de sunmuştur.

Ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerle birikimli olarak yasa dışı göçün artması ve bundan dolayı özellikle Ege'de göçmen ölümlerinin yaşanması, insan kaçakçılığı zincirinin Avrupa Birliği (AB) ülkelerini tehdit edici boyutlara ulaşması sonucu ortaya çıkan politik gelişmeler, yeni bir politika gündemi belirlemiştir. Bu tetikleyici unsurlar neticesinde AB ile ilk olarak 29 Kasım 2015 ve sonrasında 18 Mart 2016 tarihinde geri kabul anlaşması imzalanmıştır. Avrupa'ya mülteci akışını engellemek için yasal ve işlevsel araçların kullanıldığı bir metin niteliğinde olan bu anlaşma, aynı zamanda Türkiye'nin "güvenli üçüncü ülke", AB'nin temel politik tercihinin de "kapalı kapı" politikası olduğunun kabulü anlamına gelmekteydi.

AB ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan geri kabul anlaşması çerçevesinde, 2016 yılında AB ile Türkiye arasında Suriye krizine yönelik eylem planının bir parçası olarak Suriyelilerin temel ve tedavi edici sağlık hizmetlerine erişim sorunlarının giderilmesi amacıyla "Sağlık Projesi"

geliştirilmiştir. Sektörel bağlamda 300 milyon Avro değerinde ve doğrudan hibe sözleşmesi niteliğinde olan proje, başlangıçta üç yıllık bir dönemi (2016-2019) kapsamaktayken, sonrasında bir yıl daha uzatılmıştır. Bu proje ile Suriyelilerin yoğun olarak bulunduğu 29 ilde göçmen sağlığı merkezlerinin oluşturulması, Suriyeli sağlık çalışanlarının bu merkezlerde istihdam edilmesi, toplum ruh sağlığı merkezlerinin (TRSM) kurulması, birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve Suriyelilerin sağlık okur-yazarlığının geliştirilmesi gibi kanıt temelli politika araçlarının hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Bu çalışmanın konusunu da AB tarafından finanse edilen “*Sıhhat Projesi*” bağlamında Suriyelilere yönelik uygulanan sağlık politikaları oluşturmaktadır.

Kamu politikası yapım sürecini planlı ve sistematik işleyen bir çerçeveden resmetmenin sakıncalarına rağmen (Parsons, 1995: 58) sürecin anlaşılması için belirli modellere bağlı kalınması gerektiği de açıktır. Politika oluşturma sürecinde ilk olarak sorunlar kavramsallaştırılmakta ve çözüme kavuşturulması için hükümetin gündemine getirilmektedir. Devlet kurumları da alternatifleri belirleyerek politika çözümleri arasından tercihte bulunur ve bu çözümleri hayata geçirir, değerlendirir ve gözden geçirir (Sabatier, 2007: 3). Politika oluşturma sürecinin başlangıcından sona ermesine kadar olan aşamaların bu şekilde kavramsal bir harita şeklinde resmedilmesi, politika analizinin klasik yaklaşımını oluşturmaktadır. Bu klasik yaklaşım çerçevesince çalışmanın amacı, Suriyelilere yönelik sağlık sorunlarına çözüm olarak sunulan Sıhhat Projesi'nin kamu politikası analizinde kullanılan süreç modeli doğrultusunda sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Süreç modeli; Sıhhat Projesi'nin gündeme gelmesi, şekillenmesi, uygulama süreci ve programın değerlendirilmesi noktasında pratik bir araç olarak kullanılmıştır. Çalışma, Sağlık Bakanlığı'ndan temin edilen verilerle ve proje çıktılarından elde edilen bulgularla desteklenmiştir. Politika sürecinde farklı değerlere/ilgi alanlarına ve politika tercihlerine sahip birçok aktörün yer aldığı düşünüldüğünde, çalışmada AB'nin Suriyelilere yönelik göç/sağlık politikasına attığı değerin stratejik olduğu ve statükoyu güçlendirmeye yönelik eylemleri kapsadığı ileri sürülmektedir.

Türk Sağlık Sisteminde Yasal Çerçeve ve Mevcut Durum

Suriye Arap Cumhuriyetinde 15 Mart 2011 tarihinde başlayan iç karışıklık nedeniyle çareyi Türkiye'ye sığınmakta bulan Suriyelilere yönelik sağlık hizmetlerinin sunumuna 29 Nisan 2011 tarihinde Hatay ilinde başlanmıştır. Türkiye'de yaşayan Suriyeliler, 2013 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 91 inci maddesi ve bu maddeye dayanılarak 2014 yılında yayımlanan Geçici Koruma Yönetmeliği uyarınca geçici koruma altına alınmıştır.² Geçici Koruma altında yer alan Suriyelilere yönelik sağlık hizmetleri, 25 Mart 2015 tarihli "Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslara Ait Yönerge" doğrultusunda yürütülmektedir. Bu yönerge çerçevesince Suriyelilere 112 acil sağlık hizmetleri, temel ve koruyucu sağlık hizmetleri ile ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetleri sunulmaktadır. Türkiye'de kayıt altına alınan ve geçici kimlik numarası verilmiş olan Suriyeliler geçici barınma merkezlerinde ya da geçici barınma merkezleri dışında oluşturulan göçmen sağlığı merkezlerinde acil sağlık, koruyucu ve temel sağlık hizmetleri ile tedavi edici tüm sağlık hizmetlerinden Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) kapsamında ve ücretsiz olarak faydalanabilmektedir. Geçici kimlik numarası almamış olanlara ise Geçici Koruma Yönetmeliği çerçevesinde, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, bağışıklama ve acil sağlık hizmetleri sunulmaktadır. Sunulan birinci basamak hizmetleri genel bütçeden, 112 acil sağlık ve hastane hizmetleri (ayaktan tedavilerde kullanılan ilaçlar ve tıbbi malzemelere ait giderler de dâhil olmak üzere) İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) tarafından finanse edilmektedir. Geçici koruma altına alınan Suriyeliler, Sağlık Bakanlığı hastanelerine sevk aranmaksızın, doğrudan başvurabilmektedir. Üniversite hastanelerine ve özel hastanelere ise acil durumlar haricinde doğrudan

² Türkiye'deki Suriyeli vatandaşların statüleri ile alanyazında ve uygulamada bir terminoloji sorunu yaşandığını ve "Suriyeli mülteciler", "Suriyeli sığınmacılar" gibi terimlerin kullanıldığını görmekteyiz. Ancak 1951 Cenevre Sözleşmesi ve Nisan 2013'te yasalaşan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu açısından Türkiye'de yaşayan Suriyeliler mülteci statüsünde değildir. Cenevre Sözleşmesi uyarınca mülteci, "İrki, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi" şeklinde tanımlanmaktadır. 6458 sayılı kanun ve bu kanuna dayanılarak çıkarılan ve 22 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği uyarınca ülkemizde bulunan Suriye vatandaşlarının hukuki statüsü 'geçici korunan'dır. Adı geçen yönetmeliğe dayanılarak, 'geçici koruma altında olanlar' tabiri de kullanılmaktadır (TBMM, 2018: 16).

başvuruda bulunamayan Suriyelilerin öncelikle üniversite hastanelerine, bunun mümkün olmaması halinde ise özel hastanelere sevki, ancak acil sağlık hizmetleri ve yoğun bakım hizmetleri ile yanık ve kanser tedavileri kapsamında gerçekleştirilebilmektedir. GİGM genel koordinasyonunda yürütülen sağlık hizmetlerinin Sağlık Bakanlığı bünyesindeki eşgüdümü 25 Ağustos 2016 tarihli Makam Oluru ile kurulan ve Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyetlerini yürüten Göç Sağlığı Daire Başkanlığı tarafından yapılmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları da geçici koruma altına alınanlara, gönüllülük esasına göre ve ücretsiz olarak sağlık hizmeti sunmak üzere gönüllü sağlık tesisi açabilmektedir. Bu tesislerde ayaktan tanı ve tedavi, fizik tedavi ve rehabilitasyon, ruh sağlığı ve psiko-sosyal destek hizmetleri sunulabilmektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından uygun görülen yerleşim yerlerinde açılabilen bu gönüllü sağlık tesisleri hâlihazırda Hatay, Gaziantep ve İstanbul illerinde hizmet vermektedir. Ancak göçmen sağlığı merkezlerinin etkin hale gelmesi ile bu tesislerin hizmet hacmi ve dolayısıyla katkısı oldukça düşük seviyede kalmıştır.

Yöntem

Kamu Politikası Analizi Süreç Modeli

1950'lerde ortaya çıkan politika analizi alanının kökleri, politika sürecinin bir dizi aşamadan veya fazdan oluştuğu düşüncesine dayanmaktadır. Kamu politikasının bir süreç olmasından hareketle politika döngüsü çerçevesi veya perspektifi, alandaki farklı tartışmaları, yaklaşımları ve modelleri sistematik hale getirmeyi, karşılaştırmayı ve ilgili yaklaşımların disipline katkılarını değerlendirmeyi sağlayan temel bir model işlevi görmektedir. Bu klasik yaklaşım modelinin temeli yani politika sürecinin aşamalar açısından modellenmesi fikri ilk olarak Lasswell (1951: 3-15) tarafından öne sürülmekle birlikte, zaman içinde birçok yazar politika süreci ile farklı tanımlamalar önermişlerdir. Günümüzde alanyazındaki genel eğilime göre kamu politikaları süreci; problem tanımlama ve gündemi belirleme, politikanın şekillendirilmesi, politika uygulama ve izleme-değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır (Anderson, 2011: 83-125; Sabatier, 2007: 3-11; Knoepfel vd., 2007: 30-37; Bardach, 2009: 1-64; Jan ve Wegrich, 2007: 43-62). Karmaşık ve düzensiz bir yapıya sahip olan politika süreci aynı zamanda sürekli ve dinamik

bir döngüsel akışın sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak politika döngüsü modeline dayanan bu yaklaşım, belirli aşamalardan oluşan mekanik bir yapı veya sistem olarak değil, politikaların karar ve süreçler şeklinde akış halinde olduğu bir çerçeve olarak düşünülmelidir. Süreç modelinin aşamaları kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Problem Tanımı ve Gündeme Gelme

Döngüsel bir sürece sahip olan kamu politikasının ortaya çıkışını genellikle bir problem tetiklemektedir. Anderson'a göre (2011: 85) bir politika problemi, insanlar arasında ihtiyaç duyulan veya memnuniyetsizlik yaratan ve bunun devlet eylemi ile çözülmesini gerektiren bir hal veya durum olarak tanımlanabilir. Örneğin sağlık hizmetlerinin yetersiz düzeyde sunulması ve hastaların bu durumdan memnuniyetsizliği çözüm bulunması gereken toplumsal ve kamusal bir sorundur. Bir problemin gündeme gelişi aşaması ise toplumsal kesimler tarafından talep edilen birçok eylemin politik-yönetmelik sisteminin temel aktörleri tarafından dikkate alınmasına karşılık gelmektedir. Bir öncelik sorunu özelliği taşıyan gündem belirleme, kamusal aktörler tarafından sorunların filtrelenmesi için bir mekanizma olarak nitelendirilebilir.

Politikanın Formüle Edilmesi veya Şekillendirilmesi

Politika formülasyonu ve karar verme aşaması, öncelikle, politikanın hükümet ve hükümet-dışı aktörler tarafından tanımlanmasını ve politik-idari programın oluşturulmasını ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle söz konusu sorunu çözmek için uygulanacak amaç, araç ve prosedürlerin seçilmesini anlatmaktadır. Politika döngüsünün bu aşamasında, "tanımlanan sorunlar, tasarılar ve talepler hükümet programlarına dönüştürülür. Bu bağlamda politika oluşturma ve benimseme, hedeflerin tanımını (politika ile neler yapılması gerektiği) ve farklı eylem alternatiflerinin değerlendirilmesini içermektedir" (Jan ve Wegrich, 2007: 48). Politika programının belirlendiği teknik bir süreç olan bu aşamada filtreleme ve uyarlama mekanizmaları vasıtasıyla çözüm için alternatif yollar ortaya koyulmaktadır. Bu süreç medya, baskı grupları, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli aktörlerin birbirlerini etkileşim halinde aktif rol oynadıkları bir süreçtir. Bu aşamayı formüle edilen politikanın resmiyet kazanması ve temel çerçevesini çizen kanun ve yönetmelik gibi yasal düzenlemeler takip etmektedir.

Uygulama

Uygulama aşaması, politika hedeflerinin karşılaşılan somut durumlara (çıktıların üretimi) uyarlandığı, eylemlere dönüştüğü safhadır. Bu aşama genellikle görüldüğünden çok daha karmaşıktır. Burada yine yürütme içi veya dışı seçici birkaç filtreleme mekanizması devreye girebilmektedir (Knoepfel vd., 2007: 32). Uygulama sürecinde yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya uygulama şeklinde iki yaklaşımdan söz edilmekte olup (Sabatier, 2007: 326), ideal bir politika uygulama süreci ise şu temel unsurları içermelidir (Jan ve Wegrich, 2007: 52):

- Program ayrıntılarının belirtilmesi (Hangi kurum ve kuruluşlar programı yürütecek? Yasal düzenleme veya program nasıl somutlaştırılacak?)
- Kaynakların tahsisi (Bütçeler nasıl dağıtılacak? Programı hangi personel yürütecek? Bir kuruluşun hangi birimleri yürütmeden sorumlu olacak?)
- Kararlar (Bazı özellikli durumlarda kararlar nasıl uygulanacak?).

Değerlendirme

Son olarak, bir politikanın kurucu unsuru olarak görülen değerlendirme aşaması, hedef grupların davranışlarındaki değişiklikler (etkiler) ve problem çözüme (sonuçlar) açısından bir politikanın sonuçlarını ve etkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Politika değerlendirmesinde kısa ve uzun vadede beklenen ve beklenmeyen sonuçlar, gözler önüne serilmelidir. Dolayısıyla bu aşamada politikanın uygulanması sonucu ortaya çıkan çıktılar ve sonuçlar bütün yönleriyle sistematik olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan değerlendirme çalışmaları politika döngüsünde belirli bir aşama ile sınırlı değildir; aksine tüm politika oluşturma sürecine yayılmalı ve zamanlama açısından farklı perspektifler düzeyinde (uygulama öncesi ve sonrası gibi) yapılmalıdır.

Suriyelilere Yönelik Sağlık Politikasının Süreç Modeli ile Analizi

Kamu politikası analizlerinin basit ve sade bir şekilde anlaşılması kavramsal ve kuramsal modeller ile mümkündür. Kamu politikası problemi, grup modeli yaklaşımlardan sistem modeli yaklaşımlara kadar farklı analiz modelleri ile kavramsal olarak çözümlenmektedir (Dye, 2002: 11-30). Bu modeller

arasında daha anlaşılır, basitleştirilmiş ve işlevsel yaklaşımı ile süreç modeli diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu özelliği nedeniyle alanyazında sıkça kullanılan süreç modeli, kamu politikası sürecindeki tüm resmi ve gayri resmi aktörlerin etkilerini ve rollerini açık bir biçimde ortaya koyabilmekte ve karşılaştırmalı analize imkân tanımaktadır. Suriyelilere yönelik sağlık politikası analizinde ise süreç modeli Dünya Sağlık Örgütü ve AB gibi uluslararası örgütlerinin rollerinin ve işlevlerinin tespit edebilmesine, analizdeki aşamaların ve faaliyetlerin daha açık şekilde izlenebilmesine olanak sağlamaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Suriyelilere Yönelik Sağlık Politikasının Süreç Modeli

Problem tanımı ve gündeme gelme	Suriyelilere yönelik sağlık politikası; 2011 yılından itibaren Türk Hükümeti ve devlet kurumları ile AB ve DSÖ gibi uluslararası kuruluşların talepleri ve STK'lar ile medyanın katkıları doğrultusunda sorun olarak tanımlanmaktadır. Suriyelilerin oluşturabileceği halk sağlığı sorunlarını önleme ve sağlık hizmetlerine erişimini arttırma hedefi ile gündeme gelmektedir.
Politika oluşturma	Suriyelilere yönelik sağlık politikası; kamuoyu, Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kızılay yönlendiriciliğinde STK'lar, AB, DSÖ, UNICEF, IOM, UNFPA gibi uluslararası kurumların katılımı ile kamu kurumları ve TBMM tarafından oluşturulmaktadır.
Yasalaşma	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Geçici Koruma Yönetmeliği, Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetleri Hakkında Yönerge yasal mevzuatı oluşturmaktadır.
Uygulama	Sağlık Bakanlığı (HSGM-Göç Sağlığı Dairesi Başkanlığı), İçişleri Bakanlığı (AFAD ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü), Kızılay, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, kamu ve özel sağlık kuruluşları, STK'lar tarafından politikalar uygulanmaktadır.
İzleme ve Değerlendirme	Türk Hükümeti, AB, DSÖ gibi uluslararası kuruluşlar ve STK'lar tarafından çeşitli stratejik araçlarla Suriyelilere yönelik sağlık politikaları değerlendirilmekte, geri bildirimler alınmakta ve amaç/hedeflere ne ölçüde ulaşıldığı tespit edilmektedir.

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Gündeme Gelme: Problemin Tanımı ve Biçimlenme Süreci

Suriyelilerin demografik, sosyo-kültürel, ekonomik, uluslararası çevrede yarattığı iç ve dış tetikleyici sorunlar ivedi veya birikimli politika sorunlarını açığa çıkarmıştır. Özellikle Suriye krizi sonrası Suriyelilerin yarattığı halk sağlığı ve erişim sorunları Türkiye'nin sistematik gündeminde olmayan bu konuyu

kurumsal gündemine taşımıştır. Bunlardan halk sağlığı sorunları kısmen kontrol altına alınsa da birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetlerine artan talep nedeniyle hem Suriyeliler hem de Türk vatandaşlarına hizmet kalitesini etkileyen ve sosyal uyumu tehdit eden önemli bir baskı unsuru oluşmuştur. Siyasi sürece ilişkin olan bu problemler ağı, olası potansiyel etkileri nedeniyle ulusal ve uluslararası kamuoyunda hızla yankı uyandırmıştır. Sorunun ulusal ve uluslararası boyutunun büyüklüğü, gündemin oluşması ve şekillendirilmesi sürecinde tek bir aktörün doğrudan kontrolünü imkânsız kılarken, birçok aktörün bu faaliyetlere müdahil olmasını gerekli kılmıştır.

Türkiye'deki Suriyelilerin yarısını çocuk (18 yaş altı) nüfusun oluşturduğu ve yüzde 98'inin de geçici barınma merkezleri dışında yaşadığı göz önüne alındığında; ortaya çıkabilecek halk sağlığı sorunlarının yaratabileceği olumsuz dışsallık, karar verme ve politika oluşturma sürecini etkilemiştir. Aynı zamanda kötü yaşam koşulları ve sağlık hizmetlerine erişimin de zayıf olması, geçici koruma altındaki Suriyeliler ve Türk vatandaşları için bulaşıcı hastalık riskini artırmıştır (Türk Tabipler Birliği, 2016: 40). Suriye'den Türkiye'ye doğru sınır geçişleri başladığı andan itibaren acil müdahale ekipleri öncelikli olarak aşılama hizmetine başlamış ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) de tavsiyeleri dikkate alınarak çocuklara çocuk felci, kızamık, kızamıkçık, kabakulak vb. aşılar yapılmıştır. Devamında ise Türkiye vatandaşı olan çocuklara uygulanan aşı takvimi neyse aynısı Suriyeli çocuklara uygulanmaya başlanmıştır. 2012-2018 yılları arasında sıtma vakası tespit edilmemişken, kızamık ve suçiçeği gibi bulaşıcı hastalıklar saptanmış (TTB, 2016: 86-87) sayısal olarak 9.455 şark çıbanı (*kütanoz leishmaniasis*) hastalığı vakası ve 2.217 tüberküloz vakası tespit edilmiştir.

Suriyeli nüfusun yüzde 23'ünü üreme çağındaki kadınlar (15-49 yaş) oluşturmakta ve bu kişilerin cinsel ve üreme sağlığı ihtiyaçları; anne ve yeni doğan morbidite ve mortalite oranlarını, cinsel yolla bulaşan hastalıkları ve HIV bulaşmalarını doğrudan etkilemektedir. Farkındalık eksikliği ve tecavüz dâhil olmak üzere cinsiyete dayalı şiddet eğiliminin artması, istenmeyen gebeliklerin ve güvenli olmayan kürtajların önlenememesi için aile planlaması hizmetlerinin genişletilmesini gerekli kılmaktadır (UNHCR, 2019b: 52). Aynı şekilde gebelik ve doğum komplikasyonları, (adölesan gebelik, sağlıksız düşük

ve doğumlar, yüksek doğurganlık) gebeliğe bağlı psikolojik sorunlar ve üreme sağlığı hizmetlerine erişim yetersizliği (Yağmur ve Aytekin, 2018: 56-59) bir başka sorun alanını oluşturmaktadır. Şiddete maruz kalma, depresyon, kaygı ve “göçmen kamplarında özellikle kadınlar arasında travma sonrası stres bozukluğunun yaygınlığı” (Alpak vd., 2015: 45-50) gibi sorunlar yanında ruh sağlığı açısından özellikle çocuklara yönelik zihinsel ve psiko-sosyal hizmetlerin yetersizliği de (Şirin ve Şirin, 2015: 10-12) tespit edilen sorunlar arasındadır. Bir diğer halk sağlığı sorunu olarak yüksek tütün kullanımı oranları, düşük fiziksel aktivite ve tavsiyeleri karşılamayan beslenme tarzı bulaşıcı olmayan hastalıkların Suriyelilerde kökleşmeye başladığını göstermektedir. 2016 yılında yapılan bir anketin sonuçlarına göre, 18-69 yaş grubundaki Suriyeli mültecilerin yüzde 58,7'si bulaşıcı olmayan hastalıklar konusunda yüksek risk grubunda bulunmaktadır (AFAD, MoH ve WHO, 2016: 82-83). Orta Anadolu bölgesine yeni gelen Suriyeliler üzerinde yapılan bir araştırmada (Keklik vd., 2017: 22-30) da B12 vitamin eksikliğinin özellikle yaşlı erkekler ve genç yaştaki kadınlar arasında yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin sağlığını olumsuz yönde etkileyen bir diğer unsur ise daha riskli iş kollarında uzun çalışma süreleri ve güvensiz çalışma yöntemleri oluşturmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2019: 49).

2019 yılı Sağlık Bakanlığı verilerine göre; Gaziantep ve Şanlıurfa illerinde poliklinik ve acil servis başvurularının yüzde 10'unu, Hatay ilinde yüzde 11'ini, Kilis ilinde ise yüzde 30'unu Suriyeliler oluşturmakta olup, bu ek hasta yükü nedeniyle sağlık tesislerinin fiziki kapasitesi yetersiz kalmaya başlamıştır. Tablo 2'de görüldüğü üzere, 2019 yıl sonu itibarıyla Suriyeli sığınmacıların tedavileri kapsamında 66 milyon poliklinik hizmeti verilmiş; yaklaşık 2,3 milyon kişi yatarak tedavi görmüş ve 1,9 milyon ameliyat gerçekleştirilmiştir. Yine bu dönemde Türkiye'de doğmuş Suriyeli bebek sayısı 526 bine yükselmiştir. Özellikle ülkenin sınıra yakın güney illerinde sağlık hizmetlerine yönelik taleplerin sürekli artması, Türkiye'nin sağlık altyapısının kapasitesini aşan boyutlara ulaşmıştır. Nitekim bu yoğun hizmet talebine karşın, aile hekimi birimlerinde ve hastanelerdeki sağlık personeli kapasitesi bu talebi karşılamak için yeterli seviyede değildir. Örneğin Türkiye'de pek çok aile hekimi şimdiden kayıtlı 4 bin hasta üst sınırına ulaşmış ve bu nedenle hasta listesine daha fazla ekleme yapamamaktadır. Yine Suriyelilerin yoğun

olduğu bölgelerdeki hastanelerde poliklinik, acil servis ve ameliyat iş yükü artmış, çalışma koşulları ağırlaşan sağlık personelinin iş doyumu azalmıştır (Korkmaz, 2014: 40-41). Suriyeli tıp doktorları, hemşire ve ebelerin Türkiye’de sağlık hizmeti sunmalarına resmi olarak izin verilmemesi de siyasi ve idari bir tasarrufta bulunmak için çoklu politika akımlarının birleşerek bir politika penceresinin (Kingdon, 2014: 90-165) açılmasını zorunlu kılmıştır. Diğer bir ifade ile Suriyeli sağlık çalışanlarının işsiz kalması ve Türk sağlık sisteminin bu kişilerden faydalanamaması, yasal mevzuat ya da yeni uygulama araçlarına olan ihtiyacı gündeme getirmiştir.

Tablo 2. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Verilen Sağlık Hizmetleri

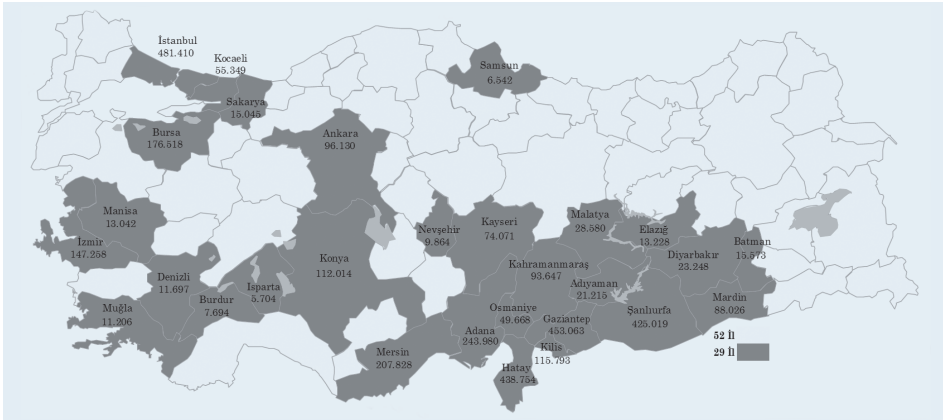
2011-2019 Yılları Arası Verilen Hizmetler	
Poliklinik Sayısı	66.301.472
Yatan Hasta Sayısı	2.315.058
Ameliyat Sayısı	1.983.522
Doğum Sayısı	526.194
Rutin Aşılama (doz) Sayısı	5.493.750

Kaynak: (HSGM, 2019).

Dil ve kültürel engeller de tanı ve tedavi sürecinde iletişim sorunlarına yol açabilmektedir (TTB, 2016: 91; Ekmekçi, 2017: 1439). Çoğu zaman tercümanlar, aile bireyleri veya diğer gayri resmi kişilerden alınan yardımlar da hasta mahremiyeti veya tıbbi bilgilerin gizliliği ile çelişebilmektedir. Tanı ve tedavi süreçleri ile ilgili sorunlardan biri de Suriyelilerin iller arası hareketliliğinin hamile kadınların, bebeklerin ve kronik hastalığı olan kişilerin takip edilmesini zorlaştırmasıdır. Yine, “geçici koruma altına alınan Suriyelilerin büyük bir kısmı, Türkiye’deki sağlık hizmetleri ve sağlık sistemindeki hakları konusunda bilgi eksikliği yaşamaktadır” (Torun vd., 2018: 601-608; Sağlık Bakanlığı, 2019: 46). Kayıt prosedürleri, hastanelerden randevu alma ve başka hastanelere sevk edilme süreçleri de Suriyelilerin karşılaştıkları önemli güçlüklerdendir (Bilecen ve Yurtseven, 2018: 20). Dolayısıyla bu kişilerin sağlık okuryazarlığının artırılması ve sağlık hakları konusunda bilgilendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Sağlığa erişimin önündeki bütün bu engeller, Suriyelileri ücretli yasa-dışı çözümler arama eğilimine de yönlendirebilmektedir.

Bir AB Politika Paketi olarak Sıhhat Projesi

Suriyelilere yönelik sağlık politikasını tetikleyiciler, sorununun tanımlanmasında önemli bir role sahip olmakla birlikte, politikaya ön ayak olan sürükleyici aktör AB olmuştur. Türkiye'deki Suriyelilerin sağlık problemlerinin çözümünü stratejik bir kavrayışla ele alan AB, teklif edeceği sağlık politikasından azami fayda elde edebileceği rasyonel bir arayışa girmiştir. Fayda-maliyet dengesine dayanan bu arayış, AB ile Türkiye arasında bir hibe projesinin imzalanması ile neticelenmiştir. Kısa adı Sıhhat olan "Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi" Projesi, 300 milyon Avro değeri ile AB'nin Türkiye'ye sağlık sektöründe bugüne kadar sağladığı en büyük hibeyi oluşturmaktadır. Türkiye'deki mülteciler için AB Mali Yardım Programı (Facility for Refugee in Turkey-FRIT) kapsamında yer alan proje başlangıçta üç yıl süreli olarak 1 Aralık 2016- 1 Aralık 2019 tarihlerini kapsamaktaydı. Ancak proje bileşenlerindeki eylemlerin gecikmesi nedeniyle 13 Eylül 2019 tarihinde yapılan zeyilname ile projenin sona erme tarihi bir yıl daha uzatılarak 1 Aralık 2020 olarak belirlenmiştir. Bir politika paketini andıran projenin temel hedefi: Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik sunulan birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetlerinin desteklenmesi ve geliştirilmesidir. Proje ile genel olarak Türkiye'de Suriyeli nüfusun yoğun olarak (yaklaşık yüzde 96'sı) bulunduğu 29 ilde Suriyelerin sağlık hizmetlerine erişimin artırılması, sunulan sağlık hizmetlerinin kapasitesinin ve kalitesinin geliştirilmesi öngörülmüştür.

Şekil 1. Sıhhat Projesi Kapsamında Hedef Alınan 29 il ve Suriyelilerin Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (31.12.2019)

Projenin ana faaliyet başlıkları şunlardır:

- Göçmen Sağlığı Merkezlerinin/Birimlerinin kurulması ve işletilmesi,
- İkinci basamak sağlık tesislerine tıbbi cihaz sağlanması,
- Bağışıklama faaliyetlerinin desteklenmesi,
- 960 hasta yönlendirme personeli istihdamı,
- Yoğun bakım ünitesi kapasitesinin desteklenmesi,
- Kadın ve üreme sağlığı hizmetlerinin desteklenmesi,
- Mobil sağlık hizmetlerinin desteklenmesi (Mobil Sağlık Araçları),
- Geçici koruma altındaki Suriyelilerin sağlık okur-yazarlığının geliştirilmesi,
- Proje teknik destek ekibi oluşturulması,
- Sağlık çalışanlarının eğitimleri,
- Ruh sağlığı hizmetlerinin desteklenmesi (10 Adet TRSM Açılması),
- Çocuk sağlığı hizmetlerinin desteklenmesi (D-Vitamini, Demir Preparatı Desteği)

Politikannın Uygulanması

Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü'nün koordinasyonunda ve sorumluluğunda yürütülen Projenin bileşenlerinin kanıt temelli olarak oluşturulduğu görülmektedir. Projede yer alan politika hedeflerinin eyleme dönüştürülmesi için, 2019 yılsonu itibariyle AB tarafından 233 milyon Avroluk kısım Sağlık Bakanlığı'na tahsis edilmiştir.

Göçmen Sağlığı Merkezleri

Türkiye'deki Suriyelilere koruyucu ve temel sağlık hizmetlerini daha etkin ve verimli bir şekilde sunabilmek, dil ve kültür engellerinden kaynaklanan sorunları aşabilmek, sağlık hizmetlerine erişimi artırabilmek için Suriyelilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde, ilçenin toplum sağlığı merkezi ek birimi olarak göçmen sağlığı merkezleri (GSM) oluşturulmaya başlanmıştır. GSM'ler, Türkiye'de bulunan 3,6 milyon Suriyeliye sunulan birinci basamak sağlık

hizmetlerinin ulaşılabilirliğini ve niteliğini artırmak üzere, aile hekimliği asgari standartlarını taşıyan ortalama her 4 bin Suriyeli nüfus için bir birim olacak şekilde yapılandırılmıştır. GSM'ler, Türkiye'deki toplum sağlığı sisteminin bir parçası olarak faaliyet göstererek sağladığı koruyucu hekimlik hizmetleri ile hastaneler üzerindeki yükü hafifletmeyi amaçlamıştır.

2019 yıl sonu itibarıyla Türkiye'ye sığınmak durumunda kalmış geçici koruma altındaki Suriyelilere 29 ilde, 173 Göçmen Sağlığı Merkezinde, 780 birim ile hizmet verilmektedir. 81 merkez/439 birimin kiralanması ise bu proje kapsamında yapılmıştır. Bu birimlerin kurulması ile birinci basamakta maliyet-etkin koruyucu hizmetlere ağırlık verilmesi, temel sağlık hizmetlerinin ana-çocuk sağlığı, aile planlaması hizmetleri ile bütüncül bir şekilde sunulması ve böylece hastanelerde yoğunlaşan hasta yükünün azaltılması hedeflenmiştir. Verimlilik ve eşitlik ilkelerine dayalı olarak kurgulandığı anlaşılan bu politika hedefinin (Bardach, 2009: 26-31) göçmen nüfusun temel sağlık hizmetlerine erişiminin artırılması ve sağlık durumlarının iyileştirilmesi hedefine önemli bir katkı sağlayacağı öngörülebilir. Bununla birlikte, zaman içinde bu hastaların sosyal güvenlik sistemine getireceği mali yükün hesaplanmasına yönelik çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Suriyeli Sağlık Personelinin İstihdamı ve Eğitimi

Yabancı sağlık personelinin Türkiye'de istihdamı uzun yıllar ülkenin gündemini meşgul eden önemli bir kamu politikası sorunu olmuştur (Sezer ve Yıldız, 2009: 43-78; Sayan ve Küçük, 2012: 171-203). Bu bağlamda, Türkiye'deki sağlık insan gücündeki yetersizlikler ve dil sorunu nedeniyle Suriyelilerin sağlık hizmetlerine erişiminde yaşadıkları sorunlara karşı Suriyeli sağlık çalışanlarının potansiyelinin göz ardı edilmemesi gerektiği uzun süre müzakerede edilmiştir (Özdemir vd., 2017:1-4). Nitekim 2016 yılında "Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" çerçevesinde Suriyeli sağlık çalışanlarının Türkiye'de istihdam edilebilmelerinin yolu açılmıştır. Bu doğrultuda, 2017 yılında "Yabancı Meslek Mensuplarının Türkiye'de Özel Sağlık Kuruluşlarında Çalışma Usul ve Esaslarında Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile gerekli düzenleme yapılmış ve Suriyeli sağlık çalışanlarının geçici barınma merkezleri ile göçmen sağlığı merkezlerinde, Suriyelilere hizmet sunmak üzere istihdam edilmeleri kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda

2017 yılında 5 günlük teorik uyum eğitimi verilen Suriye uyruklu 1.076 hekim ile 656 yardımcı sağlık çalışanına (Sağlık Bakanlığı, 2018: 79-80) “mesleki yetki belgesi” verilmiştir. Tablo 3’te görüldüğü üzere geçici barınma merkezleri ve göçmen sağlığı merkezlerinde 126 uzman hekim, 568 pratisyen hekim, 954 ebe ve hemşire, 1.121 hasta yönlendirme personeli, 399 destek personeli, 11 sosyal çalışmacı ve 12 psikolog olmak üzere toplam 3.191 kişi istihdam edilmiştir (HSGM, 2019).

Tablo 3. İstihdam Edilen Suriyelilerin Unvanlara göre Dağılımı (31.12.2019)

Unvan	Mevcut Sayı
Uzman hekim	126
<i>Kadın Doğum</i>	41
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	42
<i>Dâhiliye</i>	43
Pratisyen hekim	568
Hemşire ve Ebe	954
Hasta Yönlendirme Personeli	1.121
Destek Personeli	399
Sosyal Çalışmacı	11
Psikolog	12

Kaynak: (HSGM, 2019).

Proje kapsamında Türk ve Suriyeli sağlık personeline; sağlık hizmetleri ve sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi, çocuk ve ergen sağlığı, iletişim becerileri, ruh sağlığı ve stres yönetimi, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar, üreme sağlığı, kültürler arası iletişim, göç ve sağlık mevzuatı gibi konuları içeren eğitimler verilmiştir. Projenin bu bileşeni ile geçici koruma altındaki Suriyelilerin sağlık statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından sunulan hizmetlerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. 2019 yılı içerisinde Türkiye’nin çeşitli illerinde 22 tur sağlık çalışanı (2520 kişi), 2 tur TRSM personeli (50 kişi) ve 7 tur hasta yönlendirme rehberi (966 kişi) eğitimi düzenlenmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2019). Proje bittiğinde göçmen sağlığı merkezleri ile Suriyeli sağlık çalışanlarının, Türk sağlık sisteminin bütüncül bir parçası haline geleceği öngörülebilir. Yine kısa vadede Suriyeli sağlık çalışanlarına yönelik bu

politikanın başta sağlık turizmi olmak üzere birçok alanda politika penceresi açması da mümkündür.

Temel ve Koruyucu Sağlık Hizmetleri

Proje kapsamında mevcut mobil sağlık ünitelerine ilaveten 5 mobil kanser tarama aracı ve 26 mobil sağlık aracı alımı yapılmıştır. 400 bin kanser tarama testi uygulanmaya devam etmektedir.

Suriyeli kadınlar; doğum öncesi bakım, aile planlaması hizmetleri ve kadın sağlığını geliştiren koruyucu hizmetlerden yararlanmaları için sağlık çalışanları tarafından sürekli bilgilendirilmektedir. Suriyeli çocuklara yönelik mikro besin desteği sağlanması faaliyeti kapsamında 2,6 milyon doz D vitamini ve 2,4 milyon doz demir takviyesinin dağıtımı yapılmıştır. Üreme sağlığı hizmetlerinin desteklenmesi amacıyla 1,9 milyon doz oral kontraseptif ile 20 milyon kondom hedef kitleye ulaştırılmıştır. Sunulan bu hizmetleri destekleyici mahiyette Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) İnsani Yardım Programı kapsamında geçici koruma altındaki Suriyeli kadın ve kız çocuklarına birinci basamak sağlık ve psiko-sosyal danışmanlık hizmetlerinin verildiği "Kadın Sağlığı Danışma Merkezleri" de önemli bir işlev görmektedir.

Tercümanlık Hizmetleri

Sağlık hizmetlerine erişimin önündeki temel engellerden biri olan dil sorununa çözüm için üçte biri göçmen sağlığı merkezlerinde, geri kalanı hastanelerde olmak üzere Arapça ve Türkçe bilen 1.121 hasta yönlendirme personeli istihdam edilmiştir.

Ruh Sağlığı Hizmetleri

Proje ile toplum temelli ruh sağlığı modeli çerçevesinde bir milyondan fazla Suriyeli için rehabilite edici ruh sağlığı hizmetlerinin desteklenmesi amacıyla merkezlerin açılması planlanmıştır. Bu kapsamda 9 ilde (Hatay, İzmir, Adana, Bursa, İstanbul (2), Mardin ve Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep) 10 adet TRSM faaliyete geçmiştir. Böylece Suriyeliler, göçle ilgili ruh sağlığı sorunlarına psiko-sosyal yaklaşım ile ikincil travmatik stresten korunma ve özbakım (Sağlık Bakanlığı, 2019: 169-210) konusunda desteklenmeye başlamışlardır.

Kilis ve Hatay Hastaneleri

Sihhat projesini tamamlayıcı nitelikte son bir gelişme ise, FRIT kapsamındaki Sağlık Altyapı Projesi ile orta ve uzun vadede sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması ve sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi amacıyla Kilis ilinde 300 yataklı (50 milyon Avro değerinde) ve Hatay Dörtüo'da 250 yataklı (40 milyon Avro değerinde) iki hastanenin yapımına başlanmasıdır (EU, 2018). AB Mültecilere Yardım Fonu kapsamında AB Kalkınma Bankası aracılığıyla Kilis'te inşa edilecek hastane ve 40 ünitli Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi (ADSM) için ihaleler gerçekleşmiş ve sözleşmeler imzalanmıştır. Hatay Dörtüo'daki hastanenin ise AB hibe desteği ile Sağlık Bakanlığı ve Fransız Kalkınma Ajansı arasında yapılan protokol kapsamında 2020 yılının sonunda tamamlanması planlanmaktadır.

AB İnsani Yardım ve Sivil Koruma Genel Müdürlüğü (ECHO), DSÖ ve UNFPA tarafından yürütölen Suriyelilere yönelik ruhsal, psiko-sosyal destek ve rehabilitasyon hizmetleri ile göç yönetimi alanındaki faaliyetler ile Sihhat Projesi arasındaki tamamlayıcılık ve iş birliği ilişkisi belirgindir (European Commission, 2019).

Değerlendirme

Suriyeliler, Geçici Koruma Yönetmeliği sayesinde Türk vatandaşlarıyla aynı sağlık hizmetini almaktadır. Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde devlet hastaneleri insan kaynağı, fiziki ve teknik koşullar yönünden desteklenmesine rağmen, talebin giderek artmasının hizmet kalitesini olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir. Türk Hükümeti, göçmen sağlığı merkezlerinde ve birimlerinde çalışan Türk doktor ve hemşire kadrosuna Suriyeli sağlık çalışanlarının entegrasyonunu sağlayarak geçici koruma sağlanan Suriyelilere sunulan sağlık hizmetlerini geliştirip zenginleştirmiştir. Türkiye'deki toplum sağlığı sisteminin bir parçası olarak faaliyet gösteren göçmen sağlığı merkezlerine başvuran hasta sayısında yaşanan artış (Ursu vd., 2018: 124) hastaneler üzerindeki olası ağır yükün şiddetini hafifletmektedir (UNHCR, 2019b: 5). Nitekim 173 göçmen sağlığı merkezinin açılmasıyla sağlık hizmetlerine erişimde gelişmeler kaydedilmiş, dil engelinin zayıflaması ve insan kaynakları kapasitesinin yükselmesiyle birlikte kalitenin düşmesi tehlikesi azalmıştır. Suriyeli sağlık çalışanlarının Türk sağlık sistemi

içine entegre edilmesi (WHO, 2019: 25-26) noktasında önemli ilerleme kaydedilmiştir.

İdeal bir sağlık politikasının, sağlık politika yapımcıların nihai amacı olan sağlık sonuçlarının iyileştirilmesi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olması gerektiği (Peabody vd., 1999: 31) ön kabulünden hareketle proje çıktılarının kısa vadede faydalı olacağı öngörülmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından 17 Mayıs 2019 tarihinde Brüksel'de yapılan 12. FRIT Yönlendirme Komitesi toplantısında da sağlık alanında yapılan mali yardımların hem Suriyeliler hem de yerel halk için somut sonuçlar doğurduğu dile getirilmiştir (Euronews, 2019). Bununla birlikte, AB finansmanı Suriyelilere yönelik sağlık hizmetleri ile ilgili yatırım giderlerini ve bir kısım cari harcamaları kapsamaktadır. Suriyelere hastanelerde sunulan tanı-tedavi hizmetleri ile ilaç giderlerinin sürekli artış göstermesi ise sürdürülebilir bir sağlık hizmeti için tehdit unsuru olarak değerlendirilebilir. 2014-2019 yılları arasında Suriyelilere sunulan sağlık hizmetlerinin kamu hastanelerine getirdiği mali yük 5 milyar lirayı aşmıştır. Dolayısıyla bu mali yükün Suriyelilerin erişim sorunu çözümlendikten sonra Türk sağlık sisteminin finansal yapısı üzerine getireceği olumsuz etkiler yeni bir problem alanı olarak önem kazanacaktır.

Sonuç

Suriyelilere yönelik sağlık politikası süreci, uluslararası özelliği nedeniyle çok yönlü ve çok aktörlü olarak karmaşık bir yapı içinde cereyan etmektedir. Toplumsal bir ihtiyacı karşılamaya yönelik kanıt temelli hazırlandığı görülen sağlık politikasının uygulama aracı olan “Sihhat Projesi”nin, politika öncelikler setinin somuta dönüşmüş bir hali olduğunu söylemek mümkündür. Politika analizinin içeriğinin ve sürecinin, analizin kim tarafından finanse edildiğinden, yürütüldüğünden ve değerlendirildiğinden etkilendiği (Buse vd., 2005: 189) hesaba katıldığında, AB’nin problem tanımının stratejik olduğu ve statükoyu korumaya yönelik eylemlere yöneldiği anlaşılmaktadır. Türkiye açısından ise Suriyelilere yönelik sağlık politikasının makro bağlamda eğitim, göç yönetimi ve sosyo-ekonomik yardımlar çerçevesinde entegrasyona yönelik kapsayıcı politikalarla bağdaştırılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan proje sonuçlarını değerlendirmek için erken olmakla birlikte, çıktı analizlerinin daha fazla alan araştırmaları ile desteklenmesi ve çözümlenmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir bir sağlık hizmetinin temini için insan kaynağı, fiziki altyapı ve tıbbi cihaz gibi konularda sağlık tesislerinin desteklenmesine ve güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı zamanda Suriyelilerin aşılama faaliyetlerinin hız kesmeden devam etmesi, fizik tedavi ve rehabilitasyon, madde bağımlılığı, kanser tarama, psiko-sosyal destek gibi hizmetlerle de çeşitlendirilmesi gerekeceğinden yeni projelerin de ufukta olduğu öngörülmektedir. Ancak bu entegrasyon politikalarının getireceği mali yükün politik ve bürokratik tedbirlerle (katılım payı alınması gibi) asgariye indirilmesinin önemli bir politika seçeneği olabileceği hesaba katılmalıdır. Dolayısıyla politika sürecinin doğrusal değil döngüsel olduğu göz önüne alındığında (Anderson, 2011: 322) Suriyelilere yönelik bu politika sürecinin uzun vadede yeni sorunlara gebe, bitmeyen bir yeniden değerlendirme işlemine tabi tutulacağı öne sürülebilir. Diğer bir deyişle, nihai bir çözüm bulununcaya kadar sağlık alanında FRIT programının artımcı (*incrementalist*) politikalarla çeşitlenerek devam edeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- AFAD, MoH of Turkey, WHO (2016). *Health status survey of Syrian refugees in Turkey: Non-communicable diseases risk factors surveillance among Syrian refugees living in Turkey*. Ankara: Republic of Turkey Prime Minister Disaster and Emergency Management Authority, Ministry of Health of the Republic of Turkey, World Health Organization.
- Alpak, G., Ünal A., Bülbül, F., Sağaltıcı, E., Bez, Y., Altındağ, A., Dalkılıç A., Savaş, HA., (2015). Post-traumatic stress disorder among Syrian refugees in Turkey: A cross-sectional study, *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice*, 19:1:45-50.
- Anderson, JE. (2011). *Public Policymaking: A Introduction*, 7th Edition, Wadsworth, Boston: Cengage Learning.
- Bardach, E. (2009). *A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path to More Effective Problem Solving*, Third Edition, Washington D.C.: CQ Press.
- Bilecen, B., Yurtseven, D. (2018). Temporarily protected Syrians' access to the healthcare system in Turkey: Changing policies and remaining challenges. *Migration Letters*, 15 (1): 113-124.
- Buse, K., Mays N., Walt, G. (2005). *Making Health Policy*, Berkshire: Open University Press.
- Dye, TR. (2002). *Understanding Public Policy*, New Jersey: Upper Saddle River.
- Ekmekçi, PE (2017). Syrian Refugees, Health and Migration Legislation in Turkey, *J Immigrant Minority Health*, 19:1434-1441.
- Euronews (17.05.2019). AB: Türkiye'deki sığınmacılar için yapılan yardımlar somut sonuçlar doğurdu, Erişim Tarihi: 22.05.2019. (<https://tr.euronews.com/2019/05/17/>)
- European Commission (01.06.2019). *The EU Facility for Refugees in Turkey*, Erişim Tarihi: 02.06.2019, https://ec.europa.eu/neighbourhood/enlargement/sites/near/files/facility_table.pdf
- European Union (2018). *Assistance to Syrian refugees in Turkey*, Erişim Tarihi: 10.11.2018. <https://www.consilium.europa.eu>.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). *Göç İstatistikleri: Geçici Koruma*, Erişim Tarihi: 31.12.2019, <http://www.goc.gov.tr>.

- Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2019). *Sıhhat Projesi ve FRIT Süreci İlerleme Sunumu*, 31.12.2019, Ankara.
- Jann, W., Wegrich, K. (2007). Theories of the Policy Cycle. in *Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics and Methods*, (ed. Frank Fischer, Gerald J. Miller and Mara S. Sidney). Boca Raton: CRC Press, 43-62.
- Keklik, M., Kalan, U., Korkmaz, S., Özer, Ö., İpek, P. Ortaköylüoğlu, A., Keklik, E. (2017). Vitamin B12 deficiency among Newly-Arrived Syrian Refugees in Central Anatolia of Turkey. *Journal of Anatolian Medical Research*, 2(1): 22-30.
- Kingdon, JW. (2014). *Agendas, Alternatives, and Public Policies*, Second Edition, Harlow: Pearson Education Limited.
- Knoepfel, P., Larrue, C., Varone F., Hill M. (2007). *Public Policy Analysis*. Bristol: The Policy Press.
- Korkmaz, AÇ. (2014). Sığınmacıların Sağlık ve Hemşirelik Hizmetlerine Yarattığı Sorunlar, *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 1 (1): 37-42.
- Lasswell, HD. (1951). The Policy Orientation. in *The Policy Sciences: Recent Developments in Scope and Method*, (Eds. D. Lerner and H. D. Lasswell), Stanford: Stanford University Press, 3-15.
- OCHA- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (2019). *Syrian Arap Republic: Key Figures*, Erişim Tarihi: 19.02.2019, <https://www.unocha.org/syria>.
- Özdemir, V., Kickbusch I., Coşkun Y. (2017). Rethinking the right to work for refugee Syrian healthcare professionals: a call for innovation in global governance. *British Medical Journal*, 357:1-4.
- Parsons, W. (1995). *Public Policy: An Introduction to the Theory and Practice of Policy Analysis*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Peabody, JW. vd. (1999). *Policy and Health: Implications for Development in Asia*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sabatier PA. (2007). *Theories of the Policy Process*, Second Editon, Colorado: Westview Press.
- Sağlık Bakanlığı (2018). *2017 Yılı Faaliyet Raporu*, SB Yayın No: 1092, Ankara.

- Sağlık Bakanlığı (2019), *Göç ve Sağlık*, T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, SB Yayın No: 1147, Ankara.
- Sayan, İ.Ö., Küçük A. (2012). Türkiye'de Kamu Personeli İstihdamında Dönüşüm: Sağlık Bakanlığı Örneği, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(1): 171-203.
- Sezer, MS., Yıldız, M. (2009). Türkiye'de Bir Kamu Politikası Sorunu Olarak Yabancı Doktor İstihdamı: Avustralya, Birleşik Krallık ve Kanada Örnekleri, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3): 43-78.
- Şirin, SR., Şirin, LR. (2015). *The Educational and Mental Health Needs of Syrian Refugee Children*, Washington: Migration Policy Institute.
- TBMM (2018). *Göç ve Uyum Raporu*, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, 26. Dönem 3. Yasama Yılı Mart 2018.
- Türk Tabipler Birliği (2016). *Savaş, Göç ve Sağlık*, Ankara.
- Torun, P., Karaaslan, MM., Sandıklı, B., Acar, C., Shurtleff, E., Dhrolia, S., Herek B. (2018). Health and health care access for Syrian refugees living in İstanbul, *Int J Public Health*, 63 (5):601-608.
- United Nations Refugee Agency Convention Report-UNHCR (2019a). *Syrian Regional Refugee Response*, Erişim Tarihi:16.05.2019, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>
- United Nations Refugee Agency Convention Report-UNHCR (2019b). *3RP-Regional Refugee Resilience Plan (2019-2020)*, Turkey. Erişim Tarihi: 01.03.2019, <http://www.3rpsyriacrisis.org>
- Ursu, P., Nitzan, D., Şener, S., Sucaklı, B., Şimşek, M. (2018). Protracted emergency in Turkey: supporting provision of essential health services to Syrians under temporary protection. *Public health panorama*, 04 (01), 120-125. World Health Organization. Regional Office for Europe. <http://www.who.int/iris/handle/10665/325072>.
- Yağmur, Y., Sidar A. (2018). Mülteci Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11 (1):56-60.
- WHO (2019). *Health emergency response to the crisis in the Syrian Arab Republic Annual Report 2018*, Copenhagen.

TÜRKİYE’DE SOSYAL HARCAMALAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Musa ÖZTÜRK¹

Öz

Görünmez el ve serbest piyasa odağındaki klasik görüşün 1929 krizine çözüm üretmemesi, ekonomik oyuna müdahaleleri öngören Keynesgil yaklaşımlara kapı aralamıştır. Böylece sanayi devriminden itibaren güven duyulan liberal politikaların yerini refah merkezli politikalar almaya başlamış ve bu durum 1970li yıllara kadar sürmüştür. 1970lerde yaşanan gelişmeler sonucunda refah yaklaşımından neoliberal politikalara yöneliş başlamıştır. Bu dönüşüm sürecinde toplumlar sosyoekonomik ve politik anlamda ciddi krizlerle karşı karşıya kalmışlardır. Ortaya çıkan sorunlarla baş edebilmek için ülkeler 1980’lerden itibaren sosyal harcamalar yapmaya başlamış ve zaman içinde bu harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı ve mahiyeti sorgulanmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye’de 1980-2016 arası dönemde aynı ve nakdi kamusal sosyal harcamaların ekonomik büyüme ile olan ilişkisi incelenmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak IMF ve OECD-SOCX veri tabanından elde edilen değişkenlerin durağanlıkları Genişletilmiş Dickey - Fuller (ADF) ve Phillips – Perron (PP) birim kök sınamalarıyla test edilmektedir. Ardından değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri analiz eden yapısal vektör oto regresyon analizi (SVAR) yapılarak etki-tepki fonksiyonları, varyans ayrıştırması ve pairwise Granger nedensellik testi yapılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre değişkenler birbirlerini değişen oranlarda etkilemektedir. Aynı ve nakdi kamusal sosyal harcamalar ile GSYH arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur. Bu durum sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu ifade eden Keynesgil yaklaşım ve içsel büyüme modellerini destekler mahiyettedir ve sosyal harcamaların Türkiye ekonomisinde bir tür yatırım olduğunu ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Harcamalar, Ekonomik Büyüme, Yapısal VAR

¹ Dr. Musa ÖZTÜRK, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, YUBYO, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, e-posta: musaozturk@isparta.edu.tr , ORCID: 0000-0002-0902-5787

Öztürk, M. (2020). Türkiye’de Sosyal Harcamalar Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(47), 497-519. DOI: 10.21560/spcd.vi.578493

PUBLIC SOCIAL EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

Abstract

The fact that the classical school, which focuses on the invisible hand and free market, could not produce a solution to the crisis of 1929 and so opened the door to the Keynesian approaches that envisaged interventions to the economic game. Thus, liberal policies, which were trusted since the industrial revolution, were replaced with welfare-centered policies and this continued until the 1970s. As a result of the socio-economic developments in the 1970s, the welfare state approach was started to be abandoned and Neoliberal policies began to come to the agenda again. In this process of transformation, societies have faced a serious crisis in socioeconomic and political terms. To cope with emerging problems, countries have started to make social spending since the 1980s and over time, the existence and nature of the relationship between these expenditures and economic growth began to be questioned. In the scope of study, the relationship between social expenditures (in-kind and cash) and economic growth is examined for Turkey. In this respect, the stationarity of variables, taken from IMF and OECD-SOCX database, are tested with the Dickey-Fuller (ADF) and Phillips - Perron (PP) unit root tests. Then, structural vector autoregression analysis (SVAR) was used to analyze long-term relationships between variables, and impulse-response functions, variance decomposition, and pairwise Granger causality test were performed. According to the results of the structural analysis, social expenditures both in cash and in-kind have a unidirectional causal relationship with GDP. This situation supports the Keynesian approach and endogenous growth theories, which state that social expenditures are acts as a type of investment and effective on economic growth in Turkey.

Key Words: *Social Expenditures, Economic Growth, Structural VAR*

1. Giriş

Neoliberal politikalar ve küreselleşmenin etkisiyle birlikte belirginleşen sosyoekonomik eşitsizlikler, işsizlik, yoksulluk ve geri kalmışlık gibi kronik sorunlar, 'herkes için insan onuruna yaraşan bir yaşam düzeyini sağlama' hedefine sahip olan sosyal devlet anlayışını yeniden gündeme getirmektedir (Akçacı ve Kocağ 2012: 1395). Özellikle son yıllarda yaşanan büyük çaplı gelişmeler kronik sorunların gün yüzüne çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum bir taraftan, gelişmişlik farkı gözetmeksizin, bütün toplumlarda sosyal politika, hizmet ve harcama kavramlarını öne çıkarırken diğer taraftan da sosyal harcamaların ekonomik büyümeyle ilişkisine dair tartışmaları alevlendirmektedir.

Günümüzde ülkeler artık görmezlikten gelinemez hale gelen yapısal ekonomik sorunlarla baş edebilmek için sosyal harcamalarını arttırmaktadır. Örneğin; Türkiye, ABD, Japonya, Almanya ve İspanya'nın 1980-2016 yılları arasında sosyal harcamaları sırasıyla 28.5, 3.8, 4.3, 2.3 ve 3,6 kat artış göstermiştir. Diğer taraftan sosyal harcamaların mahiyetindeki değişim gerçekleşmiş, Türkiye için nakdi/aynî sosyal yardımların oranı artarken diğer ülkelerde bu oranın azaldığı görülmüştür (OECD-SOCX Sosyal Harcamalar Veri Tabanı). OECD 2019 raporuna göre; 2008 krizi yıllarında OECD ortalama kamu sosyal harcamaları/GDP oranı yaklaşık %21'nin üzerine çıkmıştır ve bu oran 2009 yılında düşmüş olsa da 2018 itibarıyla hala %20 lerin üzerinde seyretmektedir (OECD, 2019: 1). Buradan hareketle bütün ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarını kapsayıcı ve sürdürülebilir kılmak adına sosyal harcamalar yaparak ekonomiye müdahalede buldukları görülmektedir. Türkiye için de benzer bir süreç söz konusudur. 1961 yılından itibaren anayasal olarak sosyal devlet olan Türkiye, özellikle 24 Ocak 1980'de aldığı kararlarla yönünü neoliberal eksene çevirerek, dışa açık büyüme ve serbest piyasa uygulamalarına yönelmiş, bu sancılı süreçte ortaya çıkan/çıkmakta olan sosyoekonomik ve politik anlamdaki sorunları da sosyal harcamalarla yönetmeye çalışmıştır (Akçacı ve Kocağ, 2012: 1393; Bıyıklıoğlu, 2017: 45). Ancak Türkiye'nin bu yönetimde ne denli başarılı olduğu, sosyal harcamaların ekonomik büyümeyle ilişkisinin ne olduğu tartışmalıdır. Bu çalışma kapsamında da bu belirsizliğin giderilmesi doğrultusunda, aynî ve

nakdî kamusal sosyal harcamaların ekonomik büyümeyle olan ilişkisi zaman serileri yöntemleriyle incelenmektedir.

Devam eden bölümde konuyla ilgili teorik yaklaşımlar ve literatür araştırması sonuçlarına yer verilmektedir. Metodoloji ve ampirik bulgular başlığını taşıyan bölümde ilk olarak analiz yöntemleri tanıtılmakta ve analiz sonuçları tablolar halinde sunulmaktadır. Son bölümde ise elde edilen analiz bulguları değerlendirilmekte, teorik çerçeve ve literatür ile karşılaştırılarak sonuca ve politika önerilerine geçilmektedir.

2. Teorik Çerçeve ve Literatür Taraması

İktisadi faaliyetin özünde ekonomik büyüme ve kalkınma güdüsünün yer alması: birey, toplum ve devlet tarafından alınan kararların bu güdü merkezinde incelenmesi ve değerlendirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Birey ve toplum arasındaki ilişkiden doğan ve bu ilişkiyi düzenleyen kamunun iktisadi faaliyet üzerindeki rolünün ve sınırlarının ne olduğu asırlardır tartışılan bir konudur. Özellikle kamunun sosyoekonomik ve politik anlamda ilerlemeyi hedeflemesi ve bu ilerlemenin kapsayıcı ve sürdürülebilir olması için doğrudan /dolaylı müdahalelerde bulunması tartışmaların öbeğinde yer almaktadır.

Mevcut kaynakların sağlık, eğitim gibi sosyal alanları da içine alacak şekilde adil-dengeli bir şekilde dağıtılması, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme/kalkınma açısından kritik öneme sahiptir (Johnny vd., 2018: 265). Ancak bu dağılımın adil bir şekilde olması için kamunun mu yoksa piyasanın mı öncülük yapması gerektiği hususunda bir dikotomi vardır (Ayuba, 2014: 185). Kamu müdahalesini öngören Keynesgil yaklaşıma göre sosyal harcamaların artması daha yüksek ekonomik büyümeye yol açarken neoklasik teori bu tür harcamaların ekonomik büyüme üzerinde bir etkisinin olmayacağını (Johnny vd., 2018: 266), hatta kaynakların etkin olmayan şekilde kullanılması nedeniyle ekonominin potansiyeli üzerinde olumsuz etkiye sahip olabileceğini ifade etmektedir.

Refah devleti kapsamında yapılan kamu sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılacağı konusunda artan fikir birliği olmasına karşın (Khan ve Bashar, 2015: 286), yirminci yüzyılın son çeyreğinde iktisadi oyunun

düzleminde değişme başlamıştır. Keynesgil görüşün 1970'lerde sarsılması ve 1980'ler itibariyle yerini neoliberal görüşe bırakmaya başlaması şeklinde gerçekleşen paradigma değişiminde sosyal harcamalar kilit konuma gelmiştir. Piyasa mekanizması öncülüğünde verimliliğinin ve kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanabileceğini ifade eden neoliberal yaklaşım sosyal harcamaların ekonomik büyümenin önünde bir engel olduğunu ve bunun yerini piyasa düzenlemelerinin alması gerektiğini belirtmiştir (Gümüş, 2018: 63-64). 1990lar öncesinde sosyal harcamaların olası olumsuz etkilerine işaret eden güçlü çalışmalar olmamasına rağmen (Lindert, 2004: 9), teknolojik gelişmeleri dışsal olarak ele almak gibi büyük çaplı soyutlamalar içeren neoliberal yaklaşım genel kabul görmüş ve kamu harcamalarındaki artışın ancak düzey etkisi oluşturacağı kanaati hâkim olmuştur (Arısoy vd., 2010: 399). Ancak, 1990lı yıllarda şekillendirilen içsel büyüme modelleriyle bu kanaate itiraz şekillenmeye başlamıştır. İçsel büyüme modelleri; sosyal harcamaların, talep genişlemesi ve pozitif dışsallıklarla ekonomik büyüme üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak olumlu etkiye sahip olabileceğini ifade etmişlerdir. Tabii bu etkinin ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişebileceği vurgulanmaktadır (Arısoy vd., 2010: 405-406; Alper ve Demiral, 2016: 44). Böylece ülkelerin sosyal harcama politikalarını dengeleme, kapsayıcılık (Darby ve Melitz, 2008: 2) ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilebilecekleri görülmüştür.

İki görüş arasındaki tartışmalar devam etmekle birlikte günümüzde gelişmiş ülkelerin sosyal harcamalara ayırdıkları payın diğer ülke gruplarına kıyasla daha fazla olduğu ve 1980 sonrası süreçte -neoliberal önermelerin aksine- bu oranda artışa devam edildiği görülmektedir (Akçacı ve Kocağ, 2012: 1402). Sosyal harcamaların bir yatırım olup olmadığı, diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olup olmadığına (Alper ve Demiral, 2016: 45) dair ilgili literatüre bakıldığında konuyla ilgili araştırmalarda çoğunlukla kamu harcamalarına odaklanıldığı ve kamu harcama bileşenlerinden sosyal harcamalara yoğunlaşan çalışmaların nadir olduğu (Furceri ve Zdzienicka, 2010:2) görülmektedir. Ayrıca sosyal harcama kalemlerinden sağlık harcamaları ve eğitim harcamaları gibi başlıkların ekonomik büyümeyle ilişkisinin ise yaygın olarak incelendiği dikkat çekmektedir. Kamu sosyal harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair literatür incelendiğinde ise sosyal harcamaların aynı ve nakdi olarak ayrıma gidilmeksizin bütüncül olarak

yapıldığı, sonuçların ülkeden ülkeye değişebildiği ve uygulanan ölçüm/analiz yöntemlerine göre farklılaşabildiği görülmektedir.

Lindert (1996) yaptığı çalışmada dönemin sık tartışılan konularından birine parmak basarak sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi engelleyip engellemediğini araştırmıştır. Lindert, teorik ve ampirik bulgulara rağmen, en çok sosyal harcama yapan ülkelerin en yavaş büyüyen ekonomiler olmadığını belirtmiştir. Lindert (2004) yılında verdiği mülakatta yeni bulgularında savını destekler mahiyette olduğunu ve kamu büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasında zannedildiği gibi bir değişimin olmadığını, sosyal harcamaları yapan ülkelerin daha yavaş büyümediğini ifade etmiştir. Bu kapsamda yapılan karşılaştırmalı çalışmalardan bir diğeri de De Grauwe ve Polan (2005)'in çalışmasıdır ve bu çalışmada da iddia edilenin aksine sosyal harcamalar ile rekabet edebilirlik arasında bir değişimin (trade off) olmadığı teyit edilmektedir.

Baldacci, Clements, Gupta ve Cui (2007) yaptıkları çalışmada sosyal harcamalar, beşerî sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisini 118 gelişmekte olan ülkenin 1971-2000 yıllarına ait verileri üzerinde test etmişlerdir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre; eğitim ve sağlık kapsamındaki sosyal harcamalar ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkide bulunmaktadır ancak sosyal harcamaların tek başına yeterli olup olmadığı tartışmalıdır. Cho (2009) hazırladığı yüksek lisans tez çalışmasında sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler üzerinde karşılaştırmalı olarak incelemiştir. 85 ülkenin 1990-2007 yıllarını kapsayan verileri üzerinden yaptığı ekonometrik analizde sonuç olarak; gelişmekte olan ülkelerde sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkide bulunduğunu, bununla birlikte gelişmiş ülkeler için bu ilişkinin anlamlı ve negatif şeklinde ortaya çıktığını tespit etmiştir.

Furceri ve Zdzenicka (2010) OECD ülkelerine ait 1980-2005 yıllarını kapsayan veriler üzerinden yaptıkları panel veri analizi sonucunda; sosyal harcamaların gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) üzerinde genişletici etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. İlave olarak sosyal harcamalardaki %1 artışın GSYH'yi %0,1 oranında arttırdığını ve bununla çarpan etkisiyle birlikte %0,6'lara kadar yükseldiğini, en yüksek etkinin sağlık ve işsizlik ödemelerinden

sağlandığını, sosyal harcamaların tüketim üzerinde olumlu etkide bulunurken yatırımlar üzerinde bir etkisinin olmadığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Arısoy, Ünlükaplan ve Ergen (2010) Türkiye'nin 1960-2005 yıllarına ait eğitim, sağlık ve sosyal koruma bileşenlerine ait veriler üzerinden sosyal harcamalarla ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Johansen ve Juselius eşbütünleşme testi, hata düzeltme modeli ve varyans ayrıştırması yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada sonuç olarak değişkenlerin eş bütünleşik oldukları, toplam sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü Granger nedensellik ilişkisinin olduğu ve eğitim, sağlık ve sosyal koruma gibi harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkide bulunduğunu tespit etmişlerdir. Türkiye özelinde Akçacı ve Kocağ (2012)'ın yaptıkları çalışmada öncelikle yoksulluk kavramı, nedenleri ve çeşitleri irdelenmiştir. Türkiye'nin OECD üyesi olan AB ülkeleri (AB-21) ve bütün OECD ülkeleriyle karşılaştırmalı bir şekilde analiz edildiği çalışmada sonuç olarak; Türkiye'nin kamu sosyal harcamalarını etkin bir şekilde kullanması gerektiği, yıllar içinde sosyal harcamaların artmasına rağmen yoksulluk düzeyinde beklenen azalışın sağlanmadığı ve yapısal reformlara ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Çalışkan, Karabacak ve Meçik (2018) ise Türkiye'nin eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyle olan uzun dönemli ilişkisini, 1998Q1-2016Q2 zaman dilimi için çoklu yapısal kırılmaları içeren Maki eşbütünleşme testiyle incelemişlerdir. FMOLS tekniğiyle tahminlenen eşbütünleşme sonuçlarına göre eğitim ve sağlık-sosyal harcamalarının GSYH üzerinde olumlu olduğu ve eğitim harcamalarının diğerlerine kıyasla daha yüksek oranda GSYH'i etkilediği sonuçlarına ulaşmışlardır.

Im, Cho ve Porumbescu (2011) yaptıkları ampirik çalışmada sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, 1990-2007 yılları için, gelişmekte olan ve gelişmiş 85 ülke üzerinden sorgulamışlardır. Sonuç olarak sosyal harcamaların bütün ülke grupları için ekonomik büyümeyi etkilediği, ancak bu etkinin farklı yönlerde olabildiğini, gelişmiş ve yarı gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümeyi azalttığını, gelişmekte olan ülkelerde ise arttırdığını tespit etmişlerdir. İlave olarak sosyal harcamaların vergi oranları ve enflasyon gibi değişkenler üzerinde de etkili olabildiğini ortaya koymuşlardır.

Ayuba (2014) Nijerya'nın eğitim ve sağlık kapsamındaki kamu sosyal harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini, 1990-2009 zaman aralığı için, Vektör Hata Düzeltme modelleri ve Granger nedensellik testleriyle araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre kamu sosyal harcamaları ekonomik büyüme düzeyini arttırmakta ve ekonomik büyümeden sağlık harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Nwodo ve Ukaegbu (2017) Nijerya'nın eğitim ve sağlık kapsamındaki sosyal harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde beklenen etkiyi neden oluştur(a) madığı sorusundan hareketle yaptıkları çalışmalarında, 1981-2015 yıllarını kapsayan verilerle ARDL sınır testini uygulamışlardır. GSYH, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, özel sektör kredileri, doğrudan yabancı yatırımlar değişkenlerinin dahil edildiği analizde, ele alınan değişkenlerin uzun dönemde ilişkili oldukları ve sosyal harcama kalemlerinin optimum karışım düzeyinde olması gerektiği sonuçlarına ulaşmışlardır. Johnny, Markjackson ve Timipere (2018) ise Nijerya'nın 1981-2016 yıllarına ait verileriyle eğitim, sağlık ve toplumsal hizmet harcamalarıyla tarımsal çıktı arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme testi, en küçük kareler testi ve nedensellik testleriyle incelemişlerdir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre sağlık harcamalarından ve toplumsal harcamalardan tarımsal çıktıya doğru pozitif ve anlamlı ilişki varken; eğitimden tarımsal çıktıya doğru ilişkinin anlamsız olduğu sonucuna ulaşarak, sosyal harcama türünün ekonomik büyüme üzerinde farklı etkilerinin olabileceğini belirtmişlerdir.

Hassan Ali (2014) Sudan ekonomisi üzerinde yaptığı çalışmasında sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ekonometrik olarak incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre sosyal harcamalar kısa dönemde kişi başına GSYİH'yı arttırmaktadır. Khan ve Bashar (2015) Norveç, İsveç, Danimarka ve Finlandiya gibi kuzey ülkelerinin yüksek sosyal harcama yapması ve buna mukabil gelişmekte olan ülkelerin önemsiz denebilecek kadar az sosyal harcama yapmasından hareketle sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi sağlayıp sağlamadığını sorgulamışlardır. Avustralya ve Yeni Zelanda'nın 1980-2012 yıllarına ait verileri üzerinden eşbütünleşme, vektör hata düzeltme ve Granger nedensellik testlerinin yapıldığı çalışmada sonuç olarak; sosyal harcama kalemlerinden olan eğitim, sağlık ve sosyal ödemelerin Avustralya'da ekonomik büyümenin temel dayanakları arasında olduğu, Yeni

Zelanda da ise sağlık ve sosyal ödemelerin büyümei sağladığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bununla birlikte bütçe açıklarının analize dahil edilmesi durumunda nedensellik ilişkilerinin yönünün ve mahiyetinin değiştiği tespit edilmiştir.

Alper ve Demiral (2016) 18 OECD ülkesine ait 2002-2013 yıllarını kapsayan veriler üzerinden yaptıkları FGLS panel veri çalışmalarında eğitim, sağlık ve sosyal ödemelerin kişi başına gelirle ilişkisini sınıamışlardır. Elde edilen analiz bulgularına göre sosyal harcama kalemlerinden her birinin ekonomik büyüme katkıda bulunduğu ve OECD ülkeleri ölçeğinde kamu sosyal harcamalarının verimli bir yatırım olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ülgen ve Arda-Özalp (2017) yaptıkları refah devleti uygulamalarının ekonomik ve sosyal sonuçlarına odaklı çalışmalarında dinamik panel veri analizi yöntemini kullanmışlar ve 17 OECD ülkesi için sosyal harcamaların ekonomik büyüme, istihdam ve refah düzeyi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Kolçak ve Kalabak (2017) yayınladıkları çalışmalarında OECD ülkeleri için sosyal harcama kalemleri olarak eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarını ele almışlar ve bunların ekonomik büyüme ile olan ilişkisini panel veri analiziyle incelemişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre; eğitim ve sağlık kapsamındaki sosyal harcamalar ekonomik büyümei doğru yönde, sosyal koruma kapsamındaki harcamalar ise ters yönde etkilemektedir. Malyovanyi vd. (2018) OECD ülkelerinin 1980-2013 yıllarını kapsayan verileriyle yaptıkları panel veri analizine dayalı çalışmada sonuç olarak; toplam sosyal harcamaların GSYH içindeki payındaki artışın GSYH verisini olumsuz etkilediği, özel sosyal harcamaların GSYH içinde payının artmasının ekonomik büyümei olumlu etkilediği ve sosyal politika modelinin bu etkilerin ortaya çıkmasında önemli olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Ersin ve Baş (2019) Yunanistan, İspanya, Portekiz, İtalya ve Türkiye'yi içeren Güney Avrupa ülkeleri üzerine yaptıkları panel veri çalışmasında; değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşik ilişkinin varlığını bulurken, nedensellik ilişkisinin sadece ekonomik büyümeden sosyal harcamalara doğru var olduğunu tespit etmişlerdir.

Literatür özetinde belirtildiği haliyle Keynesgil ve neoliberal yaklaşımların keşişme sahasını oluşturan sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme ilişkisi konusunda farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Bu durum bir taraftan ülkeler

için farklı analizlerin yapılması ihtiyacını ortaya çıkarırken diğer taraftan da konuya dair araştırmaların derinleşerek süreklilik kazanmasını sağlamaktadır.

3. Metodoloji ve Ampirik Bulgular

İktisadi düşünce ve teorilerin kesişim noktasında yer alan kamu sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Türkiye özelinde analiz edildiği bu çalışmada ilk olarak değişkenlerin durağanlıkları Augmented Dickey-Fuller ve Phillips-Perron Birim birim kök testleriyle sınanmaktadır. Devamında yapısal VAR analizi ile değişkenler arasındaki ilişki incelenmekte, etki tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırmasından sonra nedensellik ilişkileri incelenmektedir.

3.1. Metodoloji: Yapısal Vektör Otoregresyon (SVAR) Analizi

Vektör otoregresyon (VAR) analizi; modellerdeki değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkisini incelemek üzere 1979 yılında Litterman, 1980'de Sims ve 1984 yılında da Doan vd. tarafından geliştirilmiştir. Zaman içinde değişkenler arasındaki ilişkilerin kısa ve uzun dönemli ele alınabilmesine olanak sağlayan, değişkenler arasındaki ilişkilerde kısıt konulabilen ve teorik önermelerin dahil edildiği VAR modellerine ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Yapısal Vektör Otoregresyon (SVAR) analizi bu ihtiyacı karşılamak üzere Sims (1986), Bernanke (1986), Shapiro ve Watson (1988) ve Christiano ve Eichenbaum (1992) tarafından geliştirilmiştir (Narayan vd., 2008: 2707; Varlık, 2017: 111).

SVAR modeli; değişkenler arasındaki anlık ilişkileri veren A ve yapısal ilişkileri veren B matrisleri üzerinden $AY_t = A_1^*Y_{t-1} + \dots + A_p^*Y_{t-p} + B\varepsilon_t$ şeklinde oluşmaktadır. ε_t ; nx1 yapısal sorunlar matrisi ve $var(\varepsilon_t)$ köşegen matrisini ifade etmektedir. Kalıntılar vektörü için $B\varepsilon_t A^{-1}$ ile çarpım yapılarak; $\mu_t = A^{-1}\beta\varepsilon_t$ denkleminde ve buradan da $\mu_t A = \beta\varepsilon_t$ olmaktadır. Buradan hareketle oluşturulacak olan SVAR matrisi (solda) ve uzun dönem kısıt matrisi (Sağda) aşağıdaki gibidir (Akbaş vd., 2013: 192).

$$\begin{bmatrix} \varepsilon_t^Y \\ \varepsilon_t^{X1} \\ \varepsilon_t^{X2} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \mu_t^Y \\ \mu_t^{X1} \\ \mu_t^{X2} \end{bmatrix} \quad \& \quad \text{Uzun Dönem Kısıt Matrisi:} \begin{bmatrix} NA & 0 & 0 \\ NA & NA & 0 \\ NA & NA & NA \end{bmatrix}$$

Y, X1 ve X2 değişkenlerindeki yapısal bozulmalar $\varepsilon_t^Y, \varepsilon_t^{X1}, \varepsilon_t^{X2}$; beklenmeyen değişimler de $\mu_t^Y, \mu_t^{X1}, \mu_t^{X2}$ şeklinde gösterilmektedir. Uzun dönem kısıt matrisinin VAR formuna eklenmesiyle birlikte uzun dönemli katsayıların incelenmesi sağlanabilmekte, yapısal olarak etki-tepki fonksiyonları, varyans ayrıştırması ve eşli (pairwise) Granger nedensellik sonuçları elde edilebilmektedir. Etki-tepki fonksiyonları bir değişkendeki şokun diğerleri üzerindeki etkisinin gelişimini gösterirken varyans ayrıştırması etkinin boyutu hakkında fikir vermektedir (Apaydın ve Şahin, 2017: 35; Enders, 2015: 313-317). İlave olarak VAR modeli üzerinden C. W. J. Granger (1969) tarafından geliştirilen ve iki değişken arasındaki ilişkinin geçmiş değerlerce tespit edilebilirliğini sınavan Granger nedensellik testi yapılabilmektedir (Takım, 2010: 6). Ancak SVAR modeli standart Granger nedensellik yerine eşli (pairwise) Granger nedensellik sonuçları sunduğu belirtilmelidir ve formasyonu aşağıdaki gibidir.

$$Y_t = \alpha_{10} + \sum_{i=1}^{L_{11}} \alpha_{11i} Y_{t-i} + \sum_{j=1}^{L_{12}} \alpha_{12j} X_{t-j} + u_{1t}$$

$$X_t = \alpha_{20} + \sum_{i=1}^{L_{21}} \alpha_{21i} Y_{t-i} + \sum_{j=1}^{L_{22}} \alpha_{22j} X_{t-j} + u_{2t}$$

$$H_0: \alpha_{12j} = 0 \quad j = 1, 2, 3, \dots, L_{12} \text{ için}$$

$$H_1: \alpha_{12j} \neq 0 \quad \text{en az bir } j \text{ için}$$

u_{1t} ve u_{2t} ve white noise (akgürültülü) hata terimlerini vermektedir ve bu iki değişken arasında ilişki için α_{12} ve α_{22} ve 'in sıfır olmaması gerekmektedir. İkisinin de sıfırdan farklı olması nedensellik ilişkisinin iki yönlü olduğunu işaret etmektedir (Duman, 2017: 21).

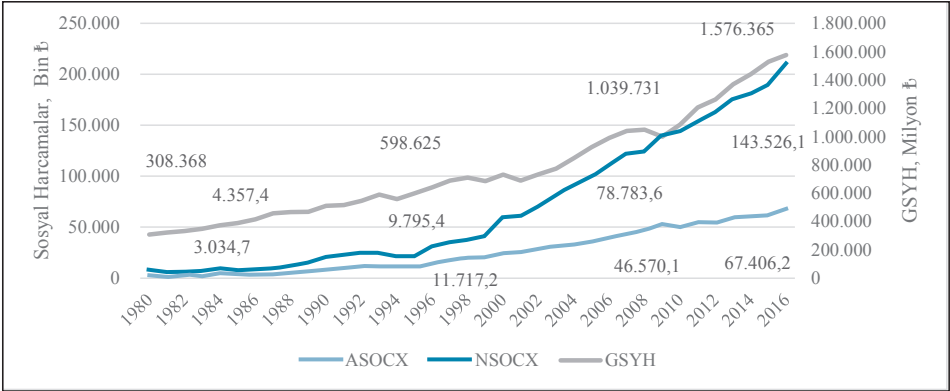
3.2. Ampirik Bulgular

Çalışma kapsamında aynı ve nakdi olarak sosyal harcamaların ekonomik büyümeyle olan ilişkisi aşağıdaki SVAR model, üzerinden sorgulanmakta ve değişkenler logaritmik halde ve I(1) olarak modele dahil edilmektedir.

$$dLGSYH = b_0 + b_1 dLASOCX + b_2 dINSOCX + \varepsilon_t$$

Burada ASOCX; aynı sosyal harcamaları, NSOCX'de nakdi sosyal harcamaları ifade etmektedir ve bütün değişkenler 2010 yılı sabit fiyatlarına göre. Serilerin 1980'den 2016'ya gelişimi aşağıdaki grafikteki gibidir.

Grafik 1: Türkiye'de GSYH ile Aynı ve Nakdi Kamusal Sosyal Harcamalarının Gelişimi, 1980-2016

Kaynak: OECD-SOCX verileri üzerinden oluşturulmuştur.

Grafik incelendiğinde ilk olarak, 1980 sonrası dönemde artış eğiliminin, 1994, 2001 ve 2008 gibi kriz dönemlerinde sekteye uğramakla birlikte, korunduğu dikkat çekmektedir. İlave olarak nakdi sosyal harcamalar verisinin diğerlerine kıyasla daha dalgalı seyrettiği ve özellikle 2000'ler sonrasında eğiminin arttığı görülmektedir. Grafik sol dikey ekseninde gösterilen sosyal harcamalar verisi üzerinden okunduğunda; 1980 yılında nakdi ve aynı harcamaların sırasıyla 4.357 ve 3.034 milyon lira olduğu, bu rakamların 2016 yılına kadar sırasıyla yaklaşık 33 ve 22 kat artış gösterdiği görülmektedir. Grafiğin sağ dikey ekseninde yer alan GSYH verisindeki değişimin aynı zaman diliminde yaklaşık beş kat artış göstermesine karşın sosyal harcamaların yirmi kattan fazla artış göstermiş olması Türkiye'de sosyal harcamalara verilen önemi ve sosyal politikanın gelişimi hakkında fikir vermektedir.

Çalışma kapsamında oluşturulan modelde yer alan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: GSYH, ASOCX ve NSOCX verilerinin tanımlayıcı istatistikleri

	Ortalama	Medyan	Standart Hata	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	Olasılık	Gözlem
GSYH	761.2132	687.958	359.98	0.74466	2.555289	3.724422	0.155329	37
ASOCX	25511.8	20060.8	21163.03	0.531972	1.871175	3.709595	0.156485	37
NSOCX	43252.25	18111.7	43030.17	0.84768	2.337676	5.107415	0.077793	37
☒ Eviews 9 programı ile ulaşılmıştır.								

37 gözlemden oluşan seriler, asimetrisi pozitif ve normale göre basıktır (ÇK>0 ve BK<3). Değişkenlere ait Augmented Dickey-Fuller ve Phillips-Perron birim kök testi sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: Birim kök testleri sonuçları

		Değişkenler	ADF	PP			Değişkenler	ADF	PP
Model I	Düzey	Sabit	GSYH	3.048	5.533	Birinci Farklar	GSYH	-4.391 ^a	-4.400 ^a
			ASOCX	3.096	3.427		ASOCX	-5.420 ^a	-5.514 ^a
			NSOCX	4.986	5.345		NSOCX	-0.304	-3.097 ^b
	Sabit + Trend	GSYH	0.186	0.470	GSYH	-5.329 ^a	-5.310 ^a		
		ASOCX	-1.919	-2.243	ASOCX	-7.462 ^a	-7.460 ^a		
		NSOCX	0.134	0.216	NSOCX	-5.922 ^a	-5.922 ^a		

Gecikme uzunluğu Schwarz kriterlerine göre. ^a, ^b, ^c işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyini ifade etmektedir.

ADF ve PP için kritik değerler sırasıyla: düzey de -3.626; -2.945; -2.611 ve sabit+trendde -4.234; -3.540; -3.202'dir.

t istatistikleri MacKinnon (1996) kritik değerleriyle karşılaştırılmıştır.

Seriler logaritmik halde birim kök sınamasına tabii tutulmuştur.

Eviews 9 programı kullanılmıştır.

ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre modellerde ele alınan değişkenlerde birim kök sorunu vardır ve I(1) düzeyinde değişkenler durağan olmaktadır. SVAR modelini oluşturmak için değişkenlerin birinci fark halleri alınmıştır. SVAR modelinde gecikme uzunluğu Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn bilgi kriterlerinin de işaret etmesiyle 1 (bir) olarak seçilmiş ve modelin istikrar testleri yapılmıştır. Devamında modelin yapısal özelliklerinin araştırılması doğrultusunda oluşturulan kısıt matrisi modele tanımlanmış ve SVAR formuna ulaşılmıştır. SVAR analizi sonucu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

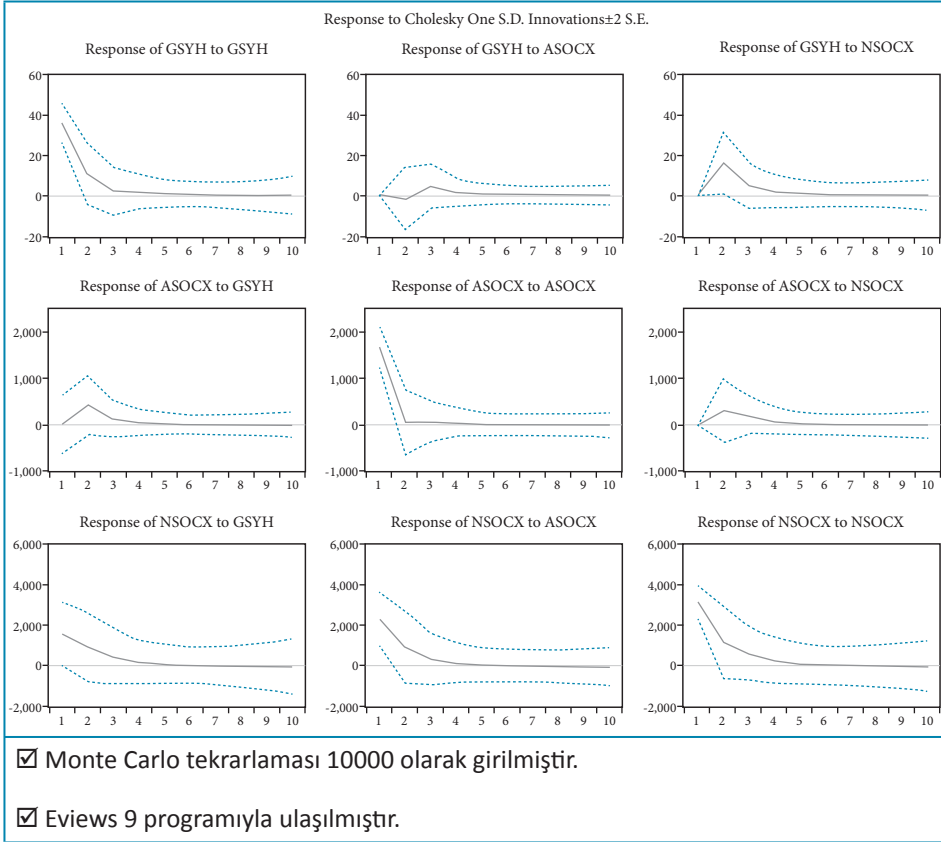
Tablo 3: SVAR Analizi Sonuçları

Structural VAR Estimates - Structural VAR is just-identified				
	GSYH	ASOCX	NSOCX	
GSYH	C(1)	0	0	
ASOCX	C(2)	C(4)	0	
NSOCX	C(3)	C(5)	C(6)	
	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
C(1)	56.99191	6.811836	8.366600	0.0000 ^a
C(2)	1053.097	338.6534	3.109661	0.0019 ^a
C(3)	5842.859	1093.832	5.341642	0.0000 ^a
C(4)	-1859.975	222.3095	-8.366600	0.0000 ^a
C(5)	-4036.319	689.9473	-5.850185	0.0000 ^a
C(6)	2918.050	348.7737	8.366600	0.0000 ^a
Log likelihood	-816.5299			
☒ Değişkenler birinci farklarında analize dâhil edilmiştir.				
☒ ^a ve ^b işaretleri sırasıyla %1 ve %5 anlam düzeylerini ifade etmektedir.				
☒ Eviews 9 programıyla ulaşılmıştır.				

SVAR analizi sonuçları incelendiğinde öncelikle modelin dengeli tanımlandığı (just-identified) görülmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi ifade eden ve nicel olarak yorumlanamayan C(1...6) katsayılarına bakıldığında bütün katsayıların %1 anlam düzeyinde oldukları görülmektedir. C(1) GSYH verisinin kendisi üzerindeki etkisi; C(2) ASOCX'in GSYH üzerindeki etkisi; C(3) NSOCX'nin GSYH üzerindeki etkisi; C(4) ASOCX'in kendisi üzerindeki etkisi; C(5) NSOCX'nin ASOCX üzerindeki etkisi ve C(6) NSOCX'nin kendisi üzerindeki etkisidir. C(1,2,3,6) katsayılarının pozitif olması değişkenler arasındaki ilişkinin doğru yönlü olduğunu gösterirken, C(4) ve C(5)'de yer alan ilişkilerin ise ters yönlü oldukları tespit edilmiştir.

Modelin etki-tepki fonksiyonları incelendiğinde GSYH'nin kendisinden kaynaklı şoklara anında tepki verdiği ve şokun etkisinin beşinci dönemde geçtiği görülmektedir. GSYH'den kaynaklanan bir şoka ASOCX'in birinci ve ikinci dönemde artarak tepki verdiği ve üçüncü dönem itibariyle dengeye geldiği işaret edilmektedir. ASOCX'in kendisinden kaynaklı şoklara verdiği tepki ise azalan, kısmen artan ve yine azalan şeklindedir ve beşinci dönemde dengeye gelmektedir.

Grafik 2: SVAR Analizi, Etki-Tepki Fonksiyonları Grafik Gösterimi

NSOCX verisinin GSYH kaynaklı şoklara tepkisi dördüncü döneme kadar azalan şeklindedir. NSOCX'in ASOCX kaynaklı şoklara tepkisi de benzer şekildedir. Son olarak NSOCX'in kendisinden kaynaklı şoklara ilk iki dönemde keskin bir azalma ile cevap verirken sonrasında bir dönem yatay seyrettiği ve beşinci dönem itibarıyla dengeye geldiği görülmektedir.

Etki-tepki fonksiyonlarından sonra modelde yer alan değişkenlerin varyans ayrıştırması tablosu aşağıdaki gibidir. Tablo üzerinden GSYH'nin varyans ayrıştırmasına bakıldığında ilk dönemde serinin %100 olarak kendisinden etkilendiği ve bu durumun ikinci dönem itibarıyla %84,63'e düştüğü ve %15,18 oranında NSOCX verisinden etkilenmeye başladığı ve bu oranın dördüncü dönem itibarıyla %16,22'de dengeye geldiği görülmektedir. ASOCX verisinin

GSYH üzerindeki etkisi ise dördüncü döneme kadar artmakta ve %1,37 düzeyinde durağanlaşmaktadır.

Tablo 4: Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Periyod	GSYH Verisinin Varyans Ayrıştırması			ASOCX Verisinin Varyans Ayrıştırması			NSOCX Verisinin Varyans Ayrıştırması		
	GSYH	ASOCX	NSOCX	GSYH	ASOCX	NSOCX	GSYH	ASOCX	NSOCX
1	100.00	0.00	0.00	0.00	100.00	0.00	14.30	30.40	55.30
	(0.00)	(0.00)	(0.00)	(-4.08)	(-4.08)	(0.00)	(-10.77)	(-11.79)	(-12.05)
2	84.63	0.18	15.18	5.95	91.18	2.87	16.52	30.10	53.38
	(-10.77)	(-3.96)	(-10.34)	(-8.07)	(-9.59)	(-6.06)	(-11.77)	(-12.32)	(-12.50)
3	82.68	1.25	16.07	6.37	89.48	4.15	17.06	29.62	53.31
	(-12.25)	(-4.76)	(-10.76)	(-8.40)	(-10.88)	(-6.57)	(-12.26)	(-12.55)	(-12.73)
4	82.44	1.37	16.18	6.43	89.26	4.32	17.15	29.55	53.31
	(-12.77)	(-5.14)	(-11.02)	(-8.60)	(-11.49)	(-7.06)	(-12.49)	(-12.66)	(-12.84)
5	82.39	1.39	16.22	6.45	89.20	4.35	17.16	29.54	53.30
	(-13.07)	(-5.37)	(-11.16)	(-8.74)	(-11.83)	(-7.30)	(-12.60)	(-12.72)	(-12.90)
6	82.38	1.39	16.23	6.45	89.19	4.36	17.17	29.53	53.30
	(-13.26)	(-5.51)	(-11.25)	(-8.82)	(-12.07)	(-7.48)	(-12.67)	(-12.76)	(-12.94)
7	82.37	1.39	16.23	6.45	89.19	4.36	17.17	29.53	53.30
	(-13.38)	(-5.61)	(-11.30)	(-8.88)	(-12.23)	(-7.59)	(-12.71)	(-12.78)	(-12.96)
8	82.37	1.39	16.23	6.45	89.19	4.36	17.17	29.53	53.30
	(-13.47)	(-5.68)	(-11.34)	(-8.93)	(-12.36)	(-7.68)	(-12.74)	(-12.79)	(-12.97)
9	82.37	1.39	16.23	6.45	89.19	4.36	17.17	29.53	53.30
	(-13.54)	(-5.73)	(-11.37)	(-8.96)	(-12.45)	(-7.75)	(-12.76)	(-12.80)	(-12.98)
10	82.37	1.39	16.23	6.45	89.19	4.36	17.17	29.53	53.30
	(-13.59)	(-5.77)	(-11.39)	(-8.99)	(-12.53)	(-7.80)	(-12.77)	(-12.80)	(-12.98)

☑ Cholesky sıralaması: d(GSYH) d(ASOCX) d(NSOCX) şeklindedir.

ASOCX verisinin ilk durumda kendisinden %100 oranında etkilenirken ve ikinci dönem itibariyle GSYH'den yaklaşık %6 ve üçüncü dönemden itibaren de NSOCX'den de %4 dolaylarında etkilenmeye başlamaktadır. NSOCX'in varyans ayrıştırması sonucuna göre, ilk dönemde NSOCX kendisinden %55,3

oranında, ASOCX'ten %30,4 oranında ve GSYH'den de %14,3 oranında etkilenmektedir. İkinci dönem itibariyle NSOCX'in GSYH'den etkilenme oranı %16,52'ye çıkmakta, ASOCX'ten etkilenme oranı da %30,10 a düşmektedir.

Varyans ayrıştırması sonuçlarına, değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerinin yansıma dönemleri merkezinde bakıldığında; NSOCX verisinin diğerlerinden farklı olarak birinci dönemden itibaren şoklara açık olduğu görülmektedir. Bu durum NSOCX kapsamındaki harcamaların ASOCX ve GSYH düzeyinde doğrudan etkili ve belirleyici olduğunu işaret etmektedir.

SVAR modelinin sunduğu bir diğer yaklaşımda Pairwise Granger nedensellik testidir ve bu testten elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Burada Kikare (Chi-sq) ve olasılık (Prob.) değerlerine göre bakıldığında GSYH→ASOCX; GSYH→NSOCX; ASOCX→NSOCX ve NSOCX→ASOCX ilişkilerinde anlamlı nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 5: SVAR Analizi, Pairwise Granger nedensellik testi sonuçları

	Chi-sq	df	Prob.	Nedensellik
GSYH→ASOCX	0.823961	1	0.3640	Yok
GSYH→NSOCX	0.224370	1	0.6357	Yok
ASOCX→GSYH	3.338692	1	0.0677 ^c	VAR
ASOCX→NSOCX	0.010097	1	0.9200	Yok
NSOCX→GSYH	5.680788	1	0.0172 ^b	VAR
NSOCX→ASOCX	0.919597	1	0.3376	Yok

Gecikme uzunluğu Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn bilgi kriterlerine göre 1 olarak seçilmiştir.

^a, ^b ve ^c işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeylerini ifade etmektedir.

→ işareti nedensellik ilişkisinin yönünü göstermektedir.

Eviews 9 programıyla ulaşılmıştır.

Bununla birlikte NSOCX→GSYH ve ASOCX→GSYH ilişkilerinde sırasıyla %5 ve %10 anlam düzeylerinde nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Liberal düşünceye paralel olarak uzun dönemli otomatik denge düşüncesine dayanan klasik ve neoklasik önermelerin 1929 krizine çözüm üretememesi, müdahaleleri öngören talep merkezli ve kısa döneme odaklı Keynesgil yaklaşımın önünü açmıştır. Sosyoekonomik alanın şekillendirilmesi görevini siyasal otoriteye tanıyan bu yaklaşımda devletlerin temel görevi refah düzeyinin artırılması olarak tanımlanmış ve refah devleti olarak tanımlanan bu düşünce ve politikalar günümüz gelişmiş ülkelerince yaygın kabul görmüştür.

1970'lere kadar süren refah merkezli politikalar, bu tarihten itibaren Bretton Woods'un bitişi, petrol şoku ve oluşan küresel belirsizlik atmosferiyle birlikte yerini neoliberal düşünceye/politikalara bırakmaya başlamıştır. 1980'lere yaklaştıkça, devletin merkezi pozisyonda olduğu ve planlılık, düzenlilik ve öngörülebilirlik üzerine bina edilmiş olan refah merkezli sistemden; devletin ikinci planda yer aldığı plansızlık, düzensizlik ve belirsizlik üzerine bina edilmiş olan neoliberal sisteme geçişin, sosyoekonomik ve politik anlamda ortaya çıkardığı yapısal sorunlar belirginleşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm sürecinde kamu akli ve demokratik sistemin gereği olarak yeni sosyoekonomik düzene dahil olamayanlar ve/veya geride kalanların desteklenmesi ihtiyacı şekillenmiştir. Bu noktada kamunun, iktisadi oyuna dolaylı müdahale aracı olan sosyal harcamalar yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. 1990'lara gelindiğinde sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olup olmadığı Keynesgil ve Neoliberal politikaların bilek güreşi sahası haline gelmiştir. Keynesgil düşünce merkezindeki içsel büyüme modelleri sosyal harcamaların toplam talep, beşerî sermaye ve sürdürülebilirlik üzerinde etkili olacağı ve ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceğini ifade etmesine karşın, Neoliberal görüş etkinin sadece düzey etkisi şeklinde olacağını ve kaynakların etkin kullanılması adına sosyal harcamaların beklenen/umulan faydayı sağlayamayacağını belirtmiştir. İlgili literatürde iki görüşü de destekleyen uygulamalı çalışmaların olması sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin dinamik olduğunu, ülkeden ülkeye ve zamandan zamana değişebildiğini göstermektedir.

Çalışma kapsamında Türkiye'nin 1980-2016 yıllarına ait verileriyle aynı ve nakdî sosyal harcamalarının ekonomik büyüme ile olan ilişkisi SVAR analiziyle

incelenmiştir. Elde edilen analiz sonuçları, Furceri ve Zdzienicka (2010) ve Ayuba (2014)'ün çalışmalarına paraleldir ve Türkiye için Keynesgil düşünce ve içsel büyüme teorilerinin geçerli olduğunu işaret edecek şekilde sosyal harcamaların ekonomik büyümenin nedeni olduğunu ortaya koymaktadır. İlave olarak, bu çalışmada irdelenen şekliyle, nakdî sosyal harcamaların aynı sosyal harcamalara kıyasla ekonomik büyüme üzerinde daha anlamlı etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum sosyal harcamaların yapılış türlerinin ekonomik büyüme ile farklı etkinlik ve ilişki düzeyinde bulunabileceklerini göstermesi bakımından önemlidir. Çalışmanın özgünlüğünü ifade eden ve ilgili literatürde benzerine rastlanılmamış olan bu sonuç, politika yapıcıların sosyal harcamaların yapılış şekli konusunda daha dikkatli olmasında yarar olduğu düşüncesini şekillendirmektedir. Sonraki çalışmalarda sosyal harcama kalemlerinin ekonomik büyümeyle olan ilişkisinin dinamik ve zaman boyutlu olarak incelenmesinde yarar vardır.

Kaynakça

- Akbaşı, Y. E., Zeren, F., Özekiciođlu, H. (2013). Türkiye'de Parasal Aktarım Mekanizması: Yapısal VAR Analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 187-198.
- Akçacı, T., Koçađ, E. K. (2012). Türkiye'de Sosyal Harcamalar ve Yoksulluk. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi II*, T.C. İnönü Üniversitesi İİBF, Malatya.
- Alper, F. Ö., Demiral, M. (2016). Public Social Expenditures and Economic Growth: Evidence from Selected OECD Countries. *Research in World Economy*, 7(2), 44-51.
- Apaydın, Ş., Şahin, H. (2017). Türkiye'de Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının İktisadi Dalgalanmalar Üzerindeki Etkileri: Bir Uzun Dönem Kısıtlı SVAR Modeli. *Politik Ekonomik Kuram*, 1, 22-72.
- Arısoy, İ., Ünlükaplan, İ., Ergen, Z. (2010). Sosyal Harcamalar ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde 1960 – 2005 Dönemine Yönelik Bir Dinamik Analiz. *Maliye Dergisi*, 158, 398-421.
- Aydın, M. K., Çakmak, E. E. (2017). Sosyal Devletin Temelleri. *Bilgi*, 34, 1-19.
- Ayuba, A. J. (2014). The Relationship between Public Social Expenditure and Economic Growth in Nigeria: An Empirical Analysis. *International Journal of Finance and Accounting*, 3(3), 185-191.
- Baldacci, E., Clements, B., Gupta, S., Cui, Q. (2008). Social Spending, Human Capital, and Growth in Developing Countries. *World Development*, 36(8), 1317-1341.
- Bernanke, B. S. (1986). Alternative Explanations Of The Moneyincome Correlation. *Nber Working Paper*, 1842, 1-62.
- Bıyıklıoğlu, M. (2017). İç Borçların Sosyal Harcamalara Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 5(2), 45-58.
- Birinci, M. (2018). Sosyal Hizmet Örgütleri ve Yenilikçi Yaklaşımların Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(2), 43-62.
- Christiano, L. J., Eichenbaum, M. (1992). Current Real-Business-Cycle Theories And Aggregate Labor-Market Fluctuations. *The American Economic Review*, 82(3), 430-450.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M., Meçik, O. (2018). Türkiye'de Uzun Dönemde Eğitim ve Sağlık

Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 75-96.

Cho, Wonhyuk. (2009). *Empirical Analysis of the Relation between Social Spending and Economic Growth: Developing Countries and OECD Members*. Graduate School of Public Administration, Seoul National University, Korea.

Darby, J., Melitz, J. (2008). Social Spending And Automatic Stabilizers In The OECD. *Economic Policy*, 56, 715-756.

De Grauwe, P., Polan, M. (2005). Globalization and Social Spending. *Pacific Economic Review*, 10(1), 105-123.

Dilik, S. (1992). *Sosyal Güvenlik*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.

Doan, T., Litterman R., Sims, C. (1984). Forecasting And Conditional Projection Using Realistic Prior Distributions. *Econometric Reviews*, 3, 1-100.

Duman, Y. K. (2017) Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(4), 12-28.

Emmanuel, C. M., Pius, C., Greenwell, M. (2013). Impact Of Government Sectoral Expenditure On Economic Growth In Malawi. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(2), 71-78.

Enders, W. (2015). *Applied Econometric Time Series- Fourth Edition*, Wiley, Hoboken-New Jersey, USA.

Ersin, İ. & Baş, H. (2019). Güney Avrupa Refah Ülkelerinde Sosyal Harcamalar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(1), 193-213.

Furceri, D., Zdzienicka, A. (2012). The Effects of Social Spending on Economic Activity: Empirical Evidence from a Panel of OECD Countries*. *Fiscal Studies*, 33(1), 129-152.

Gioacchino, D., Sabani, L. (2009). The Politics Of Social Protection: Social Expenditure vs Market Regulation. *International Review of Applied Economics*, 23(3), 387-404.

Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-38.

Gümüş, İ. (2018). Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş Ve Yeniden Yapılanma Süreci. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 1(1), 33-66.

- Hassan Ali, H. M. (2014). An Econometric Perspective Social Spending and Economic Growth in the Sudan. SSRN, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2433463>
- Im, T., Cho, W., Porumbescu, G. (2011). An Empirical Analysis of the Relation Between Social Spending and Economic Growth in Developing Countries and OECD Members. *Asia Pacific Journal of Public Administration*, 33(1), 37-55.
- Johnny, N., Dumani, M., Timipere, E. T. (2018). Effect Of Government Social Expenditure On Economic Growth In Nigeria (1981-2016). *International Journal of Innovative Research and Advanced Studies (IJIRAS)*, 5(1), 265-277.
- Khan, H., Bashar, O. K. M. R. (2015). Social Expenditure And Economic Growth: Evidence From Australia And New Zealand Using Cointegration And Causality Tests. *The Journal of Developing Areas*, 49(4), 285-300.
- Kolçak, M., Kalabak, A. Y. (2017). Kısa Dönemde Sosyal Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, 29/28 OECD Ülkesi için Panel Veri Analizi (1998-2012). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1-19.
- Lindert, P. (1996). Does Social Spending Deter Economic Growth? *Challenge*, 39(3), 17-23.
- Lindert, P. (2004). Social Spending and Economic Growth. *Challenge*, 47(4), 6-16.
- Litterman, R. B. (1979). Techniques of Forecasting Using Vector Autoregressions. *Working Papers 115, Federal Reserve Bank of Minneapolis*.
- Malyovanyi, M., Ivanova, N., Melnyk, K., Nepochatenko, O., Rolinskyi, O. (2018). Assessment of the Social Expenditure Impact on the Economic Growth in OECD Countries. *Problems and Perspectives in Management*, 16(3), 389-405.
- Narayan, P. K., Seema Narayan, A. P. (2008). A Structural Var Analysis Of Electricity Consumption And Real Gdp: Evidence From The G7 Countries. *Energy Policy*, 36, 2765 – 2769.
- Nwodo, O. S., Ukaegbu, C. (2017). Public Social Expenditure Mix And Economic Growth In Nigeria, *Journal of Economics and Sustainable Development*, 8(11), 29-37.
- OECD, (2019). Public Social Spending is High in Many OECD Countries. *Social Expenditure Update – 2019*, <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm> (11.03.2019)
- OECD-SOCX. Social Expenditure Database- Sosyal Harcamalar Veri tabanı, <http://www.oecd.org/social/expenditure.htm> (11. 02.2019)

- Özdemir, S. (2012). Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 194-211.
- Reis, B. (2015). *Tasavvufî Sosyal Hizmet/Sûfîlerin Manevî Terapi Yöntemleri- Ali SEYYAR*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2015- kitap özeti, *dergİlabant* (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), 3(6), 165-170.
- Sayılı, H., Mengenci, C. Bürcü, R. (2015). Yönetim Düşüncesinin Evrimi ve Sosyal Hizmet Yaklaşımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi Sosyal Hizmet Özel Sayısı*, 37-57.
- Shapiro, M., Watson, M. (1988). Sources Of Business Cycles Fluctuations. *Nber Macroeconomics Annual*, 3, 111-155.
- Sims, C. (1980). Macroeconomics And Reality. *Econometrica*, 48(1), 1-48.
- Sims, C. (1986). Are Forecasting Models Usable For Policy Analysis? *Federal Reserve Bank Of Minneapolis Quarterly Review*, 10(1), 2-16.
- Şeker, A. (2012). *Sosyal Hizmete Giriş*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2533, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1504, Eskişehir.
- Takım, A. (2010). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 1-8.
- Ülgen, G., Arda-Özalp, L. F. (2017). Bir Refah Devleti Analizi: Ekonomik ve Sosyal Sonuçlar. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(2), 219-243.
- Varlık, S. (2017). Ülke Risk Primi Şokunun Bankacılık Sisteminin Sağlamlığına Etkisi: SVAR Modeli Çerçevesinde Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*, 25(33), 103-126.

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

**Gelen yoğun makale talepleri doğrultusunda
2019 yılından itibaren
Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi
konu başlıkları genişletilerek
Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında
olmak üzere yılda 4 (dört) sayı çıkarılacaktır.**

TR Dizin (TÜBİTAK ULAKBİM), tarafından aktif olarak indekslenmektedir

iletişim: spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr

dergipark.gov.tr/spcd

twitter.com/spcdergi

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ERİŞİLEBİLİRLİK ÖZEL SAYISI

Erişilebilirlik "herkesin, istediği her yere ve her hizmete, bağımsız ve güvenli olarak ulaşabilmesi ve bunları kullanabilmesidir.

Evinden çıkabilmek, kaldırımlar, yaya geçitleri, parklar gibi açık alanları, tüm binaları ve toplu taşıma alt yapısı ile araçlarını kullanabilmek, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişmek için tüm bu hizmetlerin "erişilebilir" olması gerekmektedir. Bu kapsamda erişilebilirliğin kavramsal değil yaşamsal döngünün bir parçası olduğu açıkça görülmektedir.

Tüm kurum ve kuruluşlar tarafından yapılacak erişilebilirlik çalışmalarının planlı, programlı ve standartlara uygun bir şekilde yürütülmesi, uygulamalara hız verilmesi, bu alanda fiziksel, dijital ve zihinsel dönüşümün sağlanması ve erişilebilirlik kültürünün oluşturulması için Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından "2020 Erişilebilirlik Yılı" ilan edilmiştir.

2020 Erişilebilirlik Yılı'nda Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi "Erişilebilirlik" özel sayısı için sizleri konuyla ilgili yaptığımız çalışmalarınızla dergimize katkı sunmaya davet ediyoruz.

**Makale Son
Gönderim Tarihi:**
30.10.2020

**Daha Detaylı
Bilgi için:**
dergipark.gov.tr/spcd

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi ,
TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin, EBSCO Sociology Source Database, EBSCO Discovery,
ASOS Index ve SOBIAD tarafından aktif olarak indekslenmektedir.

YAYIN İLKELERİ

- Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yılda dört kez yayımlanan hakemli ve bilimsel bir dergidir.
- Dergiye Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayın kabul edilmektedir.
- Gönderilen eserler öncelikle konunun dergiye uyumu, yazıların objektiflik kriterine ve yayın etiği ilkelerine uygunluğu, şekil şartlarını sağlaması ve intihal içermemesi bakımından Yayın Kurulunca ön incelemeye tabi tutulmakta ve uygun bulunanlar hakemlere gönderilmektedir.
- Dergiye gönderilen makaleler, “kör hakem sistemi” çerçevesinde iki hakeme iletilmekte; gerekli görülmesi durumunda ise üçüncü bir hakeme yönlendirilmektedir. Yayına kabul açısından çoğunluk kararı aranmaktadır.
- Dergiye gönderilen yazıların başka bir dergide yayınlanmamış ya da değerlendirilmek üzere farklı bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.
- Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluklar çalışmanın yazar(lar)ına aittir.
- Gönderilen eserlerin telif hakkı Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi’ne aittir. Yazarlar, makalelerini gönderdikleri zaman bu durumu kabul etmiş sayılırlar. Dergide yayımlanan yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
- Makale yazımında Microsoft Office Word programı kullanılması ve eserlerin Dergipark sistemi üzerinden <http://dergipark.gov.tr/spcd> adresine gönderilmesi gerekmektedir.

PUBLICATION PRINCIPLES

- Journal of Social Policy Studies is a **peer-reviewed** and **scientific** journal published four times a year by the Ministry of Family, Labour and Social Services
- Publications are accepted in two languages, Turkish and English.
- The submitted publications are subject to preliminary review by the Editorial Board in terms of compliance with the journal's content, objectivity criteria, ethical principles, and format. Publications providing conditions are sent to the reviewer. The editorial process gives the editors the authority to reject any manuscript, if it does not meet the scientific publishing standards or is out of scope of the journal.
- The articles submitted to the journal are sent to two reviewers within the "blind refereeing"; In case of conflicting feedback, the editor may choose to send the paper to a third reviewer. The majority decision is required for acceptance.
- The article sent to Journal of Social Policy Studies must not have been published in another journal, or has not been submitted to a different journal for evaluation.
- Responsibilities arising from comments in the publications belong to the author (s).
- The copyright of the submitted publications belongs to the Journal of Social Policy Studies. Authors accept this when they submit their articles. Quotations must give reference to the articles published in the journal.
- Articles must be written in Microsoft Word program and sent to <http://dergipark.gov.tr/spcd> via Dergipark system.
- For more information about publication principles and to access reference guidelines: <http://dergipark.gov.tr/spcd/page/4807>

